

CROATICA et SLAVICA IADERTINA

VOL. 16/2

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

SVEUČILIŠTE U ZADRU
UNIVERSITAS STUDIORUM JADERTINA
Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku

CROATICA
et SLAVICA
IADERTINA

VOL. 16/2

Sveučilište u Zadru
Zadar, 2020.

IZDAVAČ / *Publisher*
Sveučilište u Zadru / *University of Zadar*
Mihovila Pavlinovića 1, 23000 Zadar, Hrvatska

POVJERENSTVO ZA IZDAVAČKU DJELATNOST / *Publishing Committee*
Josip Faričić (predsjednik / *Chair*)

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / *Editor in Chief*
Josip Lisac

POMOĆNICA GLAVNOG I ODGOVORNOG UREDNIKA / *Assistant of Editor in Chief*
Kornelija Kuvač-Levačić

TAJNIK / *Secretary*
Josip Galić, Ivan Magaš

UREDNIŠTVO / *Editorial Board*
Vanda Babić (Zadar), Sanja Baričević (Zadar), Rafaela Božić (Zadar),
Eugenija Ćuto (Zadar), Marko Dragić (Split), Kornelija Kuvač-Levačić (Zadar),
Josip Lisac (Zadar), Zdenka Matek Šmit (Zadar), Marina Radčenko (Zadar),
Kristina Štrkalj Despot (Zagreb), Jasmina Vojvodić (Zagreb)

MEĐUNARODNO UREDNIŠTVO / *International Editorial Board*
Marc L. Greenberg (SAD), Andrea Zorka Kinda-Berlaković (Austrija), Persida Lazarević
Di Giacomo (Italija), István Lőkös (Mađarska), Petr Stehlik (Republika Češka)

ADRESA UREDNIŠTVA / *Adress of the Editorial Board*
Croatica et Slavica Iadertina, časopis Odjela za kroatistiku i Odjela za rusistiku
Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku,
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar, Hrvatska / Croatia
Tel. +385(0)23/200-503
e-mail: imagas@unizd.hr

GRAFIČKO OBLIKOVANJE / *Graphic design*
Sveučilište u Zadru

ČASOPIS IZLAZI DVAPUT GODIŠNJE / *Published twice a year*

ISSN 1845-6893 (Tisak)
ISSN 1849-0131 (Online)

Časopis se referira u Linguistics and Language Behavior Abstracts (LLBA), Linguistic
Bibliography, Bibliography of Slavic Linguistics, Humanities International Index,
Humanities Source Ultimate i European Reference Index for the Humanities
and the Social Sciences (ERIH PLUS)

Publikacija se objavljuje financijskom potporom Ministarstva znanosti i obrazovanja, Zaklade
HAZU, Zadarske županije i Grada Zadra.

KAZALO / CONTENTS

RADOVI

TJAŠA MARKEŽIČ

- Feminativi v frazemih hrvaškega jezika 293-311
*Ženski oblici koji potječu od imenica muškog
roda u hrvatskim frazemima*

GLORIA VICKOV, EVA JAKUPČEVIĆ

- In a nutshell: an analysis of thesis abstracts of 313-335
Croatian university students in L2 English
*Analiza sažetaka završnih i diplomskih radova
hrvatskih studenata na engleskomu kao stranomu jeziku*

ROBERT BACALJA, KATARINA IVON

- Između nacionalnoga identiteta i ideologije. 337-357
Gradišće kalendar za 1946. godinu
Between the national identity and indeology.
Gradišće kalendar in 1946.

PATRICK LEVAČIĆ

- Tko je autor starofrancuskoga *virelaia* iz 359-377
katedrale sv. Stošije u Zadru?
*Qui est l'auteur du virelai en ancien français
de la cathédrale Sainte Anastasie à Zadar?*

SANDRA MILANKO

- O stilu književnih prevoditelja kroz prizmu ponovnog 379-403
prevođenja na primjeru hrvatskih prijevoda Pirandellova
romana *Njezin muž*
*On Literary Translators' Style through the Retranslation Prism:
The case of Croatian Translations of Pirandello's Novel Her Husband*

VEDAD SPAHIĆ, INDIRA ŠABIĆ

- Trube na prelazu kod Parkuše: Kognitivno metaforiziranje 405-413
sinovljevske ljubavi u pjesmi "Moja majka" Gorana Samardžića
*Sirens at the Parkuša Crosswalk: Cognitive Metaphorization of
Son's Affection in My Mother by Goran Samardžić*

LUKA HUZZAK Strukturalna analiza humora <i>Malograđanskih priča</i> Janka Jesenskoga <i>Structural Analysis of Situational Humour in Jesenský's Smalltown Stories</i>	415-439
ZORAN ČOSO Neki elementi mitologije i fantastike u postmodernističkoj prozi Viktora Pelevina (na primjerima tekstova <i>Žuta strijela</i> , <i>Omon Ra</i> , <i>Čapajev i praznina</i> , <i>Generation Pi</i> , <i>Sveta knjiga vukodlaka</i>) <i>Some Elements of Mythology and Fantasy in Postmodernist Prose</i> <i>by Victor Pelevin (in the Examples of the Texts of the Yellow Arrows,</i> <i>Omon Ra, Čapajev and the Void Gaps, Generation Pi,</i> <i>The Holly Book of the Warewolf)</i>	441-453
IN MEMORIAM	
IVANA KURTOVIĆ BUDJA In memoriam Vida Barac-Grum (1932. – 2018.). Zaustavljanje nezaustavljivoga	457-458
IVANA KRESNIK In memoriam: prof. dr. sc. Vladimir Horvat SJ (21. ožujka 1935. – 14. rujna 2019.)	459-461
MILENKO LONČAR <i>Tihi pregalac</i> : In memoriam Pavao Knezović (1949. – 2019.)	462
DOMAGOJ VIDOVIĆ U spomen na Ankicu Čilaš Šimpraga	463-466
MIJO LONČARIĆ Josip Matešić (4. IX. 1927. – 25. III. 2020.)	467-470
ŽELJKA FINK Antica Menac (1922. – 2020.)	471-475
JOSIP VRANDEČIĆ In memoriam: Ivo Banac (1947. – 2020.)	476-481
LUKO PALJETAK Pismo Tonku	482-483
DUBRAVKA SESAR Jiří Menzel – in memoriam pjesniku sedme umjetnosti	484-487

PRIKAZI

IVANA ETEROVIĆ

Vrijedan presjek velikoga životnog djela. Damjanović, Stjepan. *Izabrani filološki radovi*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2019. 491-495

IVICA VIGATO, MARIJANA TOMIĆ

Neraskidiva veza glagoljice i hrvatskoga identiteta. Bogović, Mile. *Glagoljica – bitna odrednica hrvatskog identiteta. Čudesni rast od hrvatskih korijena do svjetskih razmjera*. Zagreb: Alfa, 2019. 496-501

IVANA NEŽIĆ

Pregršt novih priloga o čakavskim idiomima i hrvatskome jezičnom identitetu. *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga 21. rujna 2015. u Splitu*. Ur. Sanja Vulić. Split: Književni krug, 2020. 502-506

IVICA VIGATO

Josip Lisac, *Šibenske i druge kroatističke teme*. Šibenik – Zadar: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić" Šibenik, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2020. 507-512

ŽANA MODRIĆ HRABROV

Zahvala za dugogodišnju suradnju. *Nastava stranih jezika – suvremeni pristup, teorija i praksa. Zbornik radova posvećen Vesni Krneti, prof., višoj lektorici*. Ur. Sandra Hadžihalilović, Eugenija Čuto. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019. 513-517

DUBRAVKA SESAR

Uz proslavu 20. obljetnice hrvatske ukrajinistike 518-524

DAVOR DUKIĆ

Prilog rekonstrukciji nacionalnoga imaginarija. Katarina Ivon, *Od Kačića do Svačića: Imagologija i ideologija zadarskih koledara*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2018. 525-528

SANJA FRANKOVIĆ

Slojevitost lirskoga subjekta u ispovjednome pjesništvu. Tin Lemac. *U ime autora*. Zagreb: Biakova, 2019. 529-532

CVIJETA PAVLOVIĆ

Komparativni poučak. Mirna Sindičić Sabljo: *Poredbena čitanja hrvatske i francuske književnosti*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019. 533-535

FEMINATIVI V FRAZEMIH HRVAŠKEGA JEZIKA

TJAŠA MARKEŽIČ

Prva gimnazija Maribor
Trg generala Maistra 1, SLO – 2000 Maribor
tjasa.markezic@prva-gimnazija.org

UDK: 811.163.42'373.7 *
811.163.42'366.522
Pregledni članak
Primljen: 12. 2. 2020.
Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

Prispevek se osredinja na feminative v frazemih hrvaškega jezika. Frazemi so izpisani iz različnih hrvaških frazeoloških slovarjev, nato pa je njihova raba preverjana po *Hrvatski jezični riznici*; nekaj primerov rabe frazemov smo zbrali tudi s pomočjo spletnega iskalnika *Google.com* za hrvaščino. Ugotavljamo, da se tovrstni frazemi pojavljajo v različnih vrstah besedil in virov ter da se pri nekaterih primerjalnih frazemih pa tudi drugih za bitje ženskega spola namesto možnega feminativa uporablja vzporedna moškospolska oblika, kar smo potrjevali s konkretnimi primeri iz korpusov in s spleta. Primerov, ko bi bila ženskospolska oblika uporabljena za bitje moškega spola in bi tako šlo za hoteno prevlado čustvenega vrednotenja, ni bilo, saj moški spol velja za slovnično nezaznamovanega nasproti ženskemu.

KLJUČNE RIJEČI:
besedotvorje, feminativi, frazemi, hrvaški jezik, korpus

1 FRAZEOLOGIJA HRVAŠKEGA JEZIKA

Frazeologija v hrvaškem jezikoslovju pomeni dvoje: je veda o frazeoloških enotah, hkrati pa je tudi skupek vseh frazeoloških enot (Menac, 2007, 15). Kot osnovna enota frazeologije se je uveljavil termin frazem;¹ *Hrvatski frazeološki rječnik* (2014, 6) ga definira kot ustaljeno zvezo besed, ki se uporablja v stalni obliki in se ne tvori med govornim procesom, pri čemer je vsaj ena sestavina spremenila pomen; ta torej ni ali je samo delno ugotovljiv iz pomenov njegovih sestavin in ima praviloma stalno in samo omejeno spremenljivo sestavo. Za večino frazemov so značilni še slikovitost, ekspresivna funkcija in konotativni pomen, najpogosteje negativni (Fink idr., 2006, 5).

Na Hrvaškem je frazeologija ena mlajših jezikoslovnih disciplin; njen razvoj se je namreč začel v sedemdesetih letih 20. stoletja. Takrat je bil v časopisu *Jezik* (letnik 18, 1970/1971) objavljen prvi članek s frazeološko tematiko *O strukturi frazeologizama* avtorice Antice Menac. Po tem je objavila niz člankov, v osemdesetih letih pa je začela z izdajo zbirke *Mali frazeološki rječnici*. Pomemben hrvaški frazeolog je tudi avtor prvega hrvaškega frazeološkega slovarja Josip Matešić (1982). Kot tretjo najzaslužnejšo osebo za razvoj hrvaške frazeologije omenimo Željko Fink Arsovski kot avtorico prve frazeološke monografije *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra* (2002), številnih člankov in slovarjev (Opašić, 2011, 188). Da gre za izjemno pomembno in zanimivo področje hrvaškega jezika, dokazujejo tudi številni frazeološki slovarji.²

Že Erika Kržišnik (2009, 127–128) v prispevku *Novo v slovenski in hrvaški fra-*

¹ Tako je tudi v slovenskem jeziku, kjer Keber (2011, 9) v *Slovarju slovenskih frazemov* osnovno enoto frazeologije razlaga kot stalno besedno zvezo, katere pomen ni ali je samo delno ugotovljiv iz pomenov njegovih sestavin in ima praviloma stalno in samo omejeno spremenljivo sestavo.

² Po časovnem zaporedju: *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik* (Antica Menac, 1979/1980); *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (Josip Matešić, 1982); *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik* (Josip Matešić, 1988); *Mali frazeološki rječnici: Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik* (Antica Menac, Raisa I. Trostinska, 1985), *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik* (Antica Menac, Dubravka Sesar, Renata Kuchař, 1986), *Hrvatsko-poljski frazeološki rječnik* (Antica Menac, Neda Pintarić, 1986), *Hrvatskosrpsko-njemački frazeološki rječnik* (Jasenka Kljajić, 1988), *Hrvatskosrpsko-talijanski frazeološki rječnik* (Antica Menac, Zorica Vučetić, 1988), *Hrvatskosrpsko-francuski frazeološki rječnik* (Antica Menac in Krešimir Blaževac, 1988), *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik* (Antica Menac in Jurij Rojs, 1992), *Hrvatsko-latinski frazeološki rječnik* (Darko Novaković, Olga Perić, Lada Tajčević in Vladimir Vratović, 1994), *Hrvatsko-grški frazeološki rječnik* (Marina Bricko in Damir Salopek, 1994), *Hrvatsko-novogrčki frazeološki rječnik* (Vesna Cvjetković - Kurelec, 1994); *Hrvatski frazeološki rječnik* (Antica Menac, Željka Fink, Radomir Venturin, 2014); *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006); *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik* (Dalibor Vrgoč, Željka Fink, 2008).

zeologiji (v soavtorstvu z Željko Fink Arsovski) ugotavlja, da hrvaška frazeologija po zaslugi Antice Menac in Josipa Matešića v razvoju prednjači pred slovensko frazeologijo. Ne gre pa spregledati dejstva, da smo Slovenci prvi večjezični frazeološki slovar dobili prej, tj. leta 1960. Opazimo lahko vseskozi prisotne povezave med slovensko in hrvaško frazeologijo, vidne zlasti ob izdajah naštetih jezikovnih priročnikov.

2. (NE)SEKSISTIČNA RABA HRVAŠKEGA JEZIKA

Tudi v hrvaščini je moški spol nezaznamovan, saj lahko vključuje ženske osebe, medtem ko se ženski spol nanaša izključno na ženske (Babić, 2006, 82). Na Hrvaškem se je v osemdesetih letih 20. stoletja razpravljalo o položaju žensk v družbi, ob tem pa tudi o uporabi ženskospolskih poimenovanj. Osamljene primere bork za pravice žensk pa najdemo že v 19. stoletju, ko so na področju celotne Avstro-Ogrske zahteve po sodelovanju žensk v javnem življenju bile vse glasnejše. Prelomnico predstavlja članek Mihajla Janjanina z naslovom *Gospođa profesor (Gospa profesor)* iz leta 1934, v katerem avtor opozarja, da gre pri oblikah iz naslova za t. i. atentat na jezik; če je namreč v jeziku že uveljavljenih nekaj ženskospolskih poimenovanj za poklice, potem ni ovir za nastanek novih (Mihaljević, Štebih Golub, 2010, 193). Nato je leta 1955 Zlatko Vince napisal članek *Drugarica direktor, gospođa profesor ili drugarica direktorica, gospođa profesorica*, v katerem se je zavzel za uporabo ženskospolskih oblik (Babić, 2006, 83). Pomemben premik pa predstavlja leta 2003 sprejet Zakon o enakopravnosti spolov, ki predvideva preprečevanje diskriminacije v jeziku, med drugim tudi v oglasih za delo. Analiza oglasnih besedil je sicer pokazala, da se ta odredba uveljavlja zelo počasi (Mihaljević, Štebih Golub, 2010, 193–194).

3. FEMINATIVI V HRVAŠKEM JEZIKU

Stjepan Babić (1991, povz. po Mihaljević, Štebih Golub, 2010, 192) razlaga feminine kot tvorjenke, ki pomenijo žensko bitje nasproti moškemu. Tovrstni izrazi označujejo osebe, ki se interesno, stalno ali priložnostno ukvarjajo s čim, nosilke funkcije ali lastnosti, pripadnice filozofskih smeri, vere, družbenega ali verskega združenja. Priponska obrazila, s katerimi se v hrvaščini tvorijo poimenovanja ženskih oseb, so *-a (kuma)*, *-ica (brojačica)*, *-inja (vještakinja)*, *-ka (seljanka)*, *-kinja (advokatkinja)*. Niso pa vsa naštetá obrazila enako plodna: kot najfrekventnejše Eugeniya Barić (1987,

12; 1997, 310) izpostavlja priponsko obrazilo *-ica*, sledijo *-ka*, *-inja* in *-kinja*.³

V hrvaščini se feminativi tvorijo na dva načina: z dodajanjem feminativnega priponskega obrazila poimenovanju moškega spola (*čuvvarica*, *studentka*) ali z zamenjavo moškospolskega priponskega obrazila z ženskospolskim ob isti podstavi (*bajavka*, *glumica*) (Štebih Golub 2011: 50–51, Babić 1991: 152–154, 256). Štebih Golub ob tem opozarja, da sta ob poimenovanjih tipa *starac* – *starica* ali *tkalac* – *tkalja* mogoči dve razlagi: prva, da so iz iste podstave z različnimi priponskimi obrazili izpeljani samostalniki z razliko v spolu, in druga, da je poimenovanje za žensko osebo izpeljano iz podstave poimenovanja za moško osebo. Babić se bolj nagiba k drugi razlagi (Štebih Golub 2011: 2), Barić (1987: 10, 1988: 43) pa ugotavlja, da so poimenovanja ženskih oseb izpeljana neposredno iz poimenovanj za moške osebe samo v primeru dodajanja ženskospolskega obrazila tvorjenki moškega spola (*car* – *carica*, *pletač* – *pletačica*); kadar pa ženskospolsko priponsko obrazilo zamenja celotno moškospolsko obrazilo, gre za izpeljavo iz skupne podstavne besede (*starac* – *starica*; v tem primeru priponsko obrazilo *-ica* zamenja obrazilo *-ac*; gre za neposredno izpeljavo poimenovanja za žensko osebo *starica* iz pridevnika *star* in ne iz samostalnika *starac*) (Barić 1988: 44).⁴

³ Podobno v slovenščini Toporišič v *Slovenski slovnici* (2004: 183) feminative definira kot ženski par moškemu, obravnava pa jih znotraj inačenjske (modifikacijske) izpeljave. Feminativi se tvorijo z naslednjimi priponskimi obrazili: *-a* (*gospa*), *-ica* (*gospodarica*), *-ja* (*županja*), *-ulja* (*volkulja*), *-inja* (*biologinja*), *-ka* (*gostačka*), *-ovka* (*pekovka*) in *-ična* (*cesarična*), in to na ista dva načina kot v hrvaščini; tj z dodajalnim (*učitelj* – *učiteljica*) in zamenjevalnim načinom (*bralec* – *bralka*).

⁴ Tudi v slovenščini Vidovič Muha zavrača podrejanje tvorbe poimenovanj za ženske osebe poimenovanjem za moške osebe v primerih, ko gre za vzporedno tvorbo (torej za tvorbo z zamenjevanjem moškospolskega priponskega obrazila z ženskospolskim), na primer *pravnica*, *zdravnica*, *delavka* (Vidovič Muha 2003: 180). Tradicionalno besedotvorje feminative sicer uvršča med modifikacijske tvorjenke, a Vidovič Muhi se to zdi nedopustno. Pojasnjuje, da gre pri tvorbi feminativov za obraziljenje jedra skladijske podstave in ne določujoče sestavine (Vidovič Muha 2011: 30). Zaradi ohranjanja enotne besedotvornopomenske kategorije, tvorjene z isto besedotvorno vrsto, se bolj nagibamo k tradicionalni besedotvorni teoriji, saj dejansko gre za poimenovalno (časovno) zaporednost, tj. tvorbo ženske oblike iz moške, kar dokazuje pregled slovenskih slovnici in drugih jezikovnih priročnikov skozi zgodovino, kjer so navedene številne moškospolske oblike brez ženskih vzporednic, kot jih poznamo danes.

4. ANALIZA FRAZEMOV

V pričujoči razpravi smo proučevali frazeme v hrvaškem jeziku, ki vsebujejo feminative. Zbrali smo frazeme, pri katerih sta mogoči moško- in ženskospolska oblika, nekaj pa je bilo tudi takih z izključno ženskospolsko obliko, torej feminativom. Viri, ki smo jih uporabili pri delu, so v uvodnem poglavju že omenjeni *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (1982), *Hrvatsko-slovenski frazeološki slovar* (1992), *Rječnik hrvatskoga jezika* (1994), *Rječnik hrvatskoga jezika* (2000), *Hrvatski frazeološki rječnik* (2003, 2014) in *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006). Rabo zbranih frazemov smo nato preverjali po *Hrvatski jezični riznici* ter spletnem iskalniku *Google.hr*.⁵

Feminative vsebujejo frazemi *ne biti <baš> svetica*, *praviti se svetica*, *slamnata (bijela) udovica*, *boriti se kao lavica*, *hrabra kao lavica*, *izabranica srca*, zabeleženi v frazeoloških slovarjih, in sopomenska *živjeti kao kraljica* in *živjeti kao grofica*, *slijepa putnica*, *smrtna neprijateljica* in *životna suputnica*, ki jih slovarji sicer ne beležijo, zasledimo pa jih v vsakdanji rabi, kot kažejo korpusi. Predstavljen je tudi primer, v katerem sta moško- in ženskospolska oblika rabljeni znotraj enega frazema: *živjeti kao golub i golubica*.

Zgolj omenimo pa lahko tudi frazeme, ki se nanašajo samo na žensko osebo in nimajo tudi moškospolske oblike. Taki so *lov na vještice*, *svađati se kao piljarica* in *prijateljica noći*. V nadaljevanju se bomo posvetili tistim frazemom, za katere obstajata tako moško- kot tudi ženskospolska oblika.

1. *ne biti <baš> svetac – ne biti <baš> svetica*

V *Hrvatskem frazeološkem rječniku* (2003: 295) je zabeležen frazem *ne biti <baš> svetac – ne biti <baš> svetica* v pomenu 'biti nepopoln, imeti svoje napake, hibe, pomanjkljivosti, razvade'. Frazem je v slovarju zapisan z moško- in ženskospolsko obliko. Poiskali smo ga tudi s pomočjo spletnega iskalnika *Google.hr*. Vsi najdeni primeri so bili objavljeni na različnih spletnih portalih, večinoma med komentarji uporabnikov.

⁵ Primeri so zapisani tako, kot so zabeleženi na spletu, tj. s pravopisnimi in slovničnimi napakami ter s slogovno zaznamovanimi besedami.

PREGLEDNICA 1. Raba frazemov ne biti <baš> svetac – ne biti <baš> svetica

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Google.hr</i> , spletni portal	“Kao i bilo koji drugi nogometaš, <i>nisam svetac</i> .“ (Vir: https://ezadar.rtl.hr/sport/2338395/fabregas-nisam-svetac-ali-nisam-ni-rasist/ , pridobljeno 3. 1. 2020)	Ni ona <i>nije svetica</i> – na moru je sa OŽENJENIM LJUBAVNIKOM! A droge?! (Vir: https://vipscena.com/posle-izbacivanja-iz-stana-raskrinkao-draganu-mitar-ni-ona-nije-svetica-na-moru-je-sa-ozenjenim-ljubavnikom-a-droge/?feed_id=826&_unique_id=5d6c3c4abe448 , pridobljeno 4. 1. 2020)
<i>Google.hr</i> , publicistika	Na sastanku Direkcije vladajuće Stranke slobodâ njezin predsjednik Berlusconi je izrazio zadovoljstvo što u Lombardiji “ima zgodnih cura a ja, to znate, <i>nisam svetac</i> ..., nadam se da će to shvatiti i oni iz Republike“, dakle lista koji ga je kritizirao i postavio deset pitanja na koja čeka odgovor. (Vir: http://www.jutarnji.hr/dolaze-zgodne-cure--a-ja-bas-nisam-svetac-/304000/ , pridobljeno 3. 1. 2020)	Njezine sumnje ipak pokazuju da <i>nije svetica</i> , nego – čovjek. (Vir: http://www.nacional.hr/clanak/96974/majka-tereza-velika-dobrotvorka-ili-osoba-koja-svijetu-nije-donijela-nista-dobra , pridobljeno 3. 1. 2020)

Spletni iskalnik *Google.hr* je izpisal tudi primer, ko je za žensko osebo rabljen frazem z moškospolsko obliko: *Ana Šašek nije svetac al ako netko može bolje nek se javi* (<http://www.znet.hr/2011/12/ana-sasak-istina-je-da-je-vodstvo-studentskog-kluba-preuzeo-moj-decko-ali-to-je-slucajnost/>, pridobljeno 29. 7. 2012).

2. *praviti se svetac – praviti se svetica*

Hrvatski frazeološki rječnik (2003: 295) ponuja tudi frazem *praviti se svetac – praviti se svetica* v pomenu ‘prikazovati se kot dober (pravičen), hvaliti se z neobstoječimi vrlinami’. Primere rabe smo poiskali s spletnim iskalnikom *Google.hr*, objavljeni pa so bili na različnih spletnih mestih, primere rabe smo zasledili tudi v leposlovju.

PREGLEDNICA 2. *Raba frazemov* praviti se svetac – praviti se svetica

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Google.hr</i> , spletni portal	»I za tebe sam potpisao račune za stotine ručaka, a ti se sad <i>praviš svetac</i> «, odgovorio je Pleše na što mu je Briški odgovorio kako on za njega i jest – svetac! (Vir: http://www.delnice.hr/vijesti_10_03_26.html , pridobljeno 3. 1. 2020)	Ali takva je samo na fb i vani a vamo dok je s nama u skoli je ustvari jadna, zeli da je zalimo jer nema novac, <i>pravi se svetica</i> ali cim izade iz skole je druga osoba. (Vir: http://www.teen385.com/savjeti/pitanja-odgovori/umisljena-frendica , pridobljeno 3. 1. 2020)
<i>Google.hr</i> , leposlovje	»Šta se <i>pravi svetac</i> , a zakazuje sasantanke!« (Vir: Milica Jakovljević – <i>U slovenačkim gorama</i> ; https://books.google.si/books?id=MPLCDwAAQBAJ&pg=PA51&lpg=PA51&dq=pravi+se+svetac&source=bl&ots=8ZXynf2PF4&sig=ACfU3U3LcHR3LbQ_i9aJ8LWCx-nlTdq3g&hl=sl&sa=X&ved=2ahUKEw5qZmP5-zmAhVNX-IsKHee4DYkQ6AEwA3oECAgQAQ#v=onepage&q=pravi%20se%20svetac&f=false)	»Ali zašto se <i>pravi svetica</i> ?« (Vir: Milica Jakovljević – <i>Samac u braku</i> ; https://books.google.si/books?id=eLCDwAAQBAJ&pg=PA213&lpg=PA213&dq=Pravi+se+neka+svetica,&source=bl&ots=r1QhevL9pb&sig=ACfU3U0g6LpQa1WF5hUCqVfzp0V0Rd2aZQ&hl=sl&sa=X&ved=2ahUKEwiSjMDY_OfmAhVqhosKHSD0BQIQ6AEwAXoECAoQAQ#v=onepage&q=Pravi%20se%20neka%20svetica%2C&f=false , pridobljeno 3. 1. 2020)

Tudi pri tem frazemu smo z iskalnikom *Google.hr* zasledili primer, ko je za žensko osebo uporabljen frazem z moškospolsko obliko: *Ne pravi se svetac, i ti bi uradila isto* (Vir: <http://www.teen385.com/savjeti/pitanja-odgovori/razocaranzbunjenas-6>, pridobljeno 28. 7. 2012).

3. *slamnati (bijeli) udovac – slamnata (bijela) udovica*⁶

V *Hrvatskem frazeološkem rječniku* (2003: 321) sta zabeležena tudi frazema *slamnati (bijeli) udovac* ('soproj, čigar žena je nekaj časa odstotna') in *slamnata (bijela) udovica* ('soprog, katere mož je nekaj časa odsoten'). Tudi v tem primeru sta v slovarju zapisani tako moško- kot tudi ženskospolska oblika. Primeri rabe so bili poiskani s pomočjo spletnega iskalnika *Google.hr*, v glavnem so bili objavljeni na forumih in blogih, en primer pa je bil objavljen v spletni različici časnika *Jutarnji list*.

⁶ Tudi v *Slovarju slovenskih frazemov* najdemo *slamnatega vdovca* in *slamnato vdovo* v navedenem pomenu.

PREGLEDNICA 3. *Raba frazemov slamnati (bijeli) udovac – slamnata (bijela) udovica*

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Google.hr, splet</i>	Ostavio siguran posao i otišao za suprugom u Njemačku: “Nisam htio biti ‘bijeli udovac’” (Vir: https://relax-portal.info/ostavio-siguran-posao-i-otisao-za-suprugom-u-njemacku-nisam-htio-biti-bijeli-udovac/ , pridobljeno 4. 1. 2020)	<i>Bijela udovica</i> tinejdžere drogira heroinom i potom ih šalje u smrt (Vir: https://net.hr/danas/svijet/steze-se-obruc-oko-najtrazenije-zene-na-svijetu-bijela-udovica-tinejdzere-drogira-heroinom-i-potom-ih-salje-u-smrt/ , pridobljeno 4. 1. 2020)
<i>Google.hr, publicistika</i>	/	Novi izbornik ima rezidenciju u “City hotelu”, luksuznom zdanju izvan centra grada, tvrdi da je plaća OK iako mu ovaj put novac uopće nije bio izazov, više ga draži sportski naboj, koji je osjetio i kod vodstva reprezentacije, a i kod medija. I supruga Elvira ga je podržala u izboru novog posla, opet će biti “ <i>slamnata udovica</i> ”. (Vir: http://www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=539535 , pridobljeno 3. 1. 2020)

Opazamo, da tisti, ki pri pisanju uporabljajo frazem *slamnati (bijeli) udovac* oziroma ženskospolsko obliko *slamnata (bijela) udovica*, tega pogosto zapišejo med narekovaje. Po pravilih *Slovenskega pravopisa* sicer med narekovaje poleg dobesednega navedka zapisujemo besede s posebnim položajem, pomenom ali vrednostjo (2001: 51). S postavitvijo med narekovaje torej tvorec besedila določeno besedo, besedno zvezo, v tem primeru frazem, vrednoti. Enako velja po *Pravopisu hrvatskoga jezika* (2001: 72), po katerem zapis med narekovaji lahko označuje tudi nenatančen pomen, drugačen pomen. Ob navedenih konkretnih primerih rabe ne gre za neprimerno rabo besede, kjer bi avtor frazem postavil med narekovaje kot opravičilo.

4. *boriti se kao lav – boriti se kao lavica*⁷

V *Hrvatsko-slavenskem rječniku poredbenih frazema* (2006: 224–225) je mogoče najti frazem *boriti se kao lav – boriti se kao lavica* (oboje v pomenu ‘pogumno se boriti’). Slovar navaja frazem z moško- in ženskospolsko obliko. Rabo obeh frazemov smo preverjali po *Hrvatski jezični riznici* in s spletnim iskalnikom *Google.hr*. S

⁷ Tudi v slovenščini *boriti se kot lev – boriti se kot levinja*.

pomočjo prve smo našli primere rabe v publicistici (*Vjesnik* in *Jutarnji list*) in leposlovju, s pomočjo drugega navedenega vira pa v spletu.

PREGLEDNICA 4. *Raba frazemov boriti se kao lav – boriti se kao lavica*

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Hrvatska jezična riznica, Google.hr, publicistika</i>	Shaquille O'Neal (23 koša, 15 skokova, 3 blokade) <i>se borio kao lav...</i> (Vir: Hrvatska jezična riznica, <i>Vjesnik online</i>)	Želim da se ova dama, u koju sam zaljubljen, u gradskim strukturama <i>bori kao lavica</i> za naše interese. (Vir: <i>Google.hr</i> , http://www.jutarnji.hr/mamic--kao-lav--branio-proracun/398758/ , pridobljeno 3. 1. 2020)
<i>Hrvatska jezična riznica, leposlovje</i>	Marijan <i>se bori kao lav</i> , udara šakom u prsa, u trbuhe, hoće da grize, al se sgrči ono deset mišica, a njegove žile popuste, kao da su popucale. (Vir: Eugen Kumičić – <i>Sirota</i>)	A ona će se za svoj dio <i>boriti kao lavica</i> , i bit će natezanja i kavge i nadvikivanja, kao što to već biva. (Vir: Hrvatska jezična riznica, Vladan Desnica – <i>Proljeća Ivana Galeba</i>)
<i>Google.hr splet</i>	Face SP-a: S četiri penala Tanjević <i>se bori kao lav...</i> (Vir: http://www.24sata.hr/kosarka/face-sp-a-s-cetiri-penala-tanjevic-se-bori-kao-lav-189911 , pridobljeno 3. 1. 2020)	Janina sudbina se u vrtlogu strasti prepliće sa sudbinom druge žene, koja <i>se kao lavica bori</i> da sačuva bar tuđeg, kad nije uspela svog sina. (Vir: http://www.ip-smartstudio.com/naslovna/78-uskoro-ista-angelina-petrovi , pridobljeno 3. 1. 2020)

S pregledovanjem po iskalniku *Google.hr* smo našli tudi primere, ko se frazem *boriti se kao lav* uporablja za žensko osebo: “*Plačem. Borila se kao lav. Bila sam sigurna da će uspjeti.*“ (vir: <https://novi.ba/clanak/159074/14>, pridobljeno 3. 1. 2020); *Imala je nepunih šest godina, a borila se kao pravi mali strašni lav, kako ju je od milja zvala majka.* (vir: <https://net.hr/danas/hrvatska/nas-andjeo-dobio-je-krila-umrla-je-mala-nora/?rss=2>, pridobljeno 3. 1. 2020).

5. *hrabar kao lav – hrabra kao lavica*

V *Hrvatsko-slavenskem rječniku poredbenih frazema* (2006: 224–225) smo zasledili tudi frazem *hrabar kao lav – hrabra kao lavica* (‘zelo pogumen’ – ‘zelo pogumna’). Rabo smo znova preverjali po *Hrvatski jezični riznici* in *Google.hr* ter našli primere rabe v publicistici, leposlovju in spletu.

PREGLEDNICA 5. *Raba frazemov hrabar kao lav – hrabra kao lavica*⁸

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Hrvatska jezična riznica, Google.hr, publicistika</i>	Pokazao je karakter, ulazio u duele, bio je <i>hrabar kao lav!</i> (Vir: Hrvatska jezična riznica, TS [n.d.], Redknapp: Modrić je bio fantastičan, igrao je nevjerovatno!)	Kako je <i>hrabra kao lavica</i> djevojčica izdržala sve kroz što je prošla, jedna je čitateljica predložila ime Lea. (Vir: <i>Google.hr</i> , https://www.vecernji.hr/vijesti/lea-je-ima-hrabrost-lavice-735856 , pridobljeno 5. 1. 2020)
<i>Google.hr, sple</i>	' <i>Hrabar kao lav</i> '? Pa i ne baš, ovaj je zbrisao na prvo drvo... (Vir: https://www.24sata.hr/news/hrabar-kao-lav-pa-i-ne-bas-ovaj-je-zbrisao-na-prvo-drvo-420858/komentari , pridobljeno 5. 1. 2020).	<i>Hrabra kao lavica</i> : srpska misica svoju borbu s rakom pretvorila u pomaganje oboljelim ženama (Vir: https://www.rtl.hr/vijesti-hr/novosti/svijet/1976663/hrabra-kao-lavica-srpska-misica-svoju-borbu-s-rakom-pretvorila-u-pomaganje-oboljelim-zenama/ , pridobljeno 3. 1. 2020)

Ugotavljamo, da se ženskospolska oblika *lavica*, kadar je uporabljena primerjalno za človeka, ne uporablja zgolj v povezavi s pogumom, temveč tudi z drugimi lastnostmi, npr. jezo in razdraženostjo: *Nato se otključala vrata, i Melita se na njima pojavi bijesna i razdražena kao lavica* (Hrvatska jezična riznica, Josip Eugen Tomić: *Melita*); *Al' moraš znati sad sam ja, opasna kao ljuta lavica, al' grist za takvog nekoga, neću više nikada* (<http://tekstovi-pesama.com/sonja-kovac/vise-nisi-moj/28902/1/>, pridobljeno 3. 1. 2020), *Giulia skoči i kao bijesna lavica potrči k zaručniku, uhvati ga rukama za ramena i prodrma ga* (<http://hr.scribd.com/doc/92580159/Tajna-krvavog-mosta>, pridobljeno 3. 1. 2020), tudi z močjo, svobodo in lepoto: *Ona je kao lavica jer zna da posjeduje snagu, ljepotu i slobodu* (Hrvatska jezična riznica, *Vjesnik online*); *Izgleđam kao carica jaka sam kao lavica* (http://www.songtextmania.com/lavica_songtext_marina_zivkovic.html, pridobljeno 3. 1. 2020). Gre za rabo zunaj frazema, na ravni leksema *lavica*.

Ob pregledu po iskalniku *Google.hr* opažamo, da je namesto oblike *hrabra kao lavica* pogosto za žensko osebo uporabljen frazem z moškospolsko obliko samostalnika, tj. *hrabra kao lav*: *Mama-čvrsta kao stijena i hrabra kao lav!* (<http://www.teen385.com/blog/mama-cvrsta-kao-stijena-i-hrabra-kao-lav>, pridobljeno 5. 1. 2020); *Bila je veoma lijepa, hrabra kao lav i mudra kao zmija* (<http://www.slideshare.net/turistickakultura/mitovi-i-legende-otoka-visa>, pridobljeno 3. 1. 2020).

⁸ V *Slovarju slovenskih frazemov* samo z moškospolsko obliko *hraber kot lev, pogumen kot lev*.

6. *izabranik srca – izabranica srca*

V Matešičevem *Frazeološkem rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika* (1982: 201) najdemo zgolj ženskospolsko obliko frazema *izabranica srca* v pomenu ‘zaročenka, ljubljena oseba, soproga’, vendar je v vsakdanji rabi tudi moškospolska oblika *izabranik srca*, kot kažejo primeri, izpisani iz *Hrvatske jezične riznice* in iskalnika *Google.hr*. Objavljeni so bili bodisi v publicistiki bodisi na spletu.

PREGLEDNICA 6. *Raba frazemov izabranik srca – izabranica srca*

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Hrvatska jezična riznica, publicistika</i>	Sretni <i>izabranik</i> njenog <i>srca</i> je Milorad Rankulin, umirovljeni sudac, kojemu je, za razliku od njegove odabranice, ovo tek drugi brak. (Vir: <i>Vjesnik online</i>)	No čini se da je i njegova trenutačna <i>izabranica srca</i> izgubila sve iluzije o pretvaranju Granta u obiteljskog čovjeka. (Vir: <i>Vjesnik online</i>)
<i>Google.hr, splet</i>	Ljubavni trokut razrješava se u krvi na dan kada mladenku pred njezinim, u patrijahalnoj zajednici dogovorenim budućim <i>izabranikom</i> otima onaj koji je <i>izabranik srca</i> . (Vir: http://www.hnk-zajc.hr/Default.aspx?sec=642 , pridobljeno 3. 1. 2020)	<i>Izabranica</i> njegovog <i>srca</i> je Andrijana Orlando, rođena Dervenčanka (Vir: https://hr-hr.facebook.com/Klix.ba/posts/10152603726871821/ , pridobljeno 3. 1. 2020)

Zanimivo je, da je v slovarju zabeležena le ženskospolska oblika frazema, kar kaže na pomembno vlogo ženske, žene kot srčne izbranke.

7. *živjeti kao kralj – živjeti kao kraljica*⁹

V slovarjih so pogosto zabeleženi frazemi z moškospolskim poimenovanjem, v rabi so pa tudi taki z ženskospolsko obliko. Eden takih je *živjeti kao kralj* v pomenu ‘lagodno živeti, živeti v izobilju’, zabeležen v *Hrvatsko-slavenskem rječniku poredbenih frazema* (2006: 213). Sicer pa se uporablja tudi frazem z ženskospolsko obliko *živjeti kao kraljica*, kot lahko vidimo pri primeru, izpisanem s spleta.

⁹ V *Slovarju slovenskih frazemov* samo z moškospolsko obliko – *živeti kot kralj*, a v rabi tudi *živeti kot kraljica*.

PREGLEDNICA 7. *Raba frazemov živjeti kao kralj – živjeti kao kraljica*

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
Google.hr, publicistika	Platio je dočasnički čin, prikupio dokumentaciju i sada živi kao kralj i ponosno nosi etiketu - ratni vojni invalid. (Vir: http://m.slobodnadalmacija.hr/Novosti/Najnovije/tabid/296/ArticleType/ArticleView/articleId/181376/Default.aspx , pridobljeno 3. 1. 2020)	Potresna priča: <i>Živjela je kao kraljica</i> , zarađivala milijune, a danas je beskućnica i jedva preživljava (Vir: https://dnevnik.hr/showbuzz/celebrity/nastasia-urbano-danas-zivi-kao-beskućnica---548304.html , pridobljeno 3. 1. 2020)
Google.hr, spleto	Ronaldo: Nakon karijere živjet ću kao kralj, neću biti trener... (Vir: https://www.24sata.hr/sport/ronaldo-nakon-karijere-zivjet-cu-kao-kralj-necu-bititrener-454750/komentari , pridobljeno 5. 1. 2020)	»Živi kao kraljica«, pisali su ljudi zbog toga što svakoga dana uživa u njihovju u mreži za ležanje. (Vir: https://www.index.hr/ljubimci/clanak/kujica-postala-hit-nakon-sto-ju-je-snimio-prolaznik-zivi-kao-kraljica/2107162.aspx , pridobljeno 5. 1. 2020)

8. živjeti kao grof – živjeti kao grofica¹⁰

Podoben primer je tudi sopomenski frazem *živjeti kao grof*, prav tako najden v *Hrvatsko-slavenskem rječniku poredbenih frazema* (2006: 188), pa tudi v novijšem *Hrvatskem frazeološkem rječniku* (2014). V rabi je tudi frazem z ženskospolsko obliko *živjeti kao grofica*, čeprav veliko tovrstnih primerov po *Hrvatski jezični riznici* in spletnem iskalniku nismo našli.

PREGLEDNICA 8. *Raba frazemov živjeti kao grof – živjeti kao grofica*

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Hrvatska jezična riznica</i> , leposlovje	On, naučen <i>živjeti kao grof</i> , — morade sad proći svu biedu sirotinje seljačke. (Vir: Ksaver Šandor Gjalski: <i>Biedne priče</i>)	/
<i>Hrvatska jezična riznica</i> , publicistika	»Nisam ispalio niti jedan metak u svom životu, ali sam odlučio sljedeći tjedan kupiti pušku« - citira milanski Corriere della Sera željezara u Monseliceu koji u zadnje doba živi kao grof: prodaje dnevno troja blindirana vrata. (Vir: Vjesnik online)	/

¹⁰ V *Slovarju slovenskih frazemov* najdemo samo frazem z moškospolsko obliko, tj. *živjeti kot grof*, čeprav v rabi zasledimo tudi frazem *živjeti kot grofica*.

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
Google.hr, spletni portal	Matori je zavsio samo zidarski zanat a <i>zivi kao grof</i> . (Vir: http://minjinaruza.blog.hr/2007/10/index.html , pridobljeno 3. 1. 2020)	»Nakon prve kemoterapije odlučila sa s tim načinom liječenja prestati i okrenuti se zdravijem životu i onomu što volim, <i>živjeti kao grofica</i> .« (Vir: https://mok.hr/vijesti/item/26253-slovenski-impolnije-samo-vlasnik-tvornica-aluminijane-go-i-dvorca-statenber-koji-su-po-vjerali-zanesenjacija , pridobljeno 5. 1. 2020)

9. *slijepi putnik – slijepa putnica*

V *Hrvaškem frazeološkem slovarju* (2003: 245) najdemo frazem *slijepi putnik* v pomenu 'potnik brez vozovnice, potnik, ki je skrit v nekem prevoznem sredstvu in želi ilegalno kam odpotovati'. Frazema z ženskospolsko obliko *slijepa putnica* ne beleži nobeden od frazeoloških slovarjev, njegovo rabo pa izkazujejo korpusi in spletni iskalnik *Google.hr*. Rabi se v publicistici, leposlovju in na spletnih portalih.

PREGLEDNICA 9. Raba frazemov *slijepi putnik – slijepa putnica*

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Hrvatska jezična riznica</i> , Google.hr, publicistika	Sa samo 16 godina kao <i>slijepi putnik</i> na brodu pobjegao je iz tadašnje Jugoslavije. (Vir: <i>Hrvatska jezična riznica</i> , <i>Vjesnik online</i>)	Marilyn Hartman već je godinama poznata kao serijska <i>slijepa putnica</i> i ovaj je put uhvaćena na djelu. (Vir: <i>Google.hr</i> , https://www.jutarnji.hr/life/zivotne-price/video-serijska-slijepa-putnica-opet-prevarila-osiguranje-na-aerodromu-bez-putovnice-i-karte-letjelaje-od-chicaga-do-londona/6969441/ , pridobljeno 5. 1. 2020)
<i>Hrvatska jezična riznica</i> , leposlovje	Ako već nije kišilo, što je u plitkim zaklonima u stijenju pisanje gotovo onemogućavalo, onda je krajnje promjenjiva ratna sreća činila svoje: na onu raskošnu lađu od prvotnoga žara što je vijala boje oslobođenja domovine, pripojenja Njojzi i mladičke svete irendentističke dužnosti, sad se uvukao kao tat tiho i neočekivano <i>slijepi putnik</i> – svakodnevno proračunavanje utroška municije i mrtvih. (Vir: Nedjeljko Fabrio – <i>Vježbanje života</i>)	Scooter Brown, siroče, odvažna <i>slijepa putnica</i> koja se skrivala u služinskim prostorijama imanja Scofield kako bi izbjegla usvajanje, uzela bi sudbinu u svoje ruke, a bilo je krajnje vrijeme da Georgie učini isto. (Vir: Susan Elizabeth Phillips – <i>Što sam učinila zbog ljubavi</i> , dostupno na https://www.slidesearch.net/slide/susan-elizabeth-phillips-sto-sam-ucinila-zbog-ljubavi , pridobljeno 3. 1. 2020)

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
Google.hr, spletni	Sada tek skontah da je Dany bio <i>slijepi putnik</i> . (Vir: http://www.studiraj.eu/forum/index.php?topic=239.0 , pridobljeno 3. 1. 2020)	Na svu sreću, Baboo, <i>slijepa putnica</i> na Barnabyjevoj jahti, udružuje se sa svim ostalim stanovnicima otoka da spasi Impyja. (Vir: http://www.filmski.net/filmovi/arhiva/4598/velika-avantura-malog-dinosaur , pridobljeno 3. 1. 2020)

Opažamo, da se pogosto za žensko osebo rabi frazem z moškospolsko obliko *slijepi putnik*, kot kažejo primeri *rado bih ti bila slijepi putnik* (<http://www.forum.hr/showthread.php?t=43090&page=101>, pridobljeno 29. 7. 2012); *1993. g. išla sam na vlastiti maturalac, a 1997. sam se kao „slijepi putnik“ prikrcala burazu pa s njegovim razredom ponovno otišla u Prag na maturalac – kak-ti da popunim prazno mjesto u busu* (http://www.puturist.com/destinacije/prag/putopisi/moje_putovanje_u_prag_zlatni_grad-18-4-656.aspx, pridobljeno 3. 1. 2020); *Ujutro smo otisli do trajekta za Cres...naravno, moja mama mora prva bit unutra tak da nismo ni karte pokazali...ja sam se osjecala ko slijepi putnik...* (<http://www.blog.hr/print/id/1624897845/evo-konacno-novi-postbila-sam-na-moru.html>, pridobljeno 29. 7. 2012).

10. životni suputnik – životna suputnica

Frazem *životni suputnik* navaja Aniće v *Rječnik hrvatskoga jezika* v pomenu 'soprog, soproga, zakonec, tudi dolgoletni prijatelj' (1994: 1256), v rabi pa je tudi ženskospolska oblika *životna suputnica*, kot kažeta *Hrvatska jezična riznica* in *Google.hr*. Že razlaga iz slovarja kaže, da se frazem *životni suputnik* očitno nanaša tako na žensko kot tudi na moško osebo.

PREGLEDNICA 10. Raba frazemov životni suputnik – životna suputnica

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Hrvatska jezična riznica</i> , publicistika	»Imam sreću što se bavim poslom koji mi ne uzima svakodnevno osam sati, a dobro je da je i Igor (Hajdarhodžić, Majin životni suputnik, op. a.) također slobodan umjetnik«, kaže Maja i dodaje ... /.../ (Vir: <i>Vjesnik online</i>)	Stihove iz njegove dvojezične zbirke pjesama »Poezija/Poesie«, koju je objavila Matica hrvatska, čitat će njegova životna suputnica, francuska književnica Annie Le Brun i Marin Andrijašević. (Vir: <i>Vjesnik online</i>)

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Google.hr</i> , spletni portal	Pierre Berger, galski milijarder i životni suputnik umrlog maestra mode je spreman ustupiti Saint Laurentove crteže i kreacije za potrebe snimanja. (Vir: http://doznajemo.com/2012/05/21/autor-sjecanja-iz-javne-kuce-radi-film-o-yvesu-saint-laurentu/ , pridobljeno 3. 1. 2020)	Bankovni činovnik iz engleskog gradića odlučuje pronaći životnu suputnicu na internetu ... (Vir: http://www.filmski.net/filmovi/84/ljubav_prije_svega , pridobljeno 3. 1. 2020)

11. *smrtni neprijatelj* – *smrtna neprijateljica*

V hrvatsčini frazem *smrtni neprijatelj* najdemo u *Rječniku hrvatskoga jezika* (2000: 683) u pomenu 'tisti, ki drugemu želi zlo, namenoma prinaša nesrečo'; zabeležen je tudi u *Hrvatskem frazeološkom rječniku* (2014). Uporablja se tudi frazem z ženskospolsko obliko (čeprav ga u slovarjih ni), torej *smrtna neprijateljica*, kot sta izkazala *Hrvatska jezična riznica* i *Google.hr*.

PREGLEDNICA 11. *Raba frazema smrtni neprijatelj* – *smrtna neprijateljica*

Vir	Frazem z moškospolsko obliko	Frazem z ženskospolsko obliko
<i>Hrvatska jezična riznica</i> , <i>Google.hr</i> , publicistika	Erol Avdović Vaša pisma 80 mu je godina tek Hrvatski radio je ušao u zrele godine. Više nikomu nije smrtni neprijatelj ni konkurencija, srastao je s našim životima, pa ga uglavnom i ne primjećujemo, nego jednostavno slušamo. (Vir: <i>Hrvatska jezična riznica</i> , <i>Vjesnik online</i>)	Samo smrtna neprijateljica pirata, engleska kraljica Viktorija (vokalna uloga Imelde Staunton), njihove brodove želi vidjeti probušene i potopljene. (Vir: <i>Google.hr</i> , http://www.slobodnadalmacija.hr/Scena/CineMark/tabid/173/articleType/ArticleView/articleId/173060/Default.aspx , pridobljeno 3. 1. 2020)
<i>Hrvatska jezična riznica</i> , leposlovje	On je ozakonio lov i udaju usidjelica, bio smrtni neprijatelj bluda i izvanbračne djece. (Vir: Mirko Kovač. <i>Vrata od utrobe</i>)	/
<i>Google.hr</i> , spletni portal	Kada dobroćudnom talijanskom konobaru i majstoru za prerađivanje (Dan Carvey) smrtni neprijatelj i mafijaš koji želi ukrasti dragocijeno svjetsko blago otme oca on kreće u misiju spašavanja... (Vir: http://mojtv.hr/film/3255/savrsena-meta.aspx , pridobljeno 3. 1. 2020)	Naime, nakon što se iskopao iz vlastitog groba, Jasona pronalaze bivša Batmanova ljubavnica i smrtna neprijateljica Talia i njezin otac Ra's al Ghul koji mu pomognu da ozdravi i utreniraju ga da postane zločest. (Vir: http://www.dnevno.hr/revije/lifestyle/foto_top_5_apsurdnih_nacina_kako_su_stripovi_ozivjeli_superjunake/177714.html , pridobljeno 3. 1. 2020)

Ni nujno, da se frazem *smrtni neprijatelj* nanaša zgolj na osebo moškega spola, kot kaže primer s *Hrvatske jezične riznice: Obitelj Rana je vjekovni smrtni neprijatelj kraljevske obitelji, a upravo iz te obitelji je Dipendrina izabranica, što je još jedan šekspirijanski motiv - ljubav nepalskog Romea i Julije trebala je pomiriti zavađene obitelji* (Vjesnik online).

12. živjeti kao golub i golubica

Poseben primer predstavlja frazem *živjeti kao golub i golubica* v pomenu 'živeti v slogi in ljubezni, mirno in harmonično živeti, ljubiti se in se razumeti', ki smo ga našli v *Hrvatskem frazeološkem rječniku* (2003: 82). Enak frazem za slovenščino, *živeti kot golob in golobica*, navaja *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik* (1992: 21). Je edini najdeni frazem, ki vsebuje moško- in ženskospolsko poimenovanje. Njegovo rabo smo preverjali po korpusih in spletnem iskalniku.

Opazamo, da je frazem *živjeti kao golub i golubica* v rabi dokaj redek, saj nismo zasledili niti enega primera rabe v *Hrvatski jezični riznici*, po spletnem iskalniku *Google.hr* pa po prvih tridesetih pregledanih straneh le enega. Uporablja se tudi frazem *živjeti kao golubovi* oz. *živjeti kao dva goluba*: *Godinu danah smo već vjenčani, i kao golubovi živimo i milujemo se; što si ona pomisli, to joj ja učinim* (*Hrvatska jezična riznica*, Miroslav Kraljević: *Požezki đak ili Ljubimo milu svoju narodnost i grlimo, sladki svoj narodni jezik*); *Svi smo mi mislili, da oni žive kao golubovi, a ona je kod rastave rekla da ju je on tukao svojim remenom od hlača, a vele ona mu je prije dva mjeseca iščupala čitav čuperak kose odmah kraj čela* (*Hrvatska jezična riznica*, Vjekoslav Majer: *Život puža*).

5. SKLEP

Zbrali smo skupno 12 frazemov s feminativi, med temi jih je bilo z ženskospolsko obliko šest zabeleženih v frazeoloških slovarjih, pet pa značilnih za vsakdanjo rabo; eden od frazemov vsebuje moško- in ženskospolsko obliko (*živjeti kao golub i golubica*). Po analizi zbranih primerov iz korpusa (*Hrvatska jezična riznica*) in spletnega iskalnika *Google.com* ugotavljamo naslednje:

- Frazemi s feminativi se pojavljajo v različnih besedilih in virih. S pomočjo korpusov in spletnega iskalnika smo jih tako zasledili v publicistiki, ki zajema časnike, časopise, revije in tudi spletne različice člankov (npr. *smrtna neprijateljica*), hrvaškem leposlovju ter prevodih (npr. *slijepa putnica*) in na spletu,

- najpogosteje na forumih, spletnih klepetalnicah in blogih (*živjeti kao kraljica*).
- Pri nekaterih primerjalnih¹¹ pa tudi drugih frazemih se za žensko osebo namesto možne ženskospolske oblike pogosto uporablja moškospolska oblika, kar potrjujejo primeri iz korpusov in s spleta. Taki so primeri primerjalnih frazemov *hrabra kao lav* in *boriti se kao lav* ter frazemi *praviti se svetac, ne biti <baš> svetac, slijepi putnik*. Ugotavljamo tudi, da raba moškospolske oblike ni pogojena s tem, ali gre za govorečega, ogovorjenega ali neudeleženca pogovora, kot dokazujejo primeri *hrabra sam kad sam pijana, o da, hrabra kao lav* za 1. osebo – govorečega, *Ne pravi se svetac, i ti bi uradila isto* za 2. osebo – ogovorjenega in *Imala je nepunih šest godina, a borila se kao pravi mali strašni lav, kako ju je od milja zvala majka* za 3. osebo – neudeleženca pogovora. Primerov, ko bi bila ženskospolska oblika uporabljena za osebo moškega spola, nismo zasledili, kar ne čudi, saj moški spol velja za slovnično nezaznamovanega nasproti ženskemu.
  - Opažamo, da se zbrani frazemi ne uporabljajo le za poimenovanja oseb, npr. *smrtna neprijateljica* (država, politična stranka).
  - Nekateri primeri s spleta izražajo izrazito negativno konotacijo: žensko prikazujejo kot zakonolomko (*Ni ona nije svetica – na moru je sa OŽENJENIM LJUBAVNIKOM!*), zlagano (*pravi se svetica ali cim izade iz skole je druga osoba*), tudi povezano z drogami oz. s kriminalom (*Bijela udovica tinejdžere drogira heroinom i potom ih šalje u smrt*).

Ženska je kot družbeno bitje še vedno zapostavljena. Nekateri jezikoslovci tovrstno zapostavljanje vidijo v opredelitvi vloge moškega slovničnega spola kot nadspola v jezikovnem sistemu, sociološko pa se to odraža v onemogočanju ali vsaj oteževanju profesionalnega napredovanja in doseganja visokih položajev žensk.¹² Zapostavljenost žensk se vidi tudi v vsakdanji rabi frazemov: čeprav v jeziku obstaja ženskospolska oblika frazema, večkrat je tudi zabeležena v frazeološkem slovarju, se za žensko osebo še vedno pogosto uporablja frazem z moškospolsko obliko. Morda bo družbi sčasoma le uspelo preurediti vrednostni sistem v smislu celovite integritete človeka – najzanesljivejše znamenje vsakršnih sprememb bo prav jezik.

¹¹ Primerjalni frazemi predstavljajo zelo pogost strukturni tip v vseh jezikih. Za razliko od primer ali komparacij so se v jeziku že ustalili in postali del frazeološkega zaklada. Željka Fink v predgovoru k *Hrvatsko-slavenskem rječniku poredbnih frazema* govori o tridelnem in dvodelnem strukturnem tipu primerjalnih frazemov; tridelna zgradba pomeni, da ima frazem sestavino, ki se primerja, primerjalni veznik in sestavino, s katero se primerja. Pri dvodelni zgradbi manjka del, ki se primerja (Fink idr., 2006: 6).

¹² Tako ugotavlja Kanjuo Mrčela v razpravi *Zaposlovanje in delo žensk v Sloveniji in Evropski uniji* (2007), podobno kažejo tudi novejša raziskave problema, denimo članek *Položaj žensk na trgu dela v primerjavi s položajem moških v Sloveniji* (2017).

VIRI IN LITERATURA

- ANIĆ, Vladimir. 1994. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ANIĆ, Vladimir; SILIĆ, Josip. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BABIĆ, Stjepan. 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- BABIĆ, Stjepan. 2006. "Hrvatski jezik, zakonodavstvo i ravnopravnost spolova". *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 53, 3: 81–87.
- BARIĆ, Eugenija. 1987. "Mocijski parnjaci i njihova upotreba". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Zagreb. 9–18.
- BARIĆ, Eugenija. 1988. "Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Zagreb. 43–49.
- BARIĆ, Eugenija. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- ČELEBIĆ, Tanja; KAJZER, Alenka; PERKO Mitja; SELAN, Ana. 2017. "Položaj žensk na trgu dela v primerjavi s položajem moških v Sloveniji." *IB revija* 51,2: 5–13.
- FINK ARSOVSKI, Željka; KRŽIŠNIK, Erika. 2006. *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- Google, www.google.hr (2012–2020).
- Hrvatska jezična riznica*, <http://riznica.ihjj.hr/index.hr.html> (januar 2020).
- KANJUO MRČELA, Aleksandra. 2007. "Zaposlovanje in delo žensk v Sloveniji in Evropski uniji." *Zbornik o Evropski uniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 547–569.
- KEBER, Janez. 2011. *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- KRŽIŠNIK, Erika; FINK ARSOVSKI, Željka. 2009. "Novo v slovenski in hrvaški frazeologiji". *Četrto slovensko-hrvaško slavistično srečanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- MATEŠIĆ, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- MENAC, Antica; ROJS, Jurij. 1992. *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta.
- MENAC, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- MENAC, Antica; FINK ARSOVSKI, Željka; VENTURIN, Radomir. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- MENAC, Antica; FINK ARSOVSKI, Željka; VENTURIN, Radomir. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- MIHALJEVIĆ, Milica; ŠTEBIH GOLUB, Barbara. 2010. "Mocijska tvorba u hrvatskome i srpskome jeziku". *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen I, Slawische Sprachkorelationen*. Dunaj. 81–103.

- OPAŠIĆ, Maja. 2011. "Od A do Ž o istraživanjima hrvatske frazeologije". *Prikazi Fluminensia* 23, 2: 188–190.
- ŠTEBIH GOLUB, Barbara. 2011. "Imenice kojima se označuju osobe ženskoga spola u kajkavskome književnom jeziku". *Słowotwórstwo słowiańskie: system i tekst*. Poznań. 43–53.
- TOPORIŠIĆ, Jože. 2004. *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- VIDOVIĆ MUHA, Ada. 2003. "Čas stiske jezikoslovnega nazora ali odgovor avtorju na vprašanja zasnove Slovarja Slovenskega pravopisa." *Slavistična revija* 51, 2. 177–181.
- VIDOVIĆ MUHA, Ada. 2011. *Slovensko skladišnje besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

ŽENSKI OBLICI KOJI POTJEČU OD IMENICA MUŠKOG RODA U HRVATSKIM FRAZEMIMA

TJAŠA MARKEŽIĆ

SAŽETAK

Ovaj se članak bavi ženskim oblicima koji potječu od imenica muškog roda (takozvani feminativi) u hrvatskim frazemima, prikupljenim u različitim frazeološkim rječnicima. Ispitivanje korpusa *Hrvatske jezične riznice* ukazuje da je upotreba takvih frazema u cjelini ili njihovih dijelova u svakodnevnom jeziku prilično raširena, a primjeri su odabrani da naznače moguću raznolikost elemenata. Nekoliko primjera upotrebe frazema prikupljeno je i putem hrvatske tražilice *Google.com*. Također smo primijetili da je žena kao društveno biće još uvijek zanemarena. Neki primjeri izražavaju izrazito negativnu konotaciju.

KEYWORDS:

hrvatski jezik, frazemi, korpus, tvorba riječi, ženski oblici koji potječu od imenica muškog roda

IN A NUTSHELL: AN ANALYSIS OF THESIS ABSTRACTS OF CROATIAN UNIVERSITY STUDENTS IN L2 ENGLISH

GLORIA VICKOV

EVA JAKUPČEVIĆ

*University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of Teacher Education
Poljička cesta 35, HR – 21000 Split
gvickov@ffst.hr
ejakupcevic@ffst.hr*

UDK: 811.111(043.3)(048.4)

Pregledni članak

Primljen: 3. 8. 2020.

Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

Abstracts are prerequisites for journal publications and conferences, as well as grant applications, which makes writing an efficient abstract a crucial and yet challenging task. This task is particularly demanding for university students who may need to write their thesis abstracts in L2 English. In order to gain insight into students' abstract writing skills in L2 English at the academic level, the present study gives an analysis of a corpus of 100 thesis abstracts written by Croatian undergraduate and graduate students of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Split. We have conducted an analysis of rhetorical moves in the abstracts and determined the types and frequency of the students' errors. The results showed that the abstracts frequently lacked the basic information expected in a research abstract, such as a clear explanation of the approach or motivation for the study. Error-wise, the students struggled most with articles and prepositions. Lexical errors, e.g. the mis-selection of words (collocations), were also common, as were problems with punctuation. The identification of these weaknesses in the students' abstract writing skills is essential for the development of teaching guidelines to be used for their prevention and elimination.

KEYWORDS:

abstracts, EAP writing, rhetorical moves, writing errors

1. INTRODUCTION

English for Academic Purposes (EAP) courses are generally aimed at developing students' language skills for use in the academic environment. Despite the constant increase in the importance of these skills with the growth of English as a world language of academic communication, EAP courses still often lack a theoretical or research rationale and employ a one-size-fits-all approach (Hyland 2006). They are frequently not aligned with the needs of the students involved, which might mean that an opportunity is being missed for students to gain as much as possible from EAP programmes. Writing is possibly the main activity of institutions, given that it represents the foundation of social activities such as educating students, keeping records, and disseminating ideas, while writing in English is especially crucial for students nowadays as English dominates the world of business and academia (Hyland 2013). However, writing itself is a very complex activity which necessitates the use of all four language skills, in addition to metacognitive (setting objectives, planning, layout) and cognitive skills (analysing, synthesising), to name but a few (Frydrychova Klimova 2014). On top of this, academic writing is additionally cognitively demanding as successful writing in the academic context requires the acquisition of academic vocabulary and discourse style, which can be particularly difficult for EAP students (Myles 2002). Academic writing entails conscious effort and practice in composing, developing and analysing ideas – i.e. it necessitates a combination of L2 proficiency, the knowledge of writing techniques, and the acquisition of specific writing-related skills (Myles 2002).

Nowadays, writing in the EAP context is not seen as a generic skill but is focused on achieving competence in target genres for a specific academic or professional context by recognising that the task involves far more than merely controlling linguistic error or style (Hyland 2013). Research abstracts represent an example of a writing genre which is of crucial importance to higher education students. As a concise overview of a planned or conducted study, abstracts are not only important to researchers but also to a variety of professions when applying for grants, seminars, or training programmes. In the Croatian context, although not all university students will go on to an academic career, they are all required to submit a thesis at the end of their undergraduate and graduate programme, which must include an abstract written in Croatian and a second language, predominantly English.

In view of the described importance of writing skills in general, and, more specifically, the complex skills necessary for composing research abstracts, it is essential to gain as much insight as possible into how university students cope with this demanding genre. To our knowledge, no research has been undertaken to study the stated

issue in Croatian academic circles. For this reason, the general aim of this study is to analyse thesis abstracts written in L2 English by Croatian Humanities and Social Sciences students in Split by investigating their content, as well as providing an overview of the writing errors made by the students. Along with contributing to the existing knowledge of writing errors in general, the purpose of this analysis is to determine the possible issues the students encounter when tackling this demanding genre. This information will be used to enhance the content of existing EAP courses at this and similar institutions and, more generally, help raise the awareness of the importance of focusing on abstract writing in such programmes.

2. THEORETICAL OVERVIEW

2.1 EAP WRITING AND RESEARCH ABSTRACTS

Writing is considered to be one of the most important skills for educational success, but also one of the most complex skills to be mastered. Flower and Hayes (1980), who refer to writing as ‘juggling with constraints’, ascribe the complexity of writing to the compound nature of its three main components: the writer’s long-term memory, the task environment, and the writing process. The writing process component encompasses four cognitive activities: planning, translating (putting ideas into language), reviewing/revising, and monitoring, which regulates the first three activities (Hayes and Flower 1980). The fact that all the stated components need to be attended to during writing, often simultaneously, is what makes writing so complex and demanding. Tillema (2012) emphasizes that second language (L2) difficulties are assumed to affect the quality of writing in two ways. First, students’ lower L2 proficiency limits their ability to express their ideas. Second, language difficulties are believed to constrict working memory resources, leaving fewer resources for conceptual and regulatory activities (such as structuring and monitoring) and/or causing an inability to transfer L1 writing strategies to L2 writing situations. This is why L2 texts often exhibit lower quality than L1 texts, not only in terms of language use but also in terms of organization.

English as a foreign language (EFL) research within the Croatian educational context seems to corroborate the above statements as writing in English has been confirmed as the weakest among the four language skills of Croatian primary and secondary school students (Zergollen-Miletić 2007). As reported by Mihaljević Djigunović and Vickov (2010), when it comes to EFL writing, logically connecting sentences and

creating well-structured written compositions are the most significant obstacles for Croatian EFL students. Kostić Bobanović (2016) warns that, in general, writing is a source of stress for students, for example when adjusting to a new genre, writing for a critical reader or when working with limited time.

Despite the difficulties L2 learners might experience, developing writing skills in English is still one of the imperatives in their education as it is a key skill in the academic and business environments. With the increasing use of English as the language of scientific communication, academics are pressured into disseminating their research in English (Lorés-Sanz 2016). Because EAP students must be prepared to successfully fulfil the demands of both their university programmes and the world of work awaiting them, one of the aims of EAP courses should be to prepare EFL students to become successful, confident, efficient, effective academic writers (Reid 2001). Research has shown that EAP/ESP (English for specific purposes) students often have difficulty with academic writing (Faya Cerqueiro 2019), partially stemming from the fact that the students' prior writing experience does not prepare them for the expectations of their university or workplace (Hayes 2013). In fact, writing in the EAP context involves developing "new kinds of literacy: equipping learners with the communicative skills to participate in particular academic and professional cultures" (Hayes 2013: 109). However, it has been shown that L2 learners benefit from specific training on academic language in a given discipline (Faya Cerqueiro 2019).

Abstracts are a specific genre of writing which is ubiquitous in the academic as well as the professional world. This highly specialised form of academic writing requires a writing style that is clear and concise, as key information needs to be selected and conveyed in a limited amount of space (Krajňáková 2014). According to the Publication Manual of the American Psychological Association (APA 2020), as a comprehensive summary of a paper or study, the abstract can be its most important part since it often is the first contact people have with an article and the basis for their decision on whether to read it or not. A good abstract is accurate, non-evaluative, coherent, readable as well as concise, which, in other words, means that is written in clear language, maximally informative, and it reflects the content and purpose of the paper (APA 2020). University students are commonly required to write abstracts for their final projects (Faya Cerqueiro 2019). Given the complexity of writing itself and difficulties L2 students encounter when performing writing tasks in English, as previously explained, it becomes clear that in order to be able to write a good abstract, students should be provided with high-quality instruction in the field. Empirical research (Swales and Feak 2000; 2009 as cited in El-Sadig and Drid 2020) reports that writing abstracts in English has been found to constitute a thorny task not only for

graduate and international students but also for experienced researchers and authors given the firm norms governing their construction. Writers often fail to observe such constraints, producing inconsistent texts for their readers.

Previous studies on research abstracts have commonly focused on the different rhetorical moves that constitute an abstract (e.g. Can, Karaback, and Quin 2016; Ren and Li 2011; Tanko 2017). They have also dealt with the specific linguistic features within them (Pho 2008; Tseng 2011), or the differences in rhetorical moves between different research areas (Ebrahimi and Chan 2015). Rhetorical moves are categories of functional roles in communication, or, in simple terms, “a stretch of text that does a particular job” (Swales and Feak 2010:172). The five moves that usually make up research abstracts are: situating the research/introduction, presenting the research/purpose, describing the methodology, summarising the findings, and interpreting results/findings/giving recommendations (Swales and Feak 2010). However, research has shown that abstracts do not necessarily contain all five moves. Pho (2008) found three obligatory moves in journal abstracts from the fields of applied linguistics and educational technology – presenting the research, describing the methodology and summarising the results. These moves were distinguished by the linguistic features within them – for example, the present perfect was found in situating the research move. In contrast, present simple prevailed in presenting the research move, and the results were reported mostly using the past tense.

The dominance of the three rhetorical moves established by Pho (2008) was confirmed by Can et al. (2016) in another study analysing applied linguistics abstracts. The study found that most abstracts provided information about the purpose, methodology and findings of the associated articles, while about half of them omitted the introduction of the topic and discussion of the results. When it comes to student writers, research conducted by Krajňáková (2014, 2015) on the thesis abstracts of Slovak students showed that they frequently focused on two of the moves, the problem statement and the methods, while they commonly lacked a description of the motivation and results. On the other hand, Ren and Li (2011) compared rhetorical moves in abstracts written by Chinese university students and published research assistants, once again in the field of applied linguistics, with different results. The study showed that all five usual moves are commonly found in both groups. However, just like in the previously mentioned studies, expert writers tend to be selective with the rhetorical moves which they include in their abstracts, while students commonly included unnecessary information. This has led the authors to conclude that teachers must raise students’ awareness of the different practices in abstract writing so that they can choose the most appropriate moves to fulfil their aims. An example of a successful approach to abstract

writing was presented by Faya Cerquero (2019). She found that a theoretical introduction into the distinctive features of abstracts, together with a collaborative approach to writing, yielded well-structured abstracts in a sample of 26 Spanish university students with no previous academic writing experience. All in all, the results of the existing research emphasise the need to include EAP writing and abstract writing in particular in university programmes. Students should be familiarised with the language they need in order “umjesto "other"” to express rhetorical moves and their attention focused on the differences between disciplines (Ebrahimi and Chan 2015; Pho 2007).

2.2. L2 LEARNERS' WRITING ERRORS

It is of crucial importance for L2 teachers to have a sound understanding of the cognitive and psycholinguistic mechanisms which contribute to the learners' learning processes in order to aid them in overcoming problems they encounter when learning an L2 (Chan 2010). Error analysis may be of great use in this regard, as it can help teachers understand a student's current level in learning, while students can use errors as a learning device to improve their language proficiency (Corder 1981). Not only is a good understanding of the nature of errors necessary before a means of eradicating them can be found, but it also constitutes an important part of the study of second language acquisition and learner language in general (Corder 1981). This is because errors, triggered by an interaction of L1 and L2-related factors, represent an important indication of the learners' interlanguage (Chan 2010).

Language transfer was long thought to be the main source of difficulties for L2 learners, but nowadays it is seen as one of the several factors that contribute to L2 acquisition, rather than the central one (Ellis 2015). Common errors might indeed stem from translating from L1, but they may also be caused by learners trying out L2 structures but being hindered by insufficient knowledge (Myles 2002). Learners might also over-generalize rules they know, they might generally be unsure of what they want to express or lack familiarity with the rhetorical structure of the text they are writing (Myles 2002). Errors can appear at the graphological, grammatical and the lexico-semantic level. They can be classified superficially as errors of omission (when an element that should be present is missing), errors of addition (when a part is present that should not be there), errors of selection (when a wrong item has been chosen), and errors of ordering (where the elements are incorrectly sequenced) (Corder 1981). According to James (1998), learners' ignorance of a target language can be viewed in terms of grammaticality (or well-formedness), acceptability, correctness, and strangeness and infelicity. Not all errors can be treated in the same way, and Ferris

(1999) describes the difference between ‘treatable’ errors (e.g. subject-verb agreement, missing articles) and ‘untreatable’ errors (lexical errors, problems with sentence structure). While the former are rule-governed and learners can be easily pointed to a set of rules to resolve them, the latter tend to cause more problems for teachers when giving feedback, as learners need to use their knowledge of language to correct them (Ferris 1999).

In the area of L2 writing errors, research has commonly focused on corrective feedback and its efficacy¹, which has been a much-discussed topic for the last few decades. Some studies have found feedback to be effective under specific conditions. For example, in their investigation of adult migrants’ writing in L2 English, Bitchener, Young, and Cameron (2005) found that explicit written feedback combined with one-to-one conferencing improved the participants’ use of the past simple tense and the definite article significantly more than it did their use of prepositions, which is a less ‘treatable’ error category. The main conclusion of the study was that L2 writers may indeed improve their results if they are exposed to a combination of oral and written feedback. Most authors agree that feedback is an issue that is of importance to teachers, students and researchers, although it still commonly remains an unclear topic for practitioners (Hyland and Hyland 2019). Although the effectiveness of corrective feedback still seems to be a topic under discussion, an important argument in favour of error correction is that students commonly believe it to be valuable (Ferris 1999; Myles 2002). Furthermore, it is a fact that accuracy in writing matters to audiences, both academic and professional, which means that errors may lead to the stigmatization of the writer (Ferris 1999). In any case, as Ferris and Kurzer concluded, “under the right conditions, written corrective feedback can help L2 writers both to acquire specific language features and to improve the overall effectiveness and accuracy of their writing as well as their individual writing strategies” (2019:122).

Except for corrective feedback, other studies in the area of L2 errors have provided taxonomies of errors made by specific groups of learners and discussed their potential origin. The value of these studies lies in the fact that teachers who are aware of the nature or sources of their learners’ errors will find it easier to design materials which can help these learners (Chen 2010). For example, Bitchener et al. (2005) found that most of the mistakes made by the participants in their study, adult migrants to the USA, were related to prepositions, followed by articles and the present and past simple tenses. A more comprehensive taxonomy of written errors is presented by Chan

¹ For a recent overview of corrective feedback research, see the comprehensive volume edited by Hyland and Hyland (2019).

(2010) in his study of the writing errors of Cantonese L2 English learners, with the aim of raising the awareness of teaching professionals about the necessity for dealing with errors at different levels. For example, although most errors were identified at the syntactic level, 12% of all errors were lexical, which leads to the conclusion that these errors should also receive attention in the classroom. The author found that the sources of learner errors may be L1 transfer, lack of facilitation from the L1 (i.e. lack of comparable equivalents) and different non-L1-related factors, such as lack of awareness of L2 norms, misapplication of L2 rules and/or overgeneralization, under-generation, selectional mis-hits etc. In the EAP context, Chuang (2005) identified the most common errors of Chinese university students studying in the UK, with determiners accounting for almost a quarter (23.7%) of all errors. Interestingly, there was a striking difference between the actual results and the perceptions of the students' tutors, who believed the most common errors were related to tense and aspect/singular and plural nouns. These results confirmed the great importance of the teacher's insight into the areas which cause most problems for their students. Furthermore, in their research examining university students' writing errors in Arabic (L1) and English (L2), Khuwaileh and Shoumali (2000) found similarities in their performance in the two languages. Students showed deficiencies in the areas of cohesion and coherence, a lack of paragraph unity, overuse of certain tenses, misuse of irregular past tense forms and subject-verb agreement. The results led the authors to conclude that some of the learners' problems stem from their L1 and should thus not be the sole responsibility of English language teachers.

Although it is not possible to eliminate all errors, and the efficacy of feedback is still not an entirely clear topic, studies of learners' errors play an important role in helping researchers understand more about learner language, supporting teachers in anticipating and diagnosing problems, and providing essential information for curriculum designers in planning educational programmes (Chan 2010; Corder 1981). All of these reasons make studies of errors of different groups of learners necessary and useful.

Because of the lack of research dealing with Croatian students' thesis abstracts in L2 English, the present study aims to fill this gap. It aims to provide information which can, in addition to contributing in more general terms to the existing knowledge about abstracts written by EAP students, also inform practice, i.e. the content of actual EAP programmes which students are taught at similar institutions.

3. THE PRESENT STUDY

The study reported in this article addresses the question of thesis abstract writing proficiency in the Croatian university context. The overall aim was to provide an analysis of such abstracts written in L2 English by the students of the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia. More specifically, we aimed to answer the following two questions:

Which rhetorical moves are present in the thesis abstracts of Croatian Humanities and Social Sciences students written in L2 English?

What types of errors do Croatian Humanities and Social Sciences students make in their thesis abstracts written in L2 English?

The abstracts were examined using a two-pronged approach. The first part of the study was an analysis of the rhetorical moves present in the students' abstracts, the purpose of which was to determine whether the content of the abstracts was in line with the usual standards of abstract writing (Q1). The second part was an investigation of the types and frequencies of errors made by the Croatian students to ascertain the potential problem areas for this specific group of EAP students (Q2). The answers to the two research questions will hopefully shed additional light on the characteristics and problematic aspects of abstract writing in L2 English at the academic level, as well as provide more insight into the academic writing skills of Croatian university students. In addition, the identification of students' weaknesses is essential for the development of teaching guidelines related to the specific genre of research abstracts and EAP writing skills and errors in writing in general.

3.1. THE CORPUS

The corpus used in the present study comprised 100 thesis abstracts written by undergraduate (50) and graduate (50) students of the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split. The undergraduate students were at the end of their 3rd year of study, and the abstracts were part of their final projects, while the graduate students' abstracts were part of their theses at the end of their 5th year of study. The abstracts were randomly selected from the abstracts available to the public in the Faculty's repository, and they were written on a variety of subjects by students with different majors: Art History (10), Teacher Education (14), Preschool Education (15), History (7), Sociology (14), Pedagogy (14), Philosophy (7), Croatian Language and Literature (14). The corpus consisted of a total of 20700 words. The average length of the abstracts was 207 words (max: 675, min: 82, *SD*: 82.76). Students at the Faculty

of Humanities and Social Sciences in Split study one or two majors, and some of the majors offer EAP/ESP courses (e.g. Art History, Teacher Education). As the purpose of the study is to give a general overview of the abstract writing skills and errors of the Croatian students at this specific institution, no further information about their linguistic background or experience with EAP was collected. The random sample is seen as a window into the general situation regarding the abstract writing skills and writing errors of the students at the Faculty.

3.2. *METHODOLOGY*

3.2.1. *RHETORICAL MOVE ANALYSIS*

An analysis of rhetorical moves in the abstracts was performed to answer the first research question. In line with a study conducted by Pho (2008), a top-down approach was used, i.e. the identification of the rhetorical moves was content-based and carried out with the aid of questions listed in Table 1. The questions are based on guidelines provided by Koopman (1997) as well as the framework for abstract analysis used by Pho (2008). The analysis was done by identifying whether the abstract contained the answers to the questions related to each rhetorical move. As abstracts are concise summaries of more extensive texts, a move could be realised by structures ranging from a single phrase or a word to several sentences (Pho 2008). The abstract moves were analysed by two raters (the two authors of the study), and in cases when there was disagreement between them, it was discussed and resolved by agreement.

TABLE 1. *Abstract analysis framework (Koopman 1997; Pho 2008)*

Moves	Questions asked
Motivation	What is the motivation behind the research/the reason for writing?
Problem	What problem is the research attempting to solve? What is its main thesis or claim?
Methodology	What methods/procedure/approach was used? What did the student actually do in their thesis?
Findings	What are the results/findings of the research? What did the student learn?
Interpretation	What do the results mean? What are the larger implications of the study? What are the practical or theoretical applications or implications for further research?

3.2.2. ERROR ANALYSIS

To answer the second research question, the abstracts were analysed in terms of the errors that they contained. For that purpose, a taxonomy of error levels adapted from James (1998) was used (Table 2). According to this author, errors can be broadly classified as substance errors, lexical errors, grammar errors and discourse errors. An EFL instructor, a proficient speaker of English (who is one of the authors), analysed the abstracts and identified the errors, which were later classified. A sample of 20 abstracts (20% of the corpus) was examined by a second rater with the same background, and the inter-rater reliability was 75%, which was deemed sufficient.

TABLE 2. *Levels of error (adapted from James 1998)*

Level	Type	Examples of subtypes
substance errors	misspelling	punctuation typographic errors
lexical errors	formal	formal mis-selection mis-formations distortions
	semantic	confusion of sense relations collocational
grammar errors	morphology	noun morphology verb morphology etc.
	syntax	phrase structure errors clause errors sentence errors cohesion
discourse errors	coherence	topical coherence relational coherence sequential coherence
	pragmatics	pragmalinguistic deviations

4. RESULTS AND DISCUSSION

4.1. RHETORICAL MOVES

Overall, most of the analysed abstracts contained three of the five moves (40% of all abstracts), while only 8% contained all five moves, and 6% did not contain any of the moves. As can be seen in Figure 1, the most frequently present rhetorical move was the presentation of the problem (present in 77% of the abstracts), followed by the methodology (72%) and the results (73%), while the implications move was only present in 29% of the abstracts.

Given the frequency of the problem, methodology and findings moves, the results of our analysis seem to be in line with the results of studies which have found that these three moves are almost always present in journal abstracts (Pho 2008; Can et al. 2016). However, upon a closer examination of the results, it becomes apparent that the Croatian students frequently omitted basic information from their abstracts. Almost one in three abstracts (29%) made no mention of the methodology and one in four (24%) omitted the results entirely. The motivation for the study, i.e. the move which would situate the research and explain the background to the study, was also absent from 35% of the analysed abstracts. Similarly, in a study of thesis abstracts of Slovak students conducted by Krajňaková (2015), the most frequent moves present

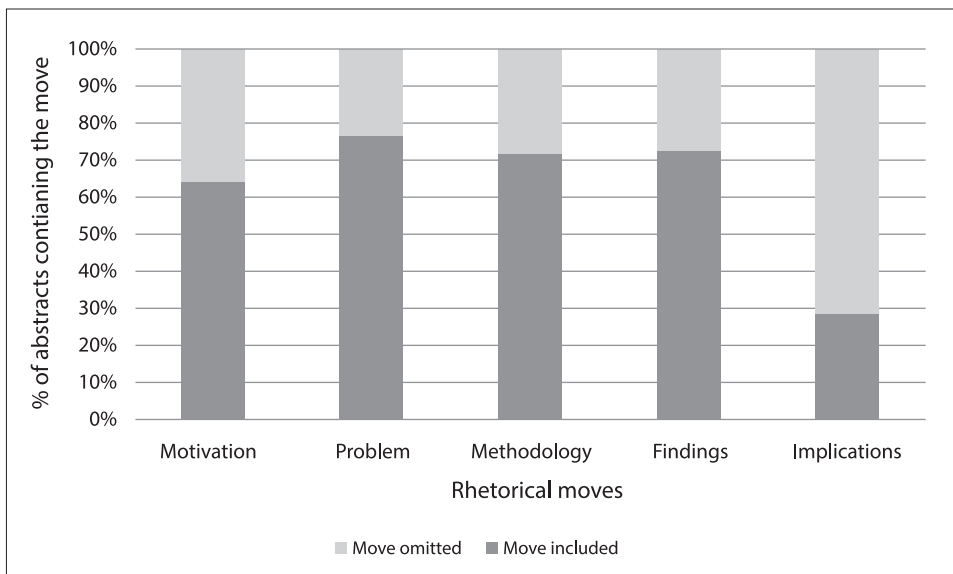

FIGURE 1. *Rhetorical moves in the abstracts*

were the problem statement and methodology, while the motivation, results and especially the conclusion move were often omitted. This problem most likely stems from a lack of clear guidelines for the students, which is confirmed by the above-mentioned study conducted by Ren and Li (2011). Their results indicated that university students tended to use all of the five common abstract moves, more so than published research assistants in applied linguistics. These results were partially attributed to the fact that the students included unnecessary information in the abstracts, probably because they adhered to guidelines too firmly. On the other hand, the students whose abstracts were analysed in this study did not have a standardised set of guidelines to observe, and the inconsistency in the rhetorical moves included in their abstracts seem to support the suggestion that this might be the cause. The general impressions from the abstracts are that the reasons and the aim of the study were often unclear, which can leave the reader with an unfavourable impression of the research. Furthermore, there was no consistency among the abstracts when it came to style and format. For example, this was obvious from the length of the analysed abstracts (Max: 675, min: 82, *SD*: 82.76), with the longest abstracts containing a great deal of unnecessary information, and the shortest abstracts severely lacking in their content. These findings may indicate that students have not been sufficiently exposed to academic texts during their university education. Thus, they further justify the need to make sure that students have the opportunities to read and analyse different types of academic texts relevant to their field of studies, as well as to provide students with systematic instruction and guidelines for abstract writing.

4.2. ERROR ANALYSIS

On average, the analysed abstracts contained 12.78 errors, or 6.16 errors/100 words (Table 3). The abstract with the highest number of errors contained 36 (16.13/100 words), while the abstract that contained the lowest number of errors had only one.

TABLE 3. *Error frequency in the abstracts*

	Average	Max	Min	<i>SD</i>
Total errors	12.78	36	1	7.56
Errors/100 words	6.16	16.13	0.52	3.68

When it comes to the types of errors (Table 4), the highest proportion of errors were related to the grammar category, mostly syntax errors. Syntax errors (e.g. errors with articles and word order) made up almost half of all the errors in our corpus, 46.4%,

and they are followed by lexical errors (e.g. mis-selection of words, errors with collocations), which accounted for 26.84% of all errors. Substance errors (mostly punctuation, but also misspelling and typographic errors) constituted 14.01% of all errors.

TABLE 4. *Types of errors*

Category	N	Total errors (%)
Grammar - syntax	593	46.4
Lexical errors	343	26.84
Substance errors	179	14.01
Grammar - morphology	95	7.43
Grammar – tense, aspect, voice	68	5.32
Total	1278	100

The most frequent error subtypes are shown in Table 5, with examples listed in Table 6. Articles were by far the most frequent source of error for Croatian learners, especially article omission, which accounted for 294 (23%) error occurrences. Errors with articles were followed by errors related to the misselection of words (16% of all errors) and errors with prepositions, especially mis-selection of prepositions (6.8% of all errors).

TABLE 5. *Most frequent error subtypes*

Category	N	Total errors
Grammar - syntax - articles	388	30.4%
Lexical – formal mis-selection	205	16%
Lexical - prepositions	138	10.8%
Substance - punctuation	116	9.1%

The fact that the students in our analysis had so much difficulty with articles is not surprising, as the acquisition of articles is one of the most pervasive issues in L2 English, much discussed in the literature to date (e.g. Chuang 2005; Ionin, Zubizarreta, and Philippov 2009; Trenkic 2007). As reported by Zergollern-Miletić (2011), in Croatian, just like in other Slavic languages, definiteness and indefiniteness are not grammaticalised, which leads to frequent problems in teaching English articles to speakers of Croatian. Her study of Croatian university students' article acquisition showed that the lowest stage of acquisition was characterised by frequent omissions, while substitution (primarily overuse of the definite article) became more prevalent at more advanced stages. However, in our corpus, article omission accounted for 23%

of all errors and represented the overwhelming majority (76%) of all article errors, which would point to the overall lower level of article acquisition in our student population. Zergollern-Miletić (2011) concludes that students should have a good theoretical knowledge of definiteness and indefiniteness as grammatical, semantic, and pragmatic categories. This knowledge would alleviate their frustration and help them to cope with the use of English articles more easily. This suggestion could be applied in the present study as well, as it is evident that the use of the definite and indefinite articles need to be presented to the students more systematically and practically, starting from the very concepts of definiteness and indefiniteness.

TABLE 6. *Examples of most frequent error types*

Article omission /addition	<i>It origins in * USA, from where it spread around the world. (1)</i> <i>...the figure of the female saint Viviana is *passive female character who needs *protector, as well as were Dora and Anica... (41)</i> <i>The paper provides an overview of some of the devices and softwares that can be used in * classroom. (16)</i>
	<i>In order to get the insights on the architecture of *the each church, the paper references *the archaeological research.(5)</i> <i>The author will not write just about *the France... (28)</i>
Word mis-selection	<i>The research was done on the *pattern of 150 primary school teachers... (90)</i> <i>On the other *side, local authorities do little in terms of providing variety of activities and education for youth due to lack of funding. (50)</i> <i>Maria was thinking about the child itself; how to *please its needs for freedom and inner satisfaction...(21)</i>
Preposition mis-selection / addition	<i>Every human being deals with it *on his own way. (91)</i> <i>Content analysis includes a methodological system with ten variables *in the aim of contextualization of the peer conflict phenomenon and possibilities of its best resolving. (20)</i> <i>The research sample consisted *from five most visited internet portals. (77)</i>
	<i>By that we mean *on the parents that accept and understand their child, but at the same time, they have control *above them. (61)</i> <i>Educational environment's quality in institution of early education, the educator's part as a partner, observer, an associate and, where appropriate, as an assistant notably influences *on children's behaviour and mutual cooperation in a play. (56)</i>
Punctuation	<i>129 pupils ranging from 3rd to 8th grade of primary school, as well as 36 teachers* participated in this study. (8)</i> <i>The role of kindergarden educators*, is to choose a quality cartoon that is appropriate to the child. (11)</i> <i>Ban Paul died in May 1312*. * and he was succeeded by Mladen II.</i>

In addition to errors in the use of articles, other more frequent errors related to syntax included word order errors, pronoun errors (i.e. mis-selection of pronouns) and premodifier errors. About 5% of the errors were related to mis-selection of the aspect, tense, or voice of a verb. One of the ESP programmes available to the study participants, more specifically the one intended for 1st-year Teacher Education students, has a strong emphasis on grammar, especially verb forms. Along with texts on topics relevant to the students, the programme is mostly focused on different tenses, grammatical aspect and voice of English verbs, but largely neglects other parts of syntax. The results of our study indicate that, when it comes to grammar in EAP/ESP programmes, attention may need to be refocused or expanded from the predominance of topics related to verbs (tense, aspect and voice) to other issues such as articles.

However, although almost half of all the errors in the abstracts were syntax errors, lexical errors were also frequent (26.83%) in our corpus. Semantic lexical errors (e.g. errors with collocations) were more common than formal lexical errors (e.g. mis-formations), which is unsurprising at higher levels of proficiency when learners have already learnt the formal aspects of words, while associative knowledge is the last to develop fully (Agustín Llach 2011). In a total of 138 cases (10.8% of all errors), lexical errors concerned the omission (37), mis-selection (35) or addition (14) of prepositions. Prepositions seem to be problematic for students from different backgrounds, as Bitchener et al. (2005) similarly found them to be one of the most common sources of error for migrant ESL students in the USA. Furthermore, out of the 205 cases of formal mis-selection of words, in 68 instances the wrong synonym of a word was used, and in 91 cases the wrong word choice seemed to originate in the direct translation from Croatian. L1 transfer is often the cause of lexical errors in writing, together with the lack of lexical knowledge and lexical practice (Agustín Llach 2011). These results emphasise the need to focus also on the lexical aspect, which is sometimes neglected in favour of teaching grammar.

The analysis seems to indicate that Croatian students commonly used direct translation as a method for composing their abstracts, which is not surprising as their original thesis abstract is in Croatian. For this reason, we assume that students might also benefit from instruction related to translating in the area of EAP. It could focus on word choice and help draw the students' attention to, among other lexical aspects of language, the differences between L1 and L2 collocations, in particular fixed combinations of prepositions and other word classes which tend to differ between the languages. When it comes to giving feedback, articles and word order constitute 'treatable' errors (Ferris 1999), i.e. it is easy for a teacher to instruct students where they can find the rule or guidance that might help them correct the error. On the other hand, wrong

word choice may be seen as an ‘untreatable’ error and might be harder to correct. However, although it is beyond the scope of our analysis to discuss in more detail the source of the learners’ errors, in many cases, it was apparent that they stemmed from direct translation from Croatian. This would mean that these errors are more easily treatable, requiring teachers to place special emphasis on those combinations of words that are frequently misused. In other words, the best way to deal with lexical errors is to provide a lot of practice in both writing in English and translating, focusing particularly on the possible points of transfer between Croatian and English.

5. CONCLUSIONS AND IMPLICATIONS

Our analysis approached the thesis abstracts of Croatian Humanities and Social Sciences students from two perspectives. Firstly, the overview of the content of the abstracts, i.e. the rhetorical moves contained within them, has shown that, although most of the abstracts included the basic information expected in this writing genre, a third of the abstracts lacked the crucial problem/methodology/results moves. Only a small proportion of the abstracts contained all five of the moves, and there was a great deal of inconsistency when it comes to the organisation and content of the analysed abstracts. The varying length of the abstracts compounded the feeling of the lack of uniformity in the students’ abstract writing, which further justifies the need to provide clear and systematic guidelines for students aimed at enhancing their skills in producing well-structured abstracts in English. Even if this approach results in students including too much information in their abstracts at the beginning, as was indicated in the study by Ren and Li (2011), they would still benefit from receiving more support in the initial stages of their writing skills development, with the expectation that they can become more selective as their experience with abstract writing increases.

The second part of the analysis comprised an analysis of errors to determine the most frequent error types in the abstracts. In addition to contributing to general knowledge about the errors EAP students might make in their thesis abstracts in L2 English, the importance of this analysis lies in the fact that it reveals the problem areas for this particular student population. The results can serve as guidance for practitioners when choosing what to pay more attention to in EAP classes. The results showed that grammar posed a problem for this sample of students, with the omission of articles accountable for almost a quarter of all errors in the corpus. Lexical errors were also frequent, especially errors related to the mis-selection or omission of prepositions and other words. The analysis of learners’ errors can be used as an indicator of the changes

that need to be made to the EAP/ESP courses offered by this particular, but also other institutions with comparable programmes. Namely, emphasis needs to be redirected from verbs, which are the most frequent topic of grammar-related lessons, to other parts of syntax such as articles and word order. Lexical aspects of language also need more attention, and emphasis needs to be placed on possible points of negative transfer, especially when it comes to collocations and fixed phrases. Students should also be instructed in the appropriate use of resources, such as dictionaries, which can help them make more appropriate word choices when writing. Students should be given opportunities to write and get feedback on their writing, both oral and written.

The results of the present study point to the need to make sure that the content of the EAP courses offers opportunities for interaction with different types of academic texts. Also, more precise guidance is needed when it comes to writing academic abstracts, as this knowledge can be of great use for students in their future careers. Furthermore, there needs to be a particular focus on the problematic areas detected in the students' writing. As writing is a crucial skill for students and future professionals, students should be given the opportunity not only to write but also to examine a variety of written texts to raise their awareness of how grammar and vocabulary, as well as genre, contribute to the construction of a meaningful text. All this should be done in a planned and organised manner, adapting EAP courses to the needs of the students and allowing them to profit maximally from their studies. A possible approach for a future EAP course would thus include the examination of academic texts from different genres, with a specific focus on research abstracts. The students would be guided through the analysis of the features of abstracts, such as the vocabulary, syntax and organisation, i.e. the rhetorical moves present in the abstracts. The emphasis would be placed on abstracts from the students' specific fields of study. The analysis would be followed by practice, evaluation, and feedback, which could be provided both in written form and orally, to maximise its efficiency. Finally, there should be a particular focus on the most frequent errors and points of negative transfer from the students' L1. This approach would be beneficial to students and make them more efficient abstract writers in their future careers.

6. LIMITATIONS AND SUGGESTIONS FOR FURTHER RESEARCH

The limitations of the present study lie in the fact that the students whose abstracts were analysed had varied linguistic backgrounds, both when it comes to their language learning experience in general as well as the EAP/ESP courses they attended

during their studies. The sample analysed in the present study was intended to provide a relatively randomised insight into the abstracts written by the students of this specific institution, which was why the individual differences between the students were not taken into account. Nevertheless, the sample in this study provides a limited view of students from a particular field of study. Further research could focus on students from different areas of study (e.g. technical, natural sciences, and so forth), providing broader insight into the quality of abstracts of Croatian students. We believe that the present study might open up some important avenues for further research aimed at investigating current practices in similar academic contexts, among students of different L1 backgrounds. Such investigations would enlighten the issues related to, among other things, L1 transfer and the influence of students' native culture in academic writing in English. Different qualitative methods could also be applied to supplement the quantitative results of this study such as think-aloud protocols or retrospective reports on the writing process. Such research would further provide insights into precise difficulties and contribute to enhancing the quality of abstract writing, which targets international readership.

REFERENCES

- American Psychological Association (APA). 2020. *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.). URL: <https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition?tab=4> (2 August 2020).
- AGUSTÍN LLACH, María Pilar. 2011. *Lexical errors and accuracy in foreign language writing*. Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.
- BITCHENER, John; YOUNG, Stuart; CAMERON, Denise. 2005. "The effect of different types of corrective feedback on ESL student writing". *Journal of second language writing*, 14, 3: 191-205.
- CAN, Seden; KARABACK, Erkan; QIN, Jingjing. 2016. "Structure of moves in research article abstracts in applied linguistics". *Publications*, 4, 3: 23. URL: <https://www.mdpi.com/2304-6775/4/3/23> (2 August 2020).
- CHAN, Alice Y.W. 2010. "Toward a taxonomy of written errors: Investigation into the written errors of Hong Kong Cantonese ESL learners". *Tesol Quarterly*, 44, 2: 295-319.
- CHUANG, Fei-Yu. 2005. "Article Misuse: A Neglected Problem in Chinese EAP Student Writing". *Proceedings of the Second International Online Conference on Sec-*

- ond and Foreign Language Teaching and Research: Initiative, Innovation, and Inspiration* (Eds. Singhal, Meena; Liontas, John I.). The United States: The Reading Matrix Inc: 25-33.
- CORDER, Stephen Pit. 1981. *Error analysis and interlanguage*. Oxford: Oxford University Press.
- EBRAHIMI, Seyed Foad; CHAN, Swee Heng. 2015. "Research article abstracts in applied linguistics and economics: Functional analysis of the grammatical subject". *Australian Journal of Linguistics*, 35, 4: 381-397.
- ELLIS, Rod. 2015. *Understanding second language acquisition* (2nd edition). Oxford: Oxford University Press.
- EL-SADIG, Y. Ezza; DRID, Touria. 2020. *Teaching Academic Writing as a Discipline-Specific Skill in Higher Education*. Hershey: IGI Global.
- FAYA CERQUIERO, Fátima. 2019. "Introducing academic writing through abstracts in ESP instruction". *New Challenges for Research on Language for Special Purposes* (Eds. Simonnæs, Ingrid; Andersen, Øivin; Schubert, Klaus). Berlin: Frank & Timme: 191-203.
- FERRIS, Dana. 1999. "The case for grammar correction in L2 writing classes: a response to Truscott (1996)". *Journal of second language writing*, 8, 1: 1-11.
- FERRIS, Dana; KURZER, Kendon. 2019. "Does Error Feedback Help L2 Writers?" *Feedback in Second Language Writing* (2nd ed., Eds. Hyland, Ken; Hyland, Fiona). Cambridge: Cambridge University Press: 106-124.
- FLOWER, Linda S.; HAYES, John R. 1980. "The dynamics of composing. Making plans and juggling constraints". *Cognitive processes in writing* (Eds. Gregg, Lee W.; Steinberg, Erwin R.). Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates: 31-50.
- FRYDRYCHOVA KLIMOVA, Blanka. 2014. "Approaches to the teaching of writing skills". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 112: 147-151.
- HAYES, John R.; FLOWER, Linda S. 1980. "Identifying the organization of writing processes". *Cognitive processes in writing* (Eds. Gregg, Lee W.; Steinberg, Erwin R.). Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates: 3-30.
- HYLAND, Ken. 2006. *English for academic purposes: An advanced resource book*. London: Routledge.
- HYLAND, Ken. 2013. "ESP and writing". *The Handbook of English for Specific Purposes* (Eds. Paltridge, Brian; Starfield, Susan). Chichester: John Wiley and Sons, Inc: 95-114.
- HYLAND, Ken; HYLAND, Fiona. 2019. "Contexts and issues in feedback on L2 writing". *Feedback in Second Language Writing* (2nd ed., Eds. Hyland, Ken; Hyland, Fiona). Cambridge: Cambridge University Press: 1-21.

- IONIN, Tania; ZUBIZARETA, María Luisa; PHILIPPOV, Vladim. 2009. "Acquisition of article semantics by child and adult L2-English learners". *Bilingualism: Language and Cognition*, 12, 3: 337-361.
- JAMES, Carl. 1998. *Errors in language learning and use: Exploring error analysis*. London/New York: Routledge.
- KHUWAILEH, Abdullah A.; SHOUMALI, Ali Al. 2000. "Writing Errors: A Study of the Writing Ability of Arab Learners of Academic English and Arabic at University". *Language, Culture and Curriculum*, 13, 2: 174-183.
- KOOPMAN, Philip. 1997. "How to Write an Abstract". URL: <http://www.ece.cmu.edu/~koopman/essays/abstract.html> (2 August 2020).
- KOSTIĆ BOBANOVIĆ, Moira. 2016. "Investigation of university students' EFL writing apprehension: a longitudinal study in Croatia". *Review of Innovation and Competitiveness: A Journal of Economic and Social Research*, 2, 1: 5-18.
- KRAJŃÁKOVÁ, Diana. 2014. "A structural analysis of English thesis abstracts in Slovak academic setting". *Jazyk a kultúra*, 19, 20. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=699535> (2 August 2020).
- KRAJŃÁKOVÁ, Diana. 2015. "Genre analysis of English-written Master's theses and dissertation abstracts in the setting of Prešov University". *Studia Anglica Resoviensia*, 12:30-39.
- LORÉS-SANZ, Rosa. 2016. "ELF in the making? Simplification and hybridity in abstract writing". *Journal of English as a Lingua Franca*, 5, 1: 53-81.
- MIHALJEVIĆ DJIGUNOVIĆ, Jelena; VICKOV, Gloria. 2010. "Acquisition of Discourse Markers - Evidence from EFL Writing". *Studia Romanica et Anglica Zagradiensia*, 55: 255-278.
- MYLES, Johanne. 2002. "Second language writing and research: The writing process and error analysis in student texts". *Tesl-Ej*, 6, 2: 1-20.
- PHO, Phuong Dzung. 2008. "Research article abstracts in applied linguistics and educational technology: a study of linguistic realizations of rhetorical structure and authorial stance". *Discourse Studies*, 10: 231-250.
- REID, Joy. 2001. "Advanced EAP writing and curriculum design: What do we need to know?". *On second language writing* (Eds. Silva, Tony; Matsuda, Paul Kei). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers: 143-160.
- REN, Hongwei; LI, YUYING. 2011. A Comparison Study on the Rhetorical Moves of Abstracts in Published Research Articles and Master's Foreign-Language Theses. *English Language Teaching*, 4 (1), 162-166.
- SWALES, John M.; FEAK, Christine B. 2010. "From text to task: putting research on abstracts to work". *English for professional and academic purposes* (Eds. Ruiz-Gar-

- rido, Miguel F.; Palmer-Silveira, Juan C.; Fortanet-Gómez, Inmaculada). Amsterdam/New York: Rodopi: 169-182.
- TANKO, Gyula. 2017. "Literary research article abstracts: An analysis of rhetorical moves and their linguistic realizations". *Journal of English for Academic Purposes*, 27: 42-55.
- TILLEMA, Marion. 2012. *Writing in first and second language Empirical studies on text quality and writing processes* (Doctoral dissertation). Utrecht, the Netherlands: LOT Publications. URL: https://www.lotpublications.nl/Documents/299_fulltext.pdf (2 August 2020)
- TREKIC, Danijela. 2007. "Variability in second language article production: Beyond the representational deficit vs. processing constraints debate". *Second Language Research*, 23, 3: 289-327.
- TSENG, Fan-Ping. 2011. "Analyses of move structure and verb tense of research article abstracts in applied linguistics journals". *International Journal of English Linguistics*, 2, 2: 27-39.
- ZERGOLLERN-MILETIĆ, Lovorka. 2007. "Writing in English – the proficiency of Croatian students at the end of primary and secondary education". *Metodika*, 8, 14: 190-204.
- ZERGOLLERN-MILETIĆ, Lovorka. 2011. "English articles revisited". *UPRT 2010: Empirical studies in English applied linguistics* (Eds. Lehmann, Magdolina; Lugossy, Réka; Horváth, József). Pécs: Lingua Franca Csoport: 165-172.

**ANALIZA SAŽETAKA ZAVRŠNIH I DIPLOMSKIH RADOVA HRVATSKIH STUDENATA
NA ENGLLESKOMU KAO STRANOMU JEZIKU**

GLORIA VICKOV
EVA JAKUPČEVIĆ

SAŽETAK

Važnost pisanja sažetaka znanstvenih radova leži u tome što su preduvjet za objavu u znanstvenim časopisima, sudjelovanje na konferencijama, prijavu projekata i slično. No, pisanje kvalitetnoga sažetka zahtjevan je zadatak za hrvatske studente koji su često suočeni sa zadatkom pisanja sažetka svog završnog ili diplomskog rada na engleskomu jeziku. Kako bi pružili uvid u vještine pisanja sažetaka hrvatskih studenata, učenika engleskoga jezika, na akademskoj razini, u ovomu radu predstavljena je analiza korpusa 100 sažetaka završnih i diplomskih radova studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Provedena je analiza sastavnih dijelova sažetaka i određene su vrste i učestalost učeničkih pogrešaka. Rezultati su pokazali da u sažetcima često nedostaju osnovni podaci koji se očekuju u sažetku znanstvenoga rada kao što je jasno objašnjenje pristupa ili motivacija za rad. Što se tiče pogrešaka, studenti su imali najviše poteškoća sa članovima i prijedlozima. Leksičke pogreške, npr. pogrešan odabir riječi (kolokacije), također su bile učestale kao i problemi s interpunkcijom. Identifikacija ovih slabosti u vještini pisanja hrvatskih učenika od velike je važnosti za razvoj smjernica za poučavanje kako bi se olakšalo njihovo sprečavanje i eliminacija.

KLJUČNE RIJEČI:

akademsko pisanje, engleski jezik, pogreške u pisanju, sažeci

IZMEĐU NACIONALNOGA IDENTITETA I IDEOLOGIJE. GRADIŠĆE KALENDAR ZA 1946. GODINU

ROBERT BACALJA
KATARINA IVON

Sveučilište u Zadru
Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR – 23000 Zadar
rbacalja@unizd.hr
kivon@unizd.hr

UDK: 323.15:316.75 *
821.163.42(091)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 17. 5. 2020.
Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

U radu se analizira prvo godišće *Gradišće kalendar* koji je pokrenuo i do svoje smrti (1973.) uređivao Ignac Horvat. Novopokrenutu se publikaciju nakon Drugoga svjetskog rata Horvat odlučuje tiskati u Hrvatskoj jer za tiskanje u Austriji nisu bili stvoreni uvjeti. Donijelo je to i stanoviti urednički izazov, s obzirom na to da su se prilike u Hrvatskoj promijenile pod utjecajem novoga državnog uređenja i komunističke ideologije. Kalendar je imao važnu ulogu u razvoju gradišćanskohrvatske književnosti i kulture u poslijeratnome razdoblju, posebice zbog društvenopovijesnoga konteksta u kojemu su se našli Hrvati u Austriji. Svojim je književnim priložima i priložima svojih suvremenika Ignac Horvat postavio temelj novijoj gradišćanskohrvatskoj književnosti, pritom afirmirajući niz novih imena koja su obilježila književnost u Gradišću do danas (Ana Šoretić, Jurica Čenar). Analizirajući teme iz manjinske vizure, *Gradišće kalendar* ponudio je prepoznatljiv kulturni imaginarij usmjeren matičnoj kulturi potvrđujući i nezaobilaznu ulogu Ignaca Horvata u očuvanju i promicanju hrvatskoga nacionalnog identiteta.

KLJUČNE RIJEČI:

gradišćanskohrvatska književnost,
Gradišće kalendar, identitet, ideologija, Ignac Horvat

Uvod

Kalendarske su publikacije u životu Hrvata koji su živjeli u zapadnoj Ugarskoj odigrale važnu ulogu u očuvanju nacionalnoga identiteta, osobito zbog njihove recepcije koja se u prvome redu vezuje za obiteljski krug. Iako su kalendarske publikacije u okvirima matične književnosti i kulture u 20. stoljeću postajale anakronična pojava, zanimljivo je primijetiti da su izvan matičnoga prostora, u kulturi hrvatskih nacionalnih manjina, i dalje omiljeno štivo. Povezujemo to i sa specifičnošću gradišćanskohrvatske književnosti koju je u prvome redu, prema riječima Milorada Stojevića (1992: 47), obilježila “pragmatska vezanost za izvanliterarni kontekst” koji su u konačnici obilježila dva čimbenika: očuvanje jezika kao pokazatelja nacionalnoga identiteta i želja za “učinkovitošću predmetnotematskih razina književnoga teksta” koja vrlo često nije u sinergiji s estetskom dimenzijom samoga teksta.

Stojević (2006: 11) navodi da je za gradišćanskohrvatsku književnost važnija recepcija nego književne ili neknjiževne značajke same strukture, pritom ističući da upravo ta recepcija otkriva njezine određene strukture te da je riječ o “atipičnoj i specifičnoj” pojavi. Također joj pripisuje i određenu ideologičnost, odnosno činjenicu da se njezin “književnosni” identitet često prožima s neestetskim značajkama (socijalnim, religijskim, etničkim) stvarajući privid književnoga (kao primjer ističe Katoličku Crkvu kao autoidentifikaciju gradišćanskih Hrvata i u tome kontekstu njezino značenje za gradišćanskohrvatsku književnost). Navedeno zasigurno vodi i drugačijemu iščitavanju kalendarskih publikacija koje nastaju u okvirima gradišćanskohrvatske književnosti, ali i korespondira s umanjenim interesom za kalendarske publikacije književnopovijesnih i književnoteorijskih istraživanja u matičnoj kulturi koja se intenziviraju tek u novije vrijeme, osvješćivanjem znatnijeg performativnog potencijala periodike, posebice kalendarskoga diskursa.

S druge strane, u kontekstu se gradišćanskohrvatske književnosti kalendari pojavljuju početkom 19. stoljeća, a za “početak kalendarskog štiva u književnosti uzima se 1806. *Nóvi horvaczki kalendar* koji se smatra najstarijim kalendarom gradišćanskih Hrvata, a koji je do 70-tih godina 20. stoljeća bio nepoznat” (Zvonarich 2013: 168). Kao drugo kalendarsko izdanje u okvirima gradišćanskohrvatske književnosti navodi se tek 1864. godina i *Kerstjansko-katoliczanski kalendar*. Benčić (2016: 306–307) ističe da se u zapadnoj Ugarskoj može pratiti bogata kalendarska praksa od sredine 19. stoljeća, tj. od 1864., a upućuje i na starija izdanja i istraživanje prof. Hadrovicsa: “ki nam je pokazao na egzistenciju jednog **horvaczkoga kalendara** iz 1806., štampan u Šopronu, pak uz sve to se zvao ‘novi’ ada je skoro dopušćeno

misлити i na jednoga starijega”.¹

MATE MARŠIĆ MILORADIĆ I KALENDAR SVETE FAMILIJE

Na početku dvadesetoga stoljeća pratimo živu nakladničku djelatnost u zapadnoj Ugarskoj, a riječ je o preporodu izdavaštva na tome području. Martin Meršić st. govori u svojim *Spominikima* da se 1902. okupio niz hrvatskih domoljuba oko ideje tiskanja novoga kalendara:

Našli su me hrvatski rodoljubi – hvala Bogu i hvala njim – i na Nimci. Krajnyák Ede, požonski gimnazijski profesor me 1902. ljeta 15. aprila danim pismom poišće i mi oznani, da kanidu sadržajan, dostojno opravan, ilustriran, pak svjedeno lakocjen kalendar izdati. Na ovo djelo se je sastavio pod glavnim urednikom Meršićem, kemljanskim farnikom, suradnički odbor, koga kotrigi su dosle 1. Anton Horvath kapucina, 2. File Szedenik, 3. Mušković. Da je navo pozvao i Franca Ferčka farnika, ter sad poziva i mene (Meršić 1993: 184).

Novomu je kalendaru trebalo osnovni ton dati takvo izdavaštvo u matičnoj kulturi. Martin Meršić st. ističe da mu je dao spomenuti požunski profesor nešto tiskanih kalendara iz Hrvatske, *Danicu* iz 1898. i 1900., te da članke prevede na njihovo narječje (Meršić 1993: 184).

Zanimljivo je, kako navodi, da je dobio svežanj slovenskih i južnohrvatskih kalendara – iz čega iščitavamo Meršićevo geopolitičko određenje matične književnosti – ona je bliska, ali južnohrvatska u istoj državi, Austro-Ugarskoj. No i pored toga što se, kako ističe, počeo prevoditi i pripremati građu za novu tiskovinu, plan nije uspio. Ovdje je važno istaknuti, kako navodi Martin Meršić st., da je možda razlog tomu odustajanju i to

¹ Vatroslav Jagić istaknuo je ulogu obitelji u očuvanju narodnoga duha krajem šezdesetih godina devetnaestoga stoljeća (u prvome broju novopokrenutoga *Vienca*) kada se hrvatska književnost i kultura nakon apsolutizma i nagodbe okretala novomu razvojnom razdoblju: “Prvi i najjači bedem narodne egzistencije – to je probudjena svijest narodnosti u familiji, ljubav prema svim pojavom domačega, narodnog života u kući, što no kažu, na ognjištu porodičnom. Narod, u kojega se ljubav domovine kao najveća svetinja gaji u svakoj kući, u svakoj porodici – nema se rad šta bojati, jer se utvrdio obranom, preko koje ne će provaliti neprijatelj-tudjinac, ma sve druge naspe razrušio i sve ostale zidove pridobio.” Obitelj, kako navodi Jagić, treba štititi i njegovati hrvatski jezik i književnost, što se baš i nije događalo u to doba jer se u obitelji “tudjom pjesmom uspava ono milo čedo u kolijevci, tudjom riečju usadjuje u mladjahno srce prve nauke i opomene roditeljske” (Jagić 1869: 20). Detaljnije o Jagićevim prikazima novije hrvatske književnosti u: Bacalja (2007: 353–366).

što je “sumnja, tužba panslavizma plan potkopala i zrušila” (Meršić 1993: 184).

Taj je neuspjeh potaknuo neke aktere da se jače povežu, Meršić Miloradić uspio je od prijatelja dr. Sinka, koji je prema Meršiću st. bio ravnatelj ondašnjega dijecezanskog tiska, dobiti mogućnost da se hrvatski kalendar tiska biskupijskim sredstvima i potporom, po uzoru na rašireni mađarski kalendar *Szent Csalad Naptar*. Borenićev kalendar smatra preuzetim: “Mer imali smo i u onu dob kakov kalendar, Kršč. kat. kalendar za ljeto 1903. od Martina Borenića, XIII. tečaj, ali od toga sadržaj biše nek ‘medena voda’ iz nimškog prevodjene ganutljive povidajke, štorice, ka-ta jako čemerna pjesma” (Meršić 1993: 185–186). Polazište je izvorni kalendar, odnosno narodno i vjerski osviještena publikacija, pa se tako može iščitavati oduševljenje urednika i suradnika o uvodnoj pjesmi Mate Meršića Miloradića (“Širom-barom s našim darom, kalendarom”) za koju Martin Meršić stariji ističe: “Tako ča slatkougodnoga još nismo štali u hrvatskom jeziku.” (Meršić 1993: 186) Meršić Miloradić je dotaknuo u navedenoj uvodnoj pjesmi (možemo reći programatskoj) odgojnu ulogu kalendara i odvratanje od loših navika: “Nećeš po večernji služiti krčmarom, / Niti pijan k domu puzit širom-barom. // Nego ćeš va hladi na zelenoj travi, / Va srci s veseljem, s razumom va glavi, / Lipe jačke jačit po zakonu starom, / Ke va kalendari najdeš širom-barom” (Meršić Miloradić 1978: 371–372). U uvodnoj “besjedi” Meršić također ističe hrvatski obilježen sadržaj koji će upravo u narodu pokrenuti nacionalni osjećaj, pa će se “(...) jačiti hrvatske miline, / Da hrvatski glušu brižići, doline. . .” (Meršić Miloradić 1978: 371–372).

Meršić Miloradić upućuje na slogu Hrvata i Mađara smatrajući da radikalizam nije dobar jer takva politika vodi u propast. Zalaže se za suživot, razum i suradnju, upozorava ih da ne vjeruju novinama što pišu, da se ugledaju na svoje duhovnike, ali se također obara i na svećenstvo. Kalendar za nastupajuću godinu 1903. bili su brojni u Hrvata toga doba, pa je uz Borenićev *Kesrstjansko-katoličanski kalendar* izišao i *Hervatski kalendar sv. Antona Paduanskog* koji je uredio Ivan Domanović i novi *Kalendar Svete Familije* čije je uredništvo potpisao Mate Meršić (Benčić 2017: 112). Novopokrenuti je kalendar donosio izvornu građu, a posebno se u prvome godištu istaknuo urednik Meršić Miloradić koji je probrao usmene pjesme (“Jačke po stari-nu”), objavio prijevod Puškinove *Bajke o ribaru i ribici* (“Zlata riba iz ruskoga po Puškinu”), zatim pjesme “Mlinici – pjesmice”, “Pjesma Vidu Došenu” te tekstove “Kako stariotac štorice povidaju” i “Kako povidaju staramati štorice” (Meršić 1993: 186). Književne priloge objavili su i Anton Horvath, Mate Horvath, File Sedenik i dr. Izdavački je pothvat odmah prihvaćen jer se željno očekivao, posebice kao forma koja je u narodu dotad imala dobru recepciju: “Naši kalendari su bili jedini na širokom polju rustikalnoga duhovnog stola. Prez konkurencije. I hižni otac, hižna mati su se u dugi zimski dani sjeli za stol, sakupili familiju i štali iz kalendara” (Benčić 2016:

306). Navedeno, svakako, iz sociokulturološke perspektive kalendarskim publikacijama osigurava i emotivnu vrijednost te ih određuje i simbolom nacionalnoga identiteta koji je usmjeren vlastitoj tradiciji. Meršić st. ističe da je kalendar polučio i financijski uspjeh: “Biškupska štampa nij nadoplaćivala za njega, nego dobivala. Evo jedan popis kupcov kalendara znam iz ljeta 1921, kaže prik 4000 Expl.” (Meršić 1993: 187)

Zanimljiv je i onaj podatak Ignaca Horvata iz 1972., da je unatoč proteku od sedamdeset godina kalendare čitao isti broj pretplatnika, dakle 4000, kao i te 1902. kada je izašao *Kalendar Svete Familije* za nastupajuću 1903. godinu Matije Meršića Miloradića. Kalendar je imao široku recepciju o kojoj piše i Mate Karall 1907., pritom ističući da se unatoč činjenici da se hrvatski govori samo u Mošonskoj, Šopronsnoj te u Željezanskoj biskupiji kalendar brzo rasprodao. Autor svjedoči i o recepciju u Hrvatskoj: “Vreda po tom sam se pominao s človikom, ki je ne davno Zagrebi bio, ter mi povidao da je onde kod knjigara – mi se vidi da je rekao – kod knjigara Kugli i Deutch, vidio naš kalendar. No glej! – reku, Zagreb je daleko pak je i tamo došao” (Karall 2000: 83). Nakon toga Karall ističe da će nekoliko primjeraka poslati i u Ameriku (Karall 2000: 83). Benčić navodi da je kalendar ostao najomiljeniji žanr u izdavaštvu u Gradišću: “Znanje i informacija da su oni do danas najbrojnija, najproširenija, a mislim i najobljubljenija knjiga gradišćanskih Hrvatov nam po sebi mora biti zadovoljstvo” (Benčić 2016: 307). Podatak upućuje na činjenicu da su kalendarske publikacije, iako su u okvirima matične kulture s vremenom postale anakrona pojava, itekako očuvana pojava izvan njezina okvira. Razloge možemo tražiti i u kontinuiranoj želji za očuvanjem nacionalnoga identiteta, ali i bliskoga odnosa s matičnom kulturom. Na tome je tragu i utilitarističko poimanje funkcije književnosti koje je temeljna odlika kalendarskoga diskursa te tendenciozan način pisanja koji je usmjeren na pouku i rasonodu. Upravo je Miloradićev kalendar, *Kalendar Svete Familije*, započeo intenzivnije književno stvaranje u Hrvata u zapadnoj Ugarskoj koje je onda nastavljeno u brojnim publikacijama između dva svjetska rata za koje se ističe da je: “(...) po priključenju k Austriji prava orgija u izdavanju kalendarov: *KALENDAR GRADJANSKE DRŽAVE*, kašnje *HRVATSKI KALENDAR GRADIŠČA*; *NAŠ KALENDAR*, *KALENDAR sv. MIHOVILA*, *sv. JOŽEFA*, *NAŠA DOMOVINA* it d.” (Benčić 2016: 307)

KALENDARSKJE PUBLIKACIJE — SIMBOL(I) NACIONALNOGA IDENTITETA IZVAN MATIČNE KULTURE

Kalendarski diskurs stvara posebno koncipiran svijet čija je temeljna značajka utilitarnost, što bi sadržajno i odgovaralo kulturi nacionalnih manjina koja je većinom fokusirana na očuvanje nacionalnoga identiteta i očuvanje odnosa s kulturom od koje

je odvojena. Spomenuli smo i uvjetnu marginalizaciju kalendara upravo zbog prioritete funkcionalnosti teksta. Razloge Divna Zečević (1982: 7) iščitava u nemogućnosti udovoljavanja kalendarskoga štiva estetskim kriterijima te u odnosu didaktičke književnosti i književnosti koju smatramo umjetničkom i njihovoj međusobnoj isključivosti. Konkretnije, didaktičke su se karakteristike djela izbjegavale u kontekstu književne teorije i književne povijesti te se u tome slučaju naglašavala neknjiževna funkcija književnosti koja je imala zadaću “političke i moralne poduke čitateljstva”. Kad se u teorijskoj literaturi vrstovno određuje koledar/kalendar, treba imati na umu da je riječ o specifičnim publikacijama, prvim periodicima, žanrovskome hibridu knjiga, novina i časopisa te “uvjetno” marginalnim fenomenima hrvatske književnosti. Vjekoslav Maštrović određuje ih kao formu koja se pozicionira između knjiga i periodike u užemu smislu (časopisi i novine), a njihovu vrijednost koledara/kalendara iščitava i u tome “što su po sadržaju redovito zanimljivi zbornici raznih struka i književnih priloga” (Maštrović 1957: 271)². Divna Zečević kalendarske publikacije iščitava kao preteču novinstvu, upravo zbog odabira pučkoga diskursa u kojemu informacija biva uzdignuta na višu razinu poprimajući specifičan “pučki karakter”³, dok je s druge strane Vinko Brešić (2005: 19–21) u kalendarima uočio specifičan književni model koji je poslužio u tranziciji hrvatske kulture iz usmenoga u pisani oblik, ujedno utječući na stvaranje književne publike i književnoga tržišta. Iako se kalendarske knjižice javljaju već u 18. stoljeću, kalendari tek u drugoj polovici 19. stoljeća postaju najraširenije pučke knjige te je njihova uloga nezaobilazna u formiranju “hrvatske čitateljske publike”⁴, pridodat ćemo i njihovu ulogu u procesu nacionalne integracije. Svojom osnovnom zadaćom širenja narodne prosvjete i buđenja nacionalne svijesti prethodnice su hrvatskomu narodnom preporodu, kako u sjevernoj Hrvatskoj tako i u Dalmaciji, što svakako otvara mogućnost ideološkoga iščitavanja kalendara. Potvrdu nalazimo i u tvrdnji Divne Zečević (Bošković Stulli i Zečević 1978: 468) da je “pučki književni fenomen” upravo u 19. stoljeću dobio iznimnu književnu poziciju, s obzirom na to da je društvena situacija inzistirala na “razvijanju kolektivnih osjećaja”, ali je, kako ističe autorica, pučka poetika jedina i mogla ispuniti potrebnu utilitarnu ulogu. Milovan Tatarin u članku “Uloga pučkih kalendara u stvaranju hrvatske čitateljske publike. Kalendar Ignjata Alojzija Brlića” pridaje kalendarskim publikacijama

² Opširnije u: Bacalja (2015).

³ Dodirne točke pučke književnosti i žurnalizma Divna Zečević vidi u pitanjima poetike, odnosno kategoriji istinitosti kojoj zajednički teže i pučka književnost i novinstvo. O pučkim književnim tvorevinama u književnoj i neknjiževnoj funkciji te početcima razdvajanja novinstva i književnosti, opširnije u: Bošković Stulli i Zečević (1978: 468–525).

⁴ Opširnije u: Bošković Stulli i Zečević (1978: 471); Tatarin (2008: 107–141).

veliku važnost u kontekstu opismenjavanja i širenja književne riječi među socijalno i obrazovno nižim društvenim slojevima, i to paralelno s izlaženjem *Danice*, što bi u kulturološkome smislu sugeriralo i socijalnu ambivalenciju i odmjeravanje društvene moći, ali i impliciralo specifičan kalendarski diskurs. Nedvojbeno je da kalendarski diskurs ima svoje specifičnosti, u prvome redu prepoznatljivo formalno (astronomski, vremenski i kalendarski podatci, shematizam, zabavno-poučni dio koji je podijeljen na rubrike) oblikovanje i (pučkknjiževnu) žanrovsku strukturu koja implicira prepoznatljiv imaginarij temeljen na “statičnom”, “konzervativnom” i “regresivnom” diskursu (Zečević 1982: 128), a u ulozi implicitnoga čitatelja pojavljuje se, u obiteljskome krugu okupljena, široko percipirana društvena zajednica koju treba obrazovati, podučiti, ponuditi joj određene vrijednosti te preko određenih sadržaja u specifičnome trenutku i ideološki njome manipulirati (Ivon 2018: 27).

Divna Zečević podcrtala je neke odrednice ustrojstva kalendarskih tekstova koje su pokazale svoj značenjski potencijal, a navodimo ih taksativno: kalendarski diskurs podliježe utilitarističkomu shvaćanju funkcije književnosti; izbor činjenica/informacija u kalendarskome diskursu nije slučajna, iako je naglašena “istinitost” te potkrijepljena stvarnim događajima (izvori, dokumenti, svjedoci), ipak se stvara slika otklona od stvarnoga događaja te se informacija uzdiže na razinu višega smisla, a tekst postaje tendenciozan i usmjeren na pouku; pučka poetika ostvaruje se u snažnoj sinergiji: vijesti, pouke i razonode te nosi biljeg konteksta; usmena književnost u kalendarskim okvirima mijenja svoju funkciju, usmenoknjiževni diskurs transformira se u poučne (univerzalne) primjere junaštva i sukoba s neprijateljima; kalendarski diskurs oblikuje čvrsto koncipiran svijet koji je konzervativan u statičnoj viziji poretka te izrazito regresivno usmjeren. Konačno, kalendari imaju i svoju tradiciju izlaženja u kontinuitetu hrvatske književnosti i kulture.⁵

GRADIŠĆE KALENDAR ZA 1946. – IGNAC HORVAT

Ignac Horvat pokretanjem kalendara *Gradišće* nakon Drugoga svjetskog rata otvara prostor novomu uzletu gradišćanskohrvatske književnosti i kulture. Objavljivanje ka-

⁵ Opširnije u: Bošković Stulli i Zečević (1978: 489–496). Slavonija i Podunavlje imaju značajan kontinuitet u izdavanju koledara. Milovan Tatarin u kontinuitetu od sto dvadeset godina navodi sljedeće autore: Đuro Rapić (1743. i 1744.), Jerolim Lipovčić (1745. – 1755.), Emerik Pavić (1746. – 1780. u Budimu uređuje koledar), Marijan Lanosović (1778. – 1786.), Aleksandar Tomiković (1793. – 1817. u Osijeku izdaje *Novi i stari svetodanik iliti kalendar ilirički*), Adam Filipović Heldentalški (1822. – 1867. u Osijeku izdaje *Novi i stari kalendar slavonski*), Antun Nagy (1813. – 1823. u Budimu/Pešti izdaje *Novi i stari kalendar ilirički*), Ignjat Alojzije Brlić (1836. – 1855. u Budimu izdaje *Novouređeni ilirski kalendar ili Svetodanik*). Detaljnije u: Tatarin (2008: 108).

lendara pratimo do danas, a posljednjih 12 godina uređuje ga Ingrid Klemenčić i dalje slijedeći zacrtane programske i sadržajne smjernice, nudeći rubrike vjerskoga, povijesnoga i književnoga karaktera. Upravo u tome prvom godištu objavljuju se brojni književni prilozi, a uz vlastite Horvat objavljuje i tekstove Petra Jandriševića, prozaika koji je stvarao između dva svjetska rata, zadnje napisane pjesme Dometra Lemperga iz 1944., poeziju Josipa Pepija Radostića, ujedno otvarajući u sljedećim brojevima put autorima koji su zbog rata zaustavljeni u stvaranju (Beli Schreineru, Fridriku Bintingeru, Feriju Sučiću), kao i novima piscima koji će se afirmirati u poraću i koji će osnažiti gradišćanskohrvatsku književnost: Augustinu Blazoviću, Antonu Leopoldu, Jošku Weidingeru, Vladimiru Vukoviću i generaciji afirmiranoj u sedamdesetim godinama dvadesetoga stoljeća Ani Šoretić, Jurici Čenaru i dr. Nikola je Benčić ponajbolje naznačio kontekst i važnost pokretanja *Gradišće kalendara*: “Književni se izraz za vrijeme nacionalsocijalizma prekinuo i nastavljen je tamo gdje su književnicima brutalno oduzeta pera iz ruku, slikarima kistovi. Mnoga imena poznata iz ranijeg vremena pojavljuju se u kalendaru od 1946, kao da su samo drijemali i čekali da se njihova djela ponovno objave: Ignac Horvat, Bela Schreiner, Martin Meršić ml., Ferdinand Sinković, Pepi Radostić, Rodoljub (Tome Sučić), Alfons Kornfield” (Benčić 1995: 267). O recepciji *Kalendar* koji je postao središnja publikacija gradišćanskohrvatske kulture možda najbolje kazuje pjesma Antuna Leopolda “Kaplje iz jednog pera” koja je posvećena Ignacu Horvatu:

Novi časi – volja stara. / Vjerno oko svoje išće... / Stari majstor put otvara, / Šalje **Kalendar Gradišće**. / Naš prijatelj skrbno kuca / Na hrvatska svaka vrata: / Otvorite! Zora puca! / Staro-mlada zora zlata! / (...) Puni svežnji i košarke, / Nauk, zabav, smih i hihot, / Riči blage, tople, žarke / **S perom kroz selo i život!** (Leopold 1975: 42)

Prepoznaje se tu i sadržaj, i značenje, i uloga, te istaknuta specifična kalendarska poetika koja se ostvaruje u kalendarima do danas. Ona je okrenuta narodu – pučki orijentirana, autor aludira i na povijesno vrijeme kada se budila hrvatska kultura u zapadnoj Ugarskoj, kada je Meršić Miloradić napisao pjesmu 1910., i kada spominje Preradovićevu *Zoru* na jugu Hrvatske – prema onoj Zori koja se upravo tih “preporodnih” godina događala u domicilnome prostoru, ali isto tako i nakon Drugoga svjetskog rata u središnjoj publikaciji koju je utemeljio unatrag sedamdeset pet godina Ignac Horvat, pritom potvrđujući odliku kalendarskoga diskursa u kojemu se povijesni događaj transformira u poučan, suvremeno primjenjiv primjer⁶. Sadržaj kalendara po-

⁶ Peritekstualni elementi kalendarske publikacije: *Gradišće kalendar 1946*. Podnaslov: *Kalendar gra-*

dijeljen je na nekoliko dijelova prateći prepoznatljivo kalendarsko oblikovanje. Prvi je dio kalendarski, započinje datumima početaka godišnjih doba, Mjesečevim mijenama, izlaskom i zalaskom Sunca te je stranično prikazan svaki mjesec u godini po tjednima te rečenicom kojom se opisuju vremenske prilike u mjesecu i njihov utjecaj na vrijeme u ostalim mjesecima. Ostavljen je i prazan prostor za upisivanje i praćenje aktivnosti u tome mjesecu. Drugi dio odnosi se na referencijalne prozne tekstove koji imaju intenciju pouke, a tematiziraju vrijeme između dva svjetska rata i Drugi svjetski rat te njegov utjecaj na Gradišće i gradišćanske Hrvate, najtransparentniji su naslovi “Gradišćansko hrvatstvo pod nacionalsocijalizmom”, “Naši borci i mučenici”, “Kako su prešla naša sela kroz boj”, “Kako je završil Drugi svitski boj”, “Borba naroda Jugoslavije za slobodu”, u kontekstu te skupine tekstova vrlo se jasno ogleda ideologija poslijeratnoga vremena. Na istome je tragu i početak književnoga dijela *Gradišće kalendara*, što se potvrđuje objavom partizanskoga niza s početnom Nazorovom pjesmom “Titov ‘Napried’”. Samo nekoliko stranica nakon kalendar donosi “Pjesme iz hrvatske književnosti” s kanonskim autorima hrvatske književnosti (Gundulićem, Marulićem, Frankopanom, Preradovićem, Kranjčevićem, Harambašićem i ostalima). Objavljuje se i shematizam te tipične kalendarske rubrike: “Zdravlje sela”, “Gospodarstvo”, “Zanimljivosti” i “Zagonetke”. Naravno da je Horvat započeo kalendar trajnom vrijednošću gradišćanskohrvatske književnosti, Matom Miloradićem, odnosno njegovom pjesmom “Molitva” u kojoj zasigurno urednik pronalazi ondašnji osjećaj koji ispunja cijeli narod: “Bože ki si na visini, / Ki narodom živit daš, / Vsega svita Kralj jedini, / Kralj, Otac, Branitelj naš! / Ta hrvatski narod mali / Rad bi živit, rast i cvast!” (Miloradić 1946: 29)

Kalendar Gradišće za nastupajuću 1946. tiskan je u Zagrebu 1945. u tiskari Nakladnoga zavoda Hrvatske u Zagrebu, a nakladnik mu je Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću. Uredništvo potpisuje Ignac Horvat koji je već dugo bio prisutan u hrvatskome nakladništvu u Gradišću.⁷ Prvi je tekst u kalendaru naslovljen “Postanak

dišćanskih Hrvatov za leto 1946. Vrime pojavljenja: pred nastupajuću 1946. godinu, 1945. godine. Mjesto štampanja: Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske u Zagrebu. Tendencije: vjera, kultura, politika, jačanje narodne svisti. Način pojavljenja: godišnje. Format i stupci: 17x24, dva. Opseg: 183 stranice. Izdavač: Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću. Urednik: Ignac Horvat 1946. – 1973. (1973. suurednik je Feri Sučić), od 1974. godine urednik je Feri Sučić te od 1989. Tome Schneider.

⁷ Njegova je prva urednička objava bila u *Kršćanskim hrvatskim novinama* koje su počele izlaziti 1922. godine u Beču gdje su izašla samo četiri broja, nakon čega su se ugasile. Svoj literarni rad nastavlja iste godine u novopokrenutim *Hrvatskim novinama* koje izlaze u prosincu 1922. (usp. M. M. 1974: 34). Potpisuje uredništvo *Katoličanskoga ljudskoga saveza* 1931. godine te je urednik *Ljetne knjige Hrvatskoga kulturnog društva* (usp. M. M. 1974: 34): “**Od 1933. do 1973. bio je urednik naših kalendarov, ke je on dignuo na visok literarni nivo.**” Opširnije u: M. M. (1974: 3). O životu i aktivnostima Ignaca Horvata više u: Stojević (1994).

kalendara” u kojemu glavni urednik objašnjava korijen riječi kalendar koja “dolazi od grčke riječi ‘kalein’”, što znači izvikivati. “Stari naime svećenici, koji su se bavili zvjezdoznanstvom, javno su izvikivali dan nastanka mlađaka, početak novog mjeseca, pa se ti dani najavljuju mlađaka prozvaše Kalende, a od toga nastala je riječ kalendar” (Horvat 1946: 30). Intencija je nakladnika te 1945. godine bila povezivanje Hrvata iz Gradišća s matičnom zemljom što se može pretpostaviti iz objavljenih fotografija odmah iza naslovnice. Na fotografiji s naslovom “Pogled na moderni dio Zagreba” donosi se motiv hotela Esplanade s parkom. U kalendaru se po mjesecima objavljuju fotografije: Beograda (Narodna skupština), Zagreba, Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, Ljubljane, Sarajeva, Cetinja, Skoplja, ali i zemalja istočnoga lagersa izvan ondašnje Jugoslavije: Sofije, Moskve, Kijeva, Praga, Bratislave, Varšave, onih zemalja koje su u tome trenutku do Rezolucije Informbiroa bile u prijateljskome savezu s novom komunističkom tvorevinom FNRJ. Očita je namjera povezivanja i upoznavanja Hrvata u Gradišću s novom matičnom domovinom utemeljenom 1945. godine. Svakako da je u takvu društvenopolitičkom kontekstu u kalendaru na početku ponuđen referencijalan i angažiran tekst koji potpisuje Ignac Horvat “Naš put u novo razdoblje”, a koji govori o budućemu životu Hrvata u Austriji. Tekst je podijeljen u dva dijela, odnosno donose se dva odgovora na retoričko pitanje koje urednik postavlja: “1. To je put hrvatskog kulturnog jedinstva i 2. Naš put u novo razdoblje je put narodne demokracije”.

Ignac Horvat vraća se u povijesne odnose Hrvata sa svojom pradomovinom, pritom kao prijelomnu godinu navodi završetak Prvoga svjetskog rata i neodređen položaj Hrvata koji nisu znali kamo će pripasti. Ističe da se Hrvatima teško bilo iz mađarskoga kulturnog kruga okrenuti novoj domovini i ponovno započeti raditi na narodnoj stvari. Presudno je bilo okretanje matičnoj kulturi između dva svjetska rata:

Tada nam je došlo kot neko očitovanje: A nismo li mi Hrvati? Ne pripadamo li u raj-vrt, koga je Bog za Hrvate stvoril? (...) Tako smo se presadili na humus-zemlju hrvatske kulture. I to je bil znamda najrevolucionarniji i najdalekosežnji duhovni preokret u našoj povesti posle 400 let, ča živimo ovde u diaspori-raštrkanosti, odlučeni od svoje braće na jugu. Svisni svog vlašćega uboštvva i ograničeni tesnim obzorjem svoga domačega prosvetnoga neba, počeli smo širiti naša krila i pružiti ruke doli na jug (Horvat 1946: 31–32).

Treba istaknuti da je veza s Matom Ujevićem pridonijela povezivanju Gradišća s matičnom zemljom između dva svjetska rata. Sam Horvat ističe taj trenutak u kalendaru *Gradišće* za 1968. godinu u članku “S Matom Ujevićem kroz Hrvatsku” kada ih

je 1930. pozvao u ime Središnjega odbora za euharistijski kongres SHS (Horvat 1968: 72). Horvat ističe da je to bilo presudno za povezivanje i sam njegov susret sa starom domovinom:

...kad je ljeta 1930. pozivao Hrvate katoličane cijeloga svita u Zagreb, mislio i na svoju braću u Gradišću. I oni su svi, Mate Ujević i Odbor, sa sigurnošću očekivali, da će nas doći veća grupa iz Gradišća. No, kot nam je bila ončas Hrvatska – ne po našoj krivici – daleka zemlja, odazvala se je na poziv Središnjeg odbora samo nas trojica, naime školski ravnatelj Slavko Marhold i Fridrih Alfons, pak pisac ovih redov (Horvat 1968: 72).

Prema Horvatu, mađarski je nacionalizam prije sprječavao Hrvate u jačemu povezivanju s pradomovinom, a između dva rata ipak je ostvarena zavidna suradnja uz sve prepreke koje je diktatura u Kraljevini Jugoslaviji nametala Hrvatima (Horvat 1946: 32).

Horvat u označivanju puta u novo razdoblje polazi od činjenice da je struktura stanovništva (uglavnom seljačkoga) diktirala kulturni razvoj i da je presudno za to bilo odlazanje mladih ljudi u grad – “varoš” gdje su narasle kulturne potrebe koje su jednako povoljno utjecale na kulturne potrebe ljudi koji su ostali živjeti na selu, kao i onih u gradu. U promišljanju o novome razdoblju i položaju gradišćanskih Hrvata ističe da se to može dogoditi ako se poboljšaju gospodarske i kulturne prilike na selu za što nije samo odgovoran narod već i sama nova Republika Austrija, odnosno kako piše “to je uglavnom posal nove naše demokratske države” (Horvat 1946: 32). Napominje da je presudno da se radi s mladima te da je upravo obitelj čuvar nacionalnoga identiteta:

Ali naša je zadaća, i to će biti njihov spas, da ih još dok su doma odgojimo dobrim Hrvatom i Hrvaticam, kim leži narodna svist diboko u srcu i ljubavi k svomu rodu bukti živo u žilah, tako da oni svoje hrvatstvo nikad ne zataju, kako se ne odreću ni svoje vere. A da tako bude, mi im moramo širom otvoriti vsa vrata i vratašca hrvatske narodne blagajne: hrvatske povesti, prosvete i književnosti; mi ih moramo očarati s obiljem naših kulturnih dobara; mi moramo iskoristiti vsa sredstva modernog uljudbenoga, civilizovanoga života – uključivo i kino ter radio – da oni i kasnije, daleko do doma, i u tuđoj okolini, u tuđoj gradskoj nošnji ostanu uvek Hrvati, ponosni iskreno na svoje hrvatstvo (Horvat 1946: 33).

Napominje da je za tu stvar od presudnoga značenja uvođenje jedinstvenoga jezika.

No ipak navodi da to ne znači zaboravljanje jezika kojim se govori u Gradišću i da će njime govoriti najveći dio hrvatskoga naroda u svakodnevnoj komunikaciji, no predlaže da učeni ljudi govore “jezik svih Hrvatov” (Horvat 1946: 33). Autor ističe jasnu hrvatsku jezičnu politiku jer se gradišćanski Hrvati nisu htjeli odreći svojega hrvatskog jezika koji je ondašnja komunistička vlast nastojala unificirati po modelu hrvatskosrpski/srpskohrvatski (Horvat 1946: 33).

Drugim naznačenim odgovorom “2. Naš put u novo razdoblje je put narodne demokracije” Horvat ističe da cijeli hrvatski narod u Gradišću mora odlučivati svojim glasom, ali i odgovornošću, o svim pitanjima i problemima koji se pred njih postavljaju, osobito za svoju budućnost i razvoj:

U njoj mora odsle naš selški narod – a to prez razlike političke pripadnosti – delotvorno delzimati; to znači: on mora ne samo da od časa do časa saopći svojim školovanim sunarodnjakom, “peljačem”, svoje misli, želje i tuge, nego on će u toj našoj narodnoj organizaciji zaista vladati i ladati (Horvat 1946: 33).

U tome smjeru pokazuje primjer Mate Meršića Miloradića koji je njih tada “mlade borce – u letu 1923. pozdravil i potaknul na narodno delo naš starac – prorok Miloradić ...” (Horvat 1946: 34). U članku “Gradišćansko hrvatstvo pod nacionalsocijalizmom” Horvat potanko iznosi sve probleme koji su zadesili Hrvate u Gradišću od dolaska nacista:

Kolikom doslednošću je NS proganjal Hrvatsko kulturno društvo, pokazalo se je i u tom, da su stali njegovi odborniki, dokle još nisu bili na vojski, pod posebnim paskom Gestapa; a da ih vlada nije dala redom uhapsiti, bilo je opet nek radi toga, ča joj je opstanje Hrv. kulturnoga društva služilo kako neki dokaz nacionalne strpljivosti pred svitom (Horvat 1946: 36).

Posebno naglašava kako je teško bilo Hrvatima koji su mobilizirani u vojsku. Nisu smjeli govoriti hrvatski u vojarnama, a nakon što je 1941. godine izvršen napad na Jugoslaviju, šalju ih na to ratište kao “tumače”:

Ali nut, opet jedna podmuklost, himbenost hitlerovcev: Dok su vojački komandanti prepovidali vsaku glasnu hrvatsku rič u kasarah, čim se začel boj proti Jugoslaviji, naše su vojake upravo lovili i silili, da idu u tumače. Tako je dospil već ki gradišćanski hrvatski vojnik na jugoslavensku frontu. A to je bila za njega najveća kaštiga (Horvat 1946: 36).

Nacistički je režim proganjao i hrvatski tisak, pa su već 1939. ugašene *Male crkvene i školske novine* pod izlikom da nema papira za tiskanje “jer mu se s pozivom na mjere štednje uvjetovane ratnom privredom više nije stavljao na raspolaganje papir” (Schlag 1995: 191). *Hrvatske novine* sami su novinari i čitatelji napustili, te su u travnju 1942. prestale izlaziti. Tadašnji urednik Mate Feržin obrazlaže to povećanjem troškova i nemogućnosti da se unatoč interesu održe:

Ja znam, da ste vi rado imali i rado štali Hrvatske Novine, ča posvidočuju vse više naručbe u zadnjem vrjmenu, vse veći interes štiteljev za nje. Pak vsejedeno, došla je dob lučenja, ar vsu ljubav i povezanost zastiru črni oblaki materijalnih teškoć. (Feržin 1985: 90)

Godinu kasnije prestao je izlaziti, kako ističe Horvat, i kalendar tako da su gradišćanski Hrvati upravo u jeku rata ostali bez svojih glasila:

Ali kad su hitlerovci bili u letu 1942. jur skoro vsim hrvatskim pisateljem prebrani pisanje, kad je kalendar dohajal jur s poletnim zakašnjenjem, i nazadnje, kad je jur i „papir zmanjkjal“ za hrvatsku štampu, onda se, 1943., i kalendar već nije pokazal u naših stranih. Tako je nastala potpuna tišina i gluhoća okol nas. (Horvat 1946: 37)

Treće što podcrtava Horvat germanizacija je hrvatskih škola. Naime, na početku svake školske godine ravnatelj su dobivali napatke da se počinje u prvim razredima s njemačkom abecedom (Horvat 1946: 37) i to je malo-pomalo promijenilo sustav:

Posledica vsih tih nacionalsocijalističkih nastojanj bila je, da je hrvatski jezik vreda skrznul skoro iz vsih škol gornji tri kotarov. Držal se je još nekako i održal se je do 1945 – pomoćom rodoljubivih učiteljic i učiteljev – samo u puljanskom kotaru (Horvat 1946: 37).

Iznose se podatci o stradanjima i žrtvama toga razdoblja: “Naši borci i mučenici” (38–43) i “Kako su prešla naša sela kroz boj” (44–46). Doznaje se da je Drugi svjetski rat uzeo veliki danak među Hrvatima u Gradišću, pa se tako npr. donosi da je u Cindorfu u ratu palo 100 vojnika Cindorfčana, u Pandrofu 99, u Vulkaproderštofu 71, u Rasporcu 54, u Novom Selu 40, a i manje su sredine kao Marčindorf, Čemba, Rupišće imali svoje žrtve i gubitke. Horvat posebno apostrofira stradanja pojedinaca iz kulture, Crkve i prosvjete. Govori se o progonu hrvatskih svećenika – Matije Semelikera

koji je uz tamnicu u Beču dvije godine proveo u koncentracijskome logoru Dachau što je i opisao u svojim memoarima *Bog u Dahavi*, zatim Ludovika Meršića čija je “Kalvarija počela (...) odmah po posedjenju Austrije. Gestapo ga je mučil u mnogih preslušavanjih kot fanatičnog duhovnika, kot monarhista a najveć kot Hrvata” (Horvat 1946: 41), a taj prikaz zaokružuje progonom i stradanjem svećenika Štefana Ostovića, najviše rangiranoga svećenika u Gradišću “nadesetnik, papin tajni komornik, dakle najviši časnik med hrvatskimi gradišćanskimi duhovniki” (Horvat 1946: 42) koji je umro 1939. u Sauerbrunnu nakon što je protjeran iz svoje župe. Horvat piše i o sudbinama progonjenih učiteljica (Ana Horvat) i učitelja (Rudolf Klaus) koji je “hrvatski školski nadzornik, poznat nacionasocijalistom kot ekstreman Hrvat, odmah (...) po prevratu otpušćen iz službe prez penzije i zatvoren u Železnu na 6 tajedan” (Horvat 1946: 42). Na kraju teksta donosi imena i onih koji su stradali po gradišćanskohrvatskim selima od Štikaprona do Pandrofa. Kao zrcalni dio onoga što se događalo u vrijeme Drugoga svjetskog rata opisuje se i rat na području bivše Jugoslavije. Uvodni dio odnosi se na povijesni tijek Drugoga svjetskog rata u cijelome svijetu, napose u Austriji. Navodi se i stradanje u Jugoslaviji u ratu, ali se prikazuje i tijek rata u članku “Borba narodov Jugoslavije za slobodu” koju potpisuje Branimir Tukavac iz Frankanave. U koledaru se opisuje i spomenuta nova politika u novoj državi FNRJ, ističu se ideologemi bratstva i jedinstva, slavi se lik i djelo maršala Josipa Broza Tita upravo pjesmom Vladimira Nazora “Titov ‘Napried’”. U nizu partizanskih ratnih pjesama objavljene su sljedeće: “Aoj goro!”, “Jedina kći ide u partizane”, “Pozdrav ranjenika”, “Na Kordunu grob do groba”, “Leteće tvrđave”. U kalendaru se donosi i popis onih koji su od 1942. preminuli, popis nije bilo moguće objaviti ranije jer su upravo 1942. prestale izlaziti *Hrvatske Novine*, tako da se u rubrici “Ki su od nas pošli” (84–92), uz kratak biografski opis, donose imena preminulih gradišćanskih Hrvata. Martin Meršić mlađi piše o obljetnici smrti (stotoj) Jožefa Ficka (“Jožef Ficko, naš književnik”), a posebno je poglavlje kalendara posvećeno hrvatskoj domoljubnoj lirici (“Pjesme iz hrvatske književnosti”) koja započinje hrvatskom himnom “Lijepa naša domovino” u kojoj su kurzivom istaknuti stihovi himne.

Iz starije dionice hrvatske književnosti donose se stihovi Ivana Gundulića (“Objavi, Danice jasni zrak objavi!”), Marka Marulića (“Divici Mariji”), Frana Krste Frankopana (“Pastirica”). Istaknuli smo da takav izbor kanonskih autora starije hrvatske književnosti govori o autorovu identitetskome polazištu, svakako se iščitava jasno narodno, kršćansko i hrvatsko opredjeljenje koje je ponajbolje oblikovao uvodim tekstem “Po kršćansku i po hrvatsku” objavljenim u kalendaru za 1972. godinu.

Također autor je naznačio i noviju dionicu hrvatske književnosti koja započinje s Preradovićem (“Rodu o jeziku”), a objavljene su i pjesma Silvija Strahimira Kranj-

čevića, (“Slavenska lipa”) Dragutina Domjanića (“Loza žuti” – na kajkavskome) i Augusta Harambašića (“Tri čaše”). Iščitava se Horvatovo dobro poznavanje hrvatske književnosti i kulture, ali i svojevrzni presjek bogatstva hrvatskoga jezika (predstavljen je i štokavski i kajkavski i čakavski idiom). Na kraju dijela s pjesmama iz hrvatske književnosti objavljuje se pjesma Branka Ćopića “Oj, Sokole” i “Slavenska domovina” uznika iz rimskoga zatvora Zdenka Štambuka u kojoj se u ono vrijeme prije Informbiroa slave i Staljin i Rusija. Možda to treba smatrati čistom pragmatikom jer urednik Štefan Horvath u svome sjećanju na početak izlaska *Crikvenog glasnika Gradišća* iznosi: “Nije bilo jednostavno tiskati, izdavati Glasnik u onom vrjemenju i to u ruskoj zoni. (...) Glasnik je živio uvijek u strahu. Ruska komandantura je odlučila način života Glasnika” (Horvath 1985: 104).

Od gradišćanskih suradnika prozne tekstove objavljuju: Petar Jandrišević “Po cigansku” i “U kaši (stinjačka sličica)”; Bela Schreiner “Zvezda morska” i “Seljačka buna” (povijesna pripovijest); Ignac Horvat objavljuje novelu “Dva brata” te poučni tekst “Duhanske neprilike i pušačke nevolje”, poeziju objavljuju: Ferdi Sinković⁸, Jožef Radostič⁹ i Alfons Kornfeind¹⁰ iz Stinjaka. Može se govoriti o domaćoj dionici kalendara, bez inkorporiranih sadržaja iz nove domovine. Ipak uvrštavanjem uspomena na Dometra Lemperga (koji je u vrijeme Drugoga svjetskog rata bio u njemačkoj vojsci) i Bele Schreineru (koji je bio njemački vojnik na bojišnicama od Staljingrada do Jugoslavije te sudjelovao u napadu na Drvar), Horvat je pokazao uredničku snagu i pravac bez zaborava, nastavljajući na vrijednostima koje je gradišćanskohrvatska kultura ostvarivala u Austriji između dva svjetska rata. Uvrštavanjem spomena na Lemperga, dala je poticaj novomu stvaralaštvu, napominje to u osvrtu na svoje stvaranje Anton Leopold, jedan od najproduktivnijih književnika u Gradišću u poraću do naših dana. Sam Leopold govori o utjecaju *Gradišće kalendara* i teksta o Lempergu:

(...) Lemperg kao običan djelač i čovik bez više školske naobrazbe uvijek se trsio nešto napisati i pjevati pjesme u svojem materinskom jeziku (...) Isti članak o Dometru Lempergu djelovao je na mene toliko, da se je u meni probudilo zanimanje i težnja da, i ja pokušim takove pjesme pisati (Leopold 1976: 139).

Objavom je Schreineru Horvat omogućio nastavak afirmacije mlađoj generaciji autora koje je prekinuo u stvaranju nametnuti rat. Horvat je tada najznačajniji pro-

⁸ Autor objavljuje pjesmu “Priroda”.

⁹ Autor objavljuje pjesmu “Pjevač u gajbi”.

¹⁰ Autor objavljuje pjesme: “Majkino srce”, “Kost”, “Za mast i pšenicu”, “Mor Safari”.

zni pisac u gradišćanskohrvatskoj književnosti. Stvorio je, kako ističe Stojević kad govori o njegovoj prvoj knjizi proza *Veliki i mali*, “literarni program: osvijestiti svoj narod, upozoriti na uzroke, pružiti rješenja ili ih sugerirati” (Stojević 1994: 60). Uz svoje objave u *Gradišće kalendaru* iz 1946., Horvat već 1947. objavljuje u Beču možda svoje najznačajnije djelo, zbirku pripovijedaka *Iz naše stare gore*, a ujedno je i intenzivirao razvoj gradišćanskohrvatske kulture i književnosti jer je upravo porače dalo vrsne autore – Bintingera, Blazović, Leopold, Schreiner, Vuković i dr. Konačno, Schreiner je u tome razdoblju napisao i omladinski roman *Probijanje u vječni led* o ekspediciji na Sjeverni pol (u 19. stoljeću) u kojoj su sudjelovali hrvatski mornari kada je otkrivena zemlja Franje Josipa te autobiografski ratni roman *Skok konjića*.

ZAKLJUČAK

Pojava *Gradišće kalendara* 1945. u Zagrebu, a sljedeće godine u Gradišću, dala je nemjerljiv doprinos očuvanju identiteta gradišćanskih Hrvata. Kalendar je bio velik poticaj razvoju kulture u tome prostoru, s druge je strane u teškome vremenu izgradnje austrijskoga društva nakon nacionasocijalizma dao impuls novim publikacijama.¹¹ Njegovo kontinuirano izlaženje omogućilo je početke objavljivanja i suvremenim gradišćanskohrvatskim piscima: Čenar, Šoretić, Tažký i ostali. Unatoč poslijeratnom vremenu Ignac Horvat dao je kalendaru gradišćanskohrvatski štih, uz male ustupke ondašnjoj politici koji ipak nisu prevladali onu temeljnu nakanu da se novom publikacijom djeluje na očuvanje identiteta Hrvata koji su trebali u novim uvjetima nastaviti svoj život i nacionalni razvoj u trenutku koji nije bio sklon Hrvatima u Gradišću. Istaknuo je tu situaciju i Bela Schreiner u tekstu “Važnost štampe za narodnu svist”.¹² Spomenuta suradnja koju je ostvario Ignac Horvat s Matom Ujevićem, koji je intenzivirao suradnju s gradišćanskim Hrvatima između dva svjetska rata, nije nastavljena

¹¹ “O Uskrsu 1946. dočekan je hrvatski crkveni časopis *Crikveni glasnik Gradišća*, koji je do danas ostao najvažniji stup kršćanskog novinstva. (...) I tada je sve odjednom krenulo redom: *Naše selo*, 1947, čiji je urednik bio Rudolf Klaudus, a odmah zatim *Naš tjednik* pod uredništvom Frica Bintingera, čime je tjedni časopis iz 1910. ponovno oživio. (...) Uz te prve korake pridružio se 1957. vrijedan jezični glasnogovornik hrvatskih studenata u Beču *Glas* (1957. – 1963.), od 1969. *Novi glas*.” (Benčić 1995: 268)

¹² “Strah i rezignacija po zadnjem velikom boju, piskarenje jednog dijela austrijskih novin, da Hrvati moraju odstupiti nimškim prognalim grupam (Vertriebene Volksdeutsche) iz Češke, Ugarske i Jugoslavije svoja sela i svoje dome uzbukali su naše ljudstvo. Zato nije bilo čudo, da su neki počeli dvojiti za svoj opstanak u budućnosti i gledali svoj jedini spas u potpunoj asimilaciji, ča se do danas nastavlja” (Schreiner 1985: 24).

nakon Drugoga svjetskog rata (Benčić 2000: 312). Razumljivo je to jer je Ujević bio nepoćudan nakon Drugoga svjetskog rata, a ondašnji komunistički režim nije prihvaćao jasno izražen hrvatski identitet Gradišća.¹³ Uza sve izazove (ideologiju, uvođenje novoga socijalističkog sustava u FNRJ i dr.), Ignac Horvat, kako smo već istaknuli, novi je kalendar uz neke manje ustupke oblikovao po “gradišćanskohrvatsku”. Govori to i o Horvatu osjećaju povezanosti sa starom domovinom koji je kod njega prisutan od dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća, od njegovih prvih posjeta Hrvatskoj (Stojević 1994: 9), ali i o osjećaju da se može osloniti na Zagreb u vremenima kada za tiskanje u Austriji nisu bili stvoreni uvjeti, posebice za manjinski tisak.¹⁴ S druge je strane Ignac Horvat mudro i razborito, pragmatički iskoristio svoje veze i odabrao Zagreb za početak svojega projekta u interesu novoga procvata gradišćanskohrvatske kulture nakon Drugoga svjetskog rata kao zalag oćuvanja identiteta i kulture. Mora se reći da je gradišćanskohrvatska kultura upravo jaćala u trenutcima ćvršćega povezivanja s matićnom kulturom što je na tragu utemeljitelja suvremene gradišćanskohrvatske kulture Mate Meršića Miloradića.¹⁵

Zanimljivo je da se kalendar seli iz Zagreba gdje je tiskan prvi broj nakon Drugoga svjetskog rata “ki se je onda zbog našega slabijeg gospodarstvenoga stanja tiskao u Zagrebu” (Leopold 1976: 138) u Gradišće te “je broj iz 1947. tiskao Viktor Horvath u Niuzlju” (Zvonarich 2013: 171). Već sljedeće godine, 1948. tiskanje preuzima Hrvatsko nakladno društvo sa sjedištem u Beću te je kalendar tiskan u bećkome Tipografskom zavodu. Od 1961. kalendar izdaje Hrvatsko štamparsko društvo, a taj svezak Ignac Horvat zapoćinje prilogom “Hrvati u Źeljezanskoj biškupiji” u kojemu govori o crkvenome i svjetovnome poloŹaju Hrvata na prostoru koji je sada objedinjen u Gradišću, odnosno pod novoosnovanom biskupijom. Horvat zakljućuje da su sad Hrvati ujedinjeni na svome povijesnom prostoru na koji su došli, jedina nepravda je ućinjena što i ostali dio hrvatskoga stanovništva nije prikljućen Austriji, već je

¹³ “Komunistićka Jugoslavija je imala svoju prijeku nevolju s gradišćanskim Hrvatima, koji se nisu nikako mogli uvrstiti u ‘jugoslavenizam’ i hrvatskosrpski/srpskohrvatski jezik, pa se nadleŹnost bez prave kompetencije gurala od Matice iseljenika do drugih razlićitih organizacija u Hrvatskoj” (Benčić 2000: 315).

¹⁴ Tako Štefan Horvath piše o uvjetima iz 1946. (dakle godinu nakon što je Ignac Horvat ostvario kalendar) za tiskanje *Crikvenog glasnika Gradišća*: “Nije bilo struje, nego stinje petrolejske lampe je pomagao uredniku sastavljati pojedine broje. Nije bilo papira, a još manje stroje za štampanje (tisak). Prvi broji su se pisali u rukopisu rukom. Nije bilo telefona, ceste, vozila, zato se je urednik svaki deseti dan vozio u Beć na otvorenom teretnjaku. Ako je curila godina, ili padao snig, se je morao s ponjavom pokriti s onimi, ki su vozili hranu sakrivo u Beć” (Horvath 1985: 104).

¹⁵ Vidmarović za taj Meršić Miloradićev osjećaj istiće da se “zalaŹe za ideju kulturnog hrvatskog prostora, svjestan da narodna manjina mora odrŹavati duhovne veze s matićnim narodom (...)” (Vidmarović 1996: 64).

ostao u Mađarskoj, a riječ je o petnaest sela s oko 10 500 stanovnika (Horvat 1961: 31). Nadalje u istome svesku, nakon uvodnoga teksta u rubrici “Naši pokojnici”, znakovito se objavljuje na prvome mjestu *in memoriam* kardinalu Alojziju Stepincu, što govori o Horvatu čvrstom stavu o jedinstvu hrvatske kulture kako je shvaćaju i njegovi prethodnici na početku 20. stoljeća (Karall i Mate Meršić Miloradić). Odnosno građenju svoga puta i hrvatskoga identiteta na polazištima Katoličke Crkve i veze gradišćanskih Hrvata sa starom domovinom. Možda je ponajbolje Ignac Horvat svoja identitetska uporišta: kršćanstvo i hrvatstvo naznačio u članku “Po kršćansku i po hrvatsku”, objavljenome u *Gradišću* za 1972. godinu. Gradišćansku književnost i njezine aktere od samih početaka vezuje za Katoličku Crkvu, smatrajući da je vjerski predznak publikacije presudan jer crkvene kalendare čita mnogo više “našega hrvatskoga naroda” nego što ih čitaju ostali narodi, potvrđujući to podatkom od preko četiri tisuće pretplatnika (Horvat 1972: 30) “dok su ona izdanja zadnjih desetljeć, ka nisu kazala nikakvo kršćansko obilježje, po kratkom vrimenu nestala iz našeg hrvatskog tiska” (Horvat 1972: 30). S druge strane, Horvat ističe i povezanost kršćanstva i hrvatstva, jer “ki ljublu naše kršćansko štivo, ti isti i najvolu čitati u svojem hrvatskom jeziku” (Horvat 1972: 30), na tome tragu podcrtava i važnost kalendarskih publikacija koje održavaju dodir raseljenoga naroda sa svojom kulturom. O ulozi Crkve kao pronositelja i zaštitnika hrvatskoga identiteta pisao je i Nikola Benčić, pritom istaknuvši upravo vodeću ulogu svećenika.¹⁶

Konačno, u dugome je razdoblju izlaženja *Gradišće kalendar* donosio niz zanimljivih priloga o životu i kulturi Hrvata u Austriji, mnoge su teme analizirane iz manjinske vizure Gradišća stvarajući prepoznatljiv kulturni imaginarij koji je u prvome redu usmjeren očuvanju nacionalne kulture i identiteta, pritom opravdavajući kalendarsko izdavaštvo te nasljeđujući bogatu kalendarsku izdavačku praksu u Gradišću od početka 19. stoljeća.

¹⁶ “Nij se pitalo samo za nauku Crkve već i za svakidanje potriboće, med ke je spadala i kultura s jezikom i svim, ča se pod tim razumi. Tako je Crkva bila čuvar svih formov, ona je dala narodu čutenje čvrščine, doma, pomagača. Farniki su bili liječnici, dušobrižnici, jezikoslovci, sve, zaista sve za narod” (Benčić 1975: 31).

LITERATURA

- BACALJA, Robert. 2007. "Jagićevi prikazi i ocjene novije hrvatske književnosti". *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*. Zagreb: Hrvatski studiji: 353–366.
- BACALJA, Robert. 2015. "Vjekoslav Maštrović o zadarskim koledarima". *Zbornik o Vjekoslavu Maštroviću*. Zadar: Znanstvena knjižnica Zadar: 37–48.
- BENČIĆ, Nikola. 1975. "Naša odgovornost danas". *Gradišće kalendar*: 30–33.
- BENČIĆ, Nikola. 1995. "Pismo i književnost". *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus: 248–276.
- BENČIĆ, Nikola. 2000. "Književne veze s Hrvatskom". *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*. Zagreb: Sekcija DHK i Hrvatskog P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljentištvu: 312–317.
- BENČIĆ, Nikola. 2016. "Naši kalendari". *Zbornik o Nikoli Benčiću*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo: 306–307.
- BENČIĆ, Nikola. 2017. *Miloradić (Život, djelo i poslovanje Mate Meršića Miloradića 1850. – 1928.)*. Željezno: vlastita naklada Nikole Benčića.
- BOŠKOVIĆ STULLI, Maja i Divna ZEČEVIĆ. 1978. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Mladost.
- BREŠIĆ, Vinko. 2005. *Čitanje časopisa*. Zagreb: Matica hrvatska.
- FERŽIN, Mate. 1985. "Zbogom, dragi štitelji!". *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo: 90–91.
- HORVATH, Štefan. 1985. "Prva lastavica novoga protulića". *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo: 103–105.
- HORVAT, Ignac. 1946. "Postanak kalendara". *Gradišće kalendar*: 30.
- HORVAT, Ignac. 1946. "Gradišćansko hrvatstvo pod nacionalsocijalizmom". *Gradišće kalendar*: 34–38.
- HORVAT, Ignac. 1946. "Naš put u novo razdoblje". *Gradišće kalendar*: 31–34.
- HORVAT, Ignac. 1946. "Naši borci i mučenici". *Gradišće kalendar*: 38–44.
- HORVAT, Ignac. 1961. "Hrvati u Željezanskoj biskupiji". *Gradišće kalendar*: 31–32.
- HORVAT, Ignac. 1968. "S Matom Ujevićem kroz Hrvatsku". *Gradišće kalendar*: 72–80.
- HORVAT, Ignac. 1972. "Po kršćansku i po Hrvatsku". *Gradišće kalendar*: 30–31.
- IVON, Katarina. 2018. *Od Kačića do Svačića. Imagologija i ideologija zadarskih koledara*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- JAGIĆ, Vatroslav. 1869. "Živi li napreduje li naša književnost". *Vienac* 1, 1: 19–23.
- KARALL, Mate. 2000. "Naš kalendar". *Crtice iz seoskog žitka*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo: 82–85.
- LEOPOLD, Anton. 1975. "Kaplje iz jednog pera (Ignacu Horvatu)". *Gradišće kalendar*: 42.

- LEOPOLD, Anton. 1976. "Kako sam počeo pisati . . .". *Gradišće kalendar*: 138–142.
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav. 1957. "Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zadru (1863.-1910.)". *Radovi instituta JAZU u Zadru*, sv. 3: 271–283.
- MERŠIĆ MILORADIĆ, Mate. 1978. "Šarom barom s našim kalendarom". *Jačke*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo: 371–375.
- MERŠIĆ, Martin st. 1991. *Spominki*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo.
- MILORADIĆ, Mate. 1946. "Molitva". *Gradišće kalendar*: 29.
- M. M. 1974. "U spomen našem Kalendaru prof. Ignacu Horvatu". *Gradišće kalendar*: 34.
- SCHLAG, Gerald. 1995. "Gradišćanski Hrvati od 1918. do 1945. godine". *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus: 155–198.
- SCHREINER, Bela. 1985. "Važnost štampe za narodnu svist". *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo: 21–27.
- STOJEVIĆ, Milorad. 1992. "Ignac Horvat". *Fluminensia* 4, 1: 47–82.
- STOJEVIĆ, Milorad. 1994. *Ignac Horvat*. Crikvenica: Libbellus.
- STOJEVIĆ, Milorad. 2006. *Tri stvari gradišćansko-hrvatskoga knjiženstva*. Rijeka: Riječki nakladni zavod.
- TATARIN, Milovan. 2008. "Uloga pučkih kalendara u stvaranju hrvatske čitateljske publike". *Raslojavanje jezika i književnosti. Zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet – Zagrebačka slavistička škola: 107–141.
- VIDMAROVIĆ, Đuro. 1996. *Gradišćanskohrvatske teme*. Crikvenica: Libellus.
- ZEČEVIĆ, Divna. 1982. *Pučko književno štivo u hrvatskim kalendarima prve polovice 19. stoljeća. I. dio*. Osijek: Izdavački centar "Revija" – Radničko sveučilište "Božidar Maslarić".
- ZVONARICH, Katarina. 2013. *Die kalendar literatur der Burgneladnsiche Kroaten von 1806 bis 2012. / Kalendari gradišćanskih Hrvatov od 1806. do 2012.* Tarjštof/Tarusdorf: Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov / Wissenschaftliches institut der Burgnladischen Kroaten.

*BETWEEN THE NATIONAL IDENTITY AND IDEOLOGY.
GRADIŠĆE KALENDAR IN 1946.*

ROBERT BACALJA
KATARINA IVON

SUMMARY

The paper analyses the first issuing year of *Gradišće kalendar* (i.e. Burgenland calendar), started and edited by Ignac Horvat until his death (1973). Horvat chose to print the newly founded publication in Croatia because the conditions for printing in Austria were not appropriate. The affair brought about somewhat of an editorial challenge, given that the situation in Croatia had changed under the influence of the new state system and communist ideology. The calendar had a significant role in the development of the Burgenland-Croatian literature and culture of the post-war period, especially because of the socio-historical context in which Croats found themselves in Austria. With his literary contributions and his contemporaries' contributions, Ignac Horvat laid the foundation for the newer Burgenland-Croatian literature, whilst affirming a number of new names that have marked the literature of Burgenland to this day (Ana Šoretić, Jurica Čenar). In its thematic analysis that took on the perspective of minorities, *Gradišće kalendar* offered a recognizable cultural imaginarium oriented towards the native culture, thus confirming the undeniable role of Ignac Horvat in the preservation and promotion of the Croatian national identity.

KEYWORDS:

identity, ideology, Gradišće kalendar, Ignac Horvat, Burgenland-Croatian literature

TKO JE AUTOR STAROFRANCUSKOGA VIRELAIA IZ KATEDRALE SV. STOŠIJE U ZADRU?

PATRICK LEVAČIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za francuske i frankofonske studije

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

plevacic@unizd.hr

UDK: 821.133.1.09 *

821.133.1(091)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 28. 4. 2020.

Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

Starofrancuski *virelai* iz 14. stoljeća, otkriven za vrijeme restauriranja korskih sjedala u zadarskoj stolnoj crkvi 1969. godine, najstariji je notni zapis svjetovne glazbe u Hrvatskoj. Notni zapis popraćen je starofrancuskim ljubavnim stihovima koje je anonimni francuski pjesnik kreirao tako da se, među ostalim, inspirirao *Romanom o Ruži*, remek-djelom francuskoga 13. stoljeća. Do sada su otkrivene tri verzije iste pjesme: pariška, bolonjska i zadarska. Dosadašnja istraživanja pokazala su da sve tri verzije potječu od jednoga jedinstvenog izvora. Zadarski tekst (*virelai*) ukazuje da je original nastao na sjeveru Francuske, točnije u Pikardiji.

Cilj je rada analizirati književnu strukturu *virelaia* i ukazati na pojedine elemente te strukture koje se mogu sagledati iz prizme srednjovjekovne francuske lirike. Na temelju izdvojenih elemenata odgovorit ćemo kojemu se francuskom književniku može najviše približiti zadarski *virelai*. Naša je hipoteza da on najviše odgovara poetici srednjovjekovnoga francuskog književnika Jeana Froissarta (1337. – 1405.). On je podrijetlom iz sjeverne Francuske odnosno Pikardije, mnogo je putovao Italijom, pisao je romane po uzoru na *Lancelota*, a lirske pjesme kao *virelai* piše po uzoru na Guillaumea de Machauta te se također inspirira *Romanom o Ruži*. Konkretna sadržajna specifičnost koja ga neposredno povezuje sa zadarskim ljubavnim stihovima pojavljuje se preko djela *Le dit du chevalier bleu*.

KLJUČNE RIJEČI:

Jean Froissart, katedrala svete Stošije u Zadru, Lijepi Prijem – alegorijski lik, virelai

UVOD

Motivacija da se analizira zadarski *virelai* pojavljuje se na više razina. Prvo, otkada je ta francuska pjesma došla na vidjelo, objavila su se tek tri znanstvena rada od kojih se u dvama *virelai* samo usput spominje. Prvi rad napisala je Vera Gerersdorfer 1977. godine pod naslovom “Jedan književni spomenik srednjovjekovne Francuske u Zadru”. Drugi je objavio Muhamed Nezirović u časopisu *Romania* pod naslovom “Les Fragments de Zadar du Roman de Brut de Wace”. Isti je autor napisao i najveću znanstvenu studiju “Starofrancuski *virelai* iz zadarske stolne crkve”, objavljenu u časopisu *Forum* iz 1980. godine. Otada se više nije analizirala literarna važnost *virelaia*, već se u muzikološkoj obradi ustanovilo da je riječ o prvome svjetovnome notnom zapisu u Hrvatskoj. “Zadarski *virelai* zapisan je crnom kvadratnom menzurálnom notacijom, a dionice (*Cantus*, *Contratenor*, *Tenor*) notirane su zasebno, u slijedu jedna iza druge. Skladba pripada tipu razvijenijeg polifonog *virelaia*, melodijski je istaknut *Cantus*, a troglasni je slog polifono razveden” (Stipčević 1997: 36). Prošlo je dakle puno vremena, a da se nije posebna pažnja posvetila ovomu jedinstvenomu zadarskom djelu. Leži li razlog u tome da se ta pjesma smatra relativno beznačajnom? Danas se to može vrlo lako osporiti. Naime, skupina muzikologa i prevoditelja objavila je na poveznici <https://www.hyperion-records.co.uk/notes/55295-B.pdf> antologiju ljubavne francuske lirike XIV. stoljeća u kojoj se nalazi i pariška verzija zadarskoga *virelaia*. U kazalu naslovljenome *The Study of Love* navodi se pod brojem petnaest pjesma *La grant biauté* i podatak da je autor nepoznat.

LA GRANT BIAUTÉ: PARIŠKA, BOLONJSKA I ZADARSKA VERZIJA¹

Kao što smo već rekli, postoje tri inačice te pjesme, a najviše ćemo pozornosti posvetiti zadarskoj jer je ona jedina cjelovita. Parišku i zadarsku verziju s popratnim notama donosimo u prilogu na kraju rada, a bolonjska verzija sačuvana je u nekoliko stihova pa ćemo nju tek spomenuti. Za parišku verziju učinjena je moderna notna transkripcija,²

¹ Zadarsku pergamenu na kojoj je pjesma *La grant biauté* pokazao mi je u travnju 2016. godine pokojni don Pavao Kero. Pjesmu je fotografirao Zvonko Kucelin uz suradnju muzikologinje Dine Bušić.

² Parišku sam verziju našao u studenome 2016. godine u Institutu za muzikološka istraživanja u Parizu (Institut de recherche en Musicologie (IREMus)). Izvorni oblik pjesme čuva se u Nacionalnoj knjižnici u Parizu (BNF nouv. acq.fr. 6771) pod imenom *Codex Reina*. Knjižnica je do toga izvornika došla otkupom knjižnice porodice Reina iz Milana 1834. godine. Američki muzikolog N. Wilkins objavio ju je tek 1966. godine (Wilkins 1966, 41 br. 27).

dok je zadarska verzija nema. S druge strane, pariška verzija ima prijevod pjesme na engleski što može biti zanimljivo pri prevođenju zadarske verzije i traduktološke usporedbe, s obzirom na to da je u članku iz 1980. zadarsku pjesmu *La grant biauté* preveo Muhamed Nezirović. Engleski je prijevod pariške verzije sljedeći:

The great beauty and sweetness / Which God and **Nature** have given you, / my worthy lady, / have so smitten me with love, / so affected my heart, / body and soul, / that I give myself to you for ever / I am not wrong to give myself to you; / for I suffer the tremendous onslaught of Love / who assails me night and day, / while **Desire**, for his part, / so fiercely stings and gnaws me in secret / that no defence can avail me (Page 2008: 10–11)³

O velikoj važnosti te pariške verzije *La grant biauté* govori i činjenica da je u navedenoj antologiji *The Study of Love* naglašen muzikološki i literarni aspekt koji je reprezentativan za pjesnike skladatelje XIV. stoljeća, od kojih je najpoznatiji Guillaume de Machaut. Urednik Christopher Page smatra da je sam naslov trećega antologijskog dijela, *L'Etude de l'amour, chansons et motets français du XIVE siècle* (*Ljubavna studija, francuske pjesme i moteti iz XIV. stoljeća*), primjereniji od prethodnih dvaju naslova, odnosno za prvi i drugi dio te antologije. Glazbeni niz u tri dijela posvećen francuskoj *ars nova* postao je tako jedna zaokružena cjelina. Pjesnici skladatelji XIV. stoljeća ljubav u zbiljskome svijetu najviše su razmatrali kao temu koju treba podrobno analizirati (*un sujet d'étude*) i otuda naslov trećega dijela *The Study of Love*. Kada pjesnik u *La grant biauté* spominje Prirodu (*Nature*), tada se on, navodi Christopher Page, referira na jednu personalizaciju prirode koja je obogaćena višestoljetnim imaginarijem i mišljenjem na latinskome i starofrancuskome jeziku, a sveprisutni alegorijski likovi u tim poemama kao Zavist, (*Envie*), Želja (*Désir*) i Ljubav (*Amour*), povezuju se s tradicijom onih priča koje su se naglas čitale i gdje bi autor i auditorij dijelili isti sustav referenci, tj. iste klasične i druge uzore (Page 2008:15). Tako dolazimo do zaključka o jedinstvenoj vrijednosti pariškoga *virelaia*.

Međutim, ako je pariški *virelai* toliko vrijedan, iako nepotpun, koliko je onda tek vrijedan potpuni zadarski *virelai*?

“(…) ako treba donijeti sud o vrijednosti ovog zadarskog teksta onda možemo bez ustezanja reći da on, obzirom na čistoću jezika i pravilnosti jezičke forme ni-

³ Na poveznici https://www.hyperion-records.co.uk/dw.asp?dc=W11217_GBAJY9261915 može se preuzeti i čuti melodija.

malo ne zaostaje za bolonjskim, a daleko premašuje pariški rukopis. On svakako obzirom na svoju potpunost i relativnu očuvanost predstavlja najbolju od tri sačuvane verzije ovog primjerka francuske srednjovjekovne svjetovne glazbe. Njegovu posebnu vrijednost čini i kuplet koji se (...) nije uopće sačuvao u pariškoj a jedva da je i postojao u bolonjskoj verziji ovog virelaia.” (Nezirović 1980: 318)

Ako bismo pak govorili o tome što je specifično u bolonjskoj verziji, onda je to podatak koji je donio Lodovico Prati (1855. – 1941.), konzervator rukopisâ Sveučilišne biblioteke u Bologni, koji je još 1910. godine transkribirao drugu inačicu *virelaia*. On navodi da se radi “o jednom listu pergamene istrgnute iz nekog francuskog kanconijera iz XV. stoljeća” (Nezirović 1980: 317) na vrhu koje se nalazilo i ime autora, ali je danas nečitljiv. Navodi i da je ta “pergamena poslužila kao zaštitni omot jednoj rukopisnoj zbirci propovijedi Stephana de Pescia” (Nezirović 1980: 317). Ta zaštitna funkcija bolonjske pergamene poklapa se s podatkom da je i zadarska pergamena poslužila kao “zaštitna podloga kasnogotičkoj rešetci kornog sjedala” (Nezirović 1980: 313). Najvjerojatnije je taj “funktionalni” aspekt umanjio vrijednost bolonjske, odnosno zadarske pergamene. Je li zadarski *virelai* to zaslužio?

ZADARSKA LJUBAVNA PJESMA *LA GRANT BIAUTÉ* I VIRELAI KAO LIRSKA VRSTA

Pojam *vireli* ili *virelai* pojavljuje se krajem XIII. stoljeća i odnosi se jednim dijelom na ladanjski oblik pastoral, dok se drugim dijelom povezuje uz plesni pokret. Općenito se može reći da se u tome vremenu u Francuskoj taj oblik povezuje s jednom vrstom *rondeaua* (Zink 2011: 272). Etimološki se tumači kao pjesma koja se okreće (*lai qui vire*) i kao ciklična poema od pet kupleta s ukupno 21 stihom. Prvi je kuplet stalan refren, koji se ponavlja poslije četvrtoga kupleta⁴ (Đorđević 1985: 868). Izvjesno je da oblik *vireli* označava ples, plesnu melodiju ili plesnu pjesmu što se može potvrditi u jednome stihu Eustachea Duschamps⁵ (*S'en va au virely Dancer*), (Morier 1998: 1262). Nije posve jasan po tome pitanju zadarski *virelai* jer se on definira kao “kratka rimovana kompozicija što je najčešće pratila igru” (Nezirović 1980: 314). Ponekad je

⁴ Naziv kuplet (fr. *couplet*, od *couple* – par) u francuskoj je srednjovjekovnoj poeziji označavao rimovani distih ili katren (Đuričić 1985: 385).

⁵ Eustache Deschamps (1346. – 1406.?) ostavio je nekoliko stotina balada i *virelaia* (Vidan 1982: 74).

kod retoričara *virelai* sinonim *rondeaua*. Naš je zadarski *virelai/rondeau* napisan u izometrijskome osmercu.⁶ Takav se oblik najčešće pojavljuje u razdoblju Guillaumea de Machauta (1300.? – 1377.), najpoznatijega francuskog pjesnika skladatelja 14. stoljeća (Fenlon 1996: 80).

Virelai ili *chanson balladée* sastoji se od više kupleta (obično četiri), a iza svakoga se od njih prvi – dijelom ili u cjelini – ponavlja kao refren. Taj strogi oblik (*genres à formes fixe*) rezultat je nove interakcije pjesnika i publike odnosno svjesnosti pjesnika da se najprije obraća novoj intelektualnoj eliti (velikašima, mecenama i građanskomu društvenom sloju), što je jednim dijelom povezano s činjenicom da se krajem srednjega vijeka otvaraju nova sveučilišta. Pjesnička forma i erudicija postaje tako važnija od sadržaja, a pjesnik nije više predstavnik puka poput lutajućih žonglera, već se on preobražava u *menestrela* koji rado simbol zamjenjuje za alegoriju po uzoru na *Roman o Ruži* (Kovačec 1982: 73). Pojava *menestrela* podrazumijeva dakle dva temeljna čimbenika kojima treba osvijetliti i zadarski *virelai*: tendenciju da se uz pjesništvo povezuje erudicija i pjesnička zaokupljenost formom te samu recepciju lirskoga pjesništva koja je povezana s razvojem građanskoga i intelektualnoga društvenog sloja.

Zadarski *virelai* također crpi nadahnuće iz eruditskoga temelja što ga povezuje s *Romanom o Ruži* i taj specifični dio ne postoji u gore navedenome engleskom prijevodu pariške verzije. Zadarski *virelai* ima dodatna četiri stiha i u cijelosti je rimovan (ababbaccddc // abab) što nedostaje pariškoj verziji. Stoga navodimo cijelu pjesmu u izvorniku, nakon čega ćemo pobliže analizirati taj završni, specifični kuplet. Starofrancuski su stihovi (ispod notnoga zapisa u prilogu rada) sljedeći:

La grant biauté et la douchour	
Que dieus et nature donné	
Vous ont Madame de valour,	
M'ont si fort enamuré	4
Cuer, corps et corage nué	
Qu'a vous me rens sans partir jour.	
Se je me rens je n'ay pas tort,	
Car je sens merveilleus effort	8
D'amour qui nuit et jour m'assaut,	
Et desir d'autre part si fort	
Secretement me point a mort	
Che defance rien ne m'i vaut.	12
Pour quoy vous pris tres humble flour	

⁶ Više o izometrijskim i heterometrijskim specifičnostima *virelaia* (Morier 1998: 1257–1262).

Que par vous soie emprisonné
Et mis en celle noble tour
Ou Bel Acuel est enfermé 16

U Nezirovićevu prijevodu oni glase :
Velika ljepota i nježnost
koju su Vam Bog i priroda
podarili, Gospo, od vrijednosti
učinili su me jako zaljubljenim 4
srce, tijelo i želju razotkrili
da se Vama predajem smjesta.
Ako se predajem, ne griješim
jer osjećam onu čarobnu snagu 8
ljubavi što me napada danju i noću.
A želja s druge strane tako jaka
čini da tajno patim smrtno
i da mi otpor ničem baš ne služi. 12

Zato Vas molim, vrlo čedni cvijete
da od Vas budem zatočen
i stavljen u onu sjajnu kulu
gdje je i *Lijepi Prijem* zatvoren. 16
(Nezirović 1980: 315)

U završnome kupletu zadarskoga *virelaia* spominje se *Lijepi Prijem (Bel Acueil)* što je očita poveznica s alegorijskim likom iz *Romana o Ruži* koji je također zatvoren u kuli:

Et Bel Acueil est em prison / amont en la tor enserrez, / dont li huis est si bien barez
qu'il n'a pooir que il en isse.

U prijevodu ti stihovi glase:

A *Lijepi Prijem* je u zatvoru, / gore u kuli zatočen / čija je kapija tako zavravljena /
da snage nema odatle da izađe (Nezirović 1980: 318–319).⁷

⁷ Nezirović samo spominje izdavača F. Lecoya i stihove 388–391 iz *Romana o Ruži*. Najvjerojatnije se koristi izdanjem Paris: Champion iz 1976. godine.

Na zadarski *virelai* ne bi se mogao odnositi zaključak Lodovica Pratija da je to djelo “francuskog kanconijera iz XV. stoljeća” (Nezirović 1980: 317) iz jednostavnoga razloga što se u dvanaestome stihu pojavljuje talijanizam *che* umjesto francuskoga veznika *que*. Poznato je da su francuski pjesnici skladatelji pazili na jezičnu čistoću pa iz toga slijedi da je zadarski *virelai* najprije djelo nepoznatoga talijanskog prepisivača koji je možda bio putnik, trgovac ili hodočasnik. Prati dalje navodi da je poznat autor bolonjske verzije (Nezirović 1980: 318–319). Na zadarski *virelai*, s obzirom na to da je autor nepoznat, možda se može odnositi pretpostavka po kojoj je potpuno prešućivanje autorova imena povezano s idejom da se pisac odvrati od grijeha oholosti (*vanitas terrestris*). Spominje li autor ipak svoje ime, onda on to čini “kako bi molitvom slušača i čitača postigao oproštenje grijeha” (Curtius 1998: 572). S obzirom na prožimanja ljubavne i religijske tematike i eruditske naravi *virelaia* te činjenicu da imamo talijanizam *che*, možda je na autora zadarske ljubavne pjesme utjecala i talijanska lirika.⁸

ZADARSKI VIRELAI I LITERARNA TRADICIJA DRAMATIZACIJE EROSA

Roman Chrétiena de Troyesa *Lancelot ou le chevalier de la charette* sadrži dva glavna povezana motiva iz *virelaia*: zatočenost u kuli i analizu ljubavi kao emocije koja zahtijeva određeno samonadilaženje, ako se želi ostati u kreposti. U *virelaiu*, u sedmome stihu stoji *Ako se predajem, ne griješim*. Tu se otvara određena moralna ambivalentnost prema idealu žene, da bi se u četrnaestome stihu *da od Vas budem zatočen* preko metaforizacije kule branila vrlina. Zadnja dva stiha uspostavljaju potpuni kontrast između prvoga osjetilnog stiha *Velika ljepota i nježnost* naspram izvanosjetilne usamljeničke situacije u zatvorenoj kuli. Alegorijska figura *Lijepi Prijem* pojavljuje se, kako u *Romanu u Ruži* tako i u našoj pjesmi, kao uvjet za pristupanje dami odnosno Ruži. Može se tako zaključiti da je u zadarskoj pjesmi prisutan put od ljubavi izazvane vanjskim osjetilnim do kreposne ljubavi koja u prvi plan ne stavlja osjetilnost, već duhovnost.

⁸ “Da se pjesnik posredstvom ljubljene žene religiozno osvježava i pročišćuje, to je duševno doživljavanje koje se može ostvariti u tisuću različitih stupnjeva. (...) Uzdizanje ljubljene do rajskog anđela postade zahvaljujući Guidu Guinizelliju (umro 1276.) topos talijanske lirike. Odabiranje tako izdignute ljubavi za pratilicu u nekoj poetskoj viziji s onoga svijeta još uvijek se nalazi u području kršćanskog mišljenja i vjerovanja. Ali Dante daleko premašuje te pojave. On uklapa Beatrice u objektivni proces spasa. Njezina funkcija nije zamišljena samo za njega samoga, već za sve koji vjeruju. On uvodi, dakle, u Objavu iz vlastitog samovlašća jedan element koji razbija sustav crkvenog nauka. To je ili hereza – ili mit.” (Curtius 1998: 401)

Kurtuazna ljubav iz perspektive srednjovjekovne francuske kulture može se protumačiti kao nedefiniran etični prostor. Je li takva ljubav rezultat kreposti ili poroka? Je li to hvalospjev idealnoj dami koja se tumači kao prefiguracija Majke Božje ili je to zemaljska ljubavna emocija koja bi u sebi sadržavala erotske konotacije? Vode li te emocije prema idealnoj dami većoj duhovnosti ili poročnosti? U svakome slučaju, kurtuazna ljubav je protubračna (Le Goff 1998: 470), a s druge strane ona je poput liturgije jer prolazi različite etape (Le Goff 1998: 483). Tijelo je s jedne strane posredujući faktor u spoznaji Boga, a s druge je prijestupnički potencijal koji vodi grijehu. Te dvije sile čak i ne moraju biti u kontrastu:

“Dvije privlačne sile vode nas prema Bogu: jedna od njih seksualnost, upisana je u našoj prirodi, drugu čini mistika, koja potiče od Krista. Nebitne nesuglasnosti mogu da dovedu do međusobnog suprotstavljanja ove dvije sile: ali te nesuglasnosti ne dovode u pitanje njihovu duboku slogu.” (Mirčev 2009: 47)

Ispovjedni stih zadarskoga *virelaia*: *Ako se predajem, ne grijеšim* sažima moralnu ambivalentnost jednoga vremena i u njemu imamo odgovor zašto je kurtuazna tematika bila toliko raširena. To je nedefiniran moralni prostor koji otvara perspektivu raznovrsnim dramatizacijama. U navedenom romanu Lancelotovo moralno preispitivanje svojih ljubavnih emocija pojavljuje se nakon što ga je kraljica Guenièvre loše primila (Poirion 1994: 605). U nastavku Lancelot pada u očaj i jadikuje da bi na kraju razmišljao o ljubavi te se pomirio s kraljicom Guenièvre. U cijelome tom procesu naglašen je motiv lijepoga prijema (*bel accueil*), (Poirion 1994: 605–617), a prijelaz s početnoga lošeg dočeka kod kraljice do pomirljivoga dobrog primanja kod nje ostvaruje se posredstvom monološke iskupljeničke propovijedi koja nastoji pomiriti ljubav i krepost: “Slabo su posvećeni u Ljubav oni koji umnažaju svoje prezrene namjere i nevjerniji su još više oni koji ne poštuju zapovijedi. Jer, sigurno jest, da će zasluge umnožiti onaj koji čini ono što Ljubav zapovijeda. U tom slučaju sve će mu biti oprosteno, a onaj koji se takvom činu ne bi udostojio kriv je za prevaru” (Poirion 1994: 615). Osim na sadržajnoj razini, određena ambivalentnost između svjetovne i duhovne ljubavi može se prepoznati i na stilskoj razini kroz personifikaciju *Ljubav zapovijeda* što je pri prevođenju na moderni francuski kritičarima i prevoditeljima bio problem jer je ponekad riječ o općoj imenici, a katkad o vlastitoj (Poirion 1994: 1285 bilješka 1). U starofrancuskome izvorniku ljubav je napisana velikim slovom što se zadržalo i u prijevodu “Qui fet ce qu’Amors li comande”, (*onaj koji čini ono što Ljubav zapovijeda*), (Poirion 1994: 615). Dva su dakle elementa koja povezuju Lancelota i ljubavnika iz zadarskoga *virelaia*: zatočenost u kuli zbog ljubavne emocije i preispitivački element koji zrcali ideju da su oba lika kreirana

iz perspektive Čistilišta. Prema E. Curtiusu, pjesnik “notira ono što mu Amor diktira” (Curtius 1998: 351). Takav metafizički status pjesnika prepisivača nalazi se u Danteovu *Čistilištu* (Čistilište, 24, 52–59), (Curtius 1998: 351).⁹ I zadarski *virelai* ukazuje na proces tijelo/duh (velika ljepota, priroda, zaljubljeno tijelo) od prijeloma na znakovitome sedmom stihu *Ako se predajem, ne griješim*, do potpune zabrane i negiranja tjelesnoga (*zatočen i stavljen u onu sjajnu kulu gdje je i Lijepi Prijem zatvoren*) što strukturalno odgovara Lancelotovu monologu i općenito principu vraćanja u krepost kao prefiguracije puta od Čistilišta do Raja. Vrlo precizan uvid u različite tipove ljubavi donosi poznati medievalist Michel Zink u knjizi *Les troubadours, une histoire poétique*. On kao reprezentativno djelo uzima *Breviaire d'Amour* iz 1288. godine autora Matfrea Ermengauda de Béziersa. Riječ je o poemi od trideset šest tisuća stihova kojoj je nit vodilja metafizička misao i duhovna ambicioznost, odnosno pokušaj da se u božanskoj ljubavi sintetiziraju svi drugi tipovi ljubavi koji se tumače kroz simbolično stablo i figure opskurne ljubavi. Matfre zadnje poglavlje naslovljava “ljubav muškarca i žene” (*amour de mâle et de femme*) “opasni traktat o ljubavi dama” (*périlleux traité de l'amour des dames*) i riječ je o tipu ljubavi koji je dobar ako je usklađen s voljom Božjom, ali može biti pogibeljan ako uključuje izloženost najgorim iskušenjima. Taj je traktat u potpunosti utemeljen na trubadurskim pjesmama koje on komentira i uz određene zamjerke, tako da djelo predstavlja različite oblike ljubavi kod trubadura, a ujedno je i prava antologija trubadurskoga pjesništva. Završetak je u znaku vrlo smione sinteze mitskoga i ljubavnoga. Vidimo “zaljubljenog u ljubav” (*amoureux d'amour*) kako na stablu ljubavi bere listove, a cvjetove bere sa stabla spoznaje dobra i zla. Martfre je dakle bio vođen idejom traganja za erosom koji će biti integriran u božansku nakanu (Zink 2013: 140–141). Sličan ili isti pokušaj takve integracije može se naći i u zadarskome *virelaiu*. Dakle, nije dovoljno ukazati na poklapanje zadarskoga teksta s *Romanom o Ruži* jer se u oba djela pojavljuje alegorijski lik *Lijepi Prijem*, već tome treba dodati i literarnu tradiciju poetske dramatizacije erosa. Također dramatičnost je u samome *Romanu o Ruži* i ona se odvija u obliku dijaloga između Ljubavi i Ljubavnika te očajnome raspoloženju Ljubavnika jer *Lijep Prijem* plače u zatvoru, a on je na neki način uvjet da se dođe do Ruže (Marteau 1878: 31).¹⁰

Do sada se nisu zadarski stihovi dovodili u vezu s *Romanom o Ruži* u okviru dramatizacije ljubavi kao predmeta istraživanja (*sujet d'étude*), gdje se ljubavnik obraća

⁹ Amor u doslovnome smislu ne diktira, već nadahnjuje stanje duše, za razliku od muze koja određuje ili nadahnjuje poetsko stanje (Jodogne 1964: 87–88).

¹⁰ Riječ je o sljedećim stihovima: *Amour. Où est la Rose // L'Amant. Hélas! Elle est perdue! (...) // Amour. Où est Bel-Accueil à cette heure? // L'Amant. Dans sa dure prison il pleure* (stihovi 10877–10883), (Marteau 1878: 31).

voljenoj žalopojkama i zatvara sebe u slikovitu utvrdu. U tome smislu bi zadarskomu kupletu bili bliži stihovi Jeana Froissarta iz djela *Le dit du Bleu Chevalier*:

Froissart: De celle a qui j'ai mis coer et amour. Ci suis enclos com dedans une **tour**¹¹
virelai (Zadar): Pour quoy vous pris tres humble flour /Que par vous soie emprisonné/
 Et mis en celle noble tour.

Naravno, ovdje se otvara pitanje kad je nastao *Le dit du Bleu Chevalier* i na kojim se sve razinama to djelo može približiti zadarskomu *virelaiu*. Vrlo se pouzdano zna da je Froissart komponirao *Bleu chevalier* za vrijeme svoga prvog boravka u Engleskoj, od 1361. do 1367. godine (Cartier 2018: 313). Vremenski to odgovara zadarskomu *virelaiu* jer je on napisan u posljednjemu desetljeću XIV. stoljeća ili početkom XV. stoljeća (Nezirović 1980: 319). Sadržaj *Plavog viteza* (*Bleu Chevalier*) je sljedeći. Pripovjedač susreće očajnoga Plavog viteza koji je dugo vremena zatvoren pa odvojen od svoje dame te je u nemogućnosti vršiti svoju vitešku dužnost. No on mu donosi radost jer mu savjetuje da sklada pjesmu (*le dit, kazivanje*) koju će pokloniti svojoj dami kao zalag svoje ljubavi. Taj tematski sadržaj oblikuje se oko moralne problematike da se vjernost prema voljenoj osobi održava uz velike napore i odricanja. Ta dramatičnost prisutna je u određenoj mjeri i u zadarskome *virelaiu* odnosno završnome kupletu, a vrijedi istaknuti Froissartove stihove koji prethode navedenima:

[...] Amis, vous n'avés nullement / Solu vos mos, / Car se **Tristrans, Yewains et Lanscelos** / Et cil qui ont eü d'amours maint los / Faisoient ce, tels estoit leur pourpos / Qu'il le faisoient / Tant pour l'amour que aux dames avoient / Que pour honnour acquerre, ou il tendoient, / Et ensi les aventures cerchoient / En tous pays. / Mes je ne sui noient de ceuls, amis, / Car nulle part ne vois, dont je vail pis, / Et s'en serai par droit mains conjoïis, / A mon retour, / **De celle a qui j'ai mis coer et amour.** / **Ci sui enclos com dedans une tour** (Menegaldo 2007: 9)

Vidimo ideju o univerzalnome, a ne literarnome aspektu ljubavi jer je stvoren odmak od bilo kakva imenovanja i fiktivnih likova. Plavi vitez nije kao Tristan, Yvain i Lancelot (*Mes je ne sui noient de ceuls, amis*) (Menegaldo 2007: 9, 12–14). Svi ti likovi ukazuju na sukob između ljubavi i dužnosti: izbezumljeni Tristan koji osjeća strast prema Izoldi i dužnost prema kralju Marku, Yvain (iz istoimenoga romana Chrétiena de Troyesa) koji napušta ženu da bi ispunio viteške zadaće i Lancelot koji

¹¹ U slobodnome prijevodu: "Srce i ljubav njoj sam prepustio i sada sam zarobljen kao u kuli."

balansira između hira kraljice Guenièvre i nečasnih kola (*Chevalier de la charette*) (Cartier 2018: 195). Poznato je da je *Bleu Chevalier* nastao kao poetska dramatizacija ljubavne iskrenosti i vjernosti (Cartier 2018: 305), a simbolika plave boje, između ostaloga, priziva vezu s nebom ili moralnim vrijednostima (Cartier 2018: 189). Nježnost kojom je Bog podario damu (la douchour / Que dieus... donné) u zadarskoj pjesmi također ukazuje na idejnu težnju prema najuzvišenijim idealima.

LIJEPI PRIJEM (*BEL ACUEL*) U ROMANU O RUŽI I ZADARSKOME VIRELAIU

Kad je anonimni autor (prepisivač) zadarskoga *virelaia* odlučio u svoju pjesmu uklopiti lik *Lijepoga Prijema* iz *Romana o Ruži*, zacijelo je tada znao koje izvorno značenje ima taj lik i kako će uz njegovu pomoć, s obzirom na to da se pojavljuje u istaknutome dijelu pjesme, tj. kupletu, stvoriti cjelovitu pjesmu s jasno vidljivom porukom. *Roman o Ruži* nastao je u obliku alegorijskoga sna i naratorske potrage za ružom koja predstavlja voljenu mladu djevojku. Narator započinje svoju priču tako da, suprotno općemu mišljenju, vjeruje da snovi nisu lažni i da će se njemu snovi od prije pet godina danas ostvariti. On u svome snu slijedi rijeku koja ga dovodi do ograđenoga vrta. Tu su se našli personificirani likovi: Mržnja, Tuga, Žudnja itd. Mlada djevojka Dokona uvodi ga u vrt Užitka nad kojim vlada Ljubav koja je okružena vrlinama. U fontani gdje se nekoć utopio Narcis vidi odraz ruža. Približivši se tomu grmu punom ruža, zadrži mu se pogled na jednoj posebno dražesnoj ruži. U tome je trenutku Ljubav odapela strelicu koja mu je preko oka došla do srca. Nakon što mu je poslala još četiri strijele, narator se zaljubljuje u ružu i postaje rob Ljubavi te joj obeća da će slijediti njezine zapovijedi. Razum, lijepa dama stroža izgleda, nagovara ga da odustane od ljubavi. On je neće poslušati, već će slijediti savjete Prijatelja (Ami) da nastavi potragu za ružom uz pomoć Lijepoga Prijema (Bel-Accueil) kojega će upoznati unatoč srdžbi Opasnosti (Danger), Ljubomori (Jalousie), Strahu (Peur), Sramu (Honte) itd.¹² Od mlade djevojke uspijeva dobiti poljubac, ali kod Ljubomore (Jalousie) pojavi se znak za uzbunu te će ona sagraditi utvrdu u koju će Lijepi Prijem biti zatvoren. Tu će se prvi dio *Romana o Ruži* završiti i njega će 1270. godine nastaviti Jean de Meung (Zink 2011: 239–240). Zanimljivo je da zadarska

¹² Za srednjovjekovnoga vjernika personificirani poroci i vrline nisu bila manje realna bića od anđela i demona. Viziju o svojoj budućoj smrti jedan je engleski monah iz VII. ili VIII. stoljeća opisao tako da je vidio ta bića da se prepiru oko njegove duše i da je prepoznao svoje personificirane grijeha jer oni napisahu krivnje koje nosi; *Ego sum cupiditas tua, Ego sum vana gloria*, a također, nasuprot tomu i vrline, *parvae virtutes* (Jauss 1964: 115).

pjesma također prestaje motivom zatvorenoga Lijepog Prijema. Moglo bi se zaključiti da se zadarski *virelai* od svih francuskih *virelaia* najviše strukturalno i sadržajno približava prvomu dijelu *Romana o Ruži*. Personificirane su figure često postavljene antitetično i one ovise o specifičnoj situaciji u kojoj se nalazi voljena djevojka, odnosno ruža. Nasuprot Lijepomu Prijemu imamo Opasnost. Taj lik se ne pojavljuje stalno, već kad se ljubavnik previše približi ruži s namjerom da je ubere. Opasnost (Danger) gubi tu oznaku u trenutku kad ga zateknu Prostdušnost i Milosrđe. Tada Lijepi Prijem dobiva potpunu slobodu. Drugim riječima, zatočeni ljubavnik iz zadarske pjesme morat će u sebi pronaći prostdušnost i milosrđe da bi izašao iz zatvorene utvrde. Zadarski *virelai* nastao je na osnovi triju elementa iz *Romana o Ruži*: 1. kao dijalog između Ljubavi i Ljubavnika, 2. odmaku od razuma (Razum kao alegorijski lik u *Romanu o Ruži* / stih iz *virelaia*: *Car je sens merveillus effort*) i 3. kao zatočenost Lijepoga Prijema i Ljubavnika jer su se previše približili voljenoj djevojci, odnosno ruži. U *Romanu o Ruži* sadržaj je postavljen iz perspektive naratora što ne bi bio slučaj u zadarskome *virelaiu*. On je napravljen po jednostavnijemu obrascu, odnosno kao žalopojni izrazi koje zaljubljeni upućuje voljenoj te moljenju da mu ona ponudi odgovore (Boudet 1997: 221). Gledamo li iz prizme *Romana o Ruži*, nit vodilja zadarske pjesme bila je smišljena po modelu Ljubav (Amor) “diktira” Ljubavniku, nakon što su mu poslane ljubavne strelice, da susretne Lijepoga Prijema, makar se on našao u zatvoru, te da ga pozove u pomoć. Usporednosti su između *virelaia* i *Romana o Ruži* sljedeće. Zatočeni ljubavnik iz pjesme *La grant biauté* zatvoren je jer se previše “približio” Dami. Prvo je bio obuzet neizmjernom ljepotom (*La grant biauté*), što čini paralelu s naratorovim susretom ruže u *Romanu o Ruži*. Ljubavnik je nadalje htio “ubрати” Damu (*virelai*, stihovi 4–7), što je dovelo do opasnosti nakon čega se pojavljuje Ljubomora (alegorijski lik). Zatim slijede iskupljenički stihovi koji će vratiti dignitet dami/cvijetu: “Zato Vas molim, vrlo čedni cvijete.” Taj uzvišeni aspekt dame dobit će svoj vrhunac kada zajednička veza Ljubavnika i Lijepoga Prijema uključi nemogućnost dolaska do dame odnosno ruže kako u *Romanu o Ruži* tako i u *virelaiu*. Takav položaj krivnje može se djelomično u literarnoj tradiciji prepoznati u gore spomenutome Lancelotovu iskupljeničkom monologu nakon što nije bio lijepo primljen kod kraljice Guenièvre. Riječ je dakle o tipološkoj alegoriji koja je jednim dijelom vezana uz svjetovnu literarnu tradiciju, a drugim uz Bibliju jer upozorava na opasnost od čovjekova pada i njegovu želju za povratkom u izvornu vrlinu koju je nekoć, u mitskome vremenu izgubio. Takvo je oblikovanje zadarske pjesme moguće jer sam *Roman o Ruži* uvodi model kršćanske alegorije u domenu svjetovnoga, ljubavnoga i kurtuaznoga (Zink 2011: 239). Možda je to jedan od razloga zašto je ta pjesma nađena u korskome sjedalu zadarske prvostolnice.

ZAKLJUČAK

Ako bi se konkretno moralo odgovoriti na pitanje tko je autor *La grant biauté*, tada bi jedan od kandidata mogao biti Jean Froissart. Poveznice njega i zadarskoga *virelaia* pojavljuju se na osam razina:

	Jean Froissart	zadarski virelai
jezik/podrijetlo	rod. u Valenciennesu	sjeverna Francuska/pikardski
vrijeme nastanka	pisao od 1360. godine	zadnje desetljeće XIV. st.
talijanski element	putovao Italijom	talijanizam <i>che</i> (stih 12)
1. inspiracija	<i>Roman o Ruži</i>	<i>Roman o Ruži</i>
2. inspiracija	Guillaume de Machaut	Guillaume de Machaut
3. inspiracija	ljubav/krepost (= Lancelot)	ljubav/krepost
književna vrsta	stvarao i kroz izometrijski <i>virelai</i>	izometrijski <i>virelai</i>
sadržajna specifičnost	ljubav/zatvor/kula	ljubav/zatvor/kula

Od ovih osam dodirnih točaka dvije ne odgovaraju stvaralaštvu Jeana Froissarta. Prvo, on nije stvarao *virelai* u izometrijskome osmercu, već u izometrijskome petercu ili sedmercu (Morier 1998: 1257) i drugo, on ne bi sigurno upotrijebio talijanizam *che*. Također, neposredna veza Guillaumea de Machaut sa zadarskom pjesmom tek je pretpostavka. Vjerojatno se nikad neće otkriti kako je izgledao izvorni oblik *La grant biauté*, stoga se pouzdanije može zaključiti da je izvorni oblik bio prepisan od nekoga nepoznatoga talijanskog prepisivača koji se možda kao trgovac, hodočasnik ili putnik našao u Zadru krajem XIV. ili početkom XV. stoljeća. Izvorni autor poznao je pjesnike skladatelje XIV. stoljeća, posebice Guillaumea de Machaut. Inspirirao se *Romanom o Ruži* i morao je biti osobito zaokupljen značenjima koje ima alegorijski lik *Lijepi Prijem*. Najvjerojatnije je poznao Froissartovo djelo *Le dit du bleu chevalier*. Nije teško zaključiti da je bio zaokupljen kultom idealne dame i različitim oblicima ljubavi što je specifično u trubadurskome pjesništvu 13. stoljeća i djelu *Breviaire d'Amour* autora Matfrea Ermengauda de Béziersa.

Zadarski *virelai* je na formalnoj i sadržajnoj razini projekcija francuskoga pjesništva XIV. stoljeća. U tome smislu treba još istaknuti važnu društvenu funkciju koju su pjesnici skladatelji tada imali jer se to uvelike odražavalo i na samu recepciju pjesničkih djela.

Nadamo se da će pariška moderna notna transkripcija motivirati muzikologe da učine modernu transkripciju zadarskih nota jer zadarski *virelai* to zaslužuje, pogotovo s obzirom na to da je siromašnija pariška verzija, koja nema spomenutoga kupleta ni sve nijanse značenja koje evocira alegorijski lik *Lijepoga Prijema*, već uključena u antologiju ljubavnih francuskih pjesama XIV. stoljeća naslovljenu *The Study of Love*.

LITERATURA

- BOUDET, Jean- Patrice. 1997. *Eustache Deschamps et son temps*. Paris: Publications de la Sorbonne.
- CARTIER, Normand R. 2018. "Le Bleu Chevalier". *Romania*, 289–314. URL: <https://doi.org/10.3406/roma.1966.2569> (8. travnja 2020.).
- CURTUS, Ernst R. 1998. *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Naprijed.
- ĐORĐEVIĆ, Mira. 1985. "Kuplet". *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.
- ĐURIČIĆ, Milorad 1985. "Virelaj". *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.
- LE GOFF, Jacques. 1998. *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*. Zagreb: Golden marketing.
- JAUSS, Robert Hans. 1964. "La transformation de la forme allégorique". *L'Humanisme médiéval dans la littératures romanes du XIIe au XIV siècle*. Paris: Librairie C. Klincksieck: 107–146.
- JODOGNE, Omer. 1964. "La personnalité de l'écrivain d'oïl du XIIe au XIVe siècle". *L'Humanisme médiéval dans la littératures romanes du XIIe au XIVe siècle*. Paris: Librairie C. Klincksieck: 87–106.
- FENLON, Iain. 1996. *Early Music History 15: Studies in Medieval and Early Modern Music*. New York: Cambridge University Press.
- GERERSDORFER, Vera. 1977. "Jedan književni spomenik srednjovjekovne Francuske u Zadru". *Zadarska revija* 2: 114–126.
- KOVAČEC, August. 1982. "Književnost od stogodišnjeg rata do početka 16. stoljeća". *Povijest svjetske književnosti* (uredila G. Vidan). Knjiga 3. Zagreb: Mladost.
- MARTEAU, Pierre. 1878. *Le Roman de la Rose par Guillaume de Lorris et Jean de Meung*. Orléans: Herluison.
- MENEGALDO, Silvère. 2007. "L'exemple chevaleresque dans la poésie de Jean Froissart". *Cahiers de recherches médiévales et humanistes Journal of medieval and humanistic studies* 6: 1–17. <https://journals.openedition.org/crm/941> (15. travnja 2020.).
- MIRČEV, Andrej. 2009. *Iskušavanje prostora*. Zagreb: Ars Academica.
- MORIER, Henri. 1998. *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*. Paris: P.U.F.
- NEZIROVIĆ, Muhamed. 1977. "Les Fragments de Zadar du Roman de Brut de Wace". *Romania* 98, 391: 379–389.
- NEZIROVIĆ, Muhamed. 1980. "Starofrancuski virelai iz zadarske stolne crkve". *Forum* 7-8: 313–320.
- PAGE, Christopher. 2008. *The Study of Love, gothic voices*. London: Hyperion records limited: 10–11. URL: <https://www.hyperion-records.co.uk/notes/55295-B.pdf> (27. travnja 2020.).
- POIRION, Daniel. 1994. *Chrétien de Troyes Œuvres complètes*. Paris: Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard.

- STIPČEVIĆ, Ennio. 1997. *Hrvatska glazba*. Zagreb: Školska knjiga.
- ZINK, Michel. 2011. *Littérature française du Moyen Âge*. Paris: P.U.F.
- ZINK, Michel. 2013. *Les troubadours, une histoire poétique*. Paris: Perrin.
- WILKINS, Nigel. 1966. *14th-Century Repertory from the Codex Reina. Corpus Mensurabilis Musicae (Book 36)*. The American Institut of Musicology.

PRIOLOG 2: LA GRANT BIAUTÉ PARIS 1

27.

(f. 58v/59)

Cantus

1. La grant biau té et la dou - chour 2. Que

13. .... 14. ....

Contra-Tenor

Tenor

Diex et Na - tu - re do - né 3. Vous ont, ma da - me de va -

15. .... 16. ....

lour, 4. M'ont si très fort en a - no - mo - rat 5. Cuer et

17. .... 18. ....

corps et co - ra - ge mu e 6. Qu'a

20. .... 21. ....

vous me rens sans par - tir jour. 7. Se je me rent je n'ai pas

10. Et de - sir d'al - ter part si

30. .... 31. ....

tort, 8. Car je sent mer - vei - leus ef - fort

fort 11. Se - cret - te - ment mi port et mort

35. ....

CMM 360

P. LEVAČIĆ • TKO JE AUCTOR STAROFRANCUSKOGA VIRELAJA IZ KATEDRALE SV. STOŠIJE U ZADRU?

PRIOLOG 3: LA GRANT BIAUTÉ PARIS 2

9. D'a mours que nuit et jour m'a - saut, - se riens ne me vaut.
12. Que dé - fens -

D.C.

28.

Triplum
Cantus
Tenor

1. Pour l'a - mour du tamps gra-ci-eux 2. D'e - sté qui vient
17. .... 18.

3. Sny cheulz qui si Jo-lys de - vient, 4. Et si' joi - eux 5. Qu'en l'o-nour du corps
19. .... 20. 21.

gra-ci-eux 6. De cel-le dout ma jo - ye vient, 7. Vi - re - lay fay - re me con-
22. 23.

vient 8. Qui soit, se Je puis, a-mo - reux.
24.

9. Or me doit Diex sens et poo - ir 10. De le si fal - re à son vo - loir 11. Que
13. 14. 15.

CMM 360

QUI EST L'AUTEUR DU VIRELAI EN ANCIEN FRANÇAIS DE LA CATHÉDRALE SAINTE ANASTASIE À ZADAR?

PATRICK LEVAČIĆ

RÉSUMÉ

Le virelai en ancien français du 14ème siècle, découvert pendant la restauration des sièges choraux à la cathédrale de Zadar en 1969, est la plus ancienne partition de la musique profane trouvé en Croatie. La partition est accompagnée par les versets amoureux en ancien français que le poète anonyme français avait créé en s'inspirant, entre autre, par *Le Roman de la Rose*, un chef-d'œuvre du 13ème siècle. Jusqu'à présent ils ont été découverts les trois versions du texte du même poème: parisien, bolognais et celui de Zadar. Les recherches à ce jour ont montré que toutes les versions ont l'origine à une seule source. Le virelai de Zadar indique que l'original est apparu au nord de la France, plus précisément en Picardie.

L'objectif de ce travail est d'analyser la structure littéraire *du virelai* et d'indiquer les éléments particuliers de cette structure qui peuvent être observés à travers le prisme de la poésie française de Moyen Age. A la base des éléments choisis nous allons pouvoir dire à quel écrivain français nous pouvons le plus attribuer *le virelai* de Zadar. Notre hypothèse est qu'il correspond le mieux à la poésie de l'écrivain français de Moyen Age, Jean Froissart (1337-1405). Il est natif du nord de la France, de la région de Picardie, il a beaucoup voyagé en Italie, écrivait les romans sur le modèle de *Lancelot*, et la poésie lyrique comme virelai sur le modèle de Machaut, et puis s'est inspiré également par *Le Roman de la Rose*. La spécificité concrète du contenu qui le lie directement avec les versets amoureux de Zadar apparaît dans l'œuvre *Le dit du chevalier bleu*.

LES MOTS CLÉS:

Jean Froissart, la Cathédrale Sainte Anastasie de Zadar, personnage allégorique, Bel Accueil, virelai

O STILU KNJIŽEVNIH PREVODITELJA KROZ PRIZMU PONOVRNOG PREVOĐENJA NA PRIMJERU HRVATSKIH PRIJEVODA PIRANDELLOVA ROMANA *NJEZIN MUŽ*

SANDRA MILANKO

Sveučilište u Zadru
Odjel za talijanistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar
smilanko@unizd.hr

UDK: 81'255.4 : 81'38 *
811.131.1
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 1. 6. 2020.
Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

U članku se analiziraju prvi i ponovljeni prijevod Pirandellova romana *Njezin muž* koje potpisuju Dubravko Dujšin i Karmen Milačić s ciljem definiranja njihova prevoditeljskog stila. Traduktološka opažanja popraćena su statističkim podacima dobivenima izradom paralelnoga korpusa koji se sastoji od Pirandellova izvornika i dvaju prijevoda. Izdvojeni su stilistički markeri broj i prosječna dužina rečenice, omjer različenica i pojavnica, upotreba aorista u pripovijedanju i glagolskih vremena u slobodnome nepravnom govoru, frazemi i upotreba dijalektizama. Osim korpusne metodologije u članku se primjenjuje i arheologija prijevoda kojom se detaljno opisuju kontekstualni glasovi izvornika i prijevoda. Rezultati analize osporavaju hipotezu ponovljenoga prijevoda, a prevoditeljski stil dvaju prevoditelja uvelike je određen iskustvom i naobrazbom u prevođenju.

KLJUČNE RIJEČI:

književno prevođenje, paralelni korpus, ponovljeni prijevod, prevoditeljski stil, prvi prijevod

1. UVOD I METODOLOGIJA

Trideset godina nakon objavljivanja posebnoga broja časopisa *Palimpsestes* posvećenoga temi ponovnoga prevođenja, u kojem su Paul Bensimon (1990) i Antoine Berman (1990) iznijeli teze kasnije nazvane hipotezom ponovljenoga prijevoda¹ (engl. *Retranslation Hypothesis*), dade se primijetiti da traduktološke rasprave i studije na tu temu, življe no ikad,² nerijetko ispituju utemeljenost njihovih zaključaka dokazujući određene manjkavosti. Tako je, primjerice, teza da prvi prijevod u pravilu teži odomaćivanju odnosno što razumljivijem prijevodu za kulturu primateljicu, a ponovljeni prijevod adekvaciji ili što većem prijenosu polazne kulture (što se posljedično odražava i na većoj kvaliteti potonjeg), brojnim traduktološkim analizama potvrđena, nadopunjena ili pak osporena (Van Poucke 2017: 94). Tako finske znanstvenice Kaisa Koskinen i Outi Paloposki uvode koncept suplementarnosti različitih prijevoda (engl. *supplementarity of different translations*) kao svojstva prilagođavanja prijevoda različitim čitateljskim publikama:

“It may well be that, as suggested in RH [Retranslation Hypothesis], first translations are found lacking, but the perceived need for a supplement may take different forms. Rather than a matter of gradual completion, retranslation is a result of shifting needs and changing perceptions. [...] The supplementary nature of retranslations suggests a positive attitude towards difference: variation is a facet of supplementarity. Different, varying interpretations need not be locked into a continuum of assimilation source-text orientedness (or any other binary division: free/literal, domesticated/foreignized, etc.), where the researchers’ particular viewpoint is seen as that of determining faithfulness or assimilation. Instead, texts and their interpretations function simultaneously on

¹ Budući da se termin ‘retranslation’ (engl.), ‘ritraduzione’ (tal.) ili ‘retraduction’ (fr.) može, ovisno o kontekstu, odnositi i na proces pisanja novoga prijevoda i na sam rezultat toga procesa, odnosno novi prijevod (usp. Koskinen i Paloposki 2010a), a u hrvatskome se jeziku ne možemo poslužiti prefiksom re-, razlikujemo ta dva koncepta terminima ‘ponovno prevođenje’ i ‘ponovljeni prijevod’. U tome se donekle slažemo s Marijom Andrakom koja se, s jedne strane, koristi istim terminima ‘ponovno prevođenje’ i ‘hipoteza ponovljenoga prijevoda’, no s druge oznakama ‘ponovni prijevod’ i ‘ponovljeni prijevod’ označuje isti koncept (Andraka 2019). S obzirom na to da trpni pridjev ‘ponovljeni’ upućuje na svršenost ili rezultat, a pridjev ‘ponovni’ na proces ili trajanje, skloniji smo prijevod nazvati ponovljenim, a prevođenje ponovnim (usp. Hrvatski jezični portal, *sub voce*).

² Tu mislimo i na recentniju domaću talijanističku literaturu na temu ponovnoga prevođenja talijanske proze u monografiji Ive Grgić Maroević, *Politike prevođenja. O hrvatskim prijevodima talijanske proze*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2017, kao i na “ilirske” pučke lirike i epike na talijanski u monografiji Valtera Tomasa, *Strenna Dalmata (1847.). Prvi dalmatinski novogodišnji almanah*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018.

several layers, denying easy classification into assimilative first and source-text oriented new translations.” (Koskinen i Paloposki 2003: 23)

Piet Van Poucke se, s druge strane, fokusira na drugu Bermanovu tezu da prijevod, za razliku od izvornika, stari pa u opširnoj studiji nudi pregled znanstvene literature, 70 kontrastivnih analiza književnih prijevoda i rezultate vlastite traduktološke analize fenomena zastarijevanja prijevoda primjećujući pritom “a serious contradiction in the fact that aging is, indeed, a hot topic in RT [Retranslation Theory], for which, however, very little empirical evidence is provided. The concept has not yet been operationalized for future research, since much of the research is concentrated in individual case studies” (Van Poucke 2017: 98).

Preispitivanje postulata koji svoju preteču imaju u Goetheovim promišljanjima o (ponovnom) prevođenju (Deane-Cox 2014: 3–4) kao i u dvama oprečnim prevoditeljskim modelima *brutta fedele* i *bella infedele* (Tomas 2012, 2018), odražava se i na ključne koncepte teorije ponovnoga prevođenja poput prvoga, ponovljenoga i prerađenoga prijevoda³ (engl. *revision*) čije razmeđe nisu uvijek jasno iscrtane. Koskinen i Paloposki ilustriraju tu tvrdnju finskim prvim i ponovljenim prijevodima romana *Jadnici* Victora Hugoa koji se, umjesto progresivnoga niza iz domestikacije u adekvaciju, djelomice isprepleću u pojedinim inačicama tvoreći tako svojevrsan hibrid:

“Thus, the first part of the five-part novel had been translated twice (1896 and 1908) and reprinted in an edited version once (1927); the second book had also been translated twice, but in a different cycle than the first book (1909 and 1928), and the last three books had only been translated once (1929–1931). It is here that the neat (theoretical) division into first and retranslations becomes difficult to maintain. The discussions on retranslations thus far have not taken into account cases where parts of the text have been retranslated, perhaps more than once, whilst other parts have only been translated once, and some parts have been edited, reprinted or abridged. *Les Misérables* in Finnish seems a hybrid text par excellence.” (Koskinen i Paloposki 2010b: 39)

Jedan takav slučaj nedavno smo pronašli i u hrvatskoj prijevodnoj književnosti na primjeru ponovljenoga prijevoda Pirandellova romana *Njezin muž* (Milanko 2020b). Ta inačica u prijevodu Karmen Milačić iz 2001. godine djelomično duguje svoj status

³ Za odnos između ponovljenog i prerađenog prijevoda u okviru hrvatske prijevodne književnosti usp. Milanko (2020a).

hibridnoga prijevoda izdavačkoj pozadini Pirandellova romana koji je podigao mnogo prašine i prije samoga objavljivanja. Naime, mnogi su (uključujući i samu talijansku književnicu Graziju Deleddu) prepoznali u dvama protagonistima romana, bračnome paru Boggìolo i njihovu odnosu, talijansku dobitnicu Nobelove nagrade za književnost i njezina muža. Namijenjen poznatomu milanskom izdavaču Fratelli Treves, inače “službenom” Deleddinu nakladniku, roman je te 1911. godine ipak izašao u izdanju f'orentinske kuće Quattrini, no nova izdanja, po izričitoj želji Pirandella, nije doživio sve do 1941. godine, kada njegov sin Stefano objavljuje novu inačicu romana. Ta inačica sadrži prva četiri poglavlja koje je Pirandello ponovno napisao prije smrti i ostatak inačice iz 1911. godine te izlazi pod novim naslovom *Giustino Roncella nato Boggìolo* (*Giustino Roncella rođen Boggìolo*). Dvije godine poslije objavljuje se prvi hrvatski prijevod koji potpisuje glumac i redatelj Dubravko Dujšin u izdanju Naklade Ante Grünbaum. Dujšin i njegov izdavač odlučuju prevesti novu inačicu romana, ali zadržavaju naslov prve inačice, tako da će prva četiri poglavlja prve inačice romana iz 1911. godine ostati neprevedena sve do 2001. kada se pojavljuje Milačićkin cjeloviti prijevod prve inačice Karmen Milačić (Pirandello 2001). Riječ je, dakle, o hibridnome prijevodu u kojem su prva četiri poglavlja prevedena prvi put, dok je ostatak romana, nakon Dujšina, ponovno preveden. Budući da smo se na talijanističkome skupu u Skoplju (Milanko 2020b) tek panoramski osvrnuli na kontekstualne i tekstualne glasove (Alvstad i Assis Rosa 2015) tih dvaju prijevoda podcrtavajući hibridni karakter prvoga – ponovljenoga prijevoda iz 2001. godine, cilj je ovoga rada bitno proširiti izložene podatke metodologijom arheologije prijevoda Anthonyja Pyma (1998) kao i kontrastivnom analizom Dujšinova i Milačićkina prijevoda petoga, šestoga, sedmoga i osmoga poglavlja čiji je izvornik prva inačica romana. Opažanja iznesena traduktološkom analizom navedenih prijevoda nadopunit ćemo i verificirati statističkim podacima dobivenima korpusnom analizom izvornika i prijevoda uz pomoć alata *Sketch Engine*. Ostali stilistički markeri poput upotrebe slobodnoga neupravnog govora, aorista i regionalizama upotpunit će i potvrditi prevoditeljski profil, odnosno stil dvaju književnih prevoditelja (Baker 2000), već skiciran kontrastivnom analizom.

2. (PONOVRNO) PREVOĐENJE U KONTEKSTU

Dok se, s jedne strane, formirala tendencija verificiranja, potvrđivanja ili osporavanja hipoteze ponovljenoga prijevoda, s druge se strane ponudio alternativan pristup tematici proučavanjem ponovljenih prijevoda u kontekstu (Van Poucke i Sanz Gallego 2019) kroz prizmu već spomenutih kontekstualnih i tekstualnih glasova, zatim so-

cijalnih i ideoloških faktora (Brownlie 2006, Pokorn 2012) ili pak primjenom Pymove arheologije prijevoda (engl. *translation archeology*) koja odgovara na pitanja “who translated what, how, where, when, for whom and with what effect” (Pym 1998: 5). Upravo nam se potonja, u kombinaciji s kontrastivnom i korpusnom analizom, čini najsystematičnijom za proučavanje prvih i ponovljenih prijevoda jer se tako mogu, na temelju provjerenih bibliografskih i paratekstualnih podataka kao i analizom koja obuhvaća cjelovite tekstove (umjesto proizvoljno ili ciljano odabranih segmenata), smjestiti u širi kontekst (nad)nacionalne prijevodne književnosti pridonoseći ujedno definiranju pojedinih prevoditeljskih profila.

2.1. GDJE I KADA SE PREVELO

Ono što je ponajviše obilježilo prvi hrvatski prijevod Pirandellova romana, osim smjeloga odabira kombinacije dviju inačica izvornika, jest i povijesno razdoblje njegova objavljivanja, određeno, u hrvatskome kontekstu, osnutkom i konsolidacijom Nezavisne Države Hrvatske. Indoktrinacija ideoloških načela oslanjala se od početka na direktivni model jezične politike čije su smjernice određivane brojnim zakonskim odredbama, provedbenim naredbama i uredbama (Samardžija 2006: 20) da bi se potom provodile u praksi, u bujajućoj nakladničkoj djelatnosti koja je tijekom četiriju godina postojanja NDH, unatoč nestašici papira i drugim ratnim uvjetima, tiskala “preko 3000 naslova knjiga, šezdesetak kalendara i godišnjaka i više od 400 naslova muzikalija” (Turčinec 2000: 51). Ključni dokument ustaške jezične politike, donesen 14. kolovoza 1941. godine, bila je “Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu” koja je postala “zakonskom podlogom mnogim kasnijim važnim jezičnopolitičkim postupcima” (Samardžija 2008: 46) kao što je uvođenje korijenskoga pravopisa i jezičnoga purizma. Ideološki aparat NDH obuhvatio je i kulturne institucije poput novoutemeljene Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Matice hrvatske. Potonjoj je, osim nadzora prosvjetne djelatnosti u školama, pripalo i isključivo pravo “na izdavanje hrvatskih prijevoda tuđih djela iz lijepe književnosti i poučnog štiva” (Aralica 2009: 465), ozakonjeno “Zakonskom odredbom o izdavanju prijevoda iz tuđih književnosti” od 13. listopada 1941. godine, no, kako tvrdi Turčinec, “Matica hrvatska mogla je to svoje pravo u određenoj nakladi prepustiti i drugim izdavačima, odnosno nakladnicima, uz odobrenje Ministarstva nastave, odnosno Državnog zavoda za narodnu prosvjetu” (Turčinec 2000: 57). S obzirom na to da je *Uputu za izdavače* po pitanju objavljivanja djela stranih autora sastavio tajnik Matice hrvatske Mirko Jurkić, a radi provedbe osnovan je pri instituciji i Ured za prijevode, Matica hrvatska je, uz Državni zavod za narodnu prosvjetu, djelovala “kao glavna

cenzorska institucija kada su u pitanju bili prijevodi” (Aralica 2009: 465). Sve su knjige, uključujući prijevode, podvrgavane cenzuri nakon koje bi se, u slučaju odobrenja, dobila oznaka kojom cenzorska ustanova odobrava njezino tiskanje.⁴

Vremenski razmak između prvoga i ponovljenoga prijevoda romana *Njezin muž* prelazi pedeset godina, koliko je, prema finskome traduktološkom dvojcu, u prosjeku potrebno da se javi potreba za novim prijevodom književnoga djela, i to u pravilu klasika (Koskinen i Paloposki 2015: 29, 2019: 32). Upravo se duži vremenski razmak često spominje kao jedan od glavnih faktora pokretača novoga odnosno ponovljenoga prijevoda jer može podrazumijevati proces standardizacije jezika, smjenu generacija čitatelja koji su skloniji određenoj prevoditeljskoj strategiji, ali i šire, kulturno-ekonomsko-političke prilike koje mogu utjecati na izdavačku djelatnost u određenome razdoblju poput isteka autorskih prava ili državnih subvencija za nakladništvo. Tako se, primjerice, dinamični proces standardizacije hrvatskoga jezika u dvadesetom stoljeću odražava u nizu različitih službenih pravopisa koji su se primjenjivali ovisno o državnome uređenju. Bitna razlika između prvoga i ponovljenoga prijevoda Pirandellova romana nalazi se upravo u primjeni etimološkoga pravopisa kod Dujšinova prijevoda koji je već desetljećima izvan upotrebe, pa tako i 2001. godine kad izlazi ponovljeni prijevod Karmen Milačić u skladu s tadašnjim (i današnjim) pravopisnim normama. Dakle, s isključivo ortografskoga stajališta, ne ulazeći u prevoditeljska rješenja, kao ni u leksička i sintaktička obilježja prijevoda, dade se primijetiti pravopisna zastarjelost prvoga prijevoda koja današnjem iole pismenu čitatelju ne bi prošla nezapaženo. Dovoljno je promotriti prve rečenice romana u Dujšinovu prijevodu u kojima se, primjerice, ne primjenjuju jednačenja po zvučnosti i mjestu tvorbe, a prisutno je i karakteristično dvoslovno izražavanje dugog jata:

“Attilio Raceni, upravitelj ženskog časopisa *D r a ž e s t i*, morao je s bezkrajnim mukama, ljutnjama i neprilikama svake vrsti okajavati svoju ljubaznu namisao, da s jednim banketom dade dobrodošlicu mladoj i već čuvenoj spisateljici Silviji Roncella, koja se pred kratko vrieme doselila s mužem iz Taranta u Rim. [...] I više je no jednom uzdahnuo zbog gorkog razmatranja, da bi takva zamisao, kao što je njegova, zacielo bila drugčije dočekana u Parizu, jer tamo dielom obći nacionalni ponos (neka je blagoslovljen!), dielom ono šire i dublje shvaćanje

⁴ Tako, primjerice, na samome početku Dujšinova prijevoda *Njezin muž* (Pirandello 1943) stoji napomena: “Na temelju zakonske odredbe o izdavanju prijevoda iz tuđih književnosti broj CCCXL-1556-Z 1941. od 13. listopada 1941. dopustilo je Ministarstvo narodne prosvjete, Glavno ravnateljstvo za promičbu, tiskanje ovog djela odlukom od 30. kolovoza 1943. pod brojem 7027/43. – Matica Hrvatska dopustila je izdanje dopisom od 24. kolovoza 1943, broj 84/1943., a Glavno ravnateljstvo za obće narodno prosvjetljivanje pod br. 3885 od 8. rujna 1943.”

običnih odnosa civiliziranog života, koje ublažuje osjetljivosti i ljubomornosti, a opet ne priče posebno poštovanje, što ga svatko može u potaji osjećati za drugoga, savjetuju, da se ne uzkráuje počast onima, koji su je po sveobćem sudu bilo kako zaslužili.” (Pirandello 1943: 29)

2.2. *TKO JE I ZA KOGA PREVEO*

Unatoč vrlo kratkom vijeku (1943.–1945.) i ratnim prilikama, izdavač Dujšinova prijevoda, Naklada Ante Grünbaum (Gruenbaum),⁵ uspjela je lansirati dvije biblioteke, *Knjižnicu europskih pisaca* od ukupno četiri naslova⁶ i nešto brojniju *Knjižnicu svjetskih pisaca* od deset naslova. Uspješnost potonje leži u činjenici da je riječ o književnicima svjetskoga glasa i dobitnicima Nobelove nagrade za književnost. Konceptija *Biblioteke Nobelovci* preuzeta je od izdavača Savremena biblioteka iz Zagreba (Nakladni zavod Josipa Čaklovića) kojemu je ta ista zamisao zabranjena i prije službene molbe za izdavanje (Turićinec 2000: 62), jer je još 1939. godine (te potom u više navrata) zapala u nemilost cenzorskoga aparata (Hegedušić 1945: 215). U popisu autora prevladavaju Skandinavci (Norvežani Knut Hamsun i Sigrid Undset, Šveđani Selma Lagerlöf i Verner von Heidenstam), zatim Talijani koje, osim Pirandella, predstavlja i već spomenuta Grazia Deledda s romanom *Elias Portolu* (također u Dujšinovu prijevodu), a tu su još i bengalski pjesnik Rabindranath Tagore, Rus Ivan Aleksevič Bunin i Nijemac Gerhart Hauptmann. Tako je Naklada Ante Grünbaum, koja barem na početku svojega djelovanja nije bila pod cenzorskim povećalom,⁷ uspjela lansirati biblioteku svjetskih pisaca izdajući doduše autore tadašnjih saveznika NDH.⁸ Zanimljivo je primijetiti da su ta dva izdavački srodna nakladnika imala i zajedničke suradnike. Nakladnička cjelina *Savremena biblioteka* koju je uređivao Slavko Batušić među svoje naslove ubraja druge Dujšinove prijevode književnih djela, tadašnje talijanske bestselere *Ravnodušni ljudi* (*Gli indifferenti*, 1929.) Alberta Moravije iz 1939.

⁵ Osnivač nakladničke kuće koja nosi njegovo ime i njegova žena Adela roditelji su Vere Valentinčić (1920.–2007.) koja je u tom razdoblju bila udana za Ludovika Valentinčića (1917.–1944.), slovenskoga venterinara koji je nastradao pod ustaškim režimom. Valentinčići i Grünbaumi pomogli su židovskoj obitelji Pohoryles u skrivanju kćeri Suzane te su zbog toga 2004. u Zagrebu proglašeni pravедnicima među narodima. Za podrobnije detalje usp. Steiner Aviezer (2016: 68–73).

⁶ Riječ je o djelima *Neshvatljivo srđce* Georga Grabenhorsta, *Straža na Zviru* Gunnara Finnea, *Via Mala* Johna Knittela i *Život Turgenjeva* Borisa Konstantinovića Zajceva.

⁷ Primjećuje Steiner Aviezer: “In those political circumstances, Vera’s parents, given their Jewish-sounding family name, made sure to obtain documentation that confirmed they were not of Jewish, but of Sudeten German, extraction” (2016: 69).

⁸ Cenzura će, naime, izdavaču odbiti rukopise *Patricij* Johna Galsworthyja, *Mali Pierre* Anatolea Franca i *Vatinski podrumi* Andrea Gidea (Turićinec 2000: 64, Hegedušić 1945: 218).

i *Sin dviju majki* (*Figlio di due madri*, 1929.) Massima Bontempellija iz 1940., ali i zbirku Pirandellovih novela *Sunce i sjene* iz 1941. S druge strane, Grünbaumova *Biblioteka svjetskih pisaca* ugostit će djela Hauptmanna i Hamsuna u prijevodu Slavka Batušića. Naime, Dujšina i Batušića ujedinjuje i to što su se obojica bavila i režijom i to u istom, tadašnjem Narodnom kazalištu u Zagrebu.

Dubravko Dujšin (1894.–1947.) ostao je zapamćen prvenstveno kao prvak hrvatskoga glumišta i utemeljitelj stila zagrebačke glumačke škole utjelovivši Shakespeareov Marca Antonija, Macbetha, kralja Leara, ali i likove iz Begovićevih, Ibsenovih, Držićevih i Krležinih drama, dok je njegov prevoditeljski opus često zanemarivan. Sâm Dujšinov biograf Igor Mrduljaš dotiče ga se marginalno i to kod prijevoda kazališnih djela (Mrduljaš 1988, 2006), izostavljajući upravo prijevode pripovjednih i publicističkih djela.⁹ U slučaju Pirandellovih djela svakako je zanimljivo imati na umu da se Dujšin, za kojega je Hergešić svojedobno napisao da je “najrevniji od sviju hrvatskih prevodilaca Pirandellovih” (Hergešić 1943: 13) prvi put susreo s Pirandellom utjelovivši lik Glumca u premijernoj izvedbi *Šest lica traži autora* u režiji Branka Gavella 1924. godine (Mrduljaš 1988: 419). Dujšin je tako, u ruhu glumca, izravno sudjelovao u hrvatskoj recepciji Pirandella koja će upravo nakon te predstave steći šire razmjere (usp. Čale 1961: 30–31). S druge strane okušat će se u prevođenju sicilijanskoga književnika prvi put 1932. godine prijevodom (i režijom) komedije *Čovjek, zvijer i krepost*¹⁰ (*L'uomo, la bestia e la virtù* iz 1919. godine). Svoje zanimanje za Pirandella potvrdit će i nakon što 1937. godine nakratko postane ravnateljem drame Narodnoga kazališta u Zagrebu kad stavlja na repertoar *Što je istina* (*Così è (se vi pare)*) u vlastitom prijevodu (usp. Mrduljaš 1988: 251, Grgić Maroević 2016: 190), izvedene 1938. godine u režiji Tita Strozija. Ne čudi stoga zaključak Frane Čale da je “značajnom uspjehu zagrebačkog kazališta i glumaca svoj [...] veliki doprinos dao Dubravko Dujšin, koji nije bio samo izravan poznavatelj Pirandellova teatra i besprijekoran prevoditelj komada nego i vrlo dobar redatelj njegove izvedbe” (Čale 2000: 30). Osim Pirandellovih djela, Dujšin je preveo kazališna djela i drugih talijanskih autora koja su se izvela između 1937. i 1944. godine: *Sluga dvaju gospodara* (*Il servitore di due padroni*) Carla Goldonija, *Junak* (*Trampoli*) Sergia Pugliesea, *Rođenje Salome* (*Nascita di Salomé*) Cesarea

⁹ Dujšin je, osim već navedenih pripovjednih djela talijanskih književnika, preveo za Suvremenu biblioteku i dva publicistička djela, *Tropi i pijesak: putopisi iz ekvatorijalne Afrike, Konga, Iraka i Arabije*, Vittorija G. Rossija iz 1942. i *Rafael Armande Ravazzini* iz 1943.

¹⁰ Mrduljaš u samom tekstu navodi citirani naslov (1988: 189), no u *Popisu prijevoda kazališnih tekstova za HNK* na kraju knjige naslov glasi *Čovjek, životinja i krepost* (1988: 439). Budući da je u navedenom popisu i Dujšinov izvorni naslov *Što je istina* za djelo *Così è (se vi pare)*, može se zaključiti i da je ovaj citirani naslov iz 1932. godine izvoran.

Meana, *Zatvorena vrata (La porta chiusa)* Marca Prage i *Marionete (Marionette, che passione!)* Pier Marie Rosso di San Seconda. Premda je kod prevođenja dramskoga djela, za razliku od pripovjednoga, presudna činjenica da se radi o tekstu namijenjenom izvođenju na pozornici, za Dujšina je svakako bila prednost pobliže upoznati Pirandellov opus kroz njegova dramska djela i početi se baviti književnim prevođenjem počevši od žanra koji je dobro poznao. Uostalom, ako uzmemo u obzir činjenicu da je Pirandellov teatar niknuo iz njegove novelistike, traduktološki je korisno, pa i nužno, imati na umu da je Pirandellovo “dramsko i prozno djelo [...] toliko isprepletano da se njegova važnost za hrvatsku kulturu i književnost nikako ne mogu posve razdijeliti” (Grgić Maroević 2017: 91–92). Rođen u Zadru, ali odrastao u Splitu, Dujšin je od malih nogu bio izložen talijanskomu jeziku, a njegov se bilingvizam dade primijetiti, primjerice, u privatnim pismima upućenima svojim roditeljima tijekom studijskoga boravka na trgovačkoj akademiji Università Commerciale Luigi Bocconi u Milanu između 1912. i 1914. godine: „Stari je malo čudak i čvrknut. Bolest, pa bolest – i nitko mu to neprigovara. Ali kad drugi, zdravi i pametni, imaju da žive s njime, to ti je assai poco piacevole. Stari je – oltre ad essere ammalato e čvrknut – dispetoso kao dijete. Sav je djetinjast, jer kad vidi automobil, tram, karocu ecc. zaustavi se, okrene, gleda... Ali nam je dišpete činio.” (Mrduljaš 2006: 23). Što se tiče formalnoga obrazovanja, nakon Prvoga svjetskog rata upisao je studij prava, ali i Gavellinu Državnu glumačku školu, a upravo je potonja bila presudna za njegovu buduću kazališnu karijeru.

Izdavačka kuća Školska knjiga osnovana je 1950. godine nakon preustroja Nakladnoga zavoda Hrvatske specijaliziravši se za izdavanje osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika kao i znanstvene literature (Malić 1990). Uvelike je pridonijela hrvatskoj kulturi izdavanjem mnogobrojnih rječnika i vrijednih biblioteka književnih djela, poput *Vrhova svjetske književnosti* ili *Biblioteke Nobelovci* gdje su svoje mjesto našli ponovljeni prijevodi spomenutih Pirandellovih romana. Iako je prošlo pola stoljeća od Grünbaumove *Knjižnice svjetskih pisaca*, pojedini izbori *Biblioteke Nobelovci* potvrdili su aktualnost Pirandella, Bunina, Lagerlöf i Hauptmanna, od kojih su samo prva dva ponovljeni prijevodi, dok su nekoć cenzurirani nobelovci Galsworthy i France našli svoje mjesto u toj nakladničkoj cjelini. Mnoga su djela doživjela i druga izdanja potvrdivši tako da interes čitatelja za klasicima autora ovjenčanih Nobelovom nagradom za književnost ne jenjava. Iako su samo poneki u tom razdoblju bili uključeni u srednjoškolsku lektiru, Školska knjiga je, slično Nakladi Ante Grünbaum, lansirala biblioteku koja bi se potencijalno mogla naći na policama svakoga prosječnog čitatelja dovoljno znatiželjnoga da upozna (barem) ona djela koja su zaslužila Nobelovu nagradu. Obje nakladničke kuće, osim toga, posvećuju i sličnu pažnju vanjskome izgledu knjige kao i paratekstualnim elementima poput predgovora i napomena vodećih stručnjaka i prevoditelja, pa čak

i umetnutih slika autora, pod palicom iskusnih urednika. Jedan takav uredničko-prevoditeljski tandem formirao se upravo na odabranim Pirandellovim proznim djelima pod naslovom *Luigi Pirandello: Nobelova nagrada za književnost 1937*, a čine ga ugledna traduktologinja i književna prevoditeljica Iva Grgić Maroević, urednica knjige i prevoditeljica romana *Pokojni Mattia Pascal*,¹¹ te već spomenuta književna prevoditeljica i kritičarka Karmen Milačić (1921.–2006.) s prijevodom romana *Njezin muž*. Milačić je nakon diplome na Filozofskome fakultetu u Zagrebu neumorno prevodila suvremene talijanske autore poput Elija Vittorinija (s kojim je osobno prijateljevala), Itala Calvina, Oriane Fallaci, Enza Betizze, ali i Luigija Pirandella. Osim prvoga ponovljenoga prijevoda romana *Njezin muž*, Milačić potpisuje još jedan ponovljeni prijevod Pirandellova djela, roman *Izopćena* iz 1987. godine, koji se pojavio nakon više od pola stoljeća od prvoga prijevoda Miloša Martecchinija iz 1923. godine. U razgovoru s urednicom i prevoditeljicom izdanja dobili smo potvrdu o motivaciji odabira koju smo djelomice naznačili u prethodnom priopćenju (Milanko 2020b), a to je da je roman *Njezin muž* odabran iz niza razloga filološke, izdavačke pa i ideološke prirode. Osim činjenice da do tada nije postojao cjeloviti prijevod prve inačice romana iz 1911. godine jer se, kako smo primijetili, kod Dujšinova prijevoda prevodio hibridni izvornik iz 1941. godine, roman je tijekom druge polovice dvadesetoga stoljeća pao u izdavački i kritički zaborav, zasjenjen poznatijim Pirandellovim proznim, ali nadasve dramskim djelima, u kojima se na nešto izravniji način obrađivao pirandellovski relativizam prikazan kroz krizu identiteta i njegov pluralizam, kao i odnos života i umjetnosti odnosno kazališta. No, aktualnost *Njezina muža* postala je vidljivija zahvaljujući i sve brojnijim feminističkim pa i autobiografskim iščitavanjima (Famiglietti 2008, Bono 2014, Milioto 2019), što su svojim odabirom Školska knjiga i urednica izdanja u neku ruku i anticipirali. Dok se kod *Pokojnog Mattije Pascala* Martecchinijev prvi prijevod pokušalo podvrgnuti preradi (od kojeg se nauma, zbog potrebnih preinaka, ubrzo odustalo), *Njezin muž* od početka je bio namijenjen za ponovno prevođenje onih poglavlja koje je Dujšin prethodno preveo.

2.3. OD PRIJEVODNIH STRATEGIJA DO PRIJEVODNOGA STILA ILI KAKO SE PREVELO

Barem do polovice devedesetih godina dvadesetoga stoljeća vladalo je mišljenje da prevoditelj ne može i ne bi trebao razviti vlastiti stil jer mu je zadaća jednostavno što vjernije reproducirati stil izvornoga teksta (usp. Baker 2000: 244). Prve značajnije

¹¹ Urednica knjiga je, osim navedenoga romana, prevela prvi put i neke Pirandellove novele kao i dio eseja *Humorizam*.

studije o prisutnosti prevoditelja u prijevodu fokusirale su se na paratekstualne elemente poput prevoditeljevih napomena u prijevodu (Hermans 1996), no istovremeni razvoj korpusne metodologije omogućio je podrobniju i precizniju stilističku analizu izvornika i prijevoda. U skladu s tim Mona Baker, nadopunjujući Hermansova opažanja o prisustvu prevoditelja u narativnome diskursu prijevoda, definira stil:

“as a kind of thumb-print that is expressed in a range of linguistic – as well as non-linguistic – features. [...] In terms of translation, rather than original writing, the notion of style might include the (literary) translator’s choice of the type of material to translate, where applicable, and his or her consistent use of specific strategies, including the use of prefaces or afterwords, footnotes, glossing in the body of the text, etc. More crucially, a study of a translator’s style must focus on the manner of expression that is typical of a translator, rather than empty instances of open intervention. It must attempt to capture the translator’s characteristic use of language, his or her individual profile of linguistic habits, compared to other translators. Which means that style [...] is a matter of patterning: it involves describing preferred or recurring patterns of linguistic behaviour, rather than individual or one-off instances of intervention.” (Baker 2000: 245)

Baker je napose zainteresirana za takozvanu forenzičnu stilistiku koja se, za razliku od tradicionalne književne stilistike, bavi “podsvjesnim” lingvističkim navikama odnosno onim navikama kojih autor uglavnom nije svjestan, a koje čitatelji isto tako često ne percipiraju. Bila ona svjesna ili nesvjesna, radi se o lingvističkim odnosno prijevodnim rješenjima svojstvenima svakom prevoditelju. Ti se stilistički markeri prijevoda (Vahid Dastjerdi i Mohammadi 2013: 176), zahvaljujući korpusnom pristupu prijevodu, često daju kvantitativno i kvalitativno opisati te usporediti s izvornikom. U našem smo se slučaju osvrnuli na prosječnu duljinu rečenice, omjer različenica i pojavnica te uporabu glagolskih vremena u pripovijedanju i slobodnome neupravnom govoru uz pomoć alata za pretraživanje korpusa *Sketch Engine*. U navedenom smo alatu izradili paralelan korpus Pirandellova izvornika (četvrti dio četvrtoga poglavlja *Dopo il trionfo*, peto *La crisalide e il bruco*, šesto *Vola via*, sedmo *Lume spento*¹²), dvaju prijevoda te dobili navedene kvantitativne podatke kao i mogućnost kontrastiv-

¹² U drugoj inačici romana, naslov je četvrtoga poglavlja *Il padrone dell'isola*, a petoga, tek započetoga, *La scimmia sull'elefante*. Dujšin se u prijevodu drži tih naslova, s time da četvrti dio četvrtoga poglavlja tvori zasebno, peto poglavlje pod naslovom *Majmun na slonu*, pa time peto poglavlje iz prve inačice *La crisalide e il bruco* postaje šesto poglavlje *Ličinka i gusjenica* u Dujšinovu prijevodu.

ne analize svih triju cjelovitih tekstova. Na temelju dobivenih rezultata i opažanja, dobili smo prve obrise prijevodnoga stila Dubravka Dujšina i Karmen Milačić.

Na sintaktičkoj razini dade se primijetiti da narativni dijelovi Pirandellova izvornika obiluju relativno dugim rečenicama, naročito u dijelovima teksta napisanima tehnikom slobodnoga neupravnog govora:

Soltanto adesso, ecco, tutti gli spettacoli che egli aveva dato di sé, uno più dell'altro ridicolo, le saltavano agli occhi, le si rappresentavano con tal cruda vivezza, che era uno strazio: tutti gli spettacoli, da quello primo del banchetto, quando al brindisi del Borghi s'era levato in piedi insieme con lei, come se quel brindisi dovesse riferirsi anche a lui perché suo marito; all'ultimo cui ella aveva assistito, là, alla stazione, prima della partenza per Cargiore, alorché, facendo da battistrada, s'era inchinato per conto di lei agli applausi ch'erano scoppiati nella sala d'aspetto.
(Pirandello 1949: 628)

Istom su joj sada, evo, izkalkivali pred oči svi ti prizori, što ih je on pružao, jedan smješnji od drugoga, pojavljivali su joj se tako goli i živi, da joj se srđce razdiralo: svi ti prizori, od onog prvog na banketu, kad je za zdravicu Borghija ustao zajedno s njom, kao da bi ta zdravica išla i njega, jer joj je muž, pa sve do posljednjega, kojemu je bila prisutna tamo na željezničkoj postaji, prije odlaska u Cargiore, kad se on, otvarajući put, naklanjao umjesto nje na pljesak, što se prolamalo u čekaonici.
(Pirandello 1943: 182)

Eto, tek su joj se sada sve prigode u kojima se on osramotio, jedna smješnija od druge, javljale pred očima, pokazivale se tako okrutnom živošću da su je razdirale. Svi prizori, od onoga prvog, od banketa, kad je za Borghijeve zdravice ustao zajedno s njom, kao da se taj pozdrav i čestitke i na njega odnose jer je njezin suprug, pa do zadnjeg spektakla kojemu je prisustvovala na postaji prije odlaska u Cargiore, gdje se on, u ulozi predvodnika, klanjao umjesto nje kad je pljesak odjeknuo u čekaonici.
(Pirandello 2001: 149)

Podatci dobiveni analizom paralelnoga korpusa izvornika i dvaju prijevoda prikazani su u tablici 1. Prosječna dužina rečenice (engl. *average sentence length*, ASL) potvrđuje početnu pretpostavku da Dujšin češće slijedi dužinu Pirandellove rečenice dok je Milačić slobodnija u kraćenju odnosno rastavljanju dužih rečenica na kraće čak i u slučajevima slobodnoga neupravnog govora. Prosječna dužina Pirandellove rečenice u analiziranome dijelu romana sastoji se od 26,13 riječi, pa je Dujšinova prosječna dužina rečenice od 25,28 riječi skoro identična onoj u izvorniku, dok je kod Milačić dužina od 18,91 riječi ipak znatno kraća.

TABLICA 1. *Prosječna dužina rečenice.*

	Pirandello	Dujšin	Milačić
Ukupan broj rečenica	2141	2126	2648
Ukupan broj riječi	55951	53744	50083
Prosječna dužina rečenice	26,13	25,28	18,91

Zanimljivo je primijetiti i da Dujšin češće replicira redosljed riječi u rečenici izvornika, a Milačić je sklonija preslagivanju i izostavljanju riječi kao i općenito krojenju rečenica u duhu hrvatskoga jezika. Tako, primjerice, dio rečenice “per scuoterla dall’atteggiamento in cui era rimasta: rigida in piedi, con gli occhi acuti, intenti, e la bocca serrata” (Pirandello 1941: 633) u Dujšinovu prijevodu glasi “da bi je tako trgnuo iz stava, u kojem je ostala: na nogama, ukočena, napeta, oštra pogleda i stisnutih usana” (Pirandello 1943: 188), a u prijevodu Karmen Milačić “da bi je trgnuo iz onoga ukočenog stojećeg stava, oštra pogleda, stisnutih usana” (2001: 154).

Još jedan stilistički marker iz korpusne analize primjenjiv i na traduktološku analizu jest omjer različenica i pojavnica (engl. *type/token ratio*, TTR) odnosno omjer broja različitih riječi i ukupnoga broja riječi u tekstu koji pokazuje leksičku raznolikost autora i prevoditelja. Što je omjer, ovdje izražen u postocima, bliži broju 1, to je leksička raznolikost veća.

TABLICA 2. *Omjer različenica i pojavnica.*

	Pirandello	Dujšin	Milačić
Različnice	7915	9775	10409
Pojavnice	55951	53744	50083
Omjer različenica i pojavnica	14,14	18,2	20,8

Iako oba prevoditelja upotrebljavaju razmjerno veći broj različenica u svojim prijevodima u odnosu na izvornik (Milačić ima svega 6 % više različenica od Dujšina), podatci u tablici 2 pokazuju da je omjer različenica i pojavnica kod Milačić veći za 2,5 % od Dujšinova, no taj postotak ima još veću težinu ako se uzme u obzir činjenica da je njezin tekst kraći od Dujšinova za više od 4000 pojavnica. Veći omjer različenica i pojavnica kod obaju prevoditelja upućuje, dakle, na veću leksičku raznolikost njihovih prijevoda u odnosu na izvornik.

Slobodni neupravni govor odabran je kao stilistički marker jer se radi o pripovjednoj tehnici kojom se Pirandello često koristi u romanu, a odstupanja su primijećena, kako je navedeno u prethodnom priopćenju (Milanko 2020b), u Dujšinovu prijevodu. U mnogim njegovim primjerima slobodnoga neupravnog govora prevladava zapravo pripovjedačev glas, vidljiv u upotrebi glagolskih vremena. Slaganje vremena jedna je od odlika slobodnoga neupravnog govora u talijanskom jeziku i kao takvo određeno je pripovjedačevom perspektivom, dok se u hrvatskom jeziku slaganje ne provodi, a glagolsko je vrijeme često instrument pomoću kojega glas lika dolazi do izražaja, što se daje vidjeti u prijevodu Karmen Milačić (tablica 3).

TABLICA 3. *Slobodni neupravni govor*

Fokalizacija	Pirandello	Dujšin	Milačić
Silvia	Ah, dunque, egli sapeva? se n'era già accorto? e aveva seguito, senza curarsene, e voleva ancora seguirlo? non gl'importava affatto che tutti ridessero di lui e di lui? (Pirandello 1949: 630)	Ah, on je dakle znao? već je primietio? i nastavio je tako, ne brinući se za njih, i htio je i dalje nastaviti? nije ga bilo ni malo briga, što se svi rugaju i njemu i njoj? (Pirandello 1943: 185)	Ah, on je, dakle, znao? Primijetio je to? I nastavio je ne mareći za to kao za lanjski snijeg, i želi nastaviti? Nimalo ga se ne tiče što svi ismijavaju i njega i nju? (Pirandello 2001: 152)
Silvia	Non voleva egli vivere sul lavoro e del lavoro di lei, attribuendosi poi tutto il merito dei guadagni? Finché il lavoro a lei non era costato alcuno sforzo, ella poteva anche riconoscere che il merito di quei guadagni insperati fosse tutto o quasi tutto di lui; non più ora che egli le faceva così espresso e preciso obbligo di lavorare; [...] Lo avvertiva egli, questo? (Pirandello 1949: 635)	Nije li on htio živjeti na njezinu radu i od njezina rada, pripisujući zatim sebi svu zaslugu za zaradu? Dok rad za nju nije značio nikakav napor, ona je još mogla priznati, da je zasluga za neočekivanu zaradu sasvim, ili gotovo sasvim njegovu. Ali sada više ne, kad joj je on nametao tako izričitu i točno određenu dužnost, da radi; [...] Da li je on to opažao? (Pirandello 1943: 191)	Ne želi li on živjeti na njezinu radu i od toga rada, pripisujući usto sebi svu zaslugu zarade? Dok joj rad nije bio nikakva natega, ona je mogla i priznati da je on sasvim ili gotovo sasvim zaslužan za neočekivanu zaradu. Ali sada ne kad je on tako izričito i točno naznačeno obvezuje da radi, [...] Primjećuje li on to? (Pirandello 2001: 157)
Silvia	Come mai anche ella ora si offendeva del contrario, scopriva in sé quei sentimenti inso-spettati, simili in tutto a quelli delle donne di laggiù? La ragione le apparve chiara a un tratto. (Pirandello 1949: 636)	Kako to, da se ona sada vriedala zbog protivnog, da je otkrivala u sebi te neslućene osjećaje, u svemu slične osjećajima žena iz svoga kraja? Razlog joj je odjednom bio jasan. (Pirandello 1943: 192)	Kako to da se ona sada vrijeđa zbog oprečnosti i otkriva u sebi te neslućene osjećaje, sasvim slične osjećajima žena njezina kraja? Najednom joj se osvijestio jasan razlog. (Pirandello 2001: 158)
Gueli	Che se era vero ch'egli con lei non poteva più vivere, era vero altresì che non poteva senza di lei. (Pirandello 1949: 659)	Jer ako je i bilo istina, da on ne može više živjeti s njom, bilo je isto tako istina, da nije mogao bez nje. (Pirandello 1943: 221)	Jer ako je istina da on s njom ne može više živjeti, također je istina da ne može bez nje. (Pirandello 2001: 181)

Fokalizacija	Pirandello	Dujšin	Milačić
Giustino	Eccolo là: non voleva pensare più a niente; guardava e pareva non vedesse e non udisse, alienato da ogni senso, vuoto, distrutto, spento. (Pirandello 1949: 692)	Eno ga: nije htio misliti više ni na što; gledao je, a činilo se, da ne vidi i ne čuje, lišen svakog smisla, prazan, uništen, ugašen. (Pirandello 1943: 262)	Eno ga tamo, ne želi misliti ni o čemu, gleda, a čini se da ne vidi niti čuje, lišen svih osjeta i osjećaja, prazan, razoran, ugasnuo. (Pirandello 2001: 215)

Kod upotrebe glagolskih vremena u pripovijedanju, zanimljiva je i činjenica da Dujšin talijanski aorist češće prevodi hrvatskim perfektom, dok je Milačić sklonija hrvatskomu aoristu ili pak historijskomu prezentu. Tako, primjerice, tipičnu upotrebu talijanskoga aorista u rečenici “Silvia scosse il capo con rabbia e si nascose il volto tra le mani, per interromperlo.” (Pirandello 1949: 630) Dujšin prevodi na sljedeći način: “Silvija je srdito uzmahнула glavom i sakrila lice rukama, da ga prekine.” (Pirandello 1943: 184), a Milačić “Silvija ljutito mahnu glavom i sakri lice među dlanove da ga prekine.” (Pirandello 2001: 151) Imajući na umu da se aorist sve manje rabi u suvremenom pripovijedanju unatoč stečenom statusu i prisutnosti u hrvatskome književnom kanonu (Babić 1981: 36), nemalo iznenađuje Dujšinov odabir modernijega, odnosno današnjim čitateljima bližega perfekta u četrdesetim godinama dvadesetoga stoljeća. Milačić, s druge strane, učestalijom upotrebom aorista daje svom prijevodu nešto klasičniju patinu, približavajući ga tradicionalnom stilu mnogih hrvatskih pripovjednih klasika.

Dujšinova tendencija oponašanja Pirandellove rečenice i samoga redosljeda riječi u rečenici dade se primijetiti i na semantičkoj razini, i to pri prevođenju frazema. Naime, Dujšin često nastoji zadržati leksičko polje izvornoga frazema bilo u njegovoj hrvatskoj inačici bilo u kalku ili neologizmu. Milačić je, s druge strane, sklonija prenošenju značenja frazema objašnjenjem u obliku modulacije ili eksplikacije čak i u slučajevima kada postoji hrvatski ekvivalent (tablica 4).

TABLICA 4. *Frazemi*

Pirandello	Dujšin	Milačić
E la suocera forse la accusava entro di sé d'aver fuorviato lei il marito, d'avergli riempito l'animo di fumo e acceso la testa fino al punto da fargli perdere l'impiego. Pirandello 1949: 614	A svekrva ju je možda u sebi obtuživala, da je ona skrenula s puta muža, da mu je napunila dušu dimom i zakrenula mu mozgom do te mjere, da je izgubio službu. Pirandello 1943: 162	A svekrva ju je možda krivila da je opteretila supruga, da mu je toliko ispunila dušu taštinom i zavrtjela glavom do te mjere da je izgubio posao. Pirandello 2001: 135

Pirandello	Dušin	Milačić
Ah, poter tornare indietro, rinchiudersi nel suo guscio a lavorar quieta e ignorata! Ma egli non avrebbe mai permesso che andasse così frustrata l'opera sua di tanti anni, ove riponeva ormai tutta la sua compiacenza. [...] Vi aveva fitto il capo e là, là sarebbe rimasto per sempre e per forza attaccato a quella fama, di cui si riconosceva l'artefice! Pirandello 1949: 628	Ah, da se može vratiti natrag, da se može zatvoriti u svoju ljusku i raditi mirna i nepoznata! Ali on ne će nikada dopustiti, da bi se tako osujetilo toliko godina njegova rada, u koji je on polagao čitavo svoje zadovoljstvo. [...] Uronio je u nju glavom i tu, tu će on ostati zauviek i na silu priljubljen uz tu slavu, koje se on priznao tvorcem! Pirandello 1949: 182	Ah, kad bi mogla vratiti vrijeme, povući se u sebe pa raditi mirna i skrivena! Ali on nikada ne bi dopustio da se osujeti njegov trud tolikih godina, u koji je polagao ispunjenje svih svojih želja. [...] U to se uvalio, tu će ostati zasnagda i nasilu odan toj slavi, smatrajući sebe njezinim tvorcem! Pirandello 2001: 149
Subito, credendo di dargli uno scrollo poderoso, per salvarlo e salvarsi, facendo cadere anche a lui la benda dagli occhi, proruppe: [...]. Pirandello 1949: 630	Misleći, da će ga snažno potresti, s namjerom, da spasi njega, da spasi sebe, skidajući i njemu koprenu s lica, ona iznenada provali: [...]. Pirandello 1943: 185	Želeći spasiti i njega i sebe, vjerovala je da ga treba snažno potresti i pomoći mu da i njemu to postane jasno, pa mu odmah dobaci u lice: [...]. Pirandello 2001: 151
Ma tira la somma, cara mia, e vedi se sono sciocchi quelli che ridono o io che...ecco qua, ho fatto tutto questo e t'ho messa alla testa! Pirandello 1949: 630	Ali zbroji sve, draga moja, pa pogledaj, jesu li budale oni, što mi se rugaju ili ja, koji... evo ovdje, sve sam ovo ja uradio i postavio sam te na prvo mjesto! Pirandello 1943: 185	Ali procijeni sama, draga moja, pa pogledaj jesu li blesavi oni koji se smiju ili ja koji... sam stvorio sve ovo, i tebe progurao na vrh! Pirandello 2001: 152
E s'era messo ad amministrare, ad amministrare con tal fervore, anzi con tanto accanimento da tirarsi addosso le risa di tutti. Pirandello 1949: 631	I počeo je upravljati, upravljati s tolikim žarom, čak s tolikom pomamom, da je navukao na sebe svačiji smieh. Pirandello 1943: 186	Pa je sa žarom stao upravljati, čak uporno i bijesno upravljati, da su mu se svi počeli smijati. Pirandello 2001: 152
Le toccava, invece, di sopportar la corte quasi sfacciata che tutti quei giovani letterati e giornalisti si permettevano di farle, come se ella, avendo per fortuna un marito di quella fatta, così felicemente disposto a esibirla a tutti, un marito che tanto s'adoperava a farla entrare nelle grazie d'ognuno, [...]. Pirandello 1949: 632	Naprotiv, morala je podnositi gotovo bezobrazna udvaranja svih tih mladih književnika i novinara, kao da ona – koja na sreću ima takvog muža, tako sretno razpoložena, da je iznosi svima na vidik, muža, koji je toliko nastojao, da ona uđe u svačiju milost, [...]. Pirandello 1943: 187	Morala je, naprotiv, podnositi gotovo bezočno udvaranje i laske koje su svi ti mladi književnici i novinari sebi dopuštali, kao da ona, s obzirom na to da ima takvog supruga koji je, sretan i blažen, svima pokazuje, supruga koji se toliko trsi da ona svim omili, [...]. Pirandello 2001: 153

Pirandello	Dujšin	Milačić
Come... perché?... anzi, ora che... ma come! – fece Giustino quasi a un tempo colpito da più parti alla sprovvista. Pirandello 1949: 633	Kako... zašto?... baš sada, kada... ali kako! – izgovori Giustino sve u jedan mah, kao da je iznenada udaren s nekoliko strana. Pirandello 1943: 188	Kako?... Zašto?... Dapače, sada kad... ali kako? – promuća Giustino kao da su se na nj odjednom sručile nevolje sa svih strana. Pirandello 2001: 155
Giustino la seguì con gli occhi in quelle smanie; [...]. Pirandello 1949: 634	Giustino ju je pratio očima, dok je tako mahnila; [...]. Pirandello 1943: 189	Giustino ju je pratio pogledom u tom pomamnom bijesu, [...]. Pirandello 2001: 155
Ma, scusa, se il sugo ce lo cavo io, con l'opera mia, tu che n'hai da fare? Pirandello 1949: 634	Ali, oprost, kad ja pobirem skorup, ja sa svojim trudom, što se to tebe tiče? Pirandello 1943: 190	Ali, oprost, ako smisao ja ostvarujem svojim radom, kakve to veze ima s tobom? Pirandello 2001: 156
Ma tu vedi qua come sono cresciute le spese... Ora è un altro piede di casa. Pirandello 1949: 635	Ali ti vidiš, kako su ovdje narasli svi troškovi?...Sada mi živimo na drugoj nozi. Pirandello 1943: 190	A ti vidiš da su sada ovdje troškovi narasli... Sad je kuća u drugačijem društvenom položaju. Pirandello 2001: 156
[...] sentimenti remotissimi, da cui le saliva alla gola un'angoscia inattesa, quasi di nostalgia. Pirandello 1949: 636	[...] veoma starih osjećaja, od kojih joj se penjala u grlo neka neočekivana tuga, slična gotovo nostalgiji. Pirandello 1943: 191	[...] daleki, daleki osjećaji od kojih je prožima nena-dana tjeskoba i tuba, gotovo nostalgija. Pirandello 2001: 157
Se la mangeranno viva! Pirandello 1949: 699	Sve će joj pojesti! Pirandello 1943: 270	Svi će je opljačkati! Pirandello 2001: 222

Za petnaest nasumce odabranih frazema u izvorniku prikazanih u tablici 4 Dujšin nastoji ponuditi hrvatsku inačicu i dok neki parovi doista imaju jednaka značenja i vrlo sličan (a ponekad čak i isti) izraz u oba jezika, prevladavaju slučajevi u kojima se talijanski frazem doslovno prevodi (kao u primjeru *seguire con gli occhi*) ili pak preoblikuje u okviru izvornoga konceptualnog polja (kao kod izraza *mangiarselo vivo*). Milačić, pak, osim što se češće odlučuje za opisno prevođenje talijanskoga frazema (na račun poslovičnosti teksta), nerijetko pronalazi inačice koje su ipak nešto uvrženije u hrvatskome jeziku. No, pozornost koju Dujšin poklanja Pirandellovoj frazeologiji¹³ ponekad poluča i semantički točnija rješenja od Milačićkinih, primjerice kod izraza *strappare il capo dal capestro* koji Dujšin prevodi izrazom *strgnuti glavu iz ulara*, a Milačić *istrgnuti glavu s vješala*. Iako riječ *capestro* doista ima oba značenja, u tom se kontekstu Dujšin odlučio za onaj točni. Rješenje je, osim u samome izvorniku (pripovjedač ju naziva “paragone

¹³ Ta se sklonost dade primijetiti i u Dujšinovu prijevodu Goldonijeva djela *Servitore di due padroni*, usp. Radoš-Perković 2014: 606–607.

bestiale”, odnosno životinjskom poredbom) potvrđeno i od strane drugih prevoditelja (Pirandello 2000: 168), ali i urednika obiju inačica romana (Danelon 2013: 22).

Što se tiče prevođenja regionalizama u izvorniku oba prevoditelja neutraliziraju pijemontski i venecijanski dijalekt kojim govore sporedni likovi u romanu, dajući naslutiti da se radi o dijalektu samo u pojedinim prilikama: tako će Dujšin za prijateljicu doktora Laisa iz Venecije opisno naznačiti da je “prosvjedovala u mletačkom dialektu” (Pirandello 1943: 264), a Milačić će teleskop (tal. *canocchiale*) Pijemontežanina don Butija prevesti s regionalizmom *kanočal* (Pirandello 2001: 129). Zanimljivo je primijetiti da je u Dujšinovu prijevodu prisutna nekolicina hrvatskih regionalizama i / ili posuđenica umjesto postojećih standardnih inačica: tako, na primjer, talijanske riječi *stampa*, *madre* i *curia* prevodi regionalizmima *štampa*, *mater* i *kurija*, a Milačić standardnim ekvivalentima *tisak*, *majka* i *kanonička kuća*. U prilog tvrdnji da se radi o nesvjesnoj upotrebi dijalektizama koja bi mogla biti predmetom spomenute Bakerine forenzične stilistike govori i još jedno Dujšinovo prijevodno rješenje:

Pirandello	Dujšin	Milačić
Ecco, a dir vero, pareva avesse perduto quel suo famoso taccuino il Boggiòlo in questa occasione. S'era sbilanciato, e come! Ma aveva tanto denaro in mano! E la tentazione... per ogni oggetto che gli era stato presentato in parecchi esemplari di vario prezzo, aveva veduto soltanto quel pochino pochino che avrebbe speso di più a scegliere il più bello; e, sissignori, alla fine tutti quei pochini pochini di più, sommati insieme, avevano arrotondato quella bellissima pancia di zeri alla spesa per l'arredo. Pirandello 1949:618	Eto, pravo da se kaže, činilo se, da je Boggiòlo ovom prigodom izgubio nadzor nad onom svojom čuvenom listnicom. Poremetio je svoj proračun, i te kako! Ali imao je toliko novaca u rukama! A napast... Za svaki predmet, što su mu pokazali u nekoliko primjeraka raznih ciena, vidio je samo onu malu malu razliku, što će morati više platiti, ako izabere najljepši; i, naravno, kad je na kraju zbrojio sve te male male razlike, liepo su zaokružili onaj liepi red ništica uz svotu potrošenu za uređenje stana. Pirandello 1943:171	Eto, pravo da kažem, čini se da je Boggiòlo u toj prilici izgubio onu svoju slavnu džepnu bilježnicu. Istrošio se, i te kako! Ali je imao pune ruke novca! I napasti... Kupujući predmete ponuđene u više uzoraka ali različitih cijena, on je vidio samo onu mrvicu, mrvicu više koju će potrošiti izabere li najljepše. E, moja gospodo, najposlije su sve te mrvice, mrvice viška, zbrojene zajedno, zaokružile vrlo lijepu svotu punu ništica utrošenu za opremu kuće. Pirandello 2001:140

Dujšin, vođen dijalektizmom *takuin* (od talijanskoga dijalektizma *taccuino*, značena novčanik, novčarka, no čije je prvo, standardno značenje notes, džepna bilježnica) prevodi riječ *taccuino* hrvatskim ekvivalentom *lisnica*, iako se zapravo radi o džepnoj bilježnici u prijevodu Karmen Milačić. Naime, pripovjedač za Giustinovu džepnu bilježnicu u kojoj zapisuje troškove kaže da je slavna jer ju je već spomenuo i opisao na

čak dvije stranice u trećem poglavlju prve inačice romana (Pirandello 2013: 181–182) koju Dujšin vjerojatno nije ni imao prilike pročitati, a sam opis ne pojavljuje se u drugoj inačici toga poglavlja. S druge strane, Milačić je, prevodeći cjelovitu prvu inačicu romana, bila upoznata s tim predmetom od početka pa ga je točno prevela u danom kontekstu.

3. ZAKLJUČAK

Navedeni rezultati kontrastivne analize potvrđeni kvantitativnim podacima dobivenim korpusnom metodologijom upućuju na zaključak da prvi i ponovljeni prijevod Pirandellova romana *Njezin muž* u mnogočemu osporavaju hipotezu ponovljenoga prijevoda, počevši od same činjenice da se kod prvoga prijevoda odlučilo za novu, hibridnu inačicu izvornika objavljenu tek dvije godine prije samoga prijevoda. Dujšin i njegov nakladnik odabrali su književni novitet, prepravljeni i dotad neobjavljeni Pirandellov tekst dijeleći sa Stefanom Pirandellom mišljenje da se radi o znatno drukčijim, pa i književno uspješnijim poglavljima koja svjedoče o evoluciji Pirandellova stila, kako sam Dujšin tvrdi u svojoj napomeni: “Tako će ovaj prijevod čitaocima, osim umjetničkog užitka, pružiti zanimljiv uvid u razvitak autora, uspoređujući prvi noviji dio s onim starijim, i moći će ocieniti, koliko je dvadeset godina rada i borbe utjecalo na pisca i njegov stil” (Pirandello 1943: 24). Iako se naočigled radi o smještanju čitatelja u prvi plan ostavljajući im pritom nimalo lak zadatak usporedbe Pirandellova stila na temelju samoga prijevoda, riječ je o adekvacijskom pristupu prototekstu jer se prema njegovim karakteristikama ravnaju i prevoditelj i čitatelji. Ako se uz to uzme u obzir da i sam odabir prototeksta, prema Bakerinoj definiciji, može definirati prevoditeljski stil, i Dujšinova i nakladnikova odluka da se prevede novija inačica romana upućuje na težnju k aktualnosti i književnom kuriozitetu prototeksta. Motivacija ponovljenoga prijevoda također je vezana za izvornik jer se prvi put nudi cijela prva inačica romana, no orijentacija je usmjerena na čitatelje koji su tim izdanjem dobili cjelovit prijevod bez oštrog prijelaza iz druge u prvu inačicu romana, ali i novi prijevod kritički i izdavački zaboravljenog Pirandellova djela. Dujšinovo se adekvacijski pristup primjećuje nadalje u njegovu tretiranju Pirandellove relativno duge rečenice u pripovijedanju, napose u slobodnome neupravnom govoru. Dujšin nastoji prenijeti Pirandellov stil pridržavajući se ne samo dužine rečenica već i redoslijeda riječi u rečenici nauštrb hrvatske sintakse. S druge strane, Karmen Milačić teži odomaćivanju počevši upravo od sjeckanja dužih rečenica u manje i redoslijeda riječi u duhu hrvatskoga jezika fokusirajući se na čitljivost i ritam. Dujšinovo sintaktičko kalkiranje vidljivo je i kod pre-

vođenja slobodnoga neupravnog govora u kojem nerijetko prenosi talijansko slaganje vremena pa umjesto prezenta kojim se ostvaruje fokalizacija lika, rabi prošla vremena i time daje prednost glasu pripovjedača. Takva se rješenja, osim neiskustvu odnosno prevoditeljskom amaterizmu, dadu u ovom slučaju pripisati i mogućem utjecaju stila druge inačice romana u kojem su mnogi dijelovi u slobodnome neupravnom govoru izostavljeni dok je pojačana uloga pripovjedača (Morace 2019: 119). Osim interferencije druge inačice romana, kod Dujšina značajnu ulogu igra i činjenica da se radi o bilingvistu bez formalnoga obrazovanja iz talijanskoga jezika i (književnog) prevođenja za razliku od Milačić koja se obrazovala, a potom i profesionalno radila kao književna prevoditeljica s talijanskoga jezika. Upravo se iz te temeljne razlike račvaju njihovi prevoditeljski postupci i rješenja, a time i njima svojstven prevoditeljski stil. Naravno, manjak formalnoga obrazovanja ne podrazumijeva nužno neprikladna prijevodna rješenja. Dapače, nerijetko izlazi na vidjelo određena doza senzibiliteta i kreativnosti poželjne i potrebne u književnome prevođenju. Ona se kod Dujšina uočava u brizi o Pirandellovu izričaju koji ne uključuje samo dužinu rečenica i interpunkcijske znakove već i bogatu frazeologiju. Analizom većega broja frazema u dvama prijevodima stječe se dojam da je posebice Dujšinu stalo do prijevoda talijanskoga frazema hrvatskim frazemom, no uz uistinu sretna rješenja koja ukazuju na dobro poznavanje kako talijanskoga tako i hrvatskoga jezika, Dujšinov prijevod obiluje i frazemskim kalkovima koji se također mogu dovesti u vezu s njegovim bilingvizmom, baš kao i njihovo bolje razumijevanje u pojedinim primjerima. Milačić je mnogo slobodnija u tretiranju frazema, ne prevodi frazem frazemom iako možda i postoji hrvatska inačica, već modulira i eksplicira po vlastitom nahođenju, svjesna mogućnosti koje ima na raspolaganju. Smanjeni udio potonjih u njezinu prijevodu, čime se smanjuje nota poslovičnosti u tekstu i čini ga se suvremenijim, aktualnijim za hrvatske čitatelje na početku dvadesetprvoga stoljeća, znak je tendencije odomaćivanja u njezinu prijevodu. Posve suprotan efekt arhaizacije postiže češćom upotrebom aorista nego Dujšin koji se nerijetko odlučuje za današnjim čitateljima suvremeniji perfekt. Milačić vješto balansira aoristom tako da ne dolazi do prekomjerne arhaizacije već uspijeva patinirati jezični izričaj teksta stavljajući prijevod toga talijanskog klasika uz bok hrvatskoj pripovjednoj tradiciji, što je, naposljetku, još jedna odlika odomaćivanja.

Na temelju analiziranih korpusnih podataka i dosad navedenih opažanja moguće je donekle skicirati njihov prevoditeljski stil: koliko je za Dujšina presudan bilingvizam i amaterizam, toliko je za Milačić formalna naobrazba i do te 2001. godine bogato, cjeloživotno prevoditeljsko iskustvo. Jedan od pokazatelja je i omjer različenica i pojavnica njihovih prijevoda koji upućuje na činjenicu da je leksička raznolikost kod ponovoljenoga prijevoda Karmen Milačić zamjetno veća od prvoga, Dujšinova prijevo-

da. Da se u ovom slučaju može govoriti o amaterskom i profesionalnom prevoditelju, pokazuje i posljednji obrađeni stilistički marker, tj. prisustvo dijalektizama. Iako su oboje rodom Dalmatinci, Dujšin je taj koji nesvjesno upotrebljava dijalektizme i kad za to ne postoje stilističko-prevoditeljski razlozi, a sam dijalekt, blizak talijanskome jeziku, ponekad utječe na njegovo razumijevanje izvornika. Govori se o obrisima ili skicama prevoditeljskoga stila jer se oni temelje na količinski ograničenom korpusu koji bi u skoroj budućnosti bilo zanimljivo i korisno proširiti i drugim izvornicima i prijevodima analiziranih prevoditelja. Provedeno istraživanje ukazuje na potrebu implementacije metodologije korpusne analize i na studije o književnom prevodeњу ne samo radi lakšega baratanja dužim pripovjednim tekstovima pri kontrastivnoj analizi, već i radi dobivanja potpunih i točnih lingvističkih podataka temeljenih ne na pojedinim segmentima nego na cjelovitom izvorniku i njegovu prvom i ponovljenom prijevodu.

LITERATURA

- ALVSTAD, Cecilia i Alexandra ASSIS ROSA. 2015. "Voice in Retranslation". *Target* 27, 1: 3–24.
- ANDRAKA, Marija. 2019. "Pinokio u hrvatskim prijevodima: strategije prenošenja kulturnoga konteksta". *Libri & Liberi* 8, 1: 55–75.
- ARALICA, Višeslav. 2009. "Matica hrvatska u političkom životu Hrvatske 1935. – 1945.". *Časopis za suvremenu povijest* 41, 2: 447–482.
- BABIĆ, Stjepan. 1981. "Aorist i imperfekt u djelima Vladimira Nazora". *Jezik* 43, 2: 41–48.
- BAKER, Mona. 2000. "Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator". *Target* 12, 2: 241–266.
- BENSIMON, Paul. 1990. "Présentation". *Palimpsestes* 4: IX–XIII.
- BERMAN, Antoine. 1990. "La retraduction comme espace de la traduction". *Palimpsestes* 4: 1–7.
- BONO, Michele. 2014. "Nel laboratorio di Pirandello: il ruolo dei Taccuini nella costruzione di *Suo marito*". *Aevum* 88, 3: 729–744.
- BROWNLIE, Siobhan. 2006. "Narrative Theory and Retranslation Theory". *Across Languages and Cultures* 7, 2: 145–170.
- ČALE, Frano. 2000. "Pirandello kao dramatičar i njegovi odjeci u Hrvata". Pirandello, Luigi. *Gole maske: izbor iz dramskog djela*. Zagreb: Školska knjiga: 7–39.

- ČALE, Frano. 1961. "Sulla fortuna di Pirandello in Jugoslavia". *Studia Romanica et Anglicae Zagrabiensia* 12: 29–51.
- DANELON, Fabio. 2013. "Introduzione". Prir. Danelon, Fabio. *Suo marito. Giustino Roncella nato Boggiolo*. Milano: BUR Rizzoli.
- DEANE-COX, Sharon. 2014. *Retranslation: Translation, Literature and Reinterpretation*. London – New York: Bloomsbury Academic.
- FAMIGLIETTI, Rosaria. 2008. "Pirandello e lo 'spiritello pazzo'". Prir. Florinda Nardi. "L'Emozione Feconda". *Luigi Pirandello e la creazione artistica*. Roma: Edizioni Nuova Cultura: 45–66.
- GRGIĆ MAROEVIĆ, Iva. 2017. *Politike prevođenja. O hrvatskim prijevodima talijanske proze*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- GRGIĆ MAROEVIĆ, Iva. 2016. "Splitska fortuna Luigija Pirandella". Prir. Drago Roksandić i Ivana Cvijanović-Javorina. *Split i Vladan Desnica 1918.–1945.: umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike. Zbornik radova s Desničinih susreta 2015*. Zagreb: FF Press: 185–194.
- HERGEŠIĆ, IVO. 1945. "O nakladnom radu i cenzuri pod ustaškim režimom". *Republika* I, 3: 215–222.
- HERGEŠIĆ, IVO. 1943. "Luigi Pirandello ili tielo i sjena". Pirandello, Luigi. *Njezin muž*. Zagreb: Naklada Ante Grünbaum: 7–21.
- HERMANS, Theo. 1996. "The Translator's Voice in Translated Narrative". *Target* 8, 1: 23–48.
- Hrvatski jezični portal*. URL: <http://hjp.znanje.hr/> (1. ožujka 2020.).
- KOSKINEN, Kaisa i Outi PALOPONSKI. 2019. "New Directions for Retranslation Research: Lessons Learned from the Archeology of Retranslations in the Finnish Literary System". *Cadernos de Tradução* 39, 1: 23–44.
- KOSKINEN, Kaisa i Outi PALOPONSKI. 2015. "Anxieties of influence. The voice of the first translator in retranslation". *Target* 27, 1: 25–39.
- KOSKINEN, Kaisa i Outi PALOPONSKI. 2010a. "Retranslation". Ur. Yves Gambier i Luc van Doorslaer. *Handbook of Translation Studies*. Sv. 1. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company: 296–298.
- KOSKINEN, Kaisa i Outi PALOPONSKI. 2010b. "Reprocessing Texts. The Fine Line between Retranslating and Revising". *Across Languages and Cultures* 11, 1: 29–49.
- MALIĆ, Josip. 1990. "Četrdeset godina izdavačke djelatnosti Školske knjige". Ur. Alfonso Cvitanović. *Bibliografija: 1950.–1990*. Zagreb: Školska knjiga: XIII–XVI.
- MILANKO, Sandra. 2020a. "Tanka linija između prerađenog i ponovljenog prijevoda u socijalističkoj Jugoslaviji: slučaj hrvatske inačice srpskog prijevoda *Ravnodušni ljudi* Alberta Moravije", u pripremi.

- MILANKO, Sandra. 2020b. “Né la prima traduzione né la ritraduzione. Il caso ibrido delle traduzioni croate di *Suo marito* di Luigi Pirandello”. Prir. Grivcevska, Branka. *L’italianistica nel terzo millennio: le nuove sfide nelle ricerche linguistiche, letterarie e culturali*, Skopje, 27–28 settembre 2019, u pripremi.
- MILIOTO, Stefano (ur.). 2019. *Suo marito. La maschera di un’autobiografia e altro. Atti del 56° Convegno internazionale di studi pirandelliani*. Caltanissetta: Edizioni Lussografica.
- MORACE, Aldo Maria. 2019. “Pirandello e un’abiura ritrattata. L’inconclusa riscrittura di *Suo marito*”. Ur. Stefano Milioto. *Suo marito. La maschera di un’autobiografia e altro. Atti del 56° Convegno internazionale di studi pirandelliani*. Caltanissetta: Edizioni Lussografica: 110–119.
- MRDULJAŠ, Igor. 2006. *Glumac i njegovo doba. Knjiga o Dubravku Dujšinu*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- MRDULJAŠ, Igor. 1988. *Dubravko Dujšin, poslovi i dani*. Zagreb: Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa.
- PIRANDELLO, Luigi. 2013. *Suo marito. Giustino Roncella nato Boggiòlo*. Ur. Fabio Danelon. Milano: BUR Rizzoli.
- PIRANDELLO, Luigi. 2001. *Njezin muž*. Prev. Karmen Milačić. Prir. Iva Grgić. *Luigi Pirandello. Nobelova nagrada za književnost 1934*. Zagreb: Školska knjiga: 7–249.
- PIRANDELLO, Luigi. 2000. *Her Husband*. Prev. i prir. Martha King i Mary Ann Frese Witt. Durham–London: Duke University Press.
- PIRANDELLO, Luigi. 1949. *Giustino Roncella nato Boggiòlo. Tutti i romanzi*. Sv. 1. Milano: Mondadori: 503–727.
- PIRANDELLO, Luigi. 1943. *Njezin muž*. Prev. Dubravko Dujšin. Zagreb: Naklada Ante Grünbaum.
- POKORN, Nike. 2012. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological Struggle in Children’s Literature*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- PYM, Anthony. 1998. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome.
- RADOŠ-PERKOVIĆ, Katja. 2014. “Strategie o compromessi? Analisi di due versioni croate del *Servitore di due padroni*”. Prir. Ivica Peša Matracki, Maslina Ljubičić i Vinko Kovačić. *Atti del Convegno internazionale in onore del Prof. Žarko Muljačić (1922–2009)*. Zagreb: FF press: 603–610.
- SAMARDŽIJA, Marko. 2008. *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- SAMARDŽIJA, Marko. 2006. “Hrvatski jezik od početka XX. stoljeća do godine 1945”. Ur. Jelena Hekman. *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska: 9–27.
- STEINER AVIEZER, Miriam. 2016. “Vera and Ludvik Valentinčić. The story od Suzana”.

- Prir. Irena Šumi i Oto Luhar. *The Slovenian Righteous among Nations*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: 68–73.
- TOMAS, Valter. 2018. *Strenna Dalmata (1847.). Prvi dalmatinski novogodišnji almanah*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- TOMAS, Valter. 2012. “Strenna Dalmata i ‘ilirska’ pučka epika”. *Croatica et Slavica Iadertina* VIII/I: 189–244.
- TURČINEC, Zdenka. 2000. “Izdavači/nakladnici u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj”. *Časopis za suvremenu povijest* 32, 1: 51–71.
- VAHID DASTJERDI, Hossein i Amene MOHAMMADI 2013. “Revisiting ‘Retranslation Hypothesis’: A Comparative Analysis of Stylistic Features in the Persian Retranslations of *Pride and Prejudice*”. *Open Journal of Modern Linguistics* 3, 3: 174–181.
- VAN POUCKE, Piet. 2017. “Aging as a Motive for Literary Retranslation. A Survey of Case Studies on Retranslation”. *Translation and Interpreting Studies* 12, 1: 91–115.
- VAN POUCKE, Piet i Guillermo SANZ GALLEGO. 2019. “Retranslation in Context”. *Cadernos de Tradução* 39, 1: 10–22.

ON LITERARY TRANSLATORS' STYLE THROUGH THE RETRANSLATION PRISM:
CROATIAN TRANSLATIONS OF PIRANDELLO'S NOVEL HER HUSBAND

SANDRA MILANKO

SUMMARY

The article analyses the first translation and the retranslation of Pirandello's novel *Her Husband* by Dubravko Dujšin and Karmen Milačić with the aim of defining their translation style. Translation analysis is accompanied by statistical data obtained from a parallel corpus consisting of Pirandello's original and the two translations. The following stylistic markers were examined: the number of sentences and the average sentence length, type/token ratio, use of the aorist tense in narration and verbs tenses in free indirect speech, idioms, and dialecticisms. Along with the corpus-based approach, translation archaeology was also applied to describe in details the original's and the translations' contextual voices. The results challenge the Retranslation Hypothesis, while the two translators' style is considerably determined by their vocation and experience in translation.

KEYWORDS:

first translation, literary translation, parallel corpus, retranslation, translation style

TRUBE NA PRELAZU KOD PARKUŠE: KOGNITIVNO METAFORIZIRANJE SINOVLJEVSKE LJUBAVI U PJESMI “MOJA MAJKA” GORANA SAMARDŽIĆA

VEDAD ŠPAHIĆ
INDIRA ŠABIĆ

Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
Tihomila Markovića 1 – BiH, 75000 Tuzla
vedadspahictz@gmail.com
indira.sabic@untz.ba

UDK: 81'373.612.2 *
821.163.4(497.6).09
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 18. 6. 2020.
Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

Autori u radu prilaze pjesmi “Moja majka” Gorana Samardžića iz perspektive kognitivnog metaforiziranja, u nastojanju da ukažu na individualno i kolektivno iskustvo koje je rezultat interakcijā čovjeka sa izvanjezičnim svijetom. Dekodirajući kognitivne procese, utvrđuju metaforička preslikavanja i stapanja te metonimijska proširenja polazeći od temeljnih koncepata koji predstavljaju otjelovljeno kulturalno i osobno iskustvo lirskog subjekta. Tijelo i osjetila angažirani su u ostvarivanju metaforičkoga jezika kojim se poetizira sinovljevska ljubav. Pjesma je, pored temeljnog kognitivnog koncepta MAJKA JE IZVOR, nadograđena metaforama koje se konceptualiziraju u procesu percipiranja i projiciranja lirskoga subjekta u kategorijama prostora i vremena kroz interakciju sa svime što ispunjava prostor/vrijeme kao obiteljski i egzistencijalni inventar. Samardžićeve raskošne metaforičke i metonimijske ekstenzije u ovoj su pjesmi utemeljene na konceptima: ŽIVOT JE OKOMICA (DOBRO JE GORE I LOŠE/SMRT JE DOLJE), TIJELO JE SPREMNIK/STROJ, BUKA JE BIJES, SMRT JE KRADLJIVAC, SIN JE POSSESSOR, DIO ZA CJELINU, CJELINA ZA DIO. Odajući pijetet majki kao začetnici i izvoru, Samardžić je dao snažan obol inače bogatom bosansko-hercegovačkom korpusu književnih djela koja njeguju kult majke, poetski ovjerivši kulturalna iskustava i predodžbene obiteljske sheme.

KLJUČNE RIJEČI:
kognitivni procesi, konceptualna metonimija, majka, sinovljevska ljubav, teorija konceptualne metafore

UVOD: KULT MATERINSTVA U KNJIŽEVNOSTI

Blagodareći elementarnosti biološke i socijalne uloge materinstva gotovo sve kulture svijeta izgradile su kult majke kao jezgreni sadržaj društvenog identiteta. Budući da su fundamentalne vrijednosti neke kulture, kako su to uvjerljivo pokazali George Lakoff i Mark Johnson u svojoj slavnoj knjizi *Metafore koje život znače* (1980, 2015), koherentne s metaforičkim ustrojem temeljnih kognitivnih koncepata na osnovu kojih opažamo, mislimo i organiziramo značenja, sasvim je prirodno da je upravo figura majke jedna od onih koje odražavaju tu dubinsku konceptualnu utemeljenost naših fizičkih i kulturalnih iskustava. Praktično je nemoguće obuhvatiti sav spektar pojavnih varijeteta kulta materinstva pa ćemo spomenuti tek one najprominentnije. Majka začetnica, roditeljica ili izvor, u izravnome značenju ili kao izvorišna domena brojnih socijalnih i bioloških metafora (*patria mater* – majka domovina, *mater natura* – majka priroda, *mater verborum* – rječnik latinskoga jezika, *dura mater* i *pia mater* – tvrda i meka ovojnica mozga...) primarni je i najdominantniji geštalt u konceptualizaciji ovoga kulta. Njegov voluminozni tematski raspon sa svom raskoši i inherentnom dramatikom već milenijima se ovaploćuje u umjetnosti i književnosti kroz različite ekstenzije ili aberacije temeljnog kognitivnog koncepta MAJKA JE IZVOR. Podsjetimo se, opet, samo nekih: *mater gloriosa* (srednjovjekovna umjetnost), *mater certa* (Brecht), *matricid* i *infaticid* (Euripid), *majka izdajica* (Shakespeare, Ibsen). Taj široki spektar (re)konceptualizacija kulta materinstva omogućuje činjenica da “koncepti koji proizlaze iz našeg iskustva nisu strogo definirani, nego su otvoreni” (Lakoff i Johnson 2015: 112).

Nijedna kultura ne oskudijeva umjetničkim obradama motiva majke pa ni bosanskohercegovačka. Već ovlašan pogled u književnu prošlost, kako onu neposrednu tako i starije epohe, izdašno potvrđuje ovu tezu. Sevdalinka “Mujo majku po đulbašči voda”, balada “Zaplakala stara majka Džaferbegova”, epska pjesma “Sirotan Alija”, Šantić “Majci”, Ćorović “Bogojavljenka noć”, Ćatić “Na novo ljeto”, Dizdarević “Majka”, Šop “Veče u polju”, S. Kulenović “Na pravi put sam ti, majko, izišo”, “Stojanka majka Knežopoljka”, “Nad mrtvom majkom svojom”, Ibrišimović “Nakaza i vila”, Sidran “Molitva za Zoju Rusanovu”, Stojić “Hatidža”, Ključanin “Švedsko srce moje majke”, Jergović “Selidba” preferencijani je i u osnovi subjektivan izbor autora ovoga rada, premda bi se zasigurno mogla sastaviti cijela antologija posvećena kultu majke u bosanskohercegovačkoj književnosti. Toj bisernoj nisci u punome sjaju pridodaje se i pjesma “Moja majka” Gorana Samardžića objavljena u njegovoj stihozbirci *Zubi u drvetu* (2017).

MOJA MAJKA

Moja majka se trudi da bude
Što lakša za podnošenje.
Neviđenje.
Neosjećanje.
Stari, nestaje iz vida.
Polako se stapa sa kućnom pozadinom.
Godinama mi to nešto il šta već
Krade majku.
Grabi iz nje kao kašikom.
Poljupci smrti su je odavno prekrili.
Ona je njeno milo čedo.

A mama bijeli, lakša i smiješi se
Svaki put kad mi žene rode dijete.
Zanosni je i najprostiji vjetrić.

Da joj golub sleti na rame
Poljuljo bi je.

O majko!
Spreman sam al nemoj
Još da umreš.

Star sin i stara majka
Mile preko prelaza kod Parkuše
Brzinom puža
U transu
Dok im oklopi škripe.

A auti trube, trube.
Čuju se do Boga.

METAFORIZIRANJE NA PARABOLI ŽIVOT JE OKOMICA

Polazište naše analize je Lakoff-Johnsonova teorija konceptualne metafore¹. Na stojat ćemo ukazati na individualno i kolektivno iskustvo koje je rezultat interakcijā čovjeka sa izvanjezičnim svijetom, a odražava se u jezičnim strukturama, navlastito pjesničkom izrazu. Jezične strukture se razlikuju od struktura svijeta, ali ne i od čovjekova znanja o tom svijetu, od načina na koji opaža, osjeća, doživljava, interpretira svijet i djeluje u njemu. Da bi sve to uspješno činili, ljudi na temelju kulturalnih iskustava formiraju kognitivne koncepte zasnovane na metaforičkom principu razumijevanje jedne vrste stvari pomoću druge. Temeljni metaforički koncepti na kojima je realizirana ova Samardžićeva pjesma jesu: ŽIVOT JE OKOMICA, TIJELO JE SPREMNIK/STROJ I BUKA JE BIJES. U uvodu dominira profinjen izbor makabrične metaforike koja poliježe, stišava i vuče u horizontalu, e da bi se poenta pjesme metaforom sinovljevske ljubavi gloriozno vinula u metafizičku vertikalu. Razložno je stoga interpretaciju započeti i dati zasluženu pozornost prostorno-orijentacijskim metaforama. Budući da pjesma od

¹ Suština teorije koju su George Lakoff i Mark Johnson izložili u knjizi *Metafore koje život znače* (1980, 2015), u najkraćem, počiva na uvjerenju da naše stalno funkcioniranje u fizičkom i kulturnom okruženju oblikuje naš konceptualni sustav. Najveći dio konceptualnog sustava je metaforične naravi, štaviše, metafore ustrojavaju naše opažanje, mišljenje i djelovanje. Ni umjetnički izraz nije iznimka; metaforičko izražavanje u poeziji nije 'pogled niotkuda', ono je moguće upravo zato što u našem konceptualnom sustavu postoje metafore. Utemeljene u njemu one kao takve nisu arbitrane.

samog početka stvara i do kraja održava izrazito emocionalno ozračje potrebno je, s tim u vezi, ukazati na bitnu distinkciju koja u Lakoff-Johnsonovoj studiji predstavlja jednu od njenih markantnih tačaka. Naime, “...dok iz našeg percepcijsko-motoričkog funkcioniranja”, naglašavaju čuveni lingvisti, “proizlazi jasno ocrtan ustroj za prostor, ne postoji jasno ocrtan ustroj za emocije koji bi proizlazio isključivo iz našeg emocionalnog funkcioniranja (...) ne-fizičko konceptualiziramo pomoću fizičkog” (Lakoff i Johnson 2015: 54, 56). Zapravo, emocionalne koncepte isključivo i razumijevamo na neizravan način – pomoću metafore.

Kognitivni koncept ŽIVOT JE OKOMICA uključuje domenu izvora preko koje se artikulira parabola ovozemaljskog života, ali i višeg onostranog života (transcendencija) i to preko dvije temeljne konceptualne metafore: DOBRO JE GORE i LOŠE JE DOLJE. Život na okomici se najprije uzdiže potom slabi, gubi na visini, u poznome dobu se svodi na najniži podiok, a sve je praćeno gubitkom snage, vitalnosti i volumena, pa se tijelo spušta, sažima i gasi. Majka, jer je LOŠE/SMRT DOLJE, “...nestaje iz vida. / Polako se *stapa* sa kućnom pozadinom.”, a “poljupci smrti su je odavno *prekrili*”. Samardžić upotrebljava doslovce isti glagol – *stapati* – kao i Faconnier i Turner (1985) koji su teoriju konceptualne metafore usavršili upravo za potrebe interpretacije složenijih i inovativnih vidova metaforiziranja ponudivši model konceptualne integracije koji umjesto Lakoff-Johnsonove dvočlane (izvorišni i ciljni domen) nudi četvorokomponentnu strukturu procesa: generički prostor, dva ulazna prostora (izvorišni i ciljni) i prostor stapanja. Na kulturalni arhetip LOŠE/SMRT JE DOLJE (generički prostor) oslanja se metaforiziranje dvije ulazne komponente MAJKA i KUĆNA POZADINA koje se stapaju (*blending*) na poetski inovativan način artikulirajući jednu od faza kružnog prirodnog procesa prelaska materije iz jednog vida u drugi (ovdje organskog u neorganski). Poetski intenzitet horizontalne dimenzije prostora podržan je Samardžićevim odbirom leksike koja dosljedno konotira teške i snižene semantičke naglaske: podnošenje, neviđenje, neosjećanje, smrt, starost, nestajati, krasti, grabiti, prekriti, škripati, umrijeti. Ali majka samo u iznimnim, aberantnim varijacijama kulta materinstva ostaje DOLJE... štaviše, kult upravo umiranju i smrti majke suprotstavlja istrajnost okomice i deplasira fiziološku neumitnost prirodnih procesa dislocirajući narative o majci u prostore emocionalnog, etičkog i metafizičkog. Emocija je u tome manevru konstantna, podrazumijevajuća, a naglasak na etičkom ili metafizičkom ima značajke varijable. U Samardžićevoj pjesmi riječ je o ovome drugom – nešto izrazito prizemno poetskim se paradoksom potire i obesmišljava, profana akustička postaje metafizička okomica: zvuk automobilskih sirena (o)bijesnih vozača, koji čekaju dok “star sin i stara majka” brzinom puža prepješaće prelaz kod kafane Parkuša, “čuje se do Boga” – kamo će i majka – u vječnost.²

² Translacija iz horizontale u okomicu sa etičkim predznakom primjerenija je tradicionalnom, mitopo-

Analogno konceptualnoj okosnici GORE – DOLJE, prostorni odnos u pjesmi može se percipirati i po orijentacijskoj osi BLISKOST – UDALJENOST, pa se daju izlučiti koncepti DOBRO JE BLIZU NASPRAM LOŠE JE DALEKO. Ono što je blizu poznato je, iskustveno i prisno, dok daljina znači rastojanje, otuđenost i izoliranost. I ovdje je aktivna metaforička potencija stiha “polako se stapa sa kućnom pozadinom” u značenju majčina odlaska, biološkog otuđivanja. A to, opet, uključuje opreku UNUTAR – IZVAN, i novi koncept SPREMNIKA, odnosno konceptualnu metaforu TIJELO JE SPREMNIK. Lirski je subjekt (sin u godinama) SPREMNIK u kome su akumulirani ljubav, sentimentalnost i strepnja, a još izravnije ovaj se koncept povezuje s majčinim tijelom: Nešto “grabi iz nje kao kašikom” i “mama bijeli, lakša i smiješi se”.³ Poetizacija generičkog prostora arhetipskog koncepta tijela kao SPREMIŠTA fizičkih i duhovnih sadržaja života odvija se već u ulaznim prostorima metaforizacije gdje je izravnim neimenovanjem (metafora *in absentia* “nešto ili šta već”) smrti pripremljen osebujan metafizički scenarij u prostoru stapanja čiji je ishod spoznanje eshatološkog ambigviteta – ona je istovremeno i KRADLJIVAC: “Krade majku...”, i POSJEDNIK kojega se, sada već, mora izrijekom imenovati: “Poljupci smrti su je odavno prekrili. / Ona je njeno milo čedo”. Prema Lakoff-Johnsonovoj kategorizaciji ovdje su posrijedi ontološke metafore pomoću kojih se nematerijalne pojave objašnjavaju kao konkretne, materijalne. Ontološke metafore nastaju kvantifikacijom, postavljanjem ciljeva, prema načelu uzročnosti ili prepoznavanjem. Izdvojeni se stihovi oslanjaju na prepoznavanje, ali “*sila i um*” koji obavljaju te aktivnosti ostaju trajno nespoznatljiviji, u prostoru transcendentnog s kojim je poezija *per definitionem* u dosluhu. Međutim, prostorno kognitivno metaforiziranje tijela kao SPREMNIKA nedostano je s obzirom i na fiziološko-somatske i na mentalne aspekte njegovih prirodnih stanja i funkcija. “Da bi tijelo funkcioniralo, potreban je izvor energije ili sila. Oštećenje/kvar koji se pojavljuje u određenim dijelovima mehanizma, dovodi do nefunkcioniranja” (Johnson 1987: 130). Dakle, budući da tijelo slabi, stari, ono se analoški preslikava na stroj koji može zahrđati, zablokirati, iz čije nutrine, a kroz oklop, krcanje ili štropot kao alarm ukazuju na kvar. Time se oblikuje novi metaforički koncept: TIJELO JE STROJ, koji stoji u pozadini stiha: “dok im *oklopi škripe*”.

Za razliku od dužih prozних formi kojima su vazda na raspolaganju “Markovi konaci”, jaki binarni opoziti su ono što kratkoj lirskoj formi jedino može obezbijediti unutarnju di-

etskom tipu literarizacije kulta majke, kao npr. u Ibrišimovićevoj *Nakazi i vili*: “Bio jednom jedan, pa se skroz u jednu zaljubio. – Bi l’ pošla za me? – Bih, ali da mi materino srce na dlanu doneseš. Ode momak kući, živo srce materi iz njedara iščupa, pa poteci djevojci. Uto se spotače i pade, a majčino srce prošaputa: – Jesi li se udario, sine?” (2004: 115)

³ Bliskoznačan metaforički koncept koji uključuje anatomiju, koristi Skender Kulenović u poemi “Na pravi put sam ti, majko, izišo”: “Samo da jednom joj kuću i *srce napunim* / i na pravi put da joj izidem” (2010: 32), i istovjetan u sonetu “Nad mrtvom majkom svojom”: “da vidiš kako se ona *sahranjivala u te*” (2010: 169).

namiku. Pjesnik je najčešće u prilici iskušavati svoj način gledanja na nekoj proizvoljnoj građi, koja je sama po sebi siromašna značenjem. Sa kognitivnog aspekta gledano on tu svoju nezahvalnu poziciju razrješava postupcima kreativne upotrebe jezika koja je predmet interesa teorije mentalnih prostora⁴. Tako Samardžić u završnici pjesme sudionike locira na glavnu gradsku ulicu kao simbolički prostor koji znači brzinu kretnje motornih vozila i brzinu izmjenjivanja emocionalnih stanja onih koji njima upravljaju, nasuprot poznom životnom dobu, opterećenom gubitkom energije i samopouzdanja, strahom od zatajenja tijela, saplitanja ili pada, koje kao takvo inhibira dinamiku modernog urbanog prometa. Kategorija BRZINE izaziva BUKU koju prati BIJES, a to otvara prostor za višestruka preslikavanja i stapanja, kojima se prozaičnim prizorima (“Život je *priča koju maloumnik priča*, puna buke i bijesa, a ne znači ništa”, rekao bi Shakespeare) daje (novi!) smisao. Ishodište i ovjeru heuristike svih Samardžićevih inovativnih metafora u pjesmi ipak obezbjeđuje neoskvrnuti generički prostor kulta materinstva sadržan u temeljnom kognitivnom konceptu DOBRO JE GORE – LOŠE JE DOLJE i konceptualnoj metafori MAJKA JE IZVOR.

METONIMIJSKO MAPIRANJE: DIO I CJELINA

Budući da je u pjesmi riječ o najelementarnijem vidu međuljudske bliskosti, o krvnom srodništvu, svaka a osobito kognitivna interpretacija ostala bi torzična ukoliko ne bi uzela u obzir i metonimijsko konceptualiziranje. Lakoff i Johnson (2015: 33–38) su, pored konceptualne metafore, ukazali i na konceptualnu metonimiju, istaknuvši razliku među njima u domenskom pristupu: kod metafora se radi o dvjema različitim domenama, a kod metonimija o istoj konceptualnoj domeni. Metonimijski proces ističe, razrađuje ili proširuje pokretački pojam pri čemu je važna bliskost unutar jedne konceptualne cjeline: referentna tačka ili pokretač omogućuje mentalni pristup drugoj odnosno željenom cilju sa kojim je uskoj vezi. Budući da metonimija obično podrazumijeva izravne fizičke ili uzročno-posljedične veze, metonimijski koncepti su načelno mnogo očitiji od metaforičkih koncepata u svim tipovima diskursa osim u poeziji. Ovu tezu Samardžićeva pjesma u punoj mjeri potvrđuje. Tri su u njoj primarna konstituensa metonimijskog mapiranja: SIN (lirsko ja) kao *possessor* i dva *possessuma* (objekta imanja i ljubavi – MAJKA i DIJETE/DJECA). Sam naslov *Moja majka* (istakli autori), umjesto npr. samo *majka*, jasno

⁴ Da bi se izbjegli nesporazumi ovdje treba naglasiti da značenjska nedostatnost određene motivske građe ni u kom slučaju ne limitira mogućnosti njene kreativne i autonomne značenjske preobrazbe. Pjesnik kroz medij pjesničkoga govora uspostavlja “evokacijski odnos između teksta i zbilje” (Choi-Diel 2001: 29).

apostrofiraju domenu posesije⁵. I sve bi ostalo unutar konvencionalnog odnosa unutarporodične emocionalne privrženosti⁶ da autor na liniji konceptualne metonimijske susljednosti i proširenja značenja pokretačkog koncepta (MAJKA JE IZVOR) nije uveo (i poetski ga zasvodio!) četvrtog konstituenta (*superpossessora*) – SMRT. Majka je čedo smrti (“Ona je njeno milo čedo”). Lirski subjekt (sin) je mamino čedo, a dijete/djeca su čeda lirskog subjekta i svi su prema konceptu DIO ZA CJELINU artikulirani kao generacijski reprezentivi (singdohe) jednog – SMRTI, odnosno RAĐANJA, jer je riječ o istom procesu nastajanja i nestajanja ljudskih bića. Štaviše, kao da novorođenče istiskuje majku dalje u nestajanje: “A mama bijeli, lakša i smiješi se / Svaki put kad mi žene rode dijete”. Budući da *possessor* potječe od *possessuma*, analogno tome *possessum* je dijelom *possessora* (usp. ranije u tekstu: lirski je subjekt (sin) SPREMNIK u kome su akumulirani ljubav, sentiment i strepnja), pa je i tu jasno metonimijsko konceptualiziranje CJELINA ZA DIO (usp. frazemsku univerzaliju: *sa tobom odlazi dio mene*), kao i u poveznici sa rođenom djecom u kojima ostaje dio oboje, i majke i starog sina [*sahranjivati se u rođenja* (S. Kulenović)].

KO TRUBI KOD PARKUŠE?

Iz hipersenzibiliteta (“O majko!”), preko konkretizacije otjelovljenoga iskustva (“Star sin i stara majka / Mile preko prelaza kod Parkuše / Brzinom puža”) prelazno kratkotrajno trijezjenje *od emocija na pješačkom vizualizirano je i ozvučeno autima i decibelima*: “A auti trube, trube.” Zvučna slika je realizirana metonimijskom protetikom, ali i metaforičkim preslikavanjem istovremeno. Kako je u nekim primjerima teško razlučiti konceptualnu metaforu od konceptualne metonimije, Louis Goossens je uveo pojam metaftonimije (usp. Goossens 1990: 323) koji se odnosi na prožimanje, interferiranje metafore i metonimije unutar konceptualizacije. Takav integrirani model oprimjeren je upravo u stihu “A auti trube, trube”, jer je moguće pratiti interpretaciju metonimije unutar metaforičkoga prikaza, i to principom metonimijske ekspanzije metaforičkoga izvora: **auto** za **sirenu** (CJELINA ZA DIO), dok u konotaciji referira na **osobu** koja intencionalno prouzroči zvuk – trubi (ČOVJEK JE AUTO – STROJ). Budući da je zvuk oblik energije koja se prenosi zvuč-

⁵ Tokom života interakcije roditelj-dijete prolaze kroz tri faze. Od asimetričnih s prevagom roditelja u periodu adolescencije sve više se pomjeraju u pravcu simetričnih, da bi vremenom ponovo postale asimetrične, ali s prevagom djeteta. (Pogl. Tuče, Kolenović-Đapo i Fako 2020: 297)

⁶ Privrženost se definira kao trajna emocionalna veza obilježena traženjem i održavanjem blizine sa određenom osobom (Bowlby 1969/1982). U odnosu majke i djeteta privrženost je konstanta, ali i stalan izazov, iskustvo konzistentnosti, kod Samardžića ovjerenost stihovima: “O majko! / Spreman sam al nemoj / Još da umreš”.

nim valovima, pa se daju diferencirati poželjni od nepoželjnih, emocionalno trijeznjenje izazivaju decibeli koje tijela usvajaju kroz osjetilno-motorički sustav (“U transu”). Tako su vizualno/prostornom i zvučnom slikom projicirana tijela (star sin i stara majka), tjelesna aktivnost (mile preko prelaza, brzinom puža), percepcijska interakcija s okolinom i objektima u okolini i manipuliranje objektima (kod Parkuše, auti trube do Boga). Cijeli mizanscen počiva na iskustvenim predodžbenim shemama koje su poetizirane postupkom za koji još uvijek ne postoji prikladniji izraz od oneobičavanja. Lakoff i Johnson ga ne upotrebljavaju ali na to zasigurno misle kada govore o benefitima metaforizacija.

BENEFIT

Kredibilnost poetskog govora nije u vezi sa odabirom temeljnih kognitivnih koncepata. Naivno je, međutim, oglušivati se o njih jer koncepti su ono što ispunjava generički prostor kulture, konfigurira jezgru identiteta i samorazumijevanja omogućujući složenije procese metaforizacije (preslikavanja i stapanja) i metonimizacije koji daju nove nijanse “značenja našim prošlostima, našim dnevnim aktivnostima i onomu što znamo i vjerujemo” (Lakoff i Johnson 2015: 124). Ni ove sjajne Samardžićeve pjesme ne bi bilo da sve to nije jedan jedinstven kognitivni proces, a benefit interpretacijskog ključa koji nudi ovdje primijenjen teorijski koncept upravo je mogućnost sagledavanja cjeline toga procesa, za razliku od parcijalnih uvida u prirodu kreativne/pjesničke upotrebe jezike koji su od ruskih formalista do Lakoff-Johnsonovih akvizicija obilježili razumijevanje i tumačenje poezije.

IZVORI I LITERATURA

- BOWLBY, John. 1969/1982. *Attachment and loss*. Vol. 1. New York: Basic Books.
- CHOI-DIEL, In-Reyong. 2001. *Évocation et cognition*. Vincennes-Saint-Denis: Presses Universitaires de Vincennes.
- FAUCONNIER, Gilles i Mark TURNER. 1998. “Conceptual Integration Networks”. *Cognitive Science* 22, 2: 133–187.
- GOOSSENS, Louis. 1990. “Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action”. *Cognitive Linguistics* 1: 323–340.
- IBRIŠIMOVIĆ, Nedžad. 2004. *Nakaza i vila*. Sarajevo: Civitas d.o.o.
- JOHNSON, Mark. 1987. *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: University of Chicago Press.

- KULENOVIĆ, Skender. 2010. *Pjesme*. Tuzla: Bosanska riječ.
- LAKOFF, George i Mark JOHNSON. 2015. *Metafore koje život znače*. Prevela Anera Ryznar. Zagreb: Disput.
- SAMARDŽIĆ, Goran. 2017. *Zubi u drvetu*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- TUCE, Đenita, Jadranka KOLENOVIĆ-ĐAPO i Indira FAKO. 2020. "Osobine ličnosti, kvaliteta obiteljskih odnosa i kvaliteta vršnjačkih odnosa kao odrednice samopoštovanja kod adolescenata". *Društvene i humanističke studije – DHS* 3, 12: 279–308.

TRUMPETS AT THE PARKUŠA CROSSWALK: COGNITIVE METAPHORIZATION OF SON'S AFFECTION IN MY MOTHER BY GORAN SAMARDŽIĆ

VEDAD SPAHIĆ
INDIRA ŠABIĆ

SUMMARY

The authors approach the poem *My Mother* by Goran Samardžić from the perspective of cognitive metaphorization, to point out the individual and collective experience resulting from human interactions with the extralinguistic world. By decoding cognitive processes, they identify metaphorical mappings and mergers and metonymic extensions, starting from basic concepts representing the embodied cultural and personal experience of the lyrical subject. The body and the senses are engaged in the realization of metaphorical language which poetizes filial love. In addition to the basic cognitive concept that mother is the source, the poem is upgraded with metaphors that are conceptualized in perceiving and projecting the lyrical subject in the categories of space and time through interaction with everything that fills space/time as a family and existential inventory. Samardžić's lavish metaphorical and metonymic extensions in this poem are based on concepts: LIFE IS A VERTICAL LINE (GOOD IS UP and BAD/DEATH IS DOWN), THE BODY IS A CONTAINER/MACHINE, SOUND IS FURY, DEATH IS A THIEF, SON IS A POSSESSOR, PART FOR A WHOLE, WHOLE FOR A PART. Paying homage to the mother as the originator and source, Samardžić paid a warm tribute to the otherwise rich Bosnian body of literary works that nurture the mother's cult, poetically validating cultural experiences and perceived family schemes.

KEYWORDS:

cognitive processes, conceptual metonymy, the mother, filial love, the theory of conceptual metaphor

STRUKTURALNA ANALIZA HUMORA MALOGRADANSKIH PRIČA JANKA JESENSKOGA

LUKA HUZZAK

luka.huzjak@gmail.com

UDK: 821.162.4.09

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 15. 4. 2020.

Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

U radu prikazujemo strukturalna obilježja humora kojim slovački pisac drugoga vala realizma Janko Jesenský, pišući kratku prozu humorističnim tonom, sa svojega gledišta prikazuje onodobni slovački društveni i politički život. Korpus istraživanja čini zbirka humoreski *Malogradanske priče*. Pokušavamo ponuditi pregled definicije humora, teorija humora i ističemo glavna obilježja humora Janka Jesenskoga, kao što su humor kao korektiv, njegova ambivalentnost i fantastika, što nam služi kao polazište za analizu strukturalnih obilježja: uloge pripovjedača, opisa, monologa i dijaloga.

KLJUČNE RIJEČI:

humor, humoristični učinak, Janko Jesenský, Malogradanske priče, struktura

Uvod

Janko Jesenský započinje život u malome mjestu Martinu¹, a školuje se i djeluje kao pravnik u većim gradovima tadašnje Slovačke², odnosno Ugarske: Banskoj Bystrici, Rimavskoj Soboti, Kežmaroku, Prešovu, Pešti. Petrus smatra da Jesenský reprezentira dva Martina – razvijajućega Martina izrasloga na idealima buržoazijske demokracije i onoga drugoga, nepromjenjivoga, koji ostaje vjeran provincijalnomu, malograđan-skom³ Martinu u koji se nikada nije vratio, niti je prihvatio vođenje Matice slovačke (Petrus 1982: 35). Godine 1915. odlazi na rusku frontu i dospijeva u rusko zatoče-ništvo te pristupa Čehoslovačkoj legiji. Nakon Prvoga svjetskog rata obavlja visoke političke i administrativne funkcije te mu 1945. vlada Čehoslovačke Republike dodje-ljuje titulu narodnoga umjetnika⁴ (Štraus 1979: 71). Tijekom Drugoga svjetskog rata Jesenský i poezijom izražava svoje negodovanje zbog jačanja fašizma. Demokracija i čovjekoljublje vrijednosti su koje suprotstavlja klerofašističkoj buržoaziji. Posebno poezijom otkriva vlastiti buntovni stav velikoga humanista, demokrata i vjernoga dr-žavljanina prve Čehoslovačke Republike prema despotizmu i vladavini domaćega i svjetskoga fašizma (Petrus 1982: 15). Mráz potvrđuje da se Jesenský nikada beskom-promisno i bezrezervno ne priklanja ni jednoj struji, već to jedino čini posljednjih godina života izražavajući rezolutno odbojan stav prema fašizmu, smatrajući da se

¹ Martin je grad u kojemu vodeće slovačke ličnosti formiraju slovačku političku agendu i služi im kao društveni, politički i kulturni centar, ali s vremenom zbog slaboga političkog utjecaja i položaja na periferiji gubi na političkome značenju (Kučma 2014: 70–71). Poziciju Martina slabi i razvoj drugih mjesta: Skalice, Trnave, Ružomberoka, Zvolena, Liptovskog Mikuláša, a važnim središtem slovačko-ga života postaje i Pešta (Mrva 2010: 181–183).

² Tadašnja Slovačka u okviru Austro-Ugarske Monarhije, tj. Ugarske nije afirmirana država, već čini dio Ugarske bez političke autonomije (Kováč 1998: 526).

³ Prema Klotzu, Kotzebue nam na primjeru odabranih scenskih satira pokušava prikazati ono što uvjet-no možemo definirati pojmom malograđanstva. Međutim, prvo napominjemo da Kotzebue aludi- ra na njemačko malograđanstvo, no isto možemo primijeniti i na Slovačku s njezinim specifičnim obilježjima. Pa što zapravo čini malograđanstvo? Malograđanstvo čini društveni sloj između višega građanstva i proletarijata koji posjeduje i vlastiti vrijednosni sustav (Klotz 2007: 29). Malograđani domesticiraju javno, a privatno čine javnim, odnosno na prvome su im mjestu rodbinske i familijarne interesne potrebe, što rezultira zloupotrebom službenoga položaja, a u pravosuđu nedosljednom i neučinkovitim primjenom zakona (Klotz 2007: 32–33). Suprotno domestikaciji nalazimo eliminaciju koja se očituje u izbacivanju svega što je protivno i štetno malograđanskoj sredini, kućnomu redu i vlastitomu načinu života i što možemo smatrati osnovom malograđanskoga provincijalizma, te zatvaranje od svijeta (Klotz 2007: 36–37). Među malograđanima ne postoji istinska solidarnost, ona se privremeno uspostavlja samo kada su ugroženi interesi klase ili kolektiva, ali inače su posrijedi ogovaranje i likovanje, tračevi, neistine, skandali, bolesna čežnja za titulama te nepotreban i usiljen konvencionalizirani kodeks ponašanja (Klotz 2007: 66).

⁴ Titul národného umelca (Štraus 1979: 71).

njime uništavaju sve pozitivne tradicije slovačkoga načina življenja (Mráz 1948: 18). Izražena kritika čini ga, prema Kučmi, prvim slovačkim libertinom slobodnim od dogmi i tabua, što Jesenský autentično prikazuje prozom ističući taktiku šokiranja malograđana (Kučma 2014: 58). Naime, kritičar je malograđanštine, njezine prijetvornosti, sitničavosti i uskogrudnosti. U prozi realno, služeći se humorom⁵, oslikava slovačko društvo na prijelazu iz 19. stoljeća u 20. stoljeće u manjim i većim gradovima, pri čemu se koristi i autobiografskim motivima (Kerecman i dr. 2014: 6). Tako motive svojih novela pronalazi u svakodnevnome životu, nezgodama koje se događaju na ulici, javnim mjestima, u domaćinstvima i banalnim situacijama tvoreći tako jednostavne radnje i strukture. Likovi⁶ su ograničeni malograđani, filistri vođeni intrigama i prizemnim interesima. On ih demaskira, ali ima za njih i razumijevanja, kao da ih žali, smatrajući ih infantilnima, djecom (Petrus 1982: 67–68).

DEFINICIJA HUMORA

Pokušaj da se “obuzda neobuzdljivo” ili neuspjelo “nasilje nad umom” riječi su kojima Perišić opisuje svoje istraživanje s ciljem da postigne jednu vrstu tekstualne kodifikacije terminologije vezane za smijeh (Perišić 2012: 42) i upozorava da “terminologija u dometu komičnog još uvijek nije stabilna: jedna ista pojava ponekad se opisuje različitim terminima, ili nasuprot tome, pojedinačni termin označava različite manifestacije istog fenomena” (Perišić 2012: 24).

Utvrđili smo da se pri pokušaju istraživanja onoga što možemo smatrati komičnim, smiješnim ili humorističnim odmah pojavljuje prvi i najvažniji problem. To je problem širine poimanja našega predmeta istraživanja – komika, humor, duhovitost, smijeh – jer smatramo da je u tome slučaju posrijedi razlika ontološke prirode ili istraživanje same biti onoga što jest komično, humoristično, duhovito ili smiješno, ali kao što je vidljivo u nastavku i iz perspektive iz koje nam pojedini autori nastoje pružiti različite definicije za navedene termine⁷.

Bergson primjerice uvodi razliku između duhovitoga i komičnoga. “Neku riječ”,

⁵ U privatnome životu Jesenský je društvenjak koji svuda donosi radost i veselje (Petrus 1982: 65).

⁶ Njima opisuje život malograđanskih obitelji, gospode, činovnika, obrtnika, siromašnih radnika, gradske i seoske inteligencije (župnika, učitelja, zemljoposjednika, pravnika, novinara i drugih) te donosi životne dijaloge koji obiluju nerazumijevanjem i nesporazumima (Brtnáň 1946: 56).

⁷ Perišić naznačuje da je tu vjerojatno posrijedi tautološko pristupanje argumentiranju koje međutim nije diletantsko, nego samo predstavlja drugačiji pristup problemu. Croce je, tvrdi Perišić, ustvrdio da su svi pokušaji definiranja komike korisni jer izazivaju smijeh, međutim, odlučio je iz svoje terminološke obrade isključiti *komično* i *smijeh* (2012: 21).

piše Bergson, “nazivamo komičnom kada nas navodi da se smijemo onome tko je izgovara, a duhovitom kada se zbog nje smijemo nekom trećem ili sami sebi” (Bergson 1987: 70). Fališevac suprotstavlja komično i smiješno: “Smiješno se karakterizira kao osobina čovjeka, kao osobina karaktera koja ne mora biti neka stalna karakterni mana, nego i neka okazionalna mana koja povređuje određenu društvenu normu, te se s pozicije kodeksa ljudskog ponašanja može osuditi, može joj se izreći prijekor. Komično – *vis comica* – osobina je situacije, proizlazi iz prigode koja može zadesiti jednu ili više osoba, a one pritom ne moraju biti za to odgovorne, te ih ne možemo osuditi. Komično je situacija u kojoj povređujemo društvene norme i ima oblik komičnog konflikta. Komično se – u svojoj misaonoj, smisljenoj proturječnosti – može samo osjetiti, a može ga osjetiti onaj tko raspoznaje u horizontu kojih normi se pojedina situacija svijetu otkriva kao komična” (Fališevac 1995: 29). Hartmann smatra da je komika stvar predmeta, njegova kvaliteta, a humor izražava stav promatrača prema danome predmetu (Hartmann 1968: 490). Prema Popović, Pirandello tvrdi da komično zapaža suprotnosti, a humor osjeća te suprotnosti (Popović i dr. 2010: 274). Također, tvrdi Popović, prema Hartmannu, kod humora je riječ o “etosu topla srca, punog ljubavi, koji ublažava i suosjeća što, istovremeno, humor osigurava boju dobronamjernosti i dobrodušnosti, dok je kod ostalih formi (ironija, vic, sarkazam) riječ o drugom, negativnom etosu smijeha kod koga su šaljivost, smijeh i ismijavanje sredstvo odbijanja i samoodbijanja, gledanja s visine, osjećanja-sebe-nadmoćnim, sa pečatom bezdušne šaljivosti” (Popović i dr. 2010: 274). Solar, navodi Perišić, očito svjestan širine, definira smiješno “kao ono što izaziva smijeh, pojavljuje se u životu u širokoj skali mogućnosti; komično je samo jedan tip ostvarenja smiješnog u dimenziji umjetničkog doživljaja” (Perišić 2012: 28). Navedimo još samo jednu mogućnost razlikovanja terminologije koju, prema Perišiću, navodi Genette i koja stoji donekle, tvrdi Perišić, na čvrstim terminološkim temeljima (Perišić 2010: 30). To je razlika između nesvjesnoga i svjesnoga komičnoga. Tako nesvjesno komično obuhvaća smijeh, smiješno, a svjesno komično komediju i sve ostale intelektualne oblike: humor, ironiju, parodiju i sl.

U ovome radu humor upotrebljavamo kao nadređeni termin ili kišobran-pojam za sve oblike komičnoga ili smiješnoga. Pozivajući se na Bahtina, Stojanović, prema Perišiću, razgraničava smijeh od humora tvrdeći da je humor jedan od najreduciranih oblika smijeha (2010: 35), čemu u prilog ide i Čubelićeva definicija humora: “prikazivanje društvenih pojava te ljudskih nedostataka i slabosti s blagim osmjehom i u smiješnom ugođaju, bez zlobne i pakosne oštrice” (Čubelić 1966: 220), a u tome smjeru humor prikazuje i Popović zaključkom iz Aristotelove *Poetike* da je humor posljedica misli i uviđanja da postoji greška koja, ako nije loša odnosno štetna, ne

može nanijeti bol. Tako uviđanje tih greški proizvodi smijeh i dobre osjećaje, a nužan uvjet humora je prihvaćanje pogreške ili devijacije. Posebno ističe tzv. humorni stav. Humorni stav je prema njoj nepobitno prihvaćanje života sa svim greškama (Popović i dr. 2010: 272–275).

Iz prethodnoga vrlo kratkog osvrtu na pokušaj razlikovanja pojmova srodnih humoru može se zaključiti da je očito riječ o postupku koji nas može odvesti u terminološke zavrzlake, stoga ne inzistiramo na preciznoj terminološkoj razlici. Osnovna svrha ovoga rada nije ponuditi preciznu definiciju tih pojmova.

TEORIJE HUMORA

Prvi je problem na koji nailazimo istražujući teorije humora univerzalnost humora. Pozivajući se na antičkoga filozofa Aristotela⁸, Critchley tvrdi da je humor svojstven isključivo ljudima i ujedno humor smatra razlikovnim elementom između ljudi i životinja. Kao najvažniji argument iznosi činjenicu da nam do sada nije poznato društvo koje nije imalo humor kao dio kulture: “Do sada nije otkriveno društvo koje nije imalo humor, bez obzira je li se izražavalo konvulzivnim, tjelesnim veseljem ili lakonskim osmijehom. Humor je, dakle, osnovni element koji razlikuje čovjeka od životinje; posljedica je kulture” (Critchley 2007: 35). U prilog antropološkomu poimanju humora ide i Plessnerova teza prema kojoj čovjek u prirodi uživa drugačiji položaj od životinje. Čovjekov je položaj ekscentričan⁹ (*exzentrisch*), a položaj životinje je *zentrisch*, odnosno postavljen u središte. Nadalje, prema toj tezi životinja samo živi i doživljava (*lebt und erlebt*), čovjek naprotiv ne samo da živi i doživljava nego doživljava i svoje doživljavanje (*erlebt sein Erleben*): “Prema tome, ljudi su ekscentrični jer žive iznad ograničenja koja im je postavila priroda, udaljavajući se od svojih neposrednih doživljaja. Budući da žive izvan sebe, misaona aktivnost ljudi uzrokuje raskid s prirodom” (Critchley 2007: 36). Critchley humoru pridaje važnu ulogu istraživanja toga raskida između prirode i čovjeka, odnosno između prirode i kulture. Rezultat je toga smijeh izazvan metamorfozama u kojima čovjeka pretvaramo u životinju ili životinju u čovjeka (Critchley 2007: 36). No tu moramo biti oprezni u poimanju komičnosti te promjene. Kada čovjeka pretvorimo u životinju, tada nam se to može doimati od-

⁸ U djelu *O dijelovima životinja* piše “...nijedna se životinja ne smije osim čovjeka” (Critchley 2007: 33).

⁹ Ta ekscentričnost čovjeku omogućava da se udalji (barem na razini svijesti) od svojega tijela i zauzme neku vrstu kritičkoga položaja u odnosu na vlastito tijelo. I upravo to, smatra Critchley, kada tijelo subjekt postaje za nas objekt, potvrđuje mogućnost zauzimanja kritičkoga položaja i naglašava našu otuđenost od svijeta i prirode (usp. Critchley 2007: 33).

vratno ili groteskno, jezivo – “beznadne, nesposobne, neobične životinje, koje seru sa stabala i rokéu poput čovjekolikih majmuna”, ali kada je riječ o pretvaranju životinja u čovjeka, tada nam se životinje mogu učiniti uljudnima (Critchley 2007: 42). Zadržimo se još kratko na onome što Critchley naziva etničkim humorom. I sam Critchley potvrđuje da je humor donekle univerzalan. Time se referira na činjenicu da je on prisutan u svim kulturama. Međutim, tvrdi da s jedne strane postoje velike razlike u vrsti humora. Iz primjera koje ćemo navesti nije baš jasno razumljiva ta razlika, no pretpostavljamo da je riječ o različite poimanju različitih kultura, što jest ili što bi mogao biti predmet smijeha. S druge strane, drugo razlikovno¹⁰ obilježje koje humor ne čini u potpunosti univerzalnim mogao bi biti intenzitet smijeha. Tu nam kao primjer navodi citat Mary Douglas: “Znamo kako se za neka plemena govori da su mrka i da se ne smiju. Druga se lako smiju. Pigmeji leže na tlu i ritaju se, dahćući i tresući se u paroksizmu smijeha” (Critchley 2007: 68–69). Iako humor formalno možemo smatrati univerzalnim, on je prvenstveno, ističe Critchley, lokalni, smisao za humor obično je određen kontekstom, što i dokazuje primjerom kada iznimno smiješan vic pokušavamo prevesti na strani jezik. No i tu je Critchley oprezan pa se ispravljajući da je to slučaj samo kod verbalnoga humora, a onaj neverbalni je u drugačijemu položaju, što je vidljivo iz primjera Charlieja Chaplina ili Mr. Beana (Critchley 2007: 69). Služeći se neprevodljivosti viceva, Critchley implicitno definira jednu funkciju humora. Humor možemo smatrati jezičnim obrambenim mehanizmom kao svojevrsnim oblikom kulturnoga znanja tipičnim samo za određenu skupinu. Kriterij neprevodljivosti govornicima pruža osjećaj posebnosti ili čak kulturne nadmoći: “Doista, ne događa li se to pri susretu sunarodnjaka u stranoj okolini, na odmoru ili kongresu, gdje je brzina zbližavanja razmjerna zajedničkom smislu za humor i zajedničkom osjećaju njegove jedinstvenosti? Našu kulturnu osebnost nosimo poput izolacijskog sloja protiv strane okoline” (Critchley 2007: 70).

Drugi je problem preklapanje teorija humora, na što nas upozorava Hartmann. Hartmann u *Estetici* navodi osnovne teze koje se dotiču komičnoga, a koje prema njemu nisu sasvim jasno definirane – te sve teze ili teorije pokazuju određenu sličnost ili podudarnost¹¹ (Hartmann 1968: 496). Hartmann do toga zaključka ne dolazi

¹⁰ Daljnju sponu između etosa i etnosa, prema Critchleyu, možemo pronaći i s obzirom na narod, pleme, društvenu skupinu ili u modernome svijetu naciju. U odnosu na humor to se često neodređeno izražava na dva načina: prvo, da “stranci” nemaju smisla za humor, i drugo, da su smiješni. Vjeruje se da su “oni” manje vrijedni od “nas” ili barem na neki način u nepovoljnijem položaju jer “oni” nisu poput “nas”. To je prijeteće naličje vjerovanja u neprevodivost i ekskluzivnost humora (Critchley 2007: 70–71).

¹¹ Hoover također smatra da ponekad, iako ne navodi konkretne primjere, može doći do preklapanja teorija humora, referirajući se pritom na teoriju superiornosti, inkongruencije i olakšanja (2013: 66–67).

usporedbom teorija humora, nego sažetim prikazom postupnoga pojavljivanja teorija humora te, navodeći pojedine teoretičare humora, izvodi ključne elemente humora: privid značajnoga ili važnoga koji prelazi u besmisao te time u samoukidanje privida u ništavno i neočekivano. Te elemente Hartmann smatra ključnima za razumijevanje funkcioniranja humora.

Problem pri istraživanju humora može nam predstavljati i brojnost teorija koje se bave humorom ili jednim od srodnih oblika humora. Smuts smatra da je redukcija teorija humora u tri skupine – teorije inkongruencije, olakšanja i superiornosti – pretjerana simplifikacija. Navodi broj od sto vrsta teorija humora, a kao primjer i dvije moguće klasifikacije. Teorija humora klasificira se u osam glavnih tipova (biološka teorija, superiornost, inkongruencija, iznenađenje, ambivalencija, izdanje, konfiguracija i psihoanalitičke teorije), odnosno teorije humora dijele se na temelju pitanja kojima se primarno bavimo: funkcionalne (svrha humora u ljudskom životu), stimulacijske (što određeni predmet smijeha čini smiješnim) i teorije odgovora (zašto nam se stvari čine smiješnima).¹² Prema Perišiću, od Platona do sredine 20. stoljeća bilo je osamdesetak teorija smijeha, a poznati poljski humorist Gabrijel Laub iznosi podatak da se teorijom smijeha pozabavilo osamsto autora (2012: 20).

Istaknimo još jednu poteškoću za istraživanje humora. Perišić ističe da je smijeh najmanje predmet znanosti o književnosti (2012: 9) te postavlja pitanje je li moguće smijeh istraživati čisto teorijski ili samo teorijski – intuitivno (2012: 19). Propp predbacuje važećim teorijama apstraktnost i potpunu općenitost te da su stvarane neovisno o bilo kakvoj realnoj stvarnosti. Kako bi ih se moglo razumjeti, potrebno je više desetaka stranica da bismo našli neke činjenice kojima bismo mogli potvrditi konkretne postupke, stoga Propp zagovara induktivni pristup kontrastivnom analizom činjenica (1984: 17–18).

Critchley u djelu *O humoru* nudi pregled triju teorija humora (Critchley 2007: 13–14) koje je preuzeo od Johna Morrealla. Prema prvoj teoriji smijemo se zbog osjećaja superiornosti¹³ nad drugim ljudima, zbog iznenadna blaženstva koje potječe od iznenadne predodžbe neke izvrsnosti u nama, i to usporedbom sa slabostima drugih ili s našom prijašnjom. Critchley kao primjer ističe, kako ga on naziva, etnički humor

¹² Smuts, Aaron. Humor. Internet Encyclopedia of Philosophy, www.iep.utm.edu/humor/#SH1b/, pregledano 26. 12. 2019.

¹³ Prema Hartmanu, superiornost je subjektivna, tj. veže se za karakter osobe. Tako jednu krajnost čini šaljivdžija koji sve preokreće i ne dopušta nikakvu ozbiljnost, a drugu krajnost čini osoba koja ne razumije nikakvu šalu i sve uzima smrtno ozbiljno. Samim je time čovjek bez humora i sam eminentan predstavnik komike, odnosno onaj koji nije u stanju smijati se vlastitim slabostima ili slabostima sličnim svojim, taj samog sebe čini komičnim predmetom (Hartman 1968: 508–509).

koji je smijeh superiornosti¹⁴ ili iznenadno blaženstvo zbog izvrsnosti i tuđe gluposti (Critchley 2007: 72). Zadržimo se kod ove teorije još i na Freudu. Critchley navodi da Freud u *Der Humor* pokazuje kako je fenomen humora doprinos superega¹⁵ komičnom. To znači da u humoru superego promatra ego s visine, zbog čega se ego doima sićušnim i trivijalnim. Osnovna je tvrdnja eseja, smatra Critchley, da u humoru postajemo smiješni samima sebi priznajući to smijehom ili samo smiješkom. Humor je u osnovi ismijavanje samoga sebe (...), a Freudovo shvaćanje humora daje normativni kriterij za Critchleyevo shvaćanje humora: naime, razliku¹⁶ između ismijavanja sebe i ismijavanja drugih (Critchley 2007: 94). Zapravo, Critchley tu pokušava prikazati svojevrsnu dihotomiju nadmoći. Nadmoć se očituje kao ismijavanje drugih ili samoga sebe, u prvome slučaju doimamo se kao djeca i pritom se koristimo vicevima kao medijem, a u drugome slučaju kao dostojanstveni odrasli uviđajući svoje vlastite mane. Morreallova razmišljanja o humoru počinju s Platonom. Smatra da se smijemo ljudima koji su relativno nemoćni. Naš je smijeh neka vrsta zlobe, čime je to emocija koja može dovesti do gubitka kontrole i koju treba izbjegavati (1987: 10). Grlić smatra da je, prema Aristotelu, komedija prikazivanje onoga što je u čovjeku slabije. To slabije veže za osobinu koja može biti smiješna, ali smiješno nije naslađivanje tuđim manama ili estetskim vrijednostima, nego je smiješno ono što je moralno manje vrijedno, i to moralno dopustivim sredstvima kako ne bi došlo do veće štete (1972: 27–28). Drugim riječima, i kod Platona i kod Aristotela humor je vrednovan kao moralna kategorija koju se može zloupotrijebiti s ciljem nemilosrdnoga ismijavanja drugih. Oni zagovaraju humor koji ismijava samo moralno manje vrijedne ili neplemenite pojave. I Bergsonovu mehaničnost¹⁷ možemo time podrediti teoriji superiornosti. Plessner nam pojašnjava Bergsonovu teoriju humora. Komično je određeno ljudskom sferom ili, drugim riječima, svojstveno je samo čovjeku, a drugi životni ili neživotni oblici komični su samo zato što u njima prepoznajemo nešto ljudsko. Dakle, smijeh je ljudski fenomen,

¹⁴ Tako se primjerice Francuzi smiju Belgijcima, Belgijci Nizozemcima, Danci Šveđanima, Šveđani Fincima, Škoti se smiju Englezima, Englezi Ircima... (usp. Critchley 2007: 71).

¹⁵ Tu vjerojatno misli na savjest.

¹⁶ “Smijući se nesreći drugih ponašamo se kao djeca, a prema sebi kao odrasle osobe. Međutim, prihvaćanje humorističkog stajališta prema sebi upravo je obrnuto: ponašamo se prema samima sebi kao dijete iz perspektive odrasluga: gledamo svoj djetinjasti, umanjeni ego iz kuta velikog, odraslog superega. Upravo zbog toga Freud kaže da humor ima dostojanstvo ili vrijednost, *eine Würde*, koja nedostaje vicevima. Odnosno, u vicevima se smijemo drugima, doživljavamo njih smiješnima, a sebe superiornima” (Critchley 2007: 96).

¹⁷ Hoover Bergsonovu teoriju izdvaja i naziva je mehaničkom ili *The Mechanical Theory*. Kao primjer za teoriju navodi lik Homera Simpsona iz popularne crtane serije *The Simpsons*, ali navodi i primjere serija u kojima se likovi postupno mijenjaju, izgrađuju i gube ono sebi svojstveno mehaničko, komično svojstvo kao npr. u *The Big Bang Theory* (2013: 69–73).

antropološki i tipičan za neku grupu, društvo koje se smijehom koristi kao svojevrsnim korektivom, prijekorom ili upozorenjem. No na što se tim smijehom upozorava, što se želi korigirati? “Držanje, kretnje i kretanja ljudskog tijela komični su u onoj mjeri u kojoj nas to tijelo pritom podsjeća na puki mehanizam.” Kao da se komičnoj osobi poručuje da bude elastična, da se prilagođava svim prigodama. U tu mehaničnost spadaju, tumači Plessner, ne samo primjerice kihanje usred nekoga razgovora nego i pretjeranost, ceremonijalnost, automatizirana birokracija, krutost, odnosno sve neživotno što želi oponašati, upravljati ili proturječiti životnom (2010: 74–76).

Nadalje, drugu teoriju Critchley naziva teorijom olakšanja¹⁸. Prema toj teoriji smijeh je oslobađanje zatomljene nervozne energije. Naime, prema Freudu¹⁹, energija oslobođena i ispražnjena u smijehu donosi ugodu zato što štedi energiju koja bi inače bila utrošena na obuzdavanje ili potiskivanje psihičke aktivnosti. Grlić objašnjava da je tu riječ o nagomilanim osjećajima koji su posljedica određene situacije, a prevladavaju se afektivnim humorističnim stavom koji može biti primjerice vic ili dosjetka (Grlić 1972: 39). Critchley naglašava i tjelesnost²⁰, tj. fizičku stranu humora, ističući da je važno prisjetiti se da je u humoru slijed napetosti i olakšanja zapravo tjelesno stanje. To znači da vic izaziva tjelesni odgovor, od smijuljenja preko hihota do grohota. Smijeh je mišićni fenomen koji se sastoji od isprekidanoga stezanja i opuštanja mišića lica te odgovarajućih pokreta u ošitu. S tim povezana stezanja grkljana i epiglota prekidaju obrazac disanja i ispuštaju zvuk (Critchley 2007: 18).

I, na kraju, treću teoriju naziva teorijom inkongruencije²¹. Teorija inkongruencije zagovara da humor proizlazi iz doživljaja nepodudarnosti onoga što znamo ili očekujemo s onim što se uistinu dogodi u vicu, dosjetki, pošalici ili besmislici. Humor proizlazi iz nesklada između stvarnoga stanja stvari i načina na koji se ono prikazuje u vicu, između očekivanja i zbilje. Humor iznevjerava naša očekivanja stvarajući novu

¹⁸ Spominje i Kanta kako bi nam pobliže objasnio teoriju olakšanja. U *Kritici moći suđenja* Kant tumači da tu dolazi do nagle preobrazbe nekoga napetog očekivanja u ništa. Kada shvatimo smisao, napetost nestaje, a mi osjetimo komično olakšanje (Critchley 2007: 16).

¹⁹ Prema Hooveru, predvodnik je teorije olakšanja Sigmund Freud. Freud vjeruje da je humor vrsta olakšanja od određenoga oblika društvene represije ili nagomilanih emocija, no ujedno izražava i kritiku ove teorije navodeći da ne doživljavamo uvijek u humoru olakšanje, primjerice čitajući jednostavan komični strip (2013: 81–84).

²⁰ Pozivajući se na Kanta, Critchley govori i o “titanju organa” (*die Schwingung der Organen*). Kada se jako smijemo, doslovce osjećamo titranje ili podrhtavanje organa, zbog čega smijeh može i boljeti prepustimo li mu se s prevelikim ushitom (Critchley 2007: 19).

²¹ Perišić smatra Platona začetnikom teorije inkongruencije. Uzrok toga nesklada Platon vidi u porocima koji su zasnovani na “metastaziranoj utopiji”. Tako je smiješan onaj čovjek koji misli da je bogatiji, viši, ljepši, plemenitiji, dok u stvarnosti to nije slučaj. Pritom su nemoćni predmeti humora smiješni, a moćnici su vrijedni prijevira (2012: 57).

ozbiljnost, mijenjajući situaciju u kojoj se nalazimo. Critchley navodi Cicerona koji nam za već spomenutu treću teoriju može poslužiti kao dobar primjer. Ciceron u djelu *O govorniku* piše da je "... najpoznatija vrsta smiješnoga kada jedno očekujemo, a izgovori se nešto drugo: i u tom se slučaju sami smijemo vlastitoj pogrešci" (Critchley 2007: 11–12). Morreall objašnjava da su Kant i Schopenhauer glavni predstavnici teorije inkongruencije ili nesklada, ali naglašava i njihovu različitost u tumačenju teorije. Kant tumači bit humora u izostanku očekivanja, odnosno izostanku kongruencije, skladnoga²², dok Schopenhauer izvor te neskladnosti vidi u proturječju našega senzornog znanja ili opažanja o stvarima i apstraktnoga znanja o tim istim stvarima²³ (1987: 51).

Morreall kritizira sve tri teorije i nudi svoje rješenje, zapravo novu teoriju. Prema Perišiću, Morreall tumači da je osnova za postizanje humora rezultat ugodne psihološke promjene. Promjena koja izaziva tu ugodu mora biti iznenadna, a osjećaj koji je prati Morreall naziva zabavom ili *amusement* (1987: 31). Morreall smatra da svi slučajevi smijeha ne uključuju osjećaj superiornosti i to potvrđuje primjerom u kojemu smijeh bebe, kada je poškakljamo, nije uzrokovan osjećajem superiornosti jer je taj smijeh nastao prije nego što je beba sposobna za vlastite kognitivne procjene. Isti primjer koristi i za teoriju nesklada. Dječji smijeh tu nije rezultat nesklada, a isto vrijedi i za odrasle kada npr. osvoje dobitak na lutriji. Kod Freudove teorije olakšanja također navodi argumente da ne dolazi u svim slučajevima do otpuštanja nerveze ili napetosti uzrokovane humorom kao npr. kod nekih jednostavnih viceva. Predlaže novu teoriju koja mora uvažiti nekoliko kriterija: humorom mora doći do promjene psihološkoga stanja, može biti kognitivna i/ili emocionalna, ta promjena mora biti iznenadna i ugodna: "Laughter results from a pleasant psychological shift" (1987: 128–133).

ANALIZA HUMORA

Kod humora Janka Jesenskoga nije riječ o lakome, zabavljačkom humoru radi humora, nego humoru koji u ovome radu promatramo s više aspekata polazeći od analize

²² Perišić navodi prema Kantu: "Smeh predstavlja jedan afekat koji poniče iz iznenadnog preobražaja napregnutog očekivanja u ništa." (2012: 95)

²³ Perišić navodi prema Schopenhaueru: "Smeh svagda nastaje ni iz čega drugog doli iz najednom opažane nepodudarnosti između pojma i realnih objekata koji se – u bilo kojem pogledu – tim pojmom obuhvataju: sam smeh je upravo samo izraz ove nepodudarnosti." (2012: 101)

strukture djela, tj. uloge njegovih strukturalnih²⁴ elemenata pri izražavanju situacijskoga humora. Strukturni su elementi koji čine cjelinu djela opisi, uloga pripovjedača te monolozi i dijalozi među likovima u humoreskama. Korpus u analizi strukture pripovijetki čini 10 humoreski iz već spomenute zbirke *Malomestské rozprávky* i pritom navodimo konkretne i najreprezentativnije primjere, što smatramo bitnim za razumijevanje humora Janka Jesenskoga.

Možemo izdvojiti nekoliko funkcija humora Janka Jesenskoga. Jedna je humor s poantom koji nam služi kao korektiv sredine. Naime, humor zapravo izokrene zbilju, *pobrka* je ili pak složi istinu na drugačiji način, ali kad humoristični učinak izgubi svoju jačinu, kada situacijski humor izgubi na intenzitetu, opet je sve kako je i bilo, s tim da ranije važeće istine više nemaju istu vrijednost. Istodobno, takav humor nije oslobođen predrasuda i konvencionalnosti. Naime, važan je za sredinu koju autor interpretira i prikazuje, služi mu kao zrcalo u kojemu autor otkriva, prikazuje i interpretira društvo te odbacuje sve idealističke, sanjarske iluzije o humanistima koji rade za opće dobro ili, drugim riječima, ukazuje na svojevrsnu nadmoć nad likovima humoreski te pokazuje inkongruentnost zbilje. Jesenský poantu sakriva između redaka ili u samome završetku djela ili ju pak eksplicitno ironičnim tonom izriče pripovjedač. U prvome primjeru pripovjedač u pripovijetki *Šťastie v nešťastí, nešťastie v šťastí* polemizira o odnosu između bogatih i siromašnih, banke i dužnika. Bogati ne pokazuju nimalo milosrđa kad je riječ o pružanju pomoći siromašnima. U drugome primjeru pripovjedač u *Výborníku* ponavlja već odavno poznatu mudrost o prolaznosti svega pa tako i slave na primjeru vijećnika koji u trenutku izgubi svoj ugled među ostalim vijećnicima. U trećemu primjeru pripovjedač ironičnim tonom u *Mojoj domácoj pani* razotkriva malograđansku sredinu za koju vrijede određena nepisana pravila. Glavni lik upada u gazdaričinu nemilost jer na seoskim proslavama ne pleše s njezinom kćeri, stoga traži novi smještaj.

(1) Čo by taký boháč mal milosrdenstvo... Bohatí sú práve takí tupí, čo sa srdca týka, ako tí po bankách. Udri sa po vrecku, keď sa chceš s nimi zhovárať. Hľadajú statočnosť vo vrecku a nájdu ju v plnom. Prázdne vrecko – nestatočný človek... Čerta netráť cti chudoba... Chudobný človek hotová opica... (Jesenský 2010: 5)²⁵

²⁴ Kompozicija kratke proze *Malograđanskih priča* može se definirati kao jednostavna. Obično je riječ o podjeli na uvod, zaplet, vrhunac, preokret i rasplet ili formalne cjeline, pri čemu se koriste i dodatni postupci, primjerice uvođenje u radnju *in medias res* ili *flash-back* postupak i sl.

²⁵ Zar bi takav čovjek imao milosti... Bogati su upravo tako u srcu hladni kao i oni što su po bankama. Udari te po džepu, kad s njima želiš razgovarati. Odvažnost traže u džepovima i nađu je kad su puni.

(2) Ale nič netrvá večne. Menovite sláva nie. Ako keď sa chlapec zrúti z lipy, kde vtáčence vyberal. Len pred chvíľou bol vysoko nad chalupami, a hľa, nevie sa pozbierať zo zeme. Jediná minúta, okamžik. (Jesenský 2010: 16)²⁶

(3) Na druhý deň ráno prilepil som veľkú ceduľu na bránu s nasledujúcim textom: “Elegantnú izbu dostať do prenájmu pre mladého človeka, ktorý pri každej príležitosti vykrúti domácu slečnu.” Len kde ja nájdem byt bez domácich slečien? Porad’te! (Jesenský 2010: 36)²⁷

Nadalje, navodimo i humor kao ambivalentan pokazatelj stvarnosti, tj. kao nesporazum između mogućega, ostvarivoga i neočekivanoga, ističući tako inkongruentnost zbilje i pretresajući pritom aktualna politička zbivanja ili događaje u osobnome životu pojedinca. Glavni lik Đuro Koštial’ u *Šťastie v nešťastí, nešťastie v šťastí* samo glumi da je ozlijeđen, sa sobom vodi unutarnju bitku što učiniti kada i ako dođe liječnik (primjer 4). Sljedeći primjer (5) pokazuje tipičnu upotrebu javne pozicije za vlastitu korist. Vijećnik Dionýzsius Ježo u *Výborníku* zapravo je po zanimanju postolar te njemu ne odgovara da se trotoar poploči za vrijeme oblačnoga vremena kako ljudi ne bi hodali po blatu jer tako ne bi prodao mnogo čizama.

(4) Ďura trhlo. Už zo tretí raz počul spomenúť doktora a srdce mu zabúchalo. – Veď, ak doktor príde, nuž ho prezrie a všetko uvidí, – myslel si. – Lepšie bude, keď sa zobudím a skočím z postele... Alebo, keď sa aj zobudím, a z postele jednako nezoskočím... Vec na uváženie... Zostanem ležať, ale sa zobudím... Až pre doktora pošlú, času dost’. (Jesenský 2010: 7)²⁸

(5) Nedávno chceli páni akýsi trotoár. Každý si má svoje preddomie vyložiť kameňmi, aby aj keď je blato, bolo sucho. Toto sa už pánu majstrovi nepáčilo. Keď je sucho, netreba trotoáru, a keď je blato, pľušť, nečas, aj ten vrabec sa uchýli pod strechu. Nech každý čaká, kým sa vyjasní. A ten, ktorý musí, nech

Đavla nije sramota biti siromašan... Siromašan čovjek – gotova budala... (preveo autor rada)

²⁶ Ali ništa ne traje zauvijek. Pogotovo ne slava. Kao kad dečko padne s lipe, u kojoj je ptice iz gnijezda krao. Ni tren ranije bio je visoko na krovovima, a vidi ga sad, ne može se podići sa zemlje. Jedna minuta, tek jedan čas. (preveo autor rada)

²⁷ Sljedećega sam dana prilijepio na vrata veliku cedulju sa sljedećim riječima: “Dati u najam elegantnu sobu mladiću koji će u svakoj prilici okrenuti domaćicu. Ali gdje ću naći stan u kojem nema domaćica? Dajte mi savjet!” (preveo autor rada)

²⁸ Ďura se trgnuo. Već treći put čuo je doktora kako govori njegovo ime i srce mu zakuca. – Eto, ako doktor dođe, bacit će pogled i sve će mu biti jasno, – tako je mislio. – Još će biti bolje ako se probudim i iskočim iz kreveta... A mogu se i probuditi, a ne ustati se iz kreveta... Imam o čemu razmišljati... Da ostanem ležati, ali budan... Dok oni ne pošalju po doktora, ima vremena. (preveo autor rada)

príde k nemu, k pánu majstrovi. Dá mu čižmy po hrdlo a lacno. Nie sú na to čižmy, aby sa nenosili. Ako to slnce, dážď, hrmavica, chumel', tak aj čižmy sú od pána boha. (Jesenský 2010: 14)²⁹

I spomenimo još humor fantastike. To su fantastični prizori u kojima se neočekivanim spletom događaja fantazija i stvarnost izmiješaju u kakvu neočekivanu čaroliju ili jezu zbog koje čitatelja hvata osjećaj straha od smijeha. Jesenský time raskrinkava svijet praznovjerja, a ujedno i nakratko posjećuje svijet fantastike kako bi to postigao. Primjer (6) priča je koja kruži selom u *Strašidlu*, prema kojoj se u ponoć ukazuje duh župnika i na prolaznike baca kamenje, a za njim puže duh mrtvoga djeteta.

(6) “Ukazuje sa o polnoci farár, čo akési decko zamordoval. Kamenie hádže na okoloidúcich. Trafí každého a tam, kde trafí, ochromie úd. Čosi bieleho sa plazí za ním a kvíli. To je to decko. Ešte nevedelo chodiť, keď ho zabil. Preto sa plazí.” (Jesenský 2010: 13)³⁰

1. Analizirajući ulogu pripovjedača s aspekta situacijskoga humora dolazimo do zaključka da pripovjedač u humoreskama ima više različitih uloga. Pripovjedač je u ulozi skrivenoga promatrača. On promatra likove iz sigurnosti i skriven je, a likovi se doimaju uhvaćeni u zamku iz koje se moraju iskoprcati kako god znaju i umiju. Istodobno, dobivamo dojam da je riječ o nekoj skrivenoj kameri. Pripovjedač kao da je u ulozi moderatora koji snimatelju daje upute kako i u kojoj situaciji snimati likove. Navodimo primjer (7) iz pripovijetke *Šťastie v nešťastí, nešťastie v šťastí*. Đuro ulazi u kancelariju bankovnog službenika s namjerom da plati svoj dug banci. U kancelariji nalazi istu osobu koja je sudjelovala u nesreći i od koje je praveći se da je ozlijeđen stekao dvjesto kruna. Đuro od šoka zastane nepokretan kao kakav kameni kip.

(7) Bankový sluha ho zaviedol až ku dverám... Ďuro zaklopal, pritlačil kľučku a potichu vtiahol sa do kancelárie. Pozrel a od ľaku ani dvere neprivil. Zostal

²⁹ Nedavno su gospoda željela nekakav trotoar. Svako je trebao ispred svoga praga popločiti kamenom, pa da bude suho i kada je blata. Ali gospodinu majstoru se to već nije sviđalo. Kad je suho, trotoar nije potreban, a kad je blato, nevrjeme, svi se ionako sklone pod neki krov. Neka svako pričekda da se razvedri. A ako neko mora, neka dođe k njemu, majstoru. Dat će mu čižme do grla i to za male novce. Čizme su tu da ih ljudi nose. Kao i sunce, kiša, oluja, vijavica, tako je Bog i čižme dao. (preveo autor rada)

³⁰ “U ponoć se ukazuje župnik koji je ubio nekog dječčića. Baca kamenje na prolaznike. Svakoga pogodi, a gdje pogodi, tamo ostane kljast. Nešto bijelo za njim plazí i cvili. To je to dijete. Još nije znalo ni hodati kad ga je ubio. Zbog toga i puže.” (preveo autor rada)

ako skamenelý stáť. Pri veľkom písacom stolíku sedel včerajší pán s hrdzavými fúzmi a hľadel na neho. (Jesenský 2010: 8)³¹

Pripovjedač nije uvijek isključivo objektivan, nego i subjektivan s ciljem da u određenome omjeru dopušta ili ne dopušta da je lik predmet podsmijeha. U takvim situacijama pripovjedač kao da suosjeća s likovima ili pak suprotno tome osjeća prijezir prema likovima. U primjeru (8) iz *Večere* pripovjedač tijekom dijaloga opisuje odvjetnikovu smiješnu reakciju. Odvjetnik se nasmije, (9) pripovjedač osjeća prijezir prema liku u *Doktoru*. Pán Sásik imitira pripadnike visokoga sloja hodom i odjećom i pod svaku cijenu želi promijeniti svoj društveni status. Ne može se nikako pomiriti da je jednostavan urar, obrtnik i kad god može pretvara se da je službenik. Već na početku humoreske imamo naznaku da će glavnoga lika pripovjedač izvrgnuti ismijavanju. I upravo to se događa u primjeru 10. Neujednačeno i nespretno ponašanje glavnoga lika prerasta u kritiku, izrugivanje i ismijavanje malograđanskoga mentaliteta i preobrazbe iz građanina nižega sloja u građanina višega sloja društva. Pripovjedač tako na posredan način pomoću drugih likova kritizira njegov vanjski izgled, način odijevanja i nespretno ponašanje na balu. Njegov pokušaj imitiranja manira visokoga sloja, odnosno njegov pokušaj podizanja prepoznatljivoga skuta svečanoga odijela završava vrtnjom oko vlastite osi, što kulminira smijehom svih prisutnih³².

(8) “Kúpiš si za štyri bryndze, napiješ sa vody, staneš si ku sporáku a máš večeru.” “Tak vrael. A to je aj pravda.” Advokát sa usmial. Klient sa zamračil. “Nie je to k smiechu. K plaču, pán doktor, k plaču. Ľudia by povedali, že to zo skúposti.” (Jesenský 2010: 21)³³

(9) Nemohol nijako svojmu osudu odpustiť, že je len jednoduchým hodinárom. Má panské zvyky. Je veru dosť múdry, a predsa musí nie rozumom, ale rukami pracovať. Preto, keď len mohol, zatajil svoje remeslo, a kde ho nepoznali, vydal sa za stoličného pisára alebo inakšieho úradníka. Vyhľadával panskejšie spoločnosti a bol veľmi rád, keď si mohol sadnúť neďaleko pánov. Ľudia jemu rovní

³¹ Sluga iz banke odveo ga je pravo do vrata... Ďuro je zakucao, pritisnuo kvaku i tiho se uvukao u ured. Bacio je pogled, a zbog laka nije zatvorio vrata. Stao je kao ukopan. Jučer je gospodin riđih brkova sjedio za velikim radnim stolom i gledao ga. (preveo autor rada)

³² Prema Plessneru, u takvu primjeru Bergson smijeh tumači kao svojevrsnu društvenu kaznu koja se očituje kao smijeh (2010: 74–76).

³³ “Za četiri si kupiš bryndze, napiješ se vode, staneš kraj štednjaka i imaš večeru.” “Tako je rekao. I to tako upravi i jest.” Advokat se nasmiješio. Kljent se namrštio. “Nije to za smijeh. Za plakati je, gospodine doktore, za plakati. Ljudi bi rekli da je to iz iskustva.” (preveo autor rada)

zdali sa mu, ako sa to u nás govori, “chrapúňmi”. (Jesenský 2010: 27)³⁴

(10) Po tanci sa chcel hodiť do fotela vedľa Viery, tak ako to doma proboval. Hľadal krídla fraku, aby ich zodvihol, ale našiel len jedno. Spočiatku len hmatal, hmatal, ale druhé krídlo nedajbože nájst'. Potom sa počal vrtieť, ako pes za svojim chvostom. Krídla nebolo. Pozrel na slečnu Vieru celý skonfundovaný. Tá sa už nevedela zdržať a vypukla napriek svojmu aristokratizmu v hlasný smiech, až sa musela prikrčiť, tak ju zaklalo v boku. Kládla si spočiatku šatku na ústa, ale to nepomohlo. Smiech srdečný, veselý, hlasný znel dvoranou a chytal sa okolitých dám a pánov. Konečne smialo sa všetko. Ešte aj pikolo z kasína vošiel a šiekral kvôli škreku. (Jesenský 2010: 30)³⁵

Nadalje, pripovjedač je zapravo uvijek ironičan. Tu ironičnost naglo prekida isključivo kada eksplicitno bez naznake smijeha navodi što likovi rade i time stječemo dojam da sugerira, daje upute čitatelju kao didaskalije u dramskom tekstu. No, njihova primarna funkcija nije davati upute glumcima, tj. likovima, nego svojim sadržajem dodatno pridonijeti humoru. U sva tri primjera nailazimo na pripovjedačevu ironičnost, ali pripovjedač je dovodi u vezu s različitim stvarima. U primjeru (11) pripovjedač komentira Ježovo ponašanje kao nekakvog “vlastodršca”, u primjeru (12) u *Redaktoru* prikazuje dječju igru u kojoj bi se djeca na uzvik “Turčin” morala smijati, a na uzvik “Mađar” morala biti tužna, tko bi se pak na uzvik “Mađar” smijao, dobio bi batina. Naposljetku, u primjeru (13) u pripovijetki *Vydaj* pripovjedač ironičnim tonom, ali i subjektivnim suosjećanjem žali što se Zuzka udaje, iako treba biti iznimka i po vlastitome nahođenju želi ostati neudana.

(11) Takýto potentát bol Ježo v obecných záležitostiach. Už by ho aj boli vyvolili za podričtára, ale si ešte pestoval svoje remeslo. Len to mu nedovolilo.

³⁴ Nikako nije mogao oprostiti svojoj sudbini što je tek puki urar. Navike su mu gospodske. Prilično je pametan, a opet ne smije raditi glavom nego rukama. Zato, kad god bi mu se prilika ukazala, skrivao je što radi i tamo gdje ga ne poznaju izdavao se za pisara ili kakva drugog činovnika. Tražio je gospodskije društvo i vrlo se veselio kad je mogao sjesti nedaleko od gospode. Ljudi njegove razine njemu su se činili, kako se to kod nas kaže, ni vrit ni mimo. (preveo autor rada)

³⁵ Nakon plesa htio je stati na fotografiju pored Vjere, kako je to kod kuće uvježbao. Tražio je repove od fraka da bi ih podigao, ali našao je samo jedan. U početku je samo napipavao i napipavao, ali, ne daj Bože, da mu se posrećilo naći drugi rep. Onda se počeo vrtjeti, kao pas za svojim repom. Ali rep od fraka našao nije. Sav zburjen bacio je pogled na gospodičnu Vjeru. Ona se više nije mogla suzdržavati i unatoč svojoj plemićkoj krvi prasnula je u glasan smijeh, tako da se morala zgrčiti u boku. Prvo je skrila usne šalom, ali to nije pomoglo. Veseli smijeh, od srca glasno je odzvanjao dvoranom i plijenio pažnju dama i gospode oko nje. Na koncu su se smijali svi. Još je iz kockarnice došao i pikolo i vrištao čisto da bi se vrištalo. (preveo autor rada)

Ináče mu to ani netreba. Ako výborník zastane si vždy hrdo, neodvisle. (Jesenský 2010: 15)³⁶

(12) Tieto si vymysleli akúsi podivnú hru. Jedno zakikiríkalo a druhé na to odpovedalo “Turek”. Po tomto sa všetky deti zasmiali. Kikirikí. Turek. Smiech. Trafilo sa však, že namiesto Turka povedalo Maďar. Vtedy sa deti nesmiali. Zmysel zábavy bol iste ten, že na Turka sa mali smiať, na Maďara však nie, a ktoré sa smialo na Maďara, to sprali. (Jesenský 2010: 42)³⁷

(13) Taká bola Zuzka a ja som sa nazdal, ako som už povedal, že bude výnimkou medzi dievčatmi a bezdetnými vdovami. Tešil som sa, že naše porekadlá predsa len nekuľhajú, ale sú v nich skutočné zlaté zrná pravdy, ktoré nemožno pozobat'. A tu máš! Čo sa stalo asi o mesiac na to? Zuzka sa predsa len vydala, akokoľvek je vydaj smrťou. (Jesenský 2010: 51)³⁸

Tu se odmah nadovežimo na primjere (11) i (13) i istaknimo još jednu pripovjedačevu ulogu – svjesnoga ili nesvjesnoga pripovjedača humora koji pokazuje određeni stupanj svjesnosti ili nesvjesnosti o situacijskome humoru koji proživljavaju njegovi likovi. U primjerima (14) iz *Slnečný kúpeľ* i (15) iz *Výborníka* ironijom se pripovjedač nadovezuje na daljnji tijek radnje.

(14) Ale nie preto žijeme v malom meste, aby sme sa nikdy nezasmiali a len svoje nervy kurovali. Zahrajú nám aj tu veselé frašky, keď aj nie chýrni umelci, ale teraz ten a druhý raz ten. Niekedy aj samé predstavenstvo obce... (Jesenský 2010: 10)³⁹

(15) Takto zmýšľali všetci jednoduchí výborníci. Kto bol poriadny kresťan, bol tohoto náhľadu. Pred bránou mestského domu už ich stálo zo dvadsať v kope.

³⁶ U općinskim poslovima Ježo je bio velika šarža. Već su ga htjeli izabrati za zamjenika gradonačelnika, ali on se još brinuo za svoju firmu. Jednostavno mu nije bilo omogućeno. A zapravo mu to i ne treba. Kao vijećnik će ostati uvijek ponosan i nezavisan. (preveo autor rada)

³⁷ Oni su izmislili neku čudnu igru. Jedno bi zakukurikalo, a drugo bi na to odgovorilo “Turčin”. Na to bi se sva djeca nasmijala. Kukuriku. Turčin. Smijeh. Međutim, dogodilo se da je netko umjesto Turčin rekao Mađar. Tada se djeca nisu smijala. Smisao zabave je bio upravo taj da su se na Turčina trebali smijati, a na Mađara ne. A ako bi se netko smijao na Mađara, njega bi ismijavali. (preveo autor rada)

³⁸ Takva je bila i Zuzka i mislio sam, kao što sam već rekao, da bi ona mogla biti iznimka među djevojkama i udovicama bez djece. Bilo mi je drago što naše poslovice nisu tek prazne riječi, nego je u njima mudrost na koju se uvijek možemo osloniti. I eto ga! I što se dogodilo oko mjesec dana kasnije? Zuzka se udala, iako je udaja smrt. (preveo autor rada)

³⁹ Ali nije da živimo u malom mjestu da se nikada ne bismo nasmijali i samo trošili svoje živce. I kod nas bude smiješnih predstava, pa i ako nisu neki slavni glumci, bude sad ovaj, sad onaj. Nekada to bude i samo općinsko vijeće... (preveo autor rada)

Šumeli, ako bzučia včely, keď sa roja. Šum sa zmáhal. (Jesenský 2010: 17)⁴⁰

Prema Čepanu (2001: 217), uloga pripovjedača u Jesenskovim pripovijetkama primarno se ostvaruje duhovitošću prenesenoga i doslovnoga značenja, tj. pripovjedač je regulator i koordinator izvora te posljedica svih promjena prouzrokovanih humorističnim učinkom. Time mislimo na raspored kada nastupa obrat, regulira uzročno-posljedične veze koje uzrokuju humoristični učinak te korelacije humorističnoga učinka u opisima likova. Odličan primjer takve pripovjedačeve uloge nalazimo u pripovijetki *Doktor*. Pán Sásik pobuđuje interes prolaznika raznim satovima i kutijom sa šibicama, ali ni sam pripovjedač ne zna kako ona dospijeva u izlog (16). Nakon duhovite situacije slijedi komična pojava glavnoga lika (17), on se ne zamara neznanjem mađarskoga jezika ili načinom odijevanja, nego ga opterećuje njegov socijalni status (18), na karnevalu ne zna plesati ni jedan ples, nego samo čardaš. Duhovita situacija na balu kulminira njegovim nesmotrenim ponašanjem u svečanoj odjeći i bijegom s bala (19).

(16) “Mal síce v ňom len zopár strieborných hodiniek, dve zaprášené zaušnice s červenými sklíčkami, štyri obšúchané prstene a jednu zápalkovú škatulku. Ako sa táto dostala do výkladu, nevedno, ale fakt je, že ľudia nielen že postávali pred výkladom...” (Jesenský 2010: 26)⁴¹

(17) “Fúzy pristrihoval si po anglicky a keď vychádzal, vždy sa hodil do dlhého salónového kabáta a priviazal si pod bradu červenú mašľu, natiahol žlté, vždy nové rukavičky a brával so sebou tenkú paličku... pyšno dvíhal hlavu dohora, pozrel do ďaleka a znovu ju spúšťal...” (Jesenský 2010: 26)⁴²

(18) “Nemohol nijako svojmu osudu odpustiť, že je len jednoduchým hodinárom.” (Jesenský 2004: 26)⁴³

Monologom pred zrcalom Doktor sam sebe uvjerava u uspjeh lažnog predstavljanja (krinke doktora) i uvježbava pokrete, geste koje su uobičajene u visokom sloju druš-

⁴⁰ Tako su mislili svi obični vijećnici. Tako je mislio svatko tko je bio pravi kršćanin. Pred vratima mjesnog doma već ih se skupilo dvadeset. Brujali su kao pčele kad se roje. Zujanje se stišavalo. (preveo autor rada)

⁴¹ “U njoj je imao samo par srebrnih satova, dvije prašnjave naušnice s crvenim kristalima, četiri filigranska prstena i jednu kutiju šibica. Nije poznato kako je to došlo do predstavljanja, ali činjenica je da su ljudi u najmanju ruku stajali pred predstavljanjem...” (preveo autor rada)

⁴² “Fazonirao si je brkove po engleskoj modi i kad je izašao uvijek je na sebe stavio dugi kaput, a oko vrata stavio crvenu mašnu, navukao žute, uvijek nove rukavice i tanki štap... ponosno digao glavu, zagledao se u daljinu, a zatim je spustio...” (preveo autor rada)

⁴³ Nije nikako mogao oprostiti svojoj sudbini što je bio tek puki urar. (preveo autor rada)

tva: “Sásik pozrel do zrkadla. Videl svoju tvár a zahundral: ‘Áno, áno. Nie som taký špatný. Zrkadlo necigáni.’, ‘Ved’ pohyby moje sú ozaj panské.’” (Jesenský 2010: 27)⁴⁴

(19) “Spočiatku len hmatal, hmatal, ale druhé krídlo nedajbože nájsť. Potom sa počal vrtieť, ako pes za svojim chvostom.” (Jesenský 2010: 29)⁴⁵

2. Za razumijevanje strukture humora jako su nam bitni i opisi u kojima Jesenský humorom među likovima, njihovim osjećajima, ponašanjem, različitim predmetima i prirodom stvara humoristične relacije. Takve različite relacije stvaraju humoristični učinak. Pokušajmo prikazati pojedine primjere. Jesenský stvara humoristični učinak pretjerujući u opisima ličnosti te istodobno koristi fizičke osobine likova kao predmet podsmijeha. Naime, radnja pripovijetke *Slnečný kúpel'* počinje prikazom notarove iscrpljenosti na gradskome trgu. Notar Škorec koji je tako mršav da mu visi koža, vidno iscrpljen uspijeva dugo zadržati ravnotežu i uputi se liječniku, doktoru Edutu. Konkretno, u ovome opisu (primjer 19) kombinira fizičku osobinu lika s njegovom fizičkom iscrpljenošću. U primjeru 20 Jesenský iz *Šťastie v nešťastí, nešťastie v šťastí* prikazuje pokrete, grimase i uzvike glavnoga lika koji, valjajući se u blatu i ne mareći za vlastiti šešir, želi stvoriti dojam da je u nesreći zadobio ozljedu. Humoristični učinak stvara i prikazujući ponavljanje fizičkih kretnji, i to onih zapravo neprimjetnih, iskonskih kretnji koje u danoj situaciji izazivaju smijeh. U primjeru 21 Jesenský prikazuje kako glavni likovi u *Slnečný kúpel'* prilikom vježbanja otvaraju i zatvaraju usta.

(19) Mestský notár Škorec, s chudou umučenou tvárou, na ktorej kožka len tak visela, si už zúfal. Zo dňa na deň mu bolo ťažšie prejsť cez veľký mestský ríнок. Akýsi neurčitý pocit strachu sa ho zmocňoval, keď prechádzal cez jeho holý, žabicou vydláždený priestor. Zdalo sa mu, že sa v samom prostriedku rínku potočí, zakrúti, nebude sa môcť na nič podprieť a odpadne. Druhí mávajú ten istý pocit, keď musia prejsť ponad potok cez úzku lavičku. (Jesenský 2010: 9)⁴⁶

(20) ...obrátíl sa na chrbát. Blato stekalo mu z tvári, kým si ju rukávom nepou-

⁴⁴ Da, da. Nisam baš tako loš. Zrcalo ne laže. Naposljetku, ta kretnje su mi uistinu gospodske. (preveo autor rada)

⁴⁵ U početku je samo napipavao i napipavao, ali, ne daj Bože, da mu se posrećilo naći drugi rep. Onda se počeo vrtjeti, kao pas za svojim repom. (preveo autor rada)

⁴⁶ Mjesni bilježnik Škorec, lica umornog i izmučenog na kojem je koža jednostavno bila obješena, već je očajavao. Svakoga dana bivalo mu je sve teže i teže prijeći veliki mjesni trg. Kad je prelazio preko tog, riječnim oblucima popločenog prostora, savladao bi ga neki neodređeni osjećaj bojazni. Činilo mu se da će na samom centru trga zavrtjeti se, prevrnuti, izgubiti svaki oslonac i pasti. Drugi se tako osjećaju kad moraju po brvnu prelaziti potok. (preveo autor rada)

tieral. Zostal pritom všetkom zamazaný od hlavy do päty a nijako nedvíhal sa z blata. Ba, čo viac, počal na ratu kričať. Vyvrátil ľavú nohu opäťkom von a skrčil v kolene. Potom sa zatrepal v bahne, ako ryba na suchu, oprel sa o lakeť a zas o druhý, akoby chcel vstať, ale nemohol a zas sa len zvalil a bezvládne zostal ležať, nesiahnuc ani za klobúkom, ktorý čupel hore strieškou na tri piade od neho. (Jesenský 2010: 12)⁴⁷

(21) Traja kúpajúci sa práve v tomto čase počali otvárať a zatvárať ústa. (Jesenský 2010: 12)⁴⁸

U opisima predmet podsmijeha nisu samo fizičke osobine, nego i konkretni komični prizori sredine u kojoj likovi žive. U primjeru 22 iz pripovijetke *Moja domáca pani* glavnoga lika bude zvukovi, glasanje životinja rano ujutro. Glasaju se ovan, kokoši i guske na što se glavni lik pokriva jastukom.

(22) Ráno zavčasu zobudili ma dávno nepočuté hlasy. Baranca, ktorého na moju žiadost' nepúšťali ráno do dvora, zase vypustili so všetkými sliepkami, kohútmi a husami. Darmo kryl som svoje uši pod paplón, nemohol som spať. (Jesenský 2010: 35)⁴⁹

Nadalje, likovi nisu predmet podsmijeha isključivo zbog svojih fizičkih osobina. Bitnu ulogu u komičnim opisima ima i odjeća koju likovi nose, ali i njihove osobine, njihov unutarnji život. To su rastreseni likovi, zanesenjaci ili fantastici koji su nesvjesni svoje komičnosti. U primjeru 23 Đuro u pripovijetki *Šťastie v nešťastí, nešťastie v šťastí* in medias res ljutito s torbom iz banke stupajući blatnim čizmama baca šešir na pod.

(23) Ďuro Košťal' z Horných Luhov, veľký, kostnatý sedliak, s červenou, pehavou tvárou, belavým obočím a neoholenými lícami, vyšiel z banky. Hrmatne

⁴⁷ ...okrenuo se na leđa. Blato mu je padalo s lica koje nije rukavom obrisao. Pritom je bio cijeli, od glave do pete, uprljan i nikako da se iz blata podigne. Štoviše, počeo je zvati upomoć. Iskrenuo je lijevu nogu prema nazad i van i savio je u koljenu. Zatim se koprao u kaljuži kao riba na suhom, podbočio se na lakat, prvo jedan, a onda i drugi, kao da želi ustati, ali ne može, i tada se samo stropoštao i ostao bespomoćno ležati i nije pokušao dohvatiti čak ni šešir koji je stajao s vrhom prema gore na tri pedlja od njega. (preveo autor rada)

⁴⁸ Trojica što su se kupala baš su u taj tren počela otvarati i zatvarati usta. (preveo autor rada)

⁴⁹ Ranim jutrom probudili su me glasovi koje već dugo nisam čuo. Ovna, kojeg na moj zahtjev ujutro nisu puštali u dvorište, sad su opet pustili sa svim kokošima, pijevcima i guskama. Uzalud sam prekrivao uši poplunom, spavati nisam mogao. (preveo autor rada)

prichlopil dvere a len čo sa zohol za končitým klobúkom, ktorý pohodil na zem, keď vchádzal, zamrmlal urazený: “Vietor vás knísal!” Hodil klobúk na hlavu le-dabolo, šuchol z brucha na bok kapsou, ktorá sa mu pri zohýnaní zošmykla a po-obzeral sa, kde je východ. Potom posiel kamennou dlažbou predsiene, búchajúc veľkými zablatenými čižmami. (Jesenský 2010: 3)⁵⁰

Naposljetku, Jesenský u opisima koristi i elemente fantastike. Najbolji primjer toga je u *Strašidlu* (24), gdje Jesenský u prirodnome ambijentu ljude pretvara u životinje. Izgled životinje pripisuje se čovjeku koji tako postaje stravičan i smiješan, pri čemu dodatni dojam straha daje priroda zvukovima, drvećem i vjetrom.

(24) Vietor čím ďalej, tým väčšími a častejšie fúkal a rozduval krídla plášťa. Vyzeral ako veľký netopier s ohromnými krídlami. Žito a stromy väčšími šumeli a tóne neprestávali sa hýbať. Jeho tieň šiel pred ním krivý a dlhý. (Jesenský 2010: 53)⁵¹

3. Na kraju navedimo monologe i dijaloge. U dijalozima i monolozima likovi Janka Jesenskoga u humorističnome tonu pokazuju naivnost, nestrpljivost i lakovjernost. Takav primjer (25) nalazimo u *Šťastie v nešťastí, nešťastie v šťastí*. Ďuro Košťial' raz-mišlja što će napraviti kada dobije obavijest o dugovanju pojedinoj banci. Želeći stati na kraj svojim dugovima, odlučuje ne obzirati se na obavijesti, podrapati ih ili spaliti.

(25) – Teraz je už všetkému koniec, – myslel si, idúc pomaly podbránim. – Môžem dostať aj tisíc písem, neobzriem sa o nič. Nech chodia... Príde zelená koperda zo židovskej – do pece hodím, príde biela zo starej šparkasy – na kúsky podriapem, príde červenkastá z tejto – na fajku si s ňou pripálím...(Jesenský 2010: 3)⁵²

⁵⁰ Ďuro Košťial' iz Horných Luhova, krupni seljak jakih kostiju i crvenog, pjegavog lica, prosjedih obrva i neobrijanih obraza, izašao je iz banke. Glasno je odgurnuo vrata i čim je zašao za šiljatim šeširoj koji je bacio na pod čim je ušao, uvrijedeno je progundao: “Vjetar nek vas nosi!” Hitro je stavio šešir na glavu i odgurnuo torbu s trbuha na bok jer mu se pomakla kad se sagnuo i pogledao gdje je izlaz. Zatim je pošao kamenitim pločnikom predvorja glasno stupajući teškim, blatnim čizmama. (preveo autor rada)

⁵¹ Što dalje, vjetar je sve jače i češće puhao i širio krila ogrtača. Izgledao je kao veliki šišmiš ogromnih krila. Pšenica i drveće su šuštali sve jače, a sjenke su se gibale neprestano. Duga i nepravilna, njegova sjena išla je pred njim. (preveo autor rada)

⁵² – Svemu je sada kraj, – razmišljao je polako hodajući kroz prolaz. – Mogu dobiti i tisuću pisama, ne zanima me ništa od toga. Neka idu... Od židovske dolazi zelena koverta – nju bacim u peć, ako dođe bijela iz stare štedionice – na komadiće je poderem, dođe li crvenkasta iz one – s njom ću si lulu zapaliti... (preveo autor rada)

U primjeru 26 iz *Slnečný kúpeľ* seljak Jakub glavne likove zamjenjuje za tri psihički bolesne osobe koje su pobjegle iz ludnice i žureći se obavijestiti o tome seoske predstavnike u dijalogu upozorava Mrvenčička i tako stvara pravu pomutnju.

(26) “Nože, susedko, tam mám kosu na mojom d'atelinisku. Opatri mi ju. Idem s vážnou vecou.” “S akou?” Jakub zamrkal očami smerom k úpustu: “Pri úpuste si daj pozor,” upozornil ho. “Čože sa stalo?” “Akísi blázni sa kúpu... Ušli z mesta. Pomysleli si, že sa okúpu a tam sú. Hrozia sa proti nebu a pliaskajú jeden druhého.” “Nehovor.” Jakub sa zadušil. “Idem to oznámiť predstavenstvu,” podtkol vážne, “a ty si daj pozor, aby ťa nezbádali.” (Jesenský 2010: 11)⁵³

Jesenský humoristični učinak u dijalogizima ostvaruje i igrom mišljenja i stajališta među likovima. Takav dijalog (primjer 27) koristi u *Večeri*. Odvjetnik s glavnim likom izmjenjuje mišljenje kako za potencijalnoga prosca njegove kćeri prirediti večeru, uzimajući u obzir da njegova žena nije u stanju to učiniti. Odvjetnik mu savjetuje da za taj dan unajmi kuharicu, neka sam skuha večeru, neka njegova kći skuha večeru ili neka hranu naruči iz gostionice.

(27) Čurida sa na chvíľku zamyslel. “Vec jasná,” povedal, “najmite si kuchárku na ten deň.” Škereň skočil zo stoličky, akoby ho boli pichli. “Oči by jej vyškriabala. Metlou vyhnała. Rozsobáš by ona pýtala. Veď by to bol škandál pred host'om.” “Navarte večeru vy.” “Nikdy som nevaril, ani nepiekol.” “Teda dcéra.” “Matke z oka vypadla. Nestačí.” “Dajte si večeru doniesť z hostinca.” “To by bola hanba. Práve v tomto páde. Povedal som, že sa Činčovičovi hnusi krčmársky kost.” “Tvrďý orech,” poznamenal advokát. (Jesenský 2010: 51)⁵⁴

Još spomenimo da se Jesenský za postizanje humorističnoga učinka u monolozima

⁵³ “No, susjeda, na mojoj djetelini imam kosu. Pazi mi na nju. Idem obaviti nešto važno.” “Što?” Jakub je zaškiljio prema: “Na upustu dobro pripazi”, upozorio ga je. “Što se dogodilo?” “Neki luđaci kupuju... Otišli su. Htjeli su se okupati i eno ih. Prijete prema nebu i prskaju se međusobno.” “Nemoj mi reći.” Jakubu je zastao glas. “Idem to javiti upravi”, dometnuo je ozbiljno, “a ti pazi da te ne bi primijetili.” (preveo autor rada)

⁵⁴ Čurida se na tren zamislio. “Jasna stvar”, rekao je, “za taj dan si angažirajte kuharicu.” Škeren je skočio sa stolice, kao šilom uboden. “Oči bi joj iskopala. Metlom otjerala. Razvod bi tražila. Bio bi to skandal pred gostima.” “Vi pripremite večeru.” “Nikad nisam ništa ni skuhao ni ispekao.” “A onda kćerka.” “Ista je majka. Nije dovoljno.” “Naručite večeru iz gostionice.” “To bi bila sramota. Pogotovo u ovom slučaju. Rekao sam da se Činčoviču gadi krčmarska košta.” “Tvrđ je to orah”, primijetio je odvjetnik. (preveo autor rada)

i dijalozima koristi i unutarnjim životom likova. U primjeru (28) iz *Doktora* glavni je lik oduševljen svojim izgledom. Osim što ne sakriva oduševljenje svojim izgledom, smatra da ga tako neće nitko prepoznati i da će se odlično provesti.

(28) “Áno, áno. Nie som taký špatný. Zrkadlo necigáni. Vlasy sa mi blyštia ako deklík na hodinkách a fúzy sú mi celkom dobre obstrihnuté.” – Vydám sa za doktora a zabávať sa budem výborne. Poznať ma ešte nepoznajú, menovite slečinky nie. (Jesenský 2010: 28)⁵⁵

ZAKLJUČAK

Kao što i Perišić zaključuje (2012: 24), terminologija vezana za humor nestabilna je jer se granica među pojedinim terminima koji se odnose na humor doima fluidnom. Smatramo da je tomu tako jer se termini istraživanja svode na proučavanje ontološke prirode ili same biti manifestacija termina kao što su humor, smijeh, komika ili duhovitost; istražuje se iz različite perspektive. Tako je primjerice humor stav promatrača, a komika kvaliteta predmeta ili sl. U radu smo humor upotrebljavali kao termin za polazni oblik komičnoga, odnosno kao kišobran-pojam za sve ostale oblike srodne humoru. Također nismo inzistirali na preciznoj definiciji humora i nismo ulazili u daljnje terminološke zavrzlake. Pri prikazu teorija humora naišli smo na nekoliko problema. Prvi problem je univerzalnost humora, drugi problem je preklapanje teorija humora, dalje, problem nam predstavlja i brojnost teorija humora ili jednoga od srodnih oblika humora. Morreall postavlja novu teoriju humora. Uzrokom humora smatra promjenu psihološkoga stanja koja može biti kognitivna i/ili emocionalna, a ta promjena mora biti iznenadna i ugodna. Jesenský odrastajući u maloj seoskoj sredini, a profilirajući se u gradovima Monarhije, prepoznaje licemjerje malograđanstva. To je prije svega prijatnost prisutna u javnome životu kada se pojedinci pojavljuju kao istaknuti dužnosnici, ali se ispostavlja da su zapravo mali i prizemni kao i institucije koje predstavljaju. Kratkim prozom izražava kritiku malograđanstva i tako demaskira njegov vrijednosni sustav – korumpirano pravosuđe, nepotizam, žudnju za titulama, bezobzornost i nedostatak solidarnosti i sl. Pripovjedač *Malograđanskih priča* može imati različite uloge: pripovjedač u ulozi skrivenoga promatrača, pripovjedač koji nije

⁵⁵ “Da, da. Nisam baš tako loš. Zrcalo ne laže. Kosa mi svijetli kao kazaljka, a brkovi su mi sasvim dobro potkresani” – Mogu proći kao doktor i odlično ću se zabaviti. Još me nitko ne poznaje, zapravo ne poznaju me gospodične. (preveo autor rada)

uvijek isključivo objektivna, nego i subjektivna s ciljem da u određenome omjeru dopušta ili ne dopušta da je lik predmet podsmijeha, nadalje ironičan pripovjedač, pripovjedač koji je svjestan ili nesvjestan situacijskoga humora te pripovjedač koji je regulator i koordinator izvora i posljedica svih promjena prouzrokovanih humorističnim učinkom. Jesenský opisima humorističnih relacija među likovima, njihovih osjećaja, ponašanja, različitih predmeta i prirode stvara humoristične relacije i tako postiže humoristični učinak. U dijalozima i monolozima Jesenský humorističnim tonom pokazuje naivnost, nestrpljivost i lakovjernost likova, igru mišljenja i stajališta likova ili pak njihov unutarnji život.

LITERATURA I IZVORI

- BERGSON, Henri. 1987. *Esej o značenju komičnog*. Zagreb: Znanje.
- BRTÁŇ, Rudo. 1946. *Jankovi Jesenskému*. Turčiansky Sv. Martin: Všeslovenská slovesnosť.
- CLEMENTIS, Vlado. 2010. *Medzi name a Maďarmi, Poučenie z histórie*. Bratislava: Eko-konzult.
- CRITCHLEY, Simon. 2007. *O humoru*. Zagreb: Algoritam.
- ČEPÁN, Oskár. 2001. *Próza slovenského realizmu*. Bratislava: Veda.
- ČUBELIĆ, Tvrtko. 1966. *Književnost*. Zagreb: Panorama.
- FALIŠEVAC, Dunja. 1995. *Smiješno & ozbiljno u staroj hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- GRLIĆ, Danko. 1972. *O komediji i komičnom*. Beograd: Filozofsko društvo Srbije.
- HARTMANN, Nicolai. 1968. *Estetika*. Beograd: Kultura.
- HOOPER, Stephen. 2013. *Whats so Funny?: Theories of Comedy*. Wrocław: Amazon Fulfillment.
- JESENSKÝ, Janko. 2010. *Malomestské rozprávky*. Bratislava: SnowMouse.
- KERECMAN, Peter i dr. 2014. *Advokát Janko Jesenský spisovateľ a legionár*. Bratislava: Slovenská advokátska komora.
- KLOTZ, Volker. 2007. *Bürgerliches Lachtheater: Komödie, Posse, Schwank, Operette. 4. Aufl., aktualisiert und erw.* Heidelberg: Winter.
- KOVÁČ, Dušan i dr. 1998. *Kronika Slovenska 1. Od najstarších čias do konca 19. storočia*. Bratislava: Fortuna Print & Adox.
- KUČMA, Ivan. 2014. *Politické dejiny Martina, Príbeh centra*. Martin: Vydavateľstvo Matickej slovenskej.

- MORREALL, John. 1987. *Taking Laughter Seriously*. Albany NY: State University of New York Press.
- MRÁZ, Andrej. 1948. *Janko Jesenský*. Praha: Vydavatel'stvo Ministerstva informací.
- MRVA, Ivan. 2010. *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava: Perfekt.
- PERIŠIĆ, Igor. 2012. *Uvod u teorije smeha: kratak pregled teorije smeha od Platona do Propa*. Beograd: Službeni glasnik.
- PETRUS, Pavol. 1982. *Janko Jesenský: nepokorený smiech a vrásky sveta; tvorba a posolstvo národného umelca Janka Jesenského*. Martin: Osveta.
- PLESSNER, Helmuth. 2010. *Smijeh i plač: istraživanje granica ljudskog odnošenja*. Zagreb: Naklada Breza.
- POPOVIĆ, Tanja i dr. 2010. *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art.
- PROPP, Vladimir. 1984. *Problemi komike i smeha*. Novi Sad: Dnevnik.
- SMUTS, Aaron. "Humor". *Internet Encyclopedia of Philosophy*. URL: www.iep.utm.edu/humor/#SH1b/ (15. travnja 2020.).
- ŠTRAUS, František. 1979. *Janko Jesenský a východné Slovensko*. Prešov: Štátna vedecká knižnica.

STRUCTURAL ANALYSIS OF SITUATIONAL HUMOUR IN JESENSKÝ'S *SMALLTOWN STORIES*

LUKA HUZIÁK

SUMMARY

This paper presents the structural elements of the humorous sketches through which Janko Jesenský, a Slovakian author from the period of second-wave realism, gives his account of the Slovakian social and political life of the time. The text corpus used for this study is the collection of humorous sketches *Smalltown Stories*. The main features of Jesenský's humour are highlighted in the paper, such as the role of humour as a corrective tool, the author's ambivalence in depicting reality and elements of the fantastic. These features serve as a starting point for the analysis of the structural elements, which include the role of the narrator, descriptions, monologues and dialogues, of which the most emblematic examples are presented. The narrator can assume various roles, such as that of a hidden observer; a less than objective narrator, even a subjective one, whose goal is to ridicule the character to a greater or lesser degree (or to choose not to); He can also be an ironic narrator; a narrator who is aware or unaware of the situational humour and a narrator who is a regulator as well as a coordinator of the sources and repercussions of change prompted by comedic effect. By describing the humorous interrelations between the characters and their feelings, behaviour, various objects and nature, Jesenský creates comedic effect. The humorous tone of the dialogues and monologues showcase the *naïveté*, impatience and gullibility of the characters and the interplay between the character's thoughts and views, as well as their inner life.

KEYWORDS:

humour, comedic effect, Janko Jesenský, Smalltown Stories, structure

NEKI ELEMENTI MITOLOGIJE I FANTASTIKE U POSTMODERNISTIČKOJ PROZI VIKTORA PELEVINA (NA PRIMJERIMA TEKSTOVA *ŽUTA STRIJELA*, *OMON RA*, *ČAPAJEV I PRAZNINA*, *GENERATION PI*, *SVETA KNJIGA VUKODLAKA*)

ZORAN ĆOSO

Sveučilište u Zadru

Odjel za rusistiku

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

zcoso@unizd.hr

UDK: 821.161.1.09

Stručni članak

Primljen: 24. 3. 2020.

Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

U romanima i pripovijetkama Viktora Olegoviča Pelevina, suvremenoga ruskog pisca, mitologija i fantastika, kao elementi nekih vrlo davnih vremena, prepleteni su s modernim vremenom postsovjetske Rusije. Ti elementi, iako navodno davno ostavljeni u prošlosti, u nekim novim oblicima pojavljuju se kao nikad do kraja razjašnjeni problemi iz sfere iracionalnog, a koji realno uvjetuju život pojedinca i društva u cjelini.

Svrha je ovoga rada pomoću analitičkog pristupa pokazati na izabranim književnim primjerima da Pelevin problematizira ideju kako je suvremeno društvo, iako je, nominalno, već odavno odmaklo od svijeta davnih mitova i fantazija koji se fizički ne može opipati ni racionalno obrazložiti, svejedno u stvarnosti rukovođeno tim prikrivenim i nevidljivim, često i iracionalnim, nehumanim motivatorima, a ne onima javno deklariranim i društveno prihvatljivima.

KLJUČNE RIJEČI:

mitologija, fantastika, postmodernizam, podsvjesno, suvremeno, postsovjetska Rusija, snoviđenje, dvosmislenost, alegorija, humor, slojevitost, promjena

Mitologija je termin koji u općenitom smislu označava prije svega duhovnu vezu čovjeka s njegovom dalekom, mračnom i nejasnom prošlošću. Ta se prošlost očituje kao veza sa svjetovima o čijem postojanju često ne postoje nikakvi pisani dokumenti, tek rijetki sačuvani oblici usmene predaje, koji govore o temama najčešće dalekim današnjem društvu. Ako i postoje pisani izvori, oni su najčešće toliko obavijeni maglom zastarjelosti, neprovjerljivosti i nevjerojatnosti da njihova vrijednost današnjem čovjeku, odgojenu u duhu materijalističkog pristupa svijetu i životu, ne znači previše. Drugim riječima, bez opipljivih, dokumentiranih i u knjižničnom katalogu registriranih činjenica za suvremenoga čovjeka nema ni dokaza o postojanju određenog objekta rasprave. A u tom slučaju ulazimo u svijet fantastike.

Fantastika se tako predstavlja kao nosivi stup mitološkog svjetonazora, koji i dalje, iako nadvladan postulatima današnjeg svijeta, čuči u podsvijesti pojedinca i cijeloga kolektiva. Čovjek nikad potpuno ne prihvaća, ali i ne odbacuje – to mu ne dozvoljava njegova nerazriješena dilema vlastitog postojanja, vlastite geneze i vlastite sudbine. Unatoč svemu konkretnom oko nas, svim proračunima, planovima, analizama i zaključcima, koji, između ostalih aspekata, karakteriziraju tehnički svijet suvremenog doba, ne može se pobjeći dojmu da duboko u sebi čovjek ne vjeruje ovom svijetu koji sam stvara iz dana u dan, jer u njemu ne nalazi odgovore na ključna pitanja koja ga muče. Tada na scenu čovjekove svijesti izranja ono podsvjesno, ono potiskivano i ono od čega čovjek okreće lice – ukratko, ono što pripada domeni mitologije i fantastike, odnosno svijetu koji postoji izvan činjenica.

Postmodernizam se definira kao filozofsko-kulturni i književni fenomen koji postoji od kraja 1960-ih unutar širega fenomena postmoderne (Vojvodić 2012: 11). O formalnim načelima književnoga postmodernizma može se reći da obuhvaćaju strategije protuslovlja, permutacije, prekinutog slijeda, slučajnosti, prekomjernosti i kratkog spoja (Vojvodić 2012: 12).

Govoreći o postmodernizmu u Rusiji ili ruskom modernizmu, koji se definira u odnosu na političke promjene druge polovine 20. st., možemo izdvojiti tri razdoblja: prije perestrojke (druga polovina 1980-ih), perestrojka i poslije perestrojke (1990-e) (Vojvodić 2012: 18). Tu također treba pribrojiti emigrantsku književnost (Brodski, Solženjicin, Sokolov itd.) koja je tek s početkom perestrojke i ukidanjem cenzure postala poznata ruskoj čitalačkoj i drugoj javnosti. Zapadna verzija postmodernizma (sjevernoamerički i zapadnoeuropski) uvelike je povezana s poststrukturalizmom i masovnom kulturom (Vojvodić 2012: 19).

Tekstovi preteče ruskoga postmodernizma objavljuvani su najprije u inozemstvu, a konkretno se mogu izdvojiti poema Venedikta Jerofejeva *Moskva-Petuški* (1973., Izrael), roman Saše Sokolova *Škola za budale* (Škola dlja durakov) (1976., SAD)

i roman Andreja Bitova *Puškinov dom* (Puškinskij dom) (1978., SAD) (Vojvodić 2020: 19).

Vojvodić navodi da postoje tri vala ruskoga postmodernizma: prvi val (kraj 1960-ih i početak 1970-ih) obilježen je nastankom novih književnih tendencija, drugi val (kraj 1970-ih i početak 1980-ih) donosi period učvršćivanja postmodernizma kao književnoga pravca, a treći val (kraj 1980-ih i 1990-e) vrijeme je legalizacije pravca, odnosno ulaska mnogih drugih disciplina i postupaka, na primjer filozofije, kulturologije itd., u jezik same književnosti (Vojvodić 2012: 20–23). Unutar trećeg vala ima više pravaca, od kojih je jedan melankolični postmodernizam, a jedan je od njegovih predstavnika i V. Pelevin (Vojvodić 2012: 23).

Prema Vojvodić, najjasniju podjelu postmodernizma na struje nudi Lipoveckij u suradnji s Lejdermanom (Vojvodić 2012: 29), koji govore o konceptualizmu ili soc-artu kao podgrupi postmodernizma koja inzistira na demitologizaciji i rušenju kumira klasične ruske književnosti, te neobaroku, koji je po mnogočemu suprotan konceptualizmu, a odlikuje ga estetika ponavljanja, nedostatka, fragmenta, kaotičnosti, prijenosa naglaska s cjeline na fragment itd., a dobar je primjer roman *Palisandrija* Saše Sokolova (Vojvodić 2012: 30).

Konceptualizam ili soc-art (Lipoveckij i Lejderman 2013: 422–423) znatno pridonosi razvoju postmodernističkih književnih opcija, dajući široku svjetonazorsku sliku kroz povezivanje i supostavljanje kako književnih tradicija od socrealizma do pojedinih klasičnih tradicija tako i standardnih jezika i marginalnih formi (žargon i sl.), svetoga i profanoga itd. Konceptualizam ruši mitove kulturne svijesti kroz njihovu naizgled nemoguću bliskost sa svijetom fikcije, koja se čitatelju putem totalitarističkih ideja političkih vlasti o svijetu, istini i idealima nameće kao realnost. Realnost nestaje pod udarom simulakruma (tj. fikcija bez realne osnove, za razliku od simulacije), a književni svijet koji tako nastaje nalik je kaosu prepunu prepletenih mitova, tekstova i kulturnih jezika. Konceptualizam zastupaju autori kao D. Prigov, L. Rubinštejn, V. Sorokin i drugi.

Neobarok (Lipoveckij i Lejderman 2013: 423–424) je pravac koji, prema teoretičarima, karakterizira “sveznakovni pristup” k stvarnosti, gdje se svijet doživljava kao tekst, a stvar kao znak. Talijanski teoretičar Omar Calabrese (*Neo-Baroque: A Sign of the Times*, 1987.) definira neobarok kroz sljedeće ideje: estetika ponavljanja (policentrizam jedinstvenog i ponovljivog), estetika suvišnog (eksperimentiranje s pretjeranim karakteristikama, kako jezičnim tako i drugim, na primjer aspekt tijela kod Aksjonova ili jezik Brodskoga ili Popova), prijenos naglaska s cjeline na detalj ili fragment (pretjerana važnost detalja, na primjer u Tolstaje ili Sokolova), nerazrješivost kolizija (umjesto razrješenja tematsko-karakternih konflikata, teži se alter-

nativnim izlazima, kroz gubitak ili zagonetku) te konačno kaotičnost, isprekidanost i nepravilnost kao dominantni kompozicijski principi (navedeni postupci povezuju naizgled nepovezive tekstove u jedan metatekst; primjer za ovu ideju, uz ostale autore i njihove radove, jest *Čapajev i praznina* V. Pelevina).

Važno je istaknuti da su u svojoj srži konceptualizam i neobarok zapravo u mnogočemu suprotne ideje (Lipoveckij i Lejderman 2013: 425). Na primjer, konceptualizam je bliži Harmsu i avangardi, a neobarok Nabokovu i “visokom modernizmu”; konceptualizam zamjenjuje autorski lik sustavom jezičnih imidža, a neobarok vraća u središte autorski mit, ali često u paradoksalnoj, sniženoj formi, kao kod Jerofejeva ili Popova; konceptualizam dekonstruira i demitologizira temeljne kulturne znakove i čak cijele jezike, a neobarok, suprotno tomu, remitologizira kulturne ruševine i fragmente; konceptualizam stoji između umjetnosti s jedne strane te ideologije, performansa, neestetske stvarnosti s druge strane, dok neobarok nastoji učiniti predmetom estetizacije bilo koju temu.

Unatoč svojim suprotnostima, konceptualizam i neobarok nastaju u isto vrijeme i pokušavaju riješiti dva problema. Prvo, to je kriza ideološkog jezika te pokušaj nastavka prekinute tradicije srebrnog doba i avangarde (Lipoveckij i Lejderman 2013: 425). Jedna i druga književna teorija nastaju u paralelnom književnom polusvijetu, suprotstavljenu službenoj estetici. I na kraju, treba reći da konceptualizam i neobarok nisu bez dodirnih točaka, o čemu najbolje svjedoči Jerofejevljev tekst *Moskva-Petuški*. U tom se međuprostoru nalazi i poetski izraz Brodskoga, također Kibirova, V. Sorokina (*Plavo salo*) i Pelevina (*Generation Pi*) (Vojvodić 2012: 30).

Pelevin je u svijet književnosti ušao kao pisac fantastike (Lipoveckij i Lejderman 2013: 501), međutim već ga *Omon Ra* (1992) svrstava u žanr antifantastike jer su u njemu odsutni bilo kakvi žanrovski sustavi fantastike. Njegov književni rad iz 1990-ih (pripovijetka *Žuta strijela* (1993), romani *Život kukaca* (1993), *Čapajev i praznina* (1996) i *Generation Pi* (1999)) svrstava ga u red najcjenjenijih i najprevođenijih suvremenih autora nove generacije (Lipoveckij i Lejderman 2013: 502).

Njegovi se literarni junaci bore s problemom iluzije stvarnosti. Međutim, dok klasični postmodernisti (Jerofejev, Sokolov, Bitov, Prigov itd.) ukazuju na tu iluzornost stvarnosti, Pelevin tu istu iluziju uzima ne kao cilj, nego tek početak od kojega kreće zaplet u njegovim književnim radovima (Lipoveckij i Lejderman 2013: 502).

Parafrazirajući riječi A. Genisa (Lipoveckij i Lejderman 2013: 504), izvanjski svijet za Pelevina je samo niz umjetnih konstrukcija, među kojima je ljudska sudbina vječno lutati u uzaludnoj potrazi za originalnom stvarnošću. Nasuprot osnovnim postulatima postmodernizma, Pelevina ne zanima promjena realnosti u simulakrum, nego obrnuto: stvaranje realnosti iz simulakruma (Lipoveckij i Lejderman 2013:

504). Postsovjetska Rusija sa svim svojim vrlinama, ali možda još i više nedostacima i manama, predstavlja mjesto i vrijeme koji barem u nekom smislu daju njegovim temama prostorno-vremenski okvir. U tom se okviru na vrlo neobičan, kompleksan i neočekivan način spaja svijet interneta, *cyberspacea* i suvremenoga informacijskog doba, u kojem se granice čovjeka u odnosu na vrijeme i prostor nastoje minimalizirati do krajnosti i učiniti beznačajnima, sa svijetom ljudske psihe, koja ne poznaje kategorije prostora i vremena. Poražena neprihvatljivom realnosti, čovjekova nutrina zapada u sumnje i dileme, stvarajući krizu ličnosti koja gubi doticaj s vanjskom stvarnošću. Upravo je područje gubitka dodira sa svijetom oko nas ono koje najviše zanima Pelevina; njegovi su likovi prototipovi suvremene ruske duše, koja je razapeta među kulturološko-psihološkim aspektima poput istočnjačkih filozofija i duhovne prakse, sovjetske civilizacije i njezina nasljeđa, znanstvenoga pristupa stvarnosti, filozofskih učenja istaknutih europskih mislilaca (George Berkeley, Jean Baudrillard i dr.), konzumiranja psihodeličnih narkotika, ruske tradicionalne narodne predaje (bajke za djecu, drevne legende i sl.), nordijske mitologije i tradicije, psihološkog pristupa i psihopatologije na razini pojedinca i društva (problemi tranzicije iz planskog u tržišno društvo, u svjetlu privatizacije društvene i državne imovine, kao i općedruštveni, ali i posve privatni odnosi, osobito na planu seksualnih zastranjenja i moralno upitnih djelovanja itd.), problema globalizacije, pop-kulture itd.

Postmodernisti shvaćaju sovjetski svijet kao ukupnost više ili manje uvjerljivih iluzija, no kako bi pojačao dojam stvarnosti tih iluzija, Pelevin u tu sliku dodaje element realnih ljudskih problema, boli i muka, koji nisu nimalo fiktivni svojim nositeljima (Lipoveckij i Lejderman 2013: 503). Surova i beznadna svakodnevica ocrтана kroz skromna jela suprotstavljena je alternativnoj realnosti, mašti o letu u svemir, koja za Omona predstavlja prostor njegove unutarnje slobode. Upravo u toj suprotnosti beznadne svakodnevice u kojoj čovjek pomalo umire i zamišljene realnosti koja daje nadu u život vrijedan življenja može se i ocrtati usporedba s egipatskim božanstvom Raom, koje umire, ali se s novim danom opet rađa, donosi svjetlost i posjeduje besmrtnost kroz trajnu izmjenu života i smrti (Lipoveckij i Lejderman 2013: 503).

Na primjeru nekoliko reprezentativnih Pelevinovih pripovijetki i romana bit će kratko ilustriran svijet i svjetonazor njegovih likova, kamena temeljaca na kojima stoje njegova književna ostvarenja.

Žuta strijela prikazuje alegoriju života, predstavljenu jurećim vlakom, kojemu nema ni jasna početka ni definitivno određena kraja. Prostor u Pelevina općenito je neodređen, a tako je i u ovoj pripovijesti; iako se radi o moskovskome metrou, on ide u nepoznatom smjeru, a također nikada ne staje (Vojvodić 2012: 90). Niti putnici znaju kako su se ukrcali u taj vlak, niti iz njega živi mogu izaći (Vojvodić 2012: 91).

Noć kroz koju juri taj vlak simbolizira sve ono nesvjesno što nas okružuje, a da mi to ne vidimo, niti o tome u brzini svakodnevice vodimo računa. Vrijeme koje neumoljivo leti naprijed ne ostavlja vremena da se čovjek zaustavi na nekoj stanici i potraži odgovore na vječna pitanja, a klopavanje kotača, simbol svakodnevnog “šuma” koji nam svijet servira kao gotovu istinu, znatno otežava formiranje nekog stava koji nema oslonac isključivo u domeni tē primarne realnosti, koja je sama po sebi apsurdna i nepodnošljiva. Kotači vlaka udaraju o tračnice zvukom “tam, tam”, koji aludira na neki prostor koji “nije ovdje” (Vojvodić 2012: 92). Skok iz vlaka i odlazak u mirise i šumove prirode, udaljavanje od izvora buke, brzine i besmisla, može imati više tumačenja, ali ni jedno od njih ne uključuje ostanak u *Žutoj strijeli*, odnosno potencira se nemogućnost pojedinačnog utjecaja na djelovanje sustava, a uz istovremeno odgonetanje zagonetke vlastite biti. Izlaz iz toga zatvorenog prostora moguće je u smrti, ali su moguće i alternative kao san, halucinacija itd. (Vojvodić 2012: 92).

Roman *Omon Ra* označava jednu složenu alegoriju, ispričanu s velikom dozom humora i satire. Iz kuta glavnog lika, Omona Krivomazova, koji se cijeli “radni vijek” kreće podzemnom željeznicom, dan je karikirani prikaz ponosa sovjetskog vremena – osvajanja svemira i dokazivanja sovjetskog prvenstva u svijetu. Istovremeno se daje na znanje da stvarnost te države zakazuje u posve običnim, svakodnevnim područjima života, čime se megalomanski pokušaji osvajanja izvanzemaljskog područja čine kao gruba šala na račun mora ugnjetenih pripadnika radničke klase. Ime glavnog lika ima barem dvostruku simboliku: u prvom slučaju ono označava specijalne policijske snage, koje su jasna asocijacija na elitu “sile državnog aparata”, tj. moćnike današnjeg doba, dok u drugom slučaju asocira na staroegipatskog boga Sunca, Amona Raa, čime se jasno ističe želja za osvajanjem nebeskih visina. Sva apsurdnost osvajanja svemira u danim uvjetima ismijana je na kraju romana, u kojem su bez jasnog odgovora ostala mnoga pitanja, od kojih možda i osnovno: jesmo li i sami produkt nečije mašte, odnosno gdje su granice stvarnosti. Omon proživljava “produljenu smrt” kroz reinkarnaciju – pištolj kojim se trebao ubiti zakazuje, a on se nalazi ne na Mjesecu, nego u tunelu podzemne željeznice. Novi život i novo rođenje, kao u slučaju božanstva Amona Raa, spremaju se i Omonu (Vojvodić 2012: 93).

Omon Ra je roman u kojem se razvija paradoksalni sukob fikcije i stvarnosti, tako da sve ono što postoji u svijesti glavnog lika ima velik stupanj realnosti, dok ono što se smatra realnom stvarnošću ima elemente fikcije i apsurdna (Lipoveckij i Lejderman 2013: 502). Konkretno je riječ o iluziji sovjetskoga sustava koji se održava na životu pod cijenu ljudskih žrtava i nadljudskih napora. U toj fiktivnoj stvarnosti čovjek nema mogućnost izbora, a heroizam je, prema mišljenju autora, neizbježan i nužan, neovisan o volji subjekta. Utopijski svijet sovjetske stvarnosti otuđuje ljude

od drugih i od njih samih, pri čemu likovi u ovoj pripovijetki doslovno svojim tijelima zamjenjuju dijelove svemirskog broda kako bi on ostao funkcionalan (Lipoveckij i Lejderman 2013: 503).

Isto kao prethodna djela, ni roman *Čapajev i praznina* ne bavi se primarno izvanjskim temama, već prikazuje osvajanje unutarnjeg svemira čovjekove duše. Ovo je roman u kojem se potpuno brišu granice jave i sna. Fantazmagorije se mijenjaju neprestano, a ni sami likovi ne razabiru koji je scenarij java, a koji nije (Lipoveckij i Lejderman 2013: 505). Glavni je lik romana Petar Pustota koji istovremeno živi u dvjema realnostima: u jednoj, koja mu se čini javom, on je pjesnik modernist koji u periodu 1918. – 1919. postaje komesar poznate ličnosti Čapajeva. U drugoj realnosti, koju smatra snom, on je psihijatrijski pacijent koji je podvrgnut liječenju simptoma “lažne ličnosti” (Lipoveckij i Lejderman 2013: 505). Njegov zapovjednik Čapajev, ujedno budistički guru, vodi ga do spoznaje da je pitanje o realnosti besmisleno, da je sve iluzija, praznina i da mu je jedina zadaća “ispisati se iz bolnice” – drugim riječima, shvatiti jednakost svih realnosti kao iluzornih (Lipoveckij i Lejderman 2013: 505). Istovjetnost različitih prostora, ali i vremenā, još je jedno obilježje Pelevinovih djela; u ovom se romanu osim miješanja dvaju prostora (jedan iznad drugoga ili jedan unutar drugoga kao u labirintu) miješaju i vremena. Ludilo, klasična tema o kojoj su pisali mnogi ruski pisci, ovdje dobiva svoj novi, postmodernistički zaplet. Kroz priče štíćenika duševne bolnice izviru sve proturječnosti stvarnosti i iluzije, jave i sna, realnog svijeta i halucinacija, u kojima se sve granice među njima brišu i zamagljuju. Pri tome bitnu ulogu imaju i povijesne ličnosti u romanu, kao što su sam Vasilij Ivanovič Čapajev, Grigorij Ivanovič Kotovski, barun Roman Ungern von Sternberg itd.

Svijest o praznini kod Pelevina vodi do zanimljivog filozofskog obrata, prema kojem iz teze da je svaki oblik jednak praznini slijedi zaključak da je praznina ravna svakom (bilo kojem) obliku (Lipoveckij i Lejderman 2013: 506), a to čovjeku daje veliku filozofsku slobodu da bude sve što je moguće biti, da svatko može graditi vlastiti svemir (Lipoveckij i Lejderman 2013: 506).

A. Genis naziva ovaj roman prvim ruskim romanom zen-budizma, što i jest i nije točno (Lipoveckij i Lejderman 2013: 507), jer za razliku od nekih drugih radova koji uzvisuju taj religijski pravac (npr. A. Ivaničenko, *Monogram* (1991.)), Pelevin ga podvrgava ironiji i smatra tek još jednom iluzijom. Čapajev kao utjelovljenje Bude, a s druge strane sovjetski komesar, na tom dvostrukom planu postojanja podvrgnut je ironiji i podsmijehu. Paradoks ovog “romana odgoja” (rus. *vospitatel'nyj roman*) jest u nemogućnosti stvarnog učenja, gdje lik koji teži apsolutnoj slobodi shvaća njezinu nemogućnost jer se ona, prema riječima Čapajeva, javlja tek kad je čovjek

slobodan od svojih misli, a to je živom čovjeku nemoguće (Lipoveckij i Lejderman 2013: 507).

Roman *Generation Pi* predstavlja književni junak Vavilen Tatarskij, koji živi istovremeno u stvarnom svijetu, ali i u svijetu reklame (medija), koji se prožimaju (Vojvodić 2012: 94). Tatarskij, čije ime Vavilen dolazi od “Vasilij Aksjonov” i “Vladimir Iljič Lenjin”, shvaća mogućnost ostvarenja tek individualne, ali ne i kolektivne slobode (Lipoveckij i Lejderman 2013: 508). Za razliku od Pustote, koji ne zna koja stvarnost je stvarna, ali bira onu koja mu se više sviđa (biti komesar, a ne pacijent na psihijatriji) i sve posljedice koje idu s tim izborom, Tatarskij je svjestan svakodnevnosti stvarnosti, ali želi izaći iz nje pomoću raznih stimulansa, narkotika (Lipoveckij i Lejderman 2013: 508). Njegovo napredovanje u karijeri povezano je s računalnim igrama, gdje je njegovo napredovanje uvjetovano smrću prethodnika na višoj poziciji, a da bi se do pozicije popeo, treba rješavati određene zagonetke i prevladavati druge prepreke (Lipoveckij i Lejderman 2013: 508). Roman je posvećen pitanju predmeta, kao onoga o čemu se govori ili što se radi ili kupuje, i mode, kao kratkotrajne vladavine nekoga ukusa u području života ili kulture (Vojvodić 2012: 104). Riječ je o romanu koji razgraničava stvarnu i fiktivnu stvarnost, pri čemu mediji i razni kemijski preparati (opijati, narkotici i dr.) imaju znatnu ulogu u kreiranju te fiktivne stvarnosti (Vojvodić 2012: 111). Pelevina, više od površnog svijeta mode, predmeta, marketinga itd., zanimaju prije svega procesi u sferi svijesti i kolektivnog nesvjesnog, u individualnoj psihi, te njihov utjecaj na tijek povijesti i socijalno ponašanje ljudi (Skoropanova, prema: Vojvodić 2012: 112). Moda se diktira preko izvanjski (društveno) nametnuta prestiža, dok predmeti postaju oznake pripadnosti nekoj društvenoj klasi (Vojvodić 2012: 114). Potrošnja i potrošačka svijest kao neki od osnovnih elemenata masovne civilizacije omogućavaju slobodan protok roba, novca i usluga, a u poticanju potrošnje upravo moda ima bitnu ulogu (Vojvodić 2012: 114). Supermarketi postaju simboli takve civilizacije, koji u reklamama nude prodaju sreće, ali u stvarnosti prodaju kupcima tek njezin surogat (Vojvodić 2012: 115). Svijet reklama svijet je simulakruma, fikcije, lažne sreće koja se podvaljuje pojedincima u društvu. Reklame utječu na vrijednost robe, a vrijednost robe koja se kupuje utječe na vrijednost svojega kupca i njegov status u društvu – roba se time, iako samo kao predmet, pozicionira kao produžetak samoga čovjeka, definirana značenjem glagola “imati” (Vojvodić 2012: 117). Tatarskij pristajanjem na igru kojom upravljaju drugi gubi samoga sebe, utapa svoju realnost u iluziju kojom upravljaju sile jače od njega (Lipoveckij i Lejderman 2013: 508). Time ovaj roman opisuje temu vlasti koja se realizira iz nepostojećih stvarnosti (simulakruma), a od svojih žrtava koje uvlači u svoju igru udaljava mogućnost ostvarenja slobode. Čak se i sama

sloboda u takvom svijetu predstavlja kao simulakrum, odnosno samo još jedna od iluzija svijeta koji tone u konzumerizmu i liberalnim vrijednostima (Lipoveckij i Lejderman 2013: 509). Upravo u ovom romanu najbolje se očituje Pelevinov nagli skok iz postmodernističkih dubina do ruske klasične tradicije i njezina moralizatorstva koje teži izgradnji religijsko-filozofskog ideala (Lipoveckij i Lejderman 2013: 509). Pelevin time sudjeluje u postmodernizmu, ali ga istovremeno i kritizira jer govori o odsutnosti univerzalnih istina, a istinitosti iluzija (Lipoveckij i Lejderman 2013: 509), dok je religijsko-filozofska utopija praznine jedini put ostvarenja slobode, ali tek one individualne (Lipoveckij i Lejderman 2013: 510).

Konačno, dodajmo nekoliko riječi i o romanu *Sveta knjiga vukodlaka*. Roman započinje autorovim odricanjem od pripovjedne uloge, koju prepušta u ruke ženskog lika. Žena pripovjedačica potpuno je uronjena u računalni svijet današnjeg vremena. Njezin svijet i njezin tekst postaju srž pripovijedanja u romanu. Poigravanje suvremenom civilizacijom, u kojoj je poigravanje s neodvojivošću stvarnoga i virtualnoga svijeta (interneta), računalni rječnik, moda, anglizmi, reklamni diskurs, istočne filozofske ideje, simulakrumi (nejasnost stvarnosti – koja je ona prava) te miješanje životinjskog i ljudskog te ljudskog i vampirskog – čine neke od središnjih elemenata romana (Vojvodić 2012: 121). Ovaj roman predstavlja vrhunac mitološko-religijskog pristupa objašnjenju srži ruske duše. Kroz tematski provokativnu okosnicu radnje djela, oslonjenu na suvremeno rusko društvo viđeno kroz ljubavnu vezu virtualne prostitutke i lisice vukodlaka, A Huli i Saše Sivog, moćnog čovjeka iz političko-obavještajno-kriminalnih krugova društva, vuka vukodlaka, razvija se vrlo složena dijalektika ruske duše. Ljubavna priča čovjeka (žene) lije i čovjeka vuka dovodi do toga da lija u tom procesu poprima svoje ženske osobine, a vuk gubi dio svojih divljih osobina. Međutim, ako se uzme da su oboje zapravo vukodlaci, tj. istovremeno i životinja i čovjek, a i više od tog dvoga, njihov život je dvostruk, ljudski i životinjski. Preobrazba se u pravilu događa u posebnim situacijama, na primjer u ljubavnom činu. Posebnosti pogleda i izražena njuha, uz privremeni gubitak govora, osobine su koje opisuju Sašu Sivog kao vukodlaka. S druge strane, žena lija kao da više zadržava svoju racionalnost i prisebnost za vrijeme transformacije, ona znatno manje tone u instinktivno od njega (Vojvodić 2012: 132).

Roman je izuzetno slojevito pisan gledajući s aspekta razrade glavne ideje; upotrebom znanstvenog pristupa i svijeta činjenica paralelno sa svjetovima filozofije Istoka, parapsiholoških fenomena i ezoterijskih znanja, pri čemu glavnu riječ imaju elementi zen-budizma s jedne, a demonizma s druge strane, rastvara se duševno tkivo glavnih likova i nastaju nove formacije i nova otkrivenja, u koja protagonisti, dovodeći druge, nesvjesno i nenamjerno dovode i same sebe. Rezultat i posljedica

toga jest promjena i vječno kretanje naprijed, u nikad završenoj potrazi za konačnim, apsolutnim znanjem.

Mitološki prikaz dvoje glavnih likova, kao vukodlaka lisice i vukodlaka vuka, temelji se na klasičnim tradicijskim postulatima o lisici kao lukavoj i proždrljivoj zvijeri, nositelju znanja, i vuku kao simbolu krvoločne usamljenosti, opasnosti i straha. Životinjski aspekt i tema preobrazbe, odnosno mitološke privremene preobrazbe s mogućnošću povratka u stari oblik, utemeljeni su u starim narodnim mitovima i običajima. Mitološka bića spoj su ljudskoga i životinjskoga, često s nejasnom granicom. U europskoj tradiciji češća je pojava preobrazbe čovjeka u vuka (vukodlaka), dok je kineskoj tradiciji bliža preobrazba čovjeka u lisicu (Vojvodić 2012: 121). Narodne bajke govore o preobrazbi junaka u neki oblik životinje, u kojemu se nalazi do trenutka ispunjenja proročanstva ili skidanja kletve, nakon čega se vraća u svoj prvobitni oblik i započinje novi život. Ljubav je ono što preobrazbu natrag u ljudski oblik čini mogućom, ali sudbina se ne smije požurivati (Vojvodić 2012: 122–123). Njih dvoje, A Huli i Saša, predstavljaju vrhunac svoje vrste, simbolizirajući one koji bi prema kriteriju izvrsnosti, znanja i sposobnosti trebali prvi doći na rub spoznaje Apsolutnog i uroniti u blaženstvo. I dok lukava, stara lija, učitelj i vodič, uspijeva pronaći izlaz iz košmara svijeta na jedan način, vuk – duhovni učenik, ne uspijeva prihvatiti toliku količinu ezoteričnog i duhovnog znanja, ne zbog nemogućnosti shvaćanja nego zbog odbijanja prihvaćanja takvog raspleta priče zvane život. Čovjek lisica odnosno žena lisica poznata je u mnoštvu ruskih narodnih izreka i poslovice koje ocrtavaju njezine glavne osobine: lukavost, licemjerje, mudrost, prepredenost. U kineskoj mitologiji lisica živi i do 1000 godina, a ima sposobnosti preobrazbe u stare ljude ili mlade žene. Uza sve navedene simbole lisica na Zapadu simbolizira i đavla, a njezina prepredenost i prevrtljivost očituju se i u narodnim izrazima “lukav kao lija”, “kuma lija” itd. (Vojvodić 2012: 124–125). Čovjek vuk oličenje je grubosti, oštine, nezasitnosti (Vojvodić 2012: 126). Simbolika vuka kao nečeg dalekog, divljeg i tuđeg stoji u opoziciji sa simbolikom psa, koji je čuvar poznatoga, domaćega svijeta (Vojvodić 2012: 126). Vuk i u antičkoj mitologiji ima važnu ulogu, vezuje se uz Zeusa i Apolona, te rimskoga Marsa, a ima ulogu i u osnivanju Rima (vučica odgaja Romula i Rema) (Vojvodić 2012: 126). Do tada sveta životinja, od srednjega vijeka dobiva ranije spomenute negativne konotacije, koje ga dovode na rub istrebljenja. Saša Sivi nije samo vuk nego i vukodlak, biće koje spaja u sebi ljudske i vučje osobine, praktički besmrtno, vječno mlado i znatno silnije od čovjeka. Uglavnom se njime postaje na neki kulturološki gledano negativan i zao način: ugrizom drugoga vukodlaka, rođenjem od vukodlaka, rođenjem na Badnjak, kletvom, magijom itd. Na samom kraju romana ljubav pretvara Sašu Sivog u Sašu Crnog, od vuka postaje pas,

od negativnih i divljih konotacija poprima pozitivne, poznate, domaće karakteristike (Vojvodić 2012: 127). On se radije vraća u svijet koji poznaje, svijet okrutne tržišne utakmice, u kojoj vlada bespoštedna borba za profit i moć, u kojoj se ne preže ni od utjecanja demonskim, zlim silama i prakticiranja okultnih seansi, npr. pretvaranja u vukodlaka i zavijanja na kravlju glavu, simbol rodne zemlje, majčice Rusije, koja se iz dana u dan svjesno i namjerno “muze” radi interesa, moći i novca, a ljudska se duša pritom gazi i baca u zapećak podsvjesnog, gdje se drži zaključana pomoću raznih narkotika...

Za razliku od bajki, u Pelevina ljubavna priča mora završiti neuspjehom ili tragično, “ljubav i tragedija idu ruku pod ruku” (Vojvodić 2012: 133). Njihove tipične karakteristike životinja kao da ocrtavaju tipičnoga ruskog muškarca i ženu suvremenoga doba: on je romantik i emotivan je, a ona je racionalna i ironična; on igra Play Station, a ona čita; njega zanimaju bajke, a nju visoka književnost; on je grub, loše obrazovan, tradicionalan, a ona je lukava, obrazovana, kozmopolitski nastrojena; on vjeruje u suvremenu tehniku, robote, filmsku industriju, a ona je racionalna prenositeljica tradicije. Njihova ljubav transformaciju je odvela u neočekivanu smjeru za njega jer se pretvorio u životinju (psa), koje se on srami i koju ne cijeni, a ona će nakon njihova poljupca i metaforički “ukrotiti zvijer” ušavši u Šarenu Bujicu, čime njihova priča zapravo završava na atipičan način (Vojvodić 2012: 135–136).

Sve dosad spomenuto, ali i mnogi drugi aspekti čine Pelevinove tekstove vrlo zahtjevnima za čitanje i analizu, jer traže izuzetnu razinu obrazovanosti i upućenosti u javna, svima dostupna znanja društvenog *mainstreama*, zatim dobro poznavanje književne teorije s posebnim naglaskom na postmodernistički pravac, ali i tajna, ezoterijska znanja raznih sekti i tajnih društava. Time se sami tekstovi zamataju u teško probojan, višeslojan oklop raznih činjenica, tvrdnji, pretpostavki i hipoteza, unutar kojeg se u kolopletu misticizma i svakodnevice skrivaju temeljna pitanja čovjekova bića, kao pitanje istine i stvarnosti, pitanje identiteta, pitanje slobodne volje, pitanje života, pitanje ljubavi i druga velika pitanja, na koja mnogi pokušavaju dati održiv odgovor, ali malobrojni u tome barem nakratko i uspijevaju.

LITERATURA

- LIPOVECKIJ, Mark Naumovič, LEJDERMAN, Naum Lazarevič. 2013. *Russkaja literatura XX veka: (1950-1990-e gody): V dvuh tomah*. Moskva: Izdateljskij centr Akademija.
- PELEVIN, Viktor. 2003. *Omon Ra*. Zagreb: DiVič.
- PELEVIN, Viktor. 2005. *Vijesti iz Nepala*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- PELEVIN, Viktor. 2007. *Sveta knjiga vukodlaka*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- PELEVIN, Viktor. 2010. *Čapajev i Praznina*. Zagreb: Demetra.
- SKOROPANOVA, Irina Stepanovna. 2007. *Ruskaâ postmodernistskaâ literatura: učebnoe posobie dlâ studentov filologičeskikh fakul'tetov vuzov*. Moskva: Izdatel'stvo "Flinta": Izdatel'stvo "Nauka", 6-oe izd.
- VOJVODIĆ, Jasmina. 2012. *Tri tipa ruskog postmodernizma*. Zagreb: Disput.

*SOME ELEMENTS OF MYTHOLOGY AND FANTASY IN POSTMODERNIST PROSE
BY VICTOR PELEVIN (IN THE EXAMPLES OF THE TEXTS OF THE YELLOW
ARROWS, OMON, RA, ČAPAJEV AND THE VOID GAPS, GENERATION P1,
THE HOLLY BOOK OF THE WAREWOLF)*

ZORAN ĆOSO

SUMMARY

Mythology and fantasy, the elements of the time very long ago, have been interwoven with the modern time of post-Soviet Russia in the novels and short stories of contemporary Russian writer Victor Olegovich Pelevin. These elements of the past, although supposedly left very far behind, keep appearing in some new forms as never fully explained problems from the realm of the irrationality that in reality influence the life of individuals and society as a whole.

The aim of this paper is to apply the analytical approach on the selected literary examples in order to show how Pelevin problematizes the idea of the modern society, which, although nominally very far away from the world of old myths and fantasies, which is beyond our physical reach and rational explanation, all the same is being ruled by these invisible, hidden, often irrational and inhuman motivators, instead of those that are publicly declared and socially accepted.

KEYWORDS:

mythology, fantasy, postmodernism, subconscious, contemporary, post-Soviet Russia, apparition, ambiguity, allegory, humor, stratification, change

| **IN MEMORIAM** |

IN MEMORIAM VIDA BARAC-GRUM (1932. – 2018.) ZAUSTAVLJANJE NEZAUSTAVLJIVOGA

Dana 27. srpnja 2018. preminula je dr. sc. Vida Barac-Grum, hrvatska dijalektologinja rođena 16. prosinca 1932. u Zagrebu, gdje je odrasla i školovala se. Godine 1957. diplomirala je jugoslavenske jezike i književnosti i engleski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a 1965. na istom je fakultetu magistrirala s temom “Govor Lukovdola u Gorskom kotaru”. Doktorsku disertaciju pod naslovom “Čakavsko-kajkavska interferencija u gorskokotarskim govorima” obranila je 1989. godine, čime je stekla stupanj doktora znanosti. Radni je vijek provela u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, u kojem se zaposlila 1960. godine (tadašnji Institut za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti).

Znanstveni je interes Vide Barac-Grum bio raznovrstan, pokrivala je širok raspon jezikoslovnih tema od povijesti jezika do norme i normiranja hrvatskoga standardnog jezika. Upravo je na području standardologije sudjelovala u velikom normativističkom projektu okrunjenom iznimno važnom knjigom za proučavanje povijesti i normiranja hrvatskoga standardnog jezika – “Jezičnim savjetnikom s gramatikom” (Barac Grum, Malić, Pavešić, Zečević 1971), ur. Slavko Pavešić.

Radeći od 1984. do 1999. na “Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika”, kao članica redakcije i obrađivačica, Vida Barac-Grum obradila je velik broj natuknica, od *alžerski* preko *kušleca* do *mreti* i *načinljiv*, čime se pokazala kao odgovoran i pedantan leksikograf. Izbor rečenica kojima opisuje pojedino značenje dokazuje da je željela pokazati kajkavski književni jezik podobnim da izreče najsloženije misli, kao što se vidi iz primjera koji je odabrala za tumačenje glagola *mreti* u šestom svesku “Rječnika”: *Vsi ljudi ki su još živući hote ... radost prijeti mruči.* (Magdalenić, 1670.).

Ipak, najviše je svoga znanstveničkoga interesa Vida Barac-Grum poklonila hrvatskoj dijalektologiji. Njezina se dva priloga nalaze u znamenitoj knjizi “Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslavenskim lingvističkim atlasom” (1981.) u kojoj donosi fonološke opise *Močila* i *Rukavca*.

Sudjelujući na projektu *Hrvatski dijalektološki atlas* samostalno je istražila govor Broda na Kupi, Vukove Gorice i Klanjca, a u suradnji s Božidarom Finkom istražila je govor Delnica i Lukovdola. Fonološki opis Oštarije, kojih je govor istražio Milan Moguš, napisala je u suradnji s Irenom Miloš.

Svojom autorskom knjigom *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru* (1993.) zašla je u područje doticaja govora različitih narječja hrvatskoga jezika. Tom knjigom pokazuje da put svakoga dijalektologa počinje od najniže, ali temeljne

jezične razine pojedinoga govora (fonologija, akcentuacija) da bi se došlo do sociolinguističkih opažanja o promjenama koje se događaju u organskim govorima pod utjecajem standardnoga hrvatskog jezika, ali i zbog doseljavanja govornika s drugačijom organskom osnovicom. Upravo je na tom području Vida Barac-Grum ostavila velik trag u hrvatskoj dijalektologiji, što je najvidljivije u knjizi *“Zagrebački kaj: govor grada i prigradskih naselja”* (Lončarić, Zečević, Šojat, Barac Grum, Kalinski 1998). U toj je knjizi, za pisanje koje je istražila govore Granešine, Gornjega Miroševca i Oporovca, obradila suglasnički sustav prigradskih naselja i dokazala da pripadaju istoj skupini govora kao i kajkavski govori koji okružuju Zagreb, iako se vidi da je sustav znatno narušen doseljavanjima. U toj je knjizi naznačila ono što će je brinuti i zanimati do kraja života: nestajanje organskih govora i pokušaj da se njihov život produži što dulje. naznačila je to u *“Zagrebačkom kaju”* rečenicom: *“Grad je ušao u stara seoska naselja i starim je stanovnicima oduzeo dio njihove jezične prošlosti.”*

Svjesna da se promjenom životnoga stila i brojnim migracijama govori skoro svakodnevno mijenjaju, a neki zauvijek gube smrću zadnjih govornika, trudila se u svojim zadnjim radovima upozoriti upravo na to. To je učinila i u svome zadnjem radu **“Pjesnički jezik Zlatice Balas – dijalektološka crtica o grižanskome govoru” iz 2011. u kojem na temelju pjesničke zbirke govori o stanju čakavštine u grižanskome kraju. U nacrtku piše:** *“S obzirom na to da sam se dijalektologijom bavila više od 40 godina, opažam ubrzane jezične promjene koje zahvaćaju hrvatske mjesne govore. Književni tekstovi nerijetko postaju **spomenici** (istaknula I. K. B.) koji čuvaju starije jezično stanje. (...). Dvije zbirke te autorice vrijedan su prinos očuvanju govora. Osobito su vrijedni leksički i naglasni podatci koji se nalaze u zbirkama.”* Tu je Vida Barac-Grum načela temu kojoj će se dijalektologija okretati u drugome desetljeću trećega tisućljeća: otkrivanju načina na koji produžiti životni vijek organskih govora. Poticaj tim traganjima dala je i UNESCO-ova *“Konvencija za očuvanje i zaštitu nematerijalne kulturne baštine”* kojom se, usputno, i jezik drži nematerijalnim kulturnim dobrom. Svaki dijalektolog i etnolog to zna, a Vida Barac-Grum u svojim je radovima to rado isticala. Prepoznala je da se govor čuva prenošenjem sa starijih na mlađe, a kad je to onemogućeno, ostaje drugi način očuvanja govora i produljenja njegova života: književno stvaralaštvo na materinskom govoru. A kad to nestane, ostaju još samo sjećanja na govor i na koncu kraj.

Vida Barac-Grum svojim je radom pomogla zaustaviti nezaustavljivo.

Ivana Kurtović Budja

IN MEMORIAM PROF. DR. SC. VLADIMIR HORVAT SJ (21. OŽUJKA 1935. – 14. RUJNA 2019.)

Isusovac Vladimir Horvat ugledan je učenjak hrvatske filološke zajednice. Njegovo je djelovanje izuzetno obogatilo hrvatsku filologiju jer je svoje raščlambe provodio “starinskim” cjelovitim pristupom, kakvoga danas više gotovo nema zbog snažnih subspecijalizacija, koje su prodrle u humanističke i društvene znanosti. Vladimir Horvat bio je aktivan pisac i istraživač do zadnjih svojih dana, pa je njegov odlazak utoliko veći gubitak. O njemu se ne može pisati i govoriti jednoobrazno jer se u njemu isprepliću različiti identiteti kroz koje je ostvario svoj puni životni optimum: svećenik, filolog, domoljub, a ponajviše redovnik isusovac posvećen isusovačkoj karizmi i pastoralnomu djelovanju.

Povodom 80. rođendana te 50 godina svećeništva i znanstvenoga rada njegova su braća, prijatelji i suradnici pripremili su njemu u čast opsežan zbornik radova *Od Mure do Mora, od Save do Seine* (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2015), u kojem su dali pregled njegova života i djelovanja, ali i vrijedne znanstvene radove u okviru tema kojima se je bavio.

Prvi Horvatovi radovi bili su pastoralne tematike u rubrici *Vjerska pouka u obitelji* u *Glasniku Srca Isusova i Marijina* od 1963. godine. Nakon završetka filološkoga studija usmjerio se je na književnopovijesne teme te je magistrirao s temom *Strukturalna analiza, sinteza i interpretacija Matoševe novele “Camao”* 1975. godine. Tada su ga poglavari poslali u hrvatsku katoličku misiju u Parizu, i to je početak njegova intenzivnoga društvenoga i istraživačkoga angažmana.

Pariško desetgodišnje razdoblje (1975.-1985.) započeo je pokretanjem pastoralnoga biltena *Naš glas – Notre Voix*, namijenjenoga hrvatskim katolicima u Parizu. U njemu je objavljivao uglavnom nepotpisane članke o redovitim župnim događanjima. Nakon što je u listopadu 1978. u Parizu ubijen Ante Bruno Bušić, misu i sprovod vodio je upravo Vladimir Horvat. O tom je ostavio svjedočanstva u više intervjuua. Za njegova vođenja hrvatska katolička misija u Parizu bila je vrlo proaktivna u svojim vjerskim i domoljubnim manifestacijama. Na fotografijama dolaska pape Ivana Pavla II. u Pariz 1. svibnja 1980. dominira hrvatska zastava sa šahovnicom duljine pet metara i mnogo manjih zastava s kojima su Hrvati dočekali Svetoga Ota, a na velikoj zastavi bio je natpis *La Croatie toujours fidele* (“Uvijek vjerna Hrvatska”). Papa je želio pozdraviti Hrvate, no tada ga je spriječio francuski predsjednik Valéry Giscard d’Estaing. Te su fotografije obišle svijet jer je bila riječ o službenom posjetu Pape Parizu. Francuska je bila u izuzetno dobrim odnosima s komunističkom Jugoslavijom, pa su službeni stavovi komunističke jugoslavenske partije prihvaćani u kontekstu političkoga save-

zništva. To se je odnosilo i na sustavnu i plansku kriminalizaciju djelovanja kardinala Stepinca u vrijeme Drugoga svjetskoga rata. Zbog toga je o kardinalu francuska javnost imala loše mišljenje. Vladimir Horvat posvetio se je proučavanju kardinalova života te je pod pseudonimom M. Landercy objavio njegov životopis na francuskom jeziku *Le cardinal Stepinac: Martyr des droits de l'homme* (Paris: Apostolat des éditions, 1981, "Kardinal Stepinac: Mučenik za ljudska prava"). Naklada od 3.000 primjeraka odmah je rasprodana te je iste godine tiskano i drugo izdanje. Komunističkim vlastima trebalo je nekoliko godina da saznaju tko je zapravo autor knjige. Konačno, u srpnju 1985., prilikom posjeta Hrvatskoj, oduzeli su Horvatu putovnicu te tako onemogućili daljnje djelovanje u Parizu.

Više mjeseci Vladimir Horvat pokušavao se je vratiti u Pariz, čak i uz intervencije kardinala Lustigera preko francuske ambasade u Beogradu. Nakon svih bezuspješnih nastojanja, odlučeno je da u Pariz ode poglavar isusovačke zajednice u Beogradu, a da na njegovo mjesto dođe p. Horvat. Od kada je u rujnu 1986. stigao u Beograd, njegovo se je djelovanje intenziviralo. Ubrzo je uspostavio za ono vrijeme iznenađujuću suradnju: pomogao je M. Tomiću, B. Grubačiću i Z. Đinđiću objaviti izabrane tekstove sv. Ignacija Lojolskoga u knjizi *Načela jezuita* (Beograd: Mladost, 1986). Urednici su predgovor napisali na srpskom jeziku, ali su odabrani tekstovi prevedeni i objavljeni na hrvatskom jeziku po izboru te uz uvodne napomene i objašnjenja Vladimira Horvata. Kasnije je p. Horvat priredio čisto hrvatsko izdanje pod naslovom *Načela duhovnosti* (Zagreb: Verbum, 2008).

Osim što je u Beogradu promovirao isusovačku duhovnost, već je sljedeće, 1987. godine objasnio srbijanskim jezikoslovcima na *Vukovim danima* da Hrvatima Vuk nije trebao stvarati književni jezik jer Hrvati imaju svoj književni jezik još od vremena Bartola Kašića. Možda je tada netko od onih koji su mu uzeli putovnicu pomislio kako bi bilo bolje da je ostao u Parizu. Vladimir Horvat od tada se je sustavno bavio ulogom isusovaca u razvoju hrvatskoga jezika i jezikoslovlja. Obranio je doktorsku tezu o Bartolu Kašiću, kojemu je posvetio najviše znanstvenih radova, no tu je i znatan broj radova posvećen Jurju Hablediću, Jurju Mulihu, Jakovu Mikalji i dr. Osim toga, priredio je više faksimilnih izdanja, koja su njihovo djelovanje približila suvremenim učenjacima, filozofima, teolozima i povjesničarima.

Na početku novoga tisućljeća pojavio se je kod njega ponovno istraživački interes za razdoblje Drugoga svjetskoga rata i poraća. Osobitu njegovu pažnju zaokupio je isusovac p. Stjepan Tomislav Poglajen, koji je pod lažnim identitetima živio u komunističkim zemljama nastojeći očuvati "podzemnu Crkvu". Tu je i niz povijesnih članaka *Istina o tri jasenovačka logora* objavljenih u Glasu Koncila 2014. godine.

Rodno Međimurje i Donja Dubrava (odnosno Dobra, kako ju nazivaju sami mje-

štani) nikada nije prestala biti predmetom Horvatove preokupacije. Mađarska okupacija Međimurja u Drugom svjetskom ratu, gradnja crkve u Donjoj Dubravi i osobna obiteljska povijest u povijesno-političkom kontekstu imaju istaknuto mjesto u njegovim objavljenim radovima. Na više je mjesta isticao zahtjev da se u hrvatsku himnu uvrsti i rijeka Mura tako da se stih "Teci Dravo, Savo teci" promijeni u "Muro, Dravo, Savo teci".

Iako je gotovo cijelo svoje istraživačko djelovanje posvetio isusovačkim postignućima, zadnjih se je godina intenzivno bavio pavlinskim nasljeđem, osobito Ivanom Bilostincem i njegovom zbirkom tijelovskih propovijedi. U tom kontekstu njegova će se prisutnost još osjećati u hrvatskoj filologiji kroz radove koji će tek biti objavljeni.

Osim što je bio filolog, povjesničar i angažirani domoljub u aktualnom povijesnom trenutku, iza kojega je ostalo dvjestotinjak vrijednih objavljenih radova, oni koji su ga bolje poznavali znaju da je na prvom mjestu bio svećenik i redovnik te da su mu vremena dobrobit penitenata i spasenje njihove duše bile najveća preokupacija. Mnogima je bio jednostavno pater Vlado, duhovni otac, ispovjednik, savjetnik, prijatelj, sugovornik. To je najdublje i najtoplije sjećanje koje je ostavio.

Ivana Kresnik

TIHI PREGALAC IN MEMORIAM PAVAO KNEZOVIĆ (1949. – 2019.)

Kad se kasnih devedesetih godina pojavio udžbenik *Li la disco*, što hoće reći *Linguae Latinam disco* (“Učim latinski jezik”), bilo je više nego prirodno poželjeti upoznati autora tako dosjetljiva naslova, kojim je već u prvome koraku postignuta privlačnost prema predmetu ne baš zavidne reputacije, poglavito kod mlađih čitatelja kojima je i namijenjen. Kad se susret koju godinu poslije i dogodio, razgovor je tekao kao da se oduvijek poznajemo. Srdačan i jednostavan, otprve je prihvatio poziv da godinu dana kao gostujući profesor predaje rimsku književnost na Odjelu za klasičnu filologiju u Zadru, koji je u to vrijeme oskudijevao nastavniciima u zvanju. Pri svojim dolascima, osim kave, nije prihvaćao nikakav drugi vid gostoprimitva ili zahvalnosti.

Napustio nas je 2. prosinca 2019. godine u 71. godini života.

Pavao Knezović rodio se 1949. u Crnopodu kod Ljubuškoga. Studij klasične filologije i arheologije završio je 1975. u Skoplju. Nakon dvije godine zaposlio se na Filozofskome fakultetu u Sarajevu. Osamdesetih je kao stipendist u nekoliko navrata boravio u Italiji, poglavito u Rimu. Za Domovinskoga rata preselio se u Zagreb. Tu je predavao latinski jezik u srednjim školama do 1998., kad se zaposlio u Hrvatskome institutu za povijest i osnovao Odjel za hrvatsku latinističku historiografiju. Osim u Zadru, kao vanjski suradnik predavao je na Sveučilištu u Zagrebu i Mostaru. Godine 2005. prešao je na Hrvatske studije gdje je ustrojio Odsjek za hrvatski latinitet, a 2011. pokrenuo je i diplomski studij hrvatskoga latiniteta. Umirovljen je 2016. godine. Pavao Knezović bio je voditelj na brojnim projektima o hrvatskoj latinističkoj baštini: *Književnojezični latinizam u franjevačkoj baštini*, *Kanonske vizitacije Senjske i Kravavske ili Modruške biskupije*, *Percepcija Turaka u hrvatskoj latinističkoj historiografiji*, *Hrvatska latinistička historiografija*.

Autor je sveučilišnoga udžbenika *Latinski jezik 1-2* (sa Šimom Demom), gimnazijskih udžbenika *Li La disco* i *Vestibulum linguae Latinae*, *Čerigajski anđeo* (sa Šimom Demom), *Blago knjižnice Kačićeva samostana u Zaostrugu* (sa Šimom Jurićem), preveo je i bilješkom popratio djelo Sebastijana Slade *Fasti litterario-Ragusini*, uredio pretisak *Gramatica Latino-Illyrica* Lovre Šitovića. Autorom je preko sto znanstvenih radova i brojnih prijevoda s latinskoga jezika. Svojom dugotrajnošću i plodnošću posebno se ističe neformalni projekt *Tihi pregaoci*, koji se na interdisciplinarn način bavi franjevcima s prostora Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Do danas je objavljeno šesnaest zbornika kojima je prof. Knezović najčešće bio glavnim urednikom. Naslov projekta, rekao bih, neobično pristaje i samomu njegovu začetniku.

Milenko Lončar

U SPOMEN NA ANKICU ČILAŠ ŠIMPRAGA

Loše nas vijesti uvijek iznenade, pa i onda kad smo ih na neki način očekivali. Uvjerio sam se u to, nažalost, na mnogim primjerima, pa i kad je do mene došla tužna vijest kako nas je 6. veljače 2020. napustila Ankica Čilaš Šimpraga. Čak i s odmakom od nekoliko mjeseci dobro se sjećam šoka i osjećaja srdžbe zbog nepravde koju je ona izazvala (Pitah se zašto više nema osobe koja se toliko hrabro i ustrajno borila za svaki novi dan svojega života.) iako nas je Ankica, sad kad se malo vratim u prošlost, na to pripremala onako kako je samo ona znala: tiho, dostojanstveno, nesebično i sa željom da nas što manje optereti. Štoviše, svakomu je od nas iz najbližega kruga suradnika ostavila pokoju lijepu misao, poticaj, knjigu ili želju utisnuvši nam se zauvijek u sjećanje kao nesebična i brižna osoba te odana prijateljica i u trenucima kad joj je bilo najteže, kad se imala pravo okrenuti samoj sebi.

Naši su se životni i karijerni putovi isprepleli 2005. Sad mi se čini toliko davan trenutak našega upoznavanja netom prije nego što je s Odjela za dijalektologiju prešla na Odjel za onomastiku i etimologiju. Isprva smo se susretali na odjelnim sastancima, a nakon preseljenja u nove institutske prostorije u Ulici Republike Austrije postali smo cimerima, postupno smo se upoznavali i dijelili svakodnevicu punih petnaest godina. Nisu upoznavanje i suradnja uvijek tekli glatko jer smo oboje jake, ali vrlo različite osobe. Trebalo je proći dosta vremena kako bismo shvatili da se vaganje svake riječi i brzina na obaraču, vođenje računa o posljedicama svakoga postupka i gotovo potpuni izostanak toga te temeljitost i pedantnost s jedne, a brzina s druge strane zapravo nadopunjuju. Njezine su vrline, koje sam odmah uočio, bile poštenje, brižnost, odanost i diskretnost, a s vremenom sam se upravo od nje naučio više cijeniti vlastitu privatnost i duševni mir.

Ankica Čilaš Šimpraga rođena je 9. kolovoza 1970. u Kninu. Prominka po podrijetlu, Zagrepčanka po školovanju na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu studirala je južnoslavenske jezike i književnosti diplomiravši 1996. Za studija je radila na snimanju zvučnih knjiga u Savezu slijepih i slabovidnih Hrvatske, a od siječnja 1993. zaposlena je kao lektorica hrvatskoga jezika na HRT-u. U Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje počela je raditi 1. rujna 1997., isprva na dijalektološkim projektima. Magistrirala je 27. svibnja 2002. s temom *Fonologija ikavskih štokavskih govora između rijeka Krke i Neretve*, a doktorirala na onimiji vlastita zavičaja 16. veljače 2006. s temom *Antroponimija i toponimija Promine*. Od 2005. radila je na projektima Odjela za onomastiku i etimologiju. Odjelnom je voditeljicom imenovana u lipnju 2013. Od rujna 2014. vodila je projekt *Baza suvremenih hrvatskih osobnih imena*, a od 1. listopada 2018. bila je voditeljicom projekta Hrvatske zaklade za znanost *Istra-*

živanje antroponimije na tlu Hrvatske u XV. stoljeću. Od svibnja 2019. bila je suradnicom projekta *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA*, projekta koji se također financirao uz potporu Hrvatske zaklade za znanost.

Kad je riječ o Ankici kao jezikoslovki, mogli bismo je odrediti kao onomastičarku, dijalektologinju, leksikografkinju i standardologinju.

Među njezinim se onomastičkim radovima (uz *Rječnik suvremenih hrvatskih osobnih imena*, o kojemu će više riječi biti poslije) osobito ističu nazivoslovni prinosi te radovi iz područja povijesne i suvremene antroponimije, toponimije sjeverne Dalmacije i zoonimije. Kad je riječ o nazivoslovnim prinosima, izdvojio bih radove iz 2019. *Croatian Onomastic Terminology Related to Saintly Names* (u kojemu se posebno bavi sinonimnim nazivima koji su u uporabi za onime motivirane imenima svetaca) i *Pogled u hrvatsku onomastičku terminologiju* (u kojemu, u suradnji s Anđelom Frančić, razmatra neusklađenost uporabe onomastičkih naziva na više razina) te obradbu onomastičkih natuknica za projekt *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA* (tu se, pak, osobito ističe njezino nastojanje da se u onomastičko nazivlje uklope nazivi koji se odnose na more, obalu i podmorje kao hrvatska posebnost, poglavito oni za čiju se uporabu već desetljećima zalaže Vladimir Skračić). U antroponomastičkim radovima uglavnom se bavila rodnom Prominom, odrazima različitih hrvatskih osobnih imena (primjerice, osobnim imenima *Ante*, *Branka*, *Stjepan*, osobnim imenima tvorenim osnovom *bog-*, osobnim imenima Hrvata u dijaspori i osobnim imenima blizanaca), a kao toponomastičarka je uz Prominu istraživala Miljevce i otok Pag. Ujedno je, kao autorica mnogobrojnih prikaza, bila svojevrsnom kroničarkom važnijih hrvatskih i svjetskih (poglavito slavenskih) onomastičkih izdanja. Kao urednica i jezična savjetnica surađivala je na dvjema studijama *Hrvatski egzonimi*. Time je dala velik obol standardizaciji stranih zemljopisnih imena u hrvatskome jeziku (u kojoj se u javnosti često luta, pa se i stoljetni hrvatski egzonimi poput Češke i Rusije nastoje istisnuti dvorječnim imenima *Češka Republika* i *Ruska Federacija* kao da je standardizacija hrvatskoga jezika počela tek osnutkom određenih međunarodnih tijela poput UNGE-GN-a) te interdisciplinarnom istraživanju i suradnji hrvatskih i slovenskih zemljopisaca i jezikoslovaca.

Kao dijalektologinja najviše je svoje kreativne snage posvetila novoštokavskim ikavskim govorima. U suradnji s Anitom Celinić, Željkom Jozićem i Ivanom Kurtović Budja 2010. objavila je monografiju *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji* u kojoj je njezino poglavlje nosilo naslov *Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve*. Ujedno se bavila govorima hrvatskih iseljeničkih skupina (primjerice, govorom Hrvata u Trstu i Hajmašu u južnoj Mađarskoj) te etnicima i kteticima. Važno je napomenuti da je u svojim člancima obrađivala značajke govora svih triju narječja

(opisivala je, primjerice, govore Jurkova Sela na Žumberku, Krivoga Puta kod Senja, Beloga na Cresu te kutinski govor). U radovima o etnicima i kteticima bavila se građom iz Drniške krajine i s kajkavskoga područja te usporedbom njihovih standardnojezičnih i mjesnih likova. Upravo su ti radovi potvrdili postojanje dviju razmjerno čestih zabluda među kroatistima koji nisu dijalektolozi. Prva je zabluda da štokavske likove nije nužno istraživati jer su vrlo bliski standardnojezičnima. Već su primjeri koje je opisala u Drniškoj krajini dostatni da se uvjerite kako ne možete biti posve sigurni ni u to kako glasi mjesni etnik i ktetik tvoren od posve uobičajenih ojkonima na hrvatskome ozemlju kao što je *Gradac* (likove bi *Gračoljac* i *Gračoljka* teško pretpostavio i vrsni jezični znalac ako nije duže boravio u Drniškoj krajini), a kamoli kako glase u Baranji, u kojoj supostoje hrvatski, mađarski i hrvatskomu jeziku prilagođeni mađarski likovi. Druga je česta zabluda da se prednost u općoj uporabi etnika i ktetika treba dati mjesnomu liku. To je vrlo teško provesti jer samo u Hrvatskoj postoji gotovo 7000 službenih i tko zna koliko još neslužbenih naselja (a tek bi valjalo utvrditi i mjesne etnike i ktetike na čitavome hrvatskom jezičnom području). Sva su njihova imena s jezičnoga stajališta jednako vrijedna te bi, čak i kad bi se popisali svi mjesni etnici i ktetici, teško bilo i od koga zahtijevati da ih sve nauči. Usto, na primjeru je kajkavskih etnika i ktetika pokazala koliko mjesni likovi fonološki i tvorbeno odstupaju od fonološkoga inventara i tvorbenih obrazaca hrvatskoga standardnog jezika, a mjesni etnik ili ktetik izgovoren standardnojezičnim glasovnim inventarom više nije mjesni etnik ili ktetik.

Iza Ankice Čilaš Šimpraga kao standardologinje ostao je *Prvi školski rječnik hrvatskoga jezika* (u suradnji s Ljiljanom Jojić i Kristianom Lewisom; 2008.). Osim što je kao lektorica radila na Hrvatskoj radioteleviziji, dugo je godina surađivala u emisiji *Govorimo hrvatski* te je svoja standardološka znanja kao recenzentica ugradila u *Hrvatski pravopis*. Svoje dugogodišnje lektorsko iskustvo i standardološka znanja primjenjivala je također u Savjetu za jezik i govor HRT-a, čijom je članicom bila od 2015., a predsjednicom od 2017.

Kao leksikografkinja je uz autorstvo i *Prvoga školskog rječnika hrvatskoga jezika* te ulogu urednice i jezične savjetnice dvoknjižja *Hrvatski egzonimi* bila urednicom i suautoricom *Rječnika suvremenih hrvatskih osobnih imena* (u suradnji s Dubravkom Ivšić Majić i Domagojem Vidovićem; 2018.), u kojemu je iskoristila svoje cjelokupno onomastičko i leksikografsko iskustvo. Taj je rječnik svojevrsnom krunom njezine karijere jer je upravo kao njegova urednica i autorica dobila Nagradu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za najviša znanstvena i umjetnička dostignuća u Republici Hrvatskoj za 2018. godinu za područje filoloških znanosti, čime je sebi i svojim suautorima otvorila mjesto u povijesti hrvatskoga imenoslovlja osmisliši djelo koje

se može vječno mijenjati i nadopunjavati.

Ankica Čilaš Šimpraga bila je, među ostalim, članicom hrvatskih (Odbor za onomastiku HAZU-a, Odbor za dijalektologiju HAZU-a) i međunarodnih jezikoslovnih tijela (Terminološka skupina pri ICOS-u, East Central and South-East Europe Division of UNGEGN), članicom uredništava uglednih časopisa (*Folia onomastica Croatica*, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*), tajnicom i članicom organizacijskih odbora više međunarodnih znanstvenih skupova, članicom Povjerenstva za odobrenje udžbenika za učenje hrvatskoga jezika i književnosti (2003. – 2008.) i predsjednicom Savjeta za jezik i govor HRT-a (od 2017.). Ujedno je bila mentoricom nekoliko institutskih znanstvenih novaka i doktoranada.

Ankica Čilaš Šimpraga bila je izrazito temeljita i sustavna znanstvenica te brižna mentorica, a uza sva svoja znanstvena postignuća bila je odanom prijateljicom i iznimno poštovnom kolegicom. Svoju je znanstvenu karijeru gradila postupno. Prošla je sve faze: od obavljanja naizgled manje važnih poslova, poput pisanja dijalektoloških opisa i lektura, preko rada na građi iz užega i širega zavičaja (uz rodnu Prominu čitav je svoj život čeznutljivo spominjala Šibenik i Zadar) do vođenja odjela, međunarodne suradnje i pisanja važnih leksikografskih djela. Na tome joj je putu najveća briga bila da nikoga ne ošteti i da nikome ne ostane dužna, a nama, koji se osjećamo njezinim dužnicima, ostaje da pomognemo u objavi monografije nastale dopunom njezina doktorskoga rada sa željom da strpljenje, temeljitost, brižnost i nepokolebljiva ustrajnost, kao zalog koji je Ankica Čilaš Šimpraga ostavila u naslijeđe svojim kolegama, Institutu i hrvatskoj znanosti uza svoja znanstvena postignuća, ne padnu u zaborav.

Domagoj Vidović

JOSIP MATEŠIĆ (4. IX. 1927. – 25. III. 2020.)

U ponedjeljak, 9. ožujka 2020. prošao sam kroz Kaptol, veće selo, gradić, 15 km sjeverno od Požege, pod obroncima Papuka u srednjem vijeku utvrđeno naselje. Nalazi se u prekrasnoj dolini nazvanoj *Vallis aurea*, zapadno od poznatoga Kutjeva. Počeo sam s istraživanjem govora sela Velika, istočno od Kaptola, koji je punkt *Hrvatskoga jezičnoga atlasa*.¹ Mislio sam istražiti i okolicu Velike, uključujući Kaptol, jer to područje ima znatnih specifičnosti u Požeškoj kotlini.² Znao sam da je u Kaptolu rođen Josip Matešić, poznati jezikoslovac i povjesničar slavenskih književnosti, profesor Sveučilišta u Mannheimu i utemeljitelj tamošnje slavistike, čiji sam bio gost na Sveučilištu, kao stipendist Zaklade Alexandra von Humboldta. Međutim, istraživanje je tada prekinuto zbog “vjenčica”, a krajem mjeseca stigla je vijest da je 25. ožujka Matešić preminuo. Umro je u 93. godini života.

Josip Matešić, drugo dijete u seljačkoj obitelji, u rodnome Kaptolu pohađa osnovnu školu, zatim klasičnu gimnaziju u Zagrebu. Bilo je to teško vrijeme Drugoga svjetskog rata, mladiće su katkad na vojnu službu privodili s ulice, što se dogodilo i Matešiću. Dokazivao je da je đak, a vojnici su ga odveli pretpostavljenomu, gdje ga je oslobodilo poznavanje stihova Vergilijeve *Eneide*. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu studira narodni jezik i književnost te ruski i njemački. Profesori su mu bili: Barac, Badalić, Hraste, Ivšić, Hamm. Rusistiku studira i u Moskvi. Po diplomiranju 1953., radi od 1954. do 1956. godine (s prekidima zbog boravka u inozemstvu) kao sveučilišni asistent u Zagrebu na Akademiji kazališnih umjetnosti.

Godine 1957. dobiva njemačku stipendiju, studira slavistiku, istočnoeuropsku povijest i germanistiku u Münsteru i Erlangenu. Rezultat je značajno djelo, opis erlangenskoga zbornika pjesama (*Die Erlanger Liederhandschrift – Sprachliche Unter-*

¹ Kada sam 1996. u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje koncipirao projekt *Hrvatski jezični atlas*, u mrežu *Atlasa* uzeo sam sve odabrane govore u Hrvatskoj koji su ranije odabrani kao punktovi u mreži (286), a mrežu smo proširili još za trećinu, tako da je s punktovima u Bosni i Hercegovini te dijaspori bilo predviđeno oko 410 punktova hrvatskih govora. To je trebala biti prva faza istraživanja, a u drugoj bi se istražilo još oko 40 punktova manjina u Hrvatskoj. Do 2010. zbog izostanka financiranja terenskoga rada nisu istraženi svi predviđeni punktovi, istraženi su samo čakavski, a ostala je neistražena petina kajkavskih i trećina štokavskih, iako su štokavci većina Hrvata. Godine 2019. u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti koncipiran je novi projekt, koji je prihvatila Hrvatska zaklada za znanost (projekt br. 3688: *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju*), širi od HJA, voditelj akademik Goran Filipi.

² Tada je zbog korone istraživanje prekinuto, a obavio sam ga krajem lipnja i početkom srpnja, ali ne u obimu u kojemu sam htio. S Matešićem sudjelovao sam na znanstvenome skupu o fra Grguru Čevapoviću 1987. u Požegi.

suchung), što objavljuje iste godine (Kubon & Sagner, München). Od 1963. do 1967. lektor je u Gießenu. Tada nastaje opsežan odostražni rječnik (*Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, I–II, Wiesbaden, Harrassowitz, 1965–67.), u neku ruku predradnja monografije o naglasku riječi (*Naglasak riječi u hrvatskom ili srpskom pisanom jeziku – Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache*, Heidelberg, 1970.), čime je habilitiran. Godine 1969. profesor je slavistike u Göttingenu. Zatim radi kao lektor za južnoslavenske jezike na Sveučilištu u Erlangenu i u Gießenu. Docent je pa izvanredni profesor u Fribourgu (Švicarska) i Göttingenu (Njemačka). Bio je pozvan za profesora slavenske filologije na Sveučilište u Mannheimu, gdje djeluje do mirovine. U Mannheimu 1969. utemeljuje Slavistički seminar i dalja njegova djelatnost vezana je za tu ustanovu. Uz rusistiku uvodi studij serbokroastike (prema tadašnjemu nazivu studija). Prihvaća sveučilišno partnerstvo Mannheimu i Sarajeva, s mnogobrojnim interdisciplinarnim simpozijima (slavistika, politologija, poduzetništvo, germanistika, gostovanja književnika). Kako su istakli uz 80. rođendan 2007. H. Fegert i W. Kroll, ostvaruje dobru suradnju u Slavenskome seminaru Sveučilišta u Mannheimu (J. Petermann, R. Hansen-Kokoruš), otvara inovativne studije (kulturni čimbenici u gospodarstvu), a uz veze s južnoslavenskim kulturnim prostorom širi slavistički profil slavistike u Mannheimu s bugarskim, poljskim i češkim jezikom te uspostavlja kontakte sa Sjevernom Amerikom, Rusijom i Australijom.

Bio je prodekan i dekan Fakulteta. Dulje vremena bio je predsjednik Frazeološke komisije Međunarodnoga slavističkog saveza. Od 1988. dopisni je član Jugoslavenke (sada Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti te Kraljevske akademije znanosti u Gothenburgu (Švedska). Bio je gost profesor u SAD-u, Australiji, Kanadi.

Istraživao je jezikoslovne poglede predstavnika reformacije i protureformacije Južnih Slavena, utjecaj “panslavizma” na jezik i književnost slavenskih naroda te posebice frazeologiju slavenskih jezika s teorijskoga, dijakronijskoga, sinkronijskoga, arealnoga, poredbenoga i komunikativnog aspekta, pitanja iz područja južnoslavenskih književnosti (bugarske, hrvatske, slovenske, srpske) i ruske književnosti te njezina utjecaja na hrvatsku književnost.

Bavio se rusko-hrvatskim književnim vezama.

U hrvatskome jezikoslovlju važno mjesto imaju njegovi rječnici. *Odostražni rječnik hrvatskog ili srpskoga* (*Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, I–II, 1965–67.) pionirsko je djelo te vrste.

Zaslugom Matešića Mannheim postaje frazeološkim središtem, osniva se manheimska frazeološka škola. Tamo nastaju i pionirska frazeološka djela, uz pomoć suradnika izrađuje prvi jednojezični *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (1982.) s oko 12 000 frazema. Suautor je i redaktor *Hrvatsko-njemačkog fra-*

zeološkog rječnika (1988.) s preko 18 000 hrvatskih frazema i njihovim njemačkim ekvivalentima, a uređuje i *Rusko-njemački frazeološki rječnik (Russisch-Deutsches Phraseologisches Wörterbuch, 1999.)*. Objavljivao je radove o različitim frazeološkim pitanjima i oni čine trećinu njegovih objavljenih radova (što je posebno prikazala Željka Fink u svojem nekrologu). Obradio je problem frazeološke sinonimije i varijantnosti, analizirao hrvatske poredbene frazeme, odnos tvorbe frazema i tvorbe riječi; razmatra stilsku stranu frazema, lažne prijatelje u frazeologiji, komunikacijsku ulogu frazema; usporedio je hrvatsku frazeologiju s onom drugih jezika – slavenskih (posebno ruskoga) i neslavenskih (uglavnom njemačkoga); bavio se frazemima u Bibliji i hrvatskoj književnosti (“Frazeološka antonimija u spjevu *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića”, 2000.). Razmatrao je frazeologiju u rječnicima, izradu frazeoloških rječnika (“Probleme der russisch-deutschen Phraseologie (am Beispiel der Erstellung eines phraseologischen Wörterbuchs)”, 1981., s Petermannom, “К вопросу об оформлении фразем в словаре (на материале русской и немецкой идиоматики)”, 1987.). Isticao je važnost dijalektne frazeologije (“O problemu dijalektalne frazeologije. O važnosti dijalektologije kao znanosti”, 1988., “Historijska frazeologija i dijalektologija u slavenskim jezicima”, 1998.).

Na Međunarodnome slavističkom kongresu 1978. u Zagrebu izabran je za prvoga predsjednika Komisije za slavensku frazeologiju Međunarodnoga slavističkog komiteta, što ostaje 25 godina (zatim je njezin počasni predsjednik). Valerij M. Mokienco istakao je njegove zasluge u održavanju frazeoloških konferencija u mnogim europskim zemljama, što je bio prinos zajedništvu i međusobnomu razumijevanju. Prva je međunarodna konferencija o slavenskoj frazeologiji održana 1981. u Mannheimu, zatim u Poljskoj, Slovačkoj, Češkoj, Bugarskoj, Rusiji, Bjelorusiji, Ukrajini, Hrvatskoj – rezultat su brojni zbornici radova.

Od književnih tema dotiče se pitanja južnoslavenskih književnosti u usporedbi s ruskom (“Hrvatski narodni preporod i ruska književnost”, 1983., “Das Kroatische Drama und L. N. Tolstoj”, 1982., “Hrvatska moderna i F. M. Dostojevski”, 1983.). Piše o recepciji južnoslavenskih pisaca na njemačkome govornom području (“O recepciji Andrićeva djela na njemačkom jeziku”, 1980.), o Vladimiru Nazoru (1991.), o *Pjesmi nad pjesmama* Janka Polića Kamova (1996.). Bavi se i slovenskom književnošću. “Die Bedeutung dieses Wörterbuchs besteht darin, daß hier erstmals der phraseologische Bestand des Kroatischen oder Serbischen auf der Grundlage einheitlicher Kriterien geschlossen dargestellt wird”. Ostvareni su kriteriji: “Idiomatizität und das Vorhandensein von mindestens zwei autosemantischen Komponenten.”

Započeo je rad na njemačko-hrvatskome rječniku. Prihvatio sam kao predstojnik Zavoda za hrvatski jezik suradnju dviju ustanova na tome velikom djelu (sudjelov-

vao sam nešto i sam u izradi i redakciji). Rječnik je opsežan (2075 str.) i aktualan (*Deutsch-kroatisches Universalwörterbuch / Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik*. Zagreb, Globus, 2005.).

U *Analima* Leksikografskoga zavoda u Zagrebu 1955. objavljen mu je rad “Građa za bibliografiju jugoslavenske periodike”.

Istraživao je govore u svojoj Požeškoj dolini – *Vallis aurea*, jezičnu interferenciju čeških i slovačkih doseljenika u Slavoniji (“O govoru požeškog kraja”, 1957., “Govor Požeške kotline”, 1974.). Bavio se pitanjem ktetika i etnika, refleksa jata, prozodije (“Akcentat i kvantiteta u govoru Požeške kotline”, 1977.). Zanimljivo je da nije podrobnije opisao govor svojega rodnog mjesta – Kaptola, ni njegove okolice, užega zavičaja.

Godine 1992., za 65. rođendan, objavljen mu je u čast sadržajno bogat zbornik *Studia phraseologica et alia*, koji su uredili Wolfgang Eisann i Jürgen Petemann, s predgovorom Petermanna¹.

Mijo Lončarić

¹ Moj je rad *Prilog razvoju kajkavskoga vokalizma*.

ANTICA MENAC (1922. – 2020.)

Gotovo da se ne sjećam vremena kad nisam poznavala Anticu Menac. Bila mi je profesorica na dodiplomskome i poslijediplomskome studiju, mentorica na magisteriju i doktoratu, dugogodišnja suautorica. Na studiju smo svi s interesom slušali njezina predavanja koja su bila sustavna, jasno koncipirana, činila su zaokruženu cjelinu ili što bismo mi frazeolozi rekli – imala su glavu i rep. Znala je precizno formulirati svoju misao. U mentorskom radu nije nikada nametala svoje ideje, prepuštala mi je inicijativu i davala slobodu, ali znala sam da će me vratiti na pravi put ako slučajno krenem ukrivo.

Kasnije sam surađivala na njezinim projektima. Radili smo na frazeološkim rječnicima. U početku nisam bila sigurna da sam dorasla tom zadatku, upijala sam sve profesoričine upute da bih s vremenom postajala sve sigurnija i osjetila da mi profesorica vjeruje. Naše su se male radne skupine sastajale u Berislavićevoj, u profesoričinu stanu. Uvijek nas je na stolu čekala vruća i mirisna kava te obavezne grickalice i slatkiši. Profesorica je točno znala što tko od nas najviše voli. Za mene su u zdjelici uvijek bili pripremljeni lješnjaci. Prvo bismo malo popričali, profesoricu je zanimalo što se događa na fakultetu, čime se bavimo, o čemu pišemo. A onda – rad na rječniku. I tako godinama. Tri rječnika. Kad smo predali rukopis trećega, odmah me upitala što ćemo dalje, na kojem ćemo sljedećem rječniku raditi. Zatekla me nespremnu, nisam odmah znala odgovor. Ipak nakon nekog sam vremena došla s prijedlogom, popričale smo o novoj ideji, o strukturi rječničkoga članka. Pritom smo pazile na maksimalno usklađivanje recentnih frazeografskih pravila i potreba korisnika. Na žalost, zbog pogoršanoga zdravstvenog stanja profesorica više nije sudjelovala u radu na tom rječniku.

Često smo razgovarale i o frazeološkoj teoriji. Po dolasku s nekog znanstvenog skupa pričala sam joj o reakcijama na moje izlaganje, što ima nova u frazeološkoj Europi, tko se čime bavi. Profesoricu je zanimalo i kako napreduju moji doktorandi, “moja djeca”, koje ih teme privlače, o čemu pišu. Kad bih nailazila na leksikografske probleme u radu na frazeološkim rječnicima koje sam sastavljala s drugim kolegicama i kolegama, uvijek sam se konzultirala s profesoricom.

Antica Menac nije nikad podizala glas. Uvijek je govorila smireno, a upravo je tom mirnoćom i strpljivošću u komunikaciji privlačila pozornost. I u poznim je godinama imala nevjerovatnu radnu energiju, koncentraciju i zadivljujuću memoriju.

Antica Menac rođena je u Splitu 11. srpnja 1922. godine, tamo je završila osnovnu školu i realnu gimnaziju. Maturirala je 1940. godine, a na Filozofskom je fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala slavistiku (A-predmet: Ruski jezik i književnost, B-predmet: Hrvatski jezik sa staroslavenskim, C-predmeti: Poredbena slavenska gra-

matika, Jugoslavenske književnosti, Talijanski jezik). Tijekom studija radi kao korektorica, lektorica i novinarka u *Slobodnoj Dalmaciji*, a nakon studija zapošljava se kao urednica u izdavačkom poduzeću *Glas rada*, gdje uređuje knjige ruskih i hrvatskih autora. Godine 1949. počinje raditi na Filozofskom fakultetu u Zagrebu kao asistentica prof. dr. sc. Stjepana Ivšića. Godine 1957. boravi na šestomjesečnoj specijalizaciji u Moskvi, gdje posebnu pozornost posvećuje ruskoj sintaksi i fonetici. Godine 1959. brani doktorsku disertaciju pod naslovom *Besprijedložne i prijedložne konstrukcije s vremenskim značenjem u suvremenom ruskom i hrvatskosrpskom jeziku*.

Na Filozofskom je fakultetu Sveučilišta u Zagrebu izabirana u sljedeća zvanja: godine 1961. u zvanje docenta, godine 1966. u zvanje izvanrednoga profesora, godine 1973. u zvanje redovitoga profesora. Tijekom 24 godine bila je predstojnica Katedre za ruski jezik.

Godine 1975. postaje član suradnik u Jugoslavenskoj (danas Hrvatskoj) akademiji znanosti i umjetnosti, 1981. godine izabrana je za izvanrednog, a 1988. za redovitoga člana.

Antica Menac bila je potpredsjednica Hrvatskog filološkog društva, članica uprave, te predsjednica njegove Sekcije za strane jezike, zatim potpredsjednica i članica uprave Saveza slavističkih društava Jugoslavije i Saveza društava za strane jezike i književnosti Jugoslavije. Jedan je od osnivača Međunarodne asocijacije nastavnika ruskog jezika i književnosti (MAPRJAL), bila je dugogodišnja članica njezine uprave, a šest je godina obnašala funkciju potpredsjednice te asocijacije. Niz je godina predsjedala Međunarodnoj komisiji za problematiku udžbenika ruskoga jezika pri MAPRJAL-u.

Bila je voditeljica nekoliko znanstvenih projekata. U okviru Zavoda za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu vodila je projekte *Leksikografski rad na području ruskog i ukrajinskog jezika*, *Istraživanje frazeologije u ruskom i hrvatskom književnom jeziku*, *Hrvatska frazeološka problematika*, *Kontrastivna analiza hrvatskog i ruskog književnog jezika*, *Kontrastivno proučavanje hrvatskog jezika prema stranim jezicima*, a u sklopu Zavoda za lingvistička istraživanja HAZU projekte *Proučavanje hrvatske frazeologije i Hrvatska frazeologija*.

U središtu znanstvenoga interesa Antice Menac sljedeća su područja: fonetika, sintaksa, kontrastivna lingvistika, frazeologija i kontaktna lingvistika. Izlagala je na mnogim znanstvenim skupovima u Hrvatskoj i u inozemstvu, a njezinih je oko 90 članaka napisanih na hrvatskom, ruskom, njemačkom, engleskom, poljskom i češkom jeziku objavljeno u hrvatskim i inozemnim stručnim časopisima i zbornicima radova sa znanstvenih skupova.

U par svojih radova A. Menac analizira rusku intonaciju i stavlja je u suodnos s

hrvatskom (“Iz problematike rečenične intonacije u ruskom jeziku”, 1963.; “Intonacijski tipovi u ruskom i hrvatskom književnom jeziku”, 1985.).

U područje sintakse ulazi, osim u disertaciji, i u istraživanjima vezanima za upotrebu dvostruke negacije s pridjevom trpnim (1953.), piše o promjenama u značenju i upotrebi prijedloga *kod* (1964./1965.), zatim proučava slavenski genitiv u suvremenom hrvatskom književnom jeziku (1978./1979.) te partitivni genitiv u ruskom i hrvatskom književnom jeziku (1987.).

Krajem šezdesetih, odnosno početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća Antica Menac pokazuje interes za tada novu lingvističku disciplinu, za frazeologiju. Svoja frazeološka istraživanja temelji na teoriji ruske frazeologije. Ubrzo se u hrvatskim stručnim časopisima pojavljuju prvi članci vezani za temu hrvatske frazeologije. Hrvatsku frazeološku problematiku stavlja i u kontekst frazeologije drugih slavenskih (u prvom redu ruskoga) i neslavenskih jezika. A. Menac smatra se utemeljiteljicom zagrebačke frazeološke škole, danas poznatom i priznatom kako u slavenskim, tako i u neslavenskim zemljama u kojima se lingvisti aktivno bave frazeologijom.

U mnogobrojnim znanstvenim radovima hrvatske je frazeme analizirala s brojnih aspekata. U prvim člancima piše o čvrstoj strukturi frazema i o mogućnosti zamjene sastavnica unutar njih (“O strukturi frazeologizma”, 1971.), o pojavnim oblicima frazema – fonetska riječ, skup riječi i rečenica. Govoreći pak o podrijetlu frazema, spominje u prvom redu nacionalne i posuđene frazeme, ali i područja odnosno izvore iz kojih su frazemi preuzimani ili temeljem čega su oblikovani (književna djela, usmena književnost, poslovice, različite znanosti i područja ljudske djelatnosti, žargoni itd.). A. Menac naglašava da je razgovorni stil karakterističan za veći dio frazeološkoga fonda, ali se može govoriti i o stilski neutralnim frazemima, s jedne strane, te vulgarizmima, s druge (npr. “Svoje i posuđeno u frazeologiji”, 1972.; “Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije”, 1978.). Prva se u nas bavila i temom tautoloških frazeoshema (1980.). Dotiče se i frazemske sinonimije (“Iz problematike frazeološke sinonimije u ruskom i hrvatskom književnom jeziku”, 1982.). Antica Menac proučavala je i frazeme u djelima hrvatskih pisaca (Gundulić, Hektorović, Mažuranić, brački čakavski pjesnici), a dio je radova posvetila dijalektnoj frazeologiji (“Neki tipovi frazema sa sastavnicom čovik u bračkim čakavskim govorima”, 2007.; “Rima u frazeologiji hrvatskih narječja”, 2016.).

U okvirima hrvatske leksikografije i frazeografije rad Antice Menac također se može promatrati kao pionirski. U koautorstvu s A. Koval sastavila je *Ukrajinsko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko-ukrajinski rječnik* (1979.), koautorica je i urednica dvo-sveščanog *Rusko-hrvatskog ili srpskog frazeološkog rječnika* (1979., 1980.), koautorica *Hrvatskoga frazeološkog rječnika* (2003., 2014.) i *Hrvatsko-ruskog frazeološkog*

rječnika (2011.). Posebno treba istaknuti seriju *Mali frazeološki rječnici*, u kojima se pojavljuje kao koautorica i urednica. U njima je polazni jezik hrvatski, a ciljni su jezici ruski, ukrajinski, češki, slovački, poljski, slovenski, talijanski i francuski. Svjesna važnosti zapisivanja dijalektnih frazema (konkretnije, splitskoga govora), jedna je od autorica dvaju rječnika: *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima* (2011.) i *Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću* (2014.).

U devedesetim godinama prošloga stoljeća ulazi u novo područje. U sklopu projekta *Jezični dodiri u neposrednom i posrednom posuđivanju* voditelja Rudolfa Filipovića počinje istraživati anglicizme u hrvatskom i ruskom jeziku. Objavljuje niz članaka (u koautorstvu s R. Filipovićem ili samostalno), u kojima analizira tipove adaptacije anglicizama u dvama slavenskim jezicima. Za područje kontaktne lingvistike posebno je važna njihova zajednička monografija *Engleski element u hrvatskom i ruskom jeziku* (2005.). U okviru projekta *Hrvatski u dodiru s europskim jezicima* Antica Menac piše o rusizmima u hrvatskom jeziku.

Značajan je rad Antice Menac i na udžbenicima. Šezdesetih su godina prošloga stoljeća objavljena dva udžbenika ruskoga jezika po audiovizualnoj globalno-strukturalnoj metodi P. Guberine i P. Rivenca, pri čemu oni ne izlaze samo u Zagrebu, nego i u Parizu, Londonu, New Yorku i Stockholmu. Oni uključuju pregled ruske gramatike, vježbe i rječnik. Sastavila je i nekoliko srednjoškolskih udžbenika ruskoga jezika, udžbenik za osnovnu školu, kao i dva priručnika za studente rusistike.

Velik je dio svojega radnog vijeka Antica Menac posvetila prijevodima. Prevodi veći broj prozних djela ruskih pisaca (npr. Uspenskoga, 1952.; Semjonova, 1978.; Babelja, 1980.; Olešu, 1980.), a posebno valja istaknuti prijevode ukrajinske poezije (npr. Ševčenko, 1965., 2014.; *Suvremena ukrajinska lirika*, 1988.; *Suvremena ukrajinska poezija*, 1996.; *Ukrajinska lirika*, 1998.). A. Menac jedna je od prevoditeljica dvojezičnoga izdanja izabranih pjesama S. A. Jesenjina (2016.), prepjevala je na hrvatski jezik i dio pjesama M. Cvetajeve i B. Pasternaka uključenih u dvojezična izdanja koja su objavljena 2018. odnosno 2020. godine.

Uredila je nekoliko knjiga prijevoda ruske proze, zbornika, frazeoloških rječnika. Dugi je niz godina bila član uredništva časopisa *Strani jezici* i *Filologija*, te član uredničkoga odbora časopisa *Русский язык за рубежом*.

Antica Menac predavala je brojnim generacijama studenata rusistike na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U svojem je nastavnom radu često uspoređivala jezične pojave u ruskom i hrvatskom jeziku, pa se može reći da je i njezin nastavni rad sadržavao elemente kontrastivne analize koja je obilježila njezin znanstveni rad. Pod njezinim su mentorstvom napisani mnogi diplomski, magistarski i doktorski radovi.

Za svoj je rad akademkinja Antica Menac dobila nekoliko nagrada. Godine 1979.

Međunarodna asocijacija nastavnika ruskoga jezika i književnosti dodijelila joj je medalju A. S. Puškina, godine 1980. dobila je Nagradu grada Zagreba (za *Ukrajinsko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko-ukrajinski rječnik*), godine 1981. republičku nagradu “Božidar Adžija” (za *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*). Godine 2008. dodijeljeno joj je državno odlikovanje Republike Ukrajine “Za zasluge” III. stupnja (za zasluge u razvijanju hrvatske ukrajinistike), a 2012. je godine odlikovana Redom Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića. Organizacijski odbor Sedmoga hrvatskog slavističkoga kongresa 2019. joj je godine dodijelio Povelju Stjepana Ivšića u znak priznanja za veliki doprinos razvoju i promicanju hrvatskoga jezikoslovlja.

Antici Menac posvećene su četiri publikacije. Za 70. joj je obljetnicu života posvećen dvobroj časopisa *Filologija* (20–21, Zagreb, 1992.–1993.). Dva frazeološka izdanja posvećena su Antici Menac i Josipu Matešiću, znanstvenicima zaslužnima za pokretanje hrvatskoga frazeološko-frazeografskog kotača. Hrvatski i europski frazeolozi poklonili su im svoje radove u zborniku sa znanstvenoga skupa održanoga u rujnu 2006. godine u gradu Rabu. Zbornik *Slavenska frazeologija i pragmatika* objavljen je 2007. godine, kad su slavili 85. odnosno 80. rođendan. Druga publikacija jest kolektivna monografija *Славянская фразеология в современных СМИ (публицистический дискурс)*, Greifswald – Sankt-Peterburg – Zagreb, 2017., koja sadržava radove izložene na frazeološkoj sekciji u okviru XLV. međunarodne znanstvene filološke konferencije održane u ožujku 2016. u Sankt-Peterburgu. A. Menac godine je 2017. obilježila 95., a J. Matešić – 90. rođendan. Povodom 90. rođendana Antice Menac objavljen je zbornik radova njezinih bivših studenata *Stručak riječima ispunjen* (Zagreb, 2012.).

Odlaskom akademkinje Antice Menac naša je i europska akademska zajednica ostala bez ustrajne, marljive i drage znanstvenice i profesorice, bez osobe koja je u svim *svojim* znanstvenim disciplinama ostavila dubok trag, svaka tema o kojoj je pisala obrađena je temeljito, vrijedno je istraživala različite jezične pojave i elemente. Ostali smo bez osobe koja nas je i poticala na daljnji rad, i širila nam znanstvene vidike i veselila se našim uspjesima. Uvijek ćemo pamtit i njezinu susretljivost i pozitivnost.

Željka Fink

IN MEMORIAM: IVO BANAC (1947. – 2020.)

S prof. Ivom Bancem postoji jaka osobna zadarska poveznica. Kao student kupio sam njegovu knjigu *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji* na Kalelargi 1988. godine. Uskoro, 1991. s Profesorom me upoznao prof. Vladimir Skračić, dugogodišnji nastavnik na zadarskome Odsjeku za francuski jezik i književnost, zahvaljujući kojem sam 1994. dospio na Yale.

Doktorski studij na Yaleu omogućio mi je široku nadogradnju temeljnoga studija povijesti koju sam diplomirao u Zadru. Tada su na Odjelu za povijest Sveučilišta Yale predavali neki od najboljih svjetskih povjesničara. Dovoljno je spomenuti samo Paula Kennedyja, vodećega geopolitičara, Geoffreya Parkera, najglasovitijega vojnog povjesničara te Lindu Colley, najpoznatiju suvremenu britansku povjesničarku. Ivo je Banac glasio za najboljega suvremenog povjesničara jugoistočne Europe, uključujući i povijest komunizma. Povijesti komunizma privukla ga je obiteljska tragedija. Njegov je djed po majci, liječnik Ivan Hagijija, pod optužbom da je britanski špijun, zatvoren i pogubljen u Lepoglavi 1950. godine. Kao devetogodišnjak 1956. godine odselio se s majkom Anuškom u New York te se pridružio ocu Niku, koji je uskoro, 1962. preminuo u prometnoj nesreći u istom gradu.

Školovao se u New Yorku na isusovačkoj gimnaziji te potom na katoličkome Sveučilištu Fordham. Isusovačka naobrazba presudno je oblikovala njegov karakter. Na navedenim se studijima naučio, prema pravilima Loyolina reda, radnoj disciplini i etici odnosno ljubavi prema bližnjima i slabijima. Doktorirao je 1975. na Sveučilištu Stanford u Kaliforniji. Po završetku doktorata dobio je posao na prestižnome Sveučilištu Yale u New Havenu u državi Connecticut. Na Yaleu se kasnih osamdesetih odmah potvrdio kao najugledniji hrvatski humanistički znanstvenik u svijetu.

Tih su godina, od dolaska na Yale do početka rata u Hrvatskoj, nastala njegova najveća znanstvena djela. Pisao ih je uglavnom na dugačkome radnom stolu na dvanaestome katu zgrade na York Streetu, s kojega je preko križa na vrhu stola gledao na istočnu Novu Englesku sve do države New York. Među njima ističe se navedeno *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji* (1984.) za koju je iste godine dobio prestižnu nagradu Wayne Vucinich za najbolje djelo o povijesti Istočne Europe, te *Sa Staljinom protiv Tita* (1988.) u kojoj je opisao informbiroovski rascjep u jugoslavenskome komunističkom pokretu. Uz bok s njima ravnopravno stoje dva najbolja znanstvena eseja u hrvatskoj historiografiji: “Struktura konzervativne utopije braće Vojnović” i “Hrvatsko jezično pitanje”. Njegova znanstvena djela krasi nedostižna snaga i svježina zahvaljujući komparacijskoj širini, neoborivim tezama i jasnim konceptima u kojima je sažimao povijesne procese.

Osim užih povijesnih zbivanja, njegovao je posebnu ljubav prema hrvatskomu jeziku i njegovoj povijesti. Svatko tko je pročitao navedeni esej o hrvatskome jezičnom pitanju može shvatiti ne samo povijest hrvatskoga jezika nego i našu povijest u cjelini. U “Predgovoru” navedene studije, tiskane 1984. na engleskome i 1991. godine na hrvatskome jeziku, istaknuo je da nas “povijest hrvatskog jezika jedina veže sa samim počecima našega narodnoga postojanja”; nakon toga je poentirao da će razvojem slobodne hrvatske države doći dan kad će “hrvatski jezik ostati bez svoga pitanja” i “kada ćemo i o jeziku moći govoriti, a da ne mislimo na jednu dugu i grčevitu borbu”.

Za potrebe ovoga časopisa potrebno se ukratko osvrnuti na sadržaj studije. Započeo je tezom da je “izuzetna složenost hrvatske jezične povijesti odraz hrvatske burne prošlosti”, koja je po jezikoslovcu Vatroslavu Jagiću “izvanredno korisna za znanstvenike, ali vrlo nesretna za narod”. Srž hrvatske povijesti sažeo je u rečenicu da je neprekidno komadanje hrvatskih zemalja proizvelo kod Hrvata izražen i trajan regionalan karakter. Istaknuo je ulogu Hrvata jadranskoga priobalja koji su bili izloženi latinskoj i kršćanskoj civilizaciji rimskoga Ilirika. Hrvatski je povijesni usud sažeo kao branu zapadnoga kršćanstva na vratima pravoslavnoga slavenskog svijeta.

Nastavio je da se u kulturnome smislu najveći dio jadranske Hrvatske poistovjetio s ćirilometodskim nasljeđem i glagoljskim pismom. Premda je Rim djelovao protiv toga nasljeđa, slavensko je svećenstvo prihvaćeno iz potrebe. Tijekom napora reformnoga papinstva snaga slavenske liturgije počela je posustajati. Zagovaratelj glagoljice, da bi dokazali dostojanstvo slavenskoga jezika, pozvali su se na neupitnu reputaciju Svetoga Jeronima, rođenoga Dalmatinca, koji je po predaji izumio to pismo. Hrvatska je ćirilometodska tradicija, i slavenska pismenost, napredovala iza “umjetnoga Jeronimova štita”. Kod Hrvata su dakle postojale dvije paralelne tradicije u književnosti, obje vezane za dalmatinskoga sveca: ona ćirilometodska i glagoljska te ona, također jeronimska, vezana s latinskim klasicizmom i zapadnim kršćanstvom. Toleriranje pučkih oblika jezika u okviru tih baština otvorilo je prostor za uspon hrvatske renesansne književnosti u hrvatiziranim priobalnim gradovima. Istaknuo je da 16. stoljeće predstavlja vrhunac naše književnosti te da su se tada najbolja hrvatska književna dostignuća mogla mjeriti s najboljim djelima tadanje europske imaginacije što se ne može reći niti za jedno drugo razdoblje sve do naših dana.

Hrvatski jezični naponi u modernosti nisu se pak više bavili dostojanstvom hrvatskoga pučkog izraza nego potragom za standardom – za jedinstvenom književnom i pismenom normom. Dijalektalne su razlike, poticane migracijama, još više zamrsile ionako zamršenu jezičnu mješavinu. Nakon 16. stoljeća nastavilo se rušenje autoriteta čakavskoga jezika i širenje štokavskoga područja. To je presudilo u uspostavi smjera standardizacije. Za vrijeme 17., i u prvoj polovici 18. stoljeća, autoritet dubrovačko-

ga baroknog pjesništva, misionarske potrebe katoličke obnove te rast štokavskoga u književnim djelima bosanskih i dalmatinskih franjevaca presudili su u korist štokavštine. Pri tome je posebno istaknuo utjecaj Andrije Kačića-Miošića usporedivši njegov *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* sa značenjem Lutherova prijevoda Biblije u Njemačkoj. Gaj, dakle, nije uspostavio hrvatski pisani i književni standard nego je stoljetna kretanja doveo do konačne pobjede premostivši jezični jaz kajkavske Hrvatske i ostalih hrvatskih zemalja. Nadodao je da je traganje za hrvatskom pismenom normom bilo tek nešto manje zamršeno. Do potpune pobjede latinice nad glagoljicom i bosančicom (hrvatskom inačicom ćirilice) došlo je u 18. stoljeću. Latinica je omogućila vezu sa zapadnim svijetom, ali je od navedenih pisama bila najmanje prilagodljiva hrvatskom fonološkom sustavu.

Težnju prema hrvatskoj jezičnoj integraciji ubrzala je politička stvarnost, odnosno slabost Hrvata prema nasrtljivim Mađarima koji su kraljevine Hrvatsku i Slavoniju sveli na nekoliko županija. Ilirska rješenja lingvističkoga i ortografskoga standarda Srbi su odbili. Vuk je Karadžić u potrazi za srpskim standardom proširio definiciju srpstva; temeljila se na štokavštini, a ne na religiji. Priklonio se razmišljanju utjecajnoga njemačkog povjesničara i slavista Augusta Ludwiga von Schlözera (1735. – 1809.) koji je poistovjetio “ilirski” sa srpskim. Za njime su se povel i drugi utjecajni slavisti: Dobrovský, Kopitar, Kollár, Šafařík i Miklošič. Srpska je lingvistička nacionalnost ohrabrila njihovu političku elitu koja je iznjedrila *Načertanije*. Zacrtali su srpske granice na rubovima štokavskoga govora, a hrvatski su nacionalni teritorij suzili na ekskluzivno čakavsko područje.

Djelujući na temelju ideja Gaja zagrebačka filološka škola nastavila je s ilirskom jezičnom praksom, ali se suočila s otporom drugih hrvatskih jezičnih škola. Kajkavska oporba bila je beznačajna u usporedbi s otporom pobornika štokavskoga kontinuiteta. Naveo je da su štokavci stare škole smatrali Gaja “previše revnim preobraćenikom”. Držali su se starih dalmatinsko-slavenskih normi pisanja, zalagali se za čiste novoštokavske oblike i što je najvažnije, branili ikavsko podnarječje. Spomenuo je primjedbe zadarske škole odnosno njezinih predstavnika Ante Kuzmanića i Šime Starčevića te one riječke predvođene Franom Kurelcem.

Nastavio je s definicijom srpstva, koja je uključivala svakoga tko govori štokavskim narječjem. Činila je zamašnjak moderne srpsko-nacionalne-integrativne ideologije kojom se moglo asimilirati i hrvatsko stanovništvo. Naglasio je da je Starčevićeva književno-ideološka djelatnost zaustavila brzo širenje Karadžićeva jezičnog utjecaja i njegovu asimilacionističku ideologiju, ali nije razvila vlastitu jezičnu alternativu. Osobito je istaknuo ulogu Đure Daničića, Srbina iz Novoga Sada koji je proveo dvanaestak godina u Zagrebu, prvo kao tajnik novoosnovane Jugoslavenske akademije,

a kasnije kao urednik Akademijina *Rječnika*. Zagreb je učinio središtem Karadžićeve škole, privukavši značajan broj pristaša među mladim jezikoslovcima. Ban Khuen izdašno je pomagao te “hrvatske vukovce” poput Tome Maretića i Franje Ivekovića, učinivši ih političkim saveznicima. Kada su se Hrvati konačno ujedinili oko jezičnoga i pravopisnoga standarda (novoštokavskoga ijekavskog i trideset latiničnih slova), Srbi su za vlastiti standard izabrali šumadijsko-vojvođanski ekavski. Naglasio je da je takav razvoj sadržavao dozu ironije s obzirom na količinu energije koju je Karadžić utrošio na obranu ijekavskoga, a Starčević ekavskoga izgovora.

Tijekom dviju Jugoslavija beogradski politički centralizam imao je svoj usporedni jezični pravac koji se očitovao u uvođenju srpskih izraza i gramatičkih oblika širom Jugoslavije kroz vojnu i civilnu administraciju i kroz škole. Hrvatska se borba protiv jezičnoga centralizma vodila u ime Brozova fonološkog pravopisa i Maretićeve gramatike čija je škola postala “kroatizirana”. Jezični unitarizam, odnosno međuratna nacionalna nejednakost temeljito je uništila unitaristički program jezične politike. Novosadski dogovor iz 1954. godine, koji je istaknuo da se radi o istome jeziku s dva izgovora, ijekavskim i ekavskim, našao je odgovor u *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* iz 1967. godine, nakon čega više nije bilo povratka na pozicije Novosadskoga dogovora. Ustav Republike Hrvatske iz 1974. godine istaknuo je da je hrvatski književni jezik službeni jezik na njezinu teritoriju. Završno je naveo zasluge zagrebačkoga poslijeratnog jezičnog kruga odnosno Stjepana Babića, Dalibora Brozovića i Ljudevita Jonkea koji su objasnili vezu dijalektalnih književnosti s razvojem jedinstvenoga hrvatskog standarda i uklonili umjetni jaz koji je dijelio dopreporodnu i preporodnu hrvatsku književnost. U “Zaključku” je naveo da su dijalektalne razlike i politička fragmentacija predstavljale trajnu prepreku nacionalnom i jezičnom jedinstvu, ali su istovremeno predstavljale poseban izazov kulturnim djelatnicima da ih prevladaju. Navedena studija oslikava njegov znanstveni kapacitet i stil, sažima čitave sveske i na stotinjak stranica živo i cjelovito predstavlja povijest hrvatskoga jezika.

Na Yaleu je predavao u zlatno doba njegova Odjela za povijest. Zbog raspada komunizma i rata u bivšoj Jugoslaviji tijekom devedesetih, za njegovim je predavanjima vladao veliki interes među studentima. Dodiplomcima je predavao navedenu povijest komunizma, a doktorandima povijest nacionalnih ideologija i jugoslavensku međuratnu desnicu. Mnogim Hrvatima omogućio je studij na Yaleu jer je tražio da njegovi doktorski kandidati posjeduju potrebno predznanje, ali i da govore hrvatski. Kao stručnjak za Istočnu i Jugoistočnu Europu satima je mogao predavati o najsuptilnijim obilježjima europskoga jugoistoka poput razlike između albanskih Gega i Toska, srednjovjekovnome anžuvinskom *limesu* ili razračunavanjima unutar euroazijskoga

komunističkog bloka. Kao intelektualcu svjetskoga formata sva su mu vrata bila otvorena; njegove studente na Yaleu, kasnije one u Budimpešti i Zagrebu, upoznao je s vodećim imenima suvremene historiografije i njihovim djelima i rezultatima. U svojem se znanstvenome radu oslanjao jedino na povijesne izvore i dokumente koje je slagao u svojim metalnim ormarima i računalu. Zazirao je od ideološkoga relativizma koji je navirao u historiografiju. Doktorskim kandidatima koji su ga pitali kako pristupiti disertaciji odgovarao je onom jednostavnom, klasičnom: “Pišite onako kako je bilo!”.

Početak Domovinskoga rata aktivno se uključio u politiku. Organizirao je posjet prvoga hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana Yaleu 1990., sudjelovao u organizaciji prosvjeda Hrvata pred zgradom UN-a 1991. te sastavio tekst apela za mir u Hrvatskoj koji je potpisalo 127 nobelovaca, a koji je 14. siječnja 1992. objavljen u *New York Timesu*. Nakon sloma komunističkoga režima širenje prostora slobode smatrao je presudnom misijom hrvatskoga intelektualaca. Nakon povratka u Domovinu, 2003. izabran je za predsjednika Liberalne stranke te ministra zaštite okoliša i prostornoga uređenja u Vladi Republike Hrvatske. Ostao je najjači predstavnik duhovnoga i političkoga savezništva Hrvatske i Zapada, na čelu s Amerikom. Sukobljavao se sa svima onima kojima je smetao zapadni duh u Hrvatskoj i vrijednosti koje iz toga izvire i koje ga kao takve određuju.

Kao član Liberalne stranke, koju je utemeljio njegov prijatelj Vlado Gotovac, ostao je jedinstven u svojem američkom gledanju liberalizma koji se napaja individualnom slobodom i kršćanskom tradicijom o vrijednosti svakoga čovjeka na osnovi njegove besmrtno duše. Razgradnja naravnoga zakona i njegovih plodova utkanih u narav čovjeka, obitelji, nacije i vjere u cilju promicanja ateističkoga, revolucionarnoga voluntarizma, ostala mu je duboko strana. Bio je liberal, ali je pravio jasnu razliku između dviju liberalnih tradicija: one američke i one francuske. Zagovarao je ovu prvu koja se temelji na dvama osnovnim načelima pretočenima u *Deklaraciju nezavisnosti*: dostojanstvu čovjeka te premisi da ljudska prava i slobode dolaze od Boga. Kao i američki očevi vjerovao je da je Tvorac obdario čovjeka neotuđivim pravima u koja se ubrajaju život, sloboda i težnja za srećom. Vjerovao je, u skladu s kršćanskim načelom, da se vlast mora temeljiti na poštovanju pojedinca odakle izvire naša prava na slobodu i dostojanstvo. Vjerovao je da većina mora biti čuvarica prava manjine. Za takvu se demokraciju borio i u Hrvatskoj.

Strano mu je bilo svako nasilje u ime revolucionarnoga progresivizma: najprije onoga jakobinskoga, a potom komunističkog. Ono teži uništavanju povijesne tradicije, a ljude nastoji ideološkom cilju privesti terorom, konfisciranjem imovine, ukidanjem prava i sloboda. Razumljivo je stoga što je djelovao kao uvjereni anti-neokomunist jer je znao da se iza komunističke ideologije i njezinih modernih inačica krije udar

na društveni sklad, na razum i moral, koji u krajnosti vodi do sloma naše civilizacije.

Emotivnoga karaktera, strpljiv u slušanju i pripovijedanju, goleme radne energije, ustrajno je branio navedena načela. Neki su ga optuživali za političku prevrtljivost no bio je dosljedan u obrani protunaravne neokomunističke tradicije ukorijenjene i u hrvatskoj ljevici i desnici. Hrvatska je javnost očekivala njegove članke u vodećim tiskovinama o političkim događajima u kojima je sudjelovao i koje je oblikovao. U svakom njegovu djelu, od obimnih monografija do novinskih članaka, očituje se širina duha i promišljanja jer je kao izdanak američke katoličke slobodarske kulture uvijek promišljao humanistički i globalno. Među hrvatskim intelektualcima ostavio nam je na razmatranje najsmisleniju političku ostavštinu o našim korijenima i o našoj budućnosti.

Volio je Zagreb koji je izabrao za život, a posebno rodni Dubrovnik, njegovu Lučaricu i Gruž. Uvijek se odazivao na pozivna predavanja i suradnju na doktorskom studiju. Osim njegove velike povijesne ostavštine ostavio je i živo kršćansko svjedočanstvo posebno tijekom kratke bolesti. Sada kada u sjeni čempresa počiva uz svoju majku Anu na dubrovačkome Mihajlu, nadamo se ponovnom susretu u vječnosti, gdje nema više povijesti, nema više vremena, nema više tuge, nema ni boli koju je iskusio. Dragi prof. Banac, Bog Ti dao pokoj vječni, počivao u miru Kristovu!

Josip Vrandečić

Luko Paljetak PISMO TONKU

Dragi Tonko,

napisao sam ti dosta soneta, a ne znam ti napisati šonet. Šaljem ti zato ovo pismo. To je jedini način da od sebe otklonim pomisao da mi se jednog od sljedećih dana nećeš javiti telefonom, kao što si to činio, točno osjećajući pravi trenutak kada si mi potreban – ili ja tebi – baš kao što si mi potreban i sada i zauvijek. Ja tebi nisam telefonirao, osim ponekad u Institut. Nisi imao mobitel, kao što nisi imao ni sat. Imao si Vrijeme i Vrijeme te je vjerno slijedilo podvrgavajući se tvojim potrebama i tvome rapsodičnom ritmu u ovome kakofoničnom svijetu u koji si unosio svoj osjećaj za rad, svoju odmjerenost, dobrohotnost i svijest da je sve to što činiš zapravo poslanje, nužna služba u korist ciljeva koji su često znali biti uzvišeniji od svojih povoda.

Bio si rasipni isposnik, ljepoduh, kako je znao reći Saša Vereš. Bio si stilist i stilist koji na vrhu svoga nevidljivog stupa sluša zanosni napjev neke daleke Taide. Tvoj hod je bio hodočašće, a svi gradovi i mjesta koja si prohodio bili su zapravo jedan jedini idealni grad – otok gdje si obitavao prateći vjerno pravorijek sunčanog sata, jedinog koji ti je bio potreban.

Zašto te napustilo ovo okrutno Zemaljsko vrijeme i predalo te onom Nebeskom, ne znam i nikad neću doznati. Ono što pouzdano znam jest to da sebi nikad neću priznati da te...

Ne želim nastaviti tu rečenicu. Ti ne voliš patetiku ni prepuštanje osjećajima, barem ne onim teatralno vidljivim i namijenjenim publici, a njoj si bio neprestano izložen, ali ne i podložan. Štitio si svoj posvećeni prostor samoće u koji si propuštao rijetke.

Usudujem se pomišljati da sam i ja bio jedan od tih. Bio si mi brat i to si mi postao od samog početka. Znam da tome uzrok nisam bio samo ja ili moja poezija koju si toliko puta predočavao drugima, otkrivajući u njoj i ono što ni meni nije bilo poznato. Uzrok tome, znam, bio je Grad gdje sam se rodio i gdje smo se prvi put sreli i, valjda, prvi i jedini put jedan drugome govorili Vi. Dubrovnik me učinio tvojim bratom, on koji je, kako si napisao, “jamac našega univerzalizma i ljubomorne vlastitosti, povijesna metropola sredozemništva, izazov bačen u lice aktualnosti da se produži kontinuitet odmjerenosti i primjerenosti, sklada i ljepote”. To su bili i tvoji postulati, a Dubrovnik je bio središte onoga idealnog sveopćeg grada kojem si pripadao, baš kao što je Škôr u tvome Starom Gradu za mene i Anušku bio produžetak Bunićeve i Gundulićeve poljane.

Bio si dvije godine stariji od mene, ali ja sam te smatrao svojim mlađim bratom.

Ti si bio moj/naš Tonkoslav, vječni dječak u svijetu u kojem moramo sada stariti bez tebe, oskudijevati, srditi se na onoga okrutnog Hvatača u raži koji nam te uzeo. Ne mogu to oprostiti bozima. Shvaćam da im je bio potreban savršen *arbiter elegantiarum* poput tebe, ali to ne umanjuje moju ljutnju niti opravdava njihovu žurbu. Znam da će mi onaj najveći među njima to oprostiti i možda objasniti nekom tvojom skrivenom odisejevskom težnjom – konačno doći na Itaku.

Bio si trajni Klik životu, neprestani Uskličnik. Sada nam ostaju samo beskrajni, neodgovorivi nizovi upitnika. I sve ono što si nam razdao u knjigama s onim što si neštedimice bezbroj puta izgovorio u zrak s neusporedivim žarom, zanosom i, ako tako smijem reći, nekom oholom smjernošću, o čemu smo također znali razgovarati, dok “ruke raširene u pitanje privlače neželjeno voće” (*Primjeri*, 3, 1965).

Tog 11. kolovoza čuli smo se telefonom oko 9 sati ujutro. Ništa nije nagovještavalo mogućnost da će tvoja popodnevna mediteranska *siesta* postati vječni san. Dva dana prije toga pisao si mi na razglednici: “Bit će valjda zgrade sretno / da te u Paisu sretnem.” Hoće, Tonko, bit će, u onom beskrajnom svemirskom Paisu hoće. “Ista će nas blagost grijati, iz iste pravednosti (...) dok uskoro nestane razlika između onog što je izgovoreno i onog što smo prečuli.” (*Slijepo oko*, 1969.)

Ponestaje mi pravih riječi, Tonko, zato ću se opet poslužiti tvojim: “Osuda nam se vraća i možda sve ovo nikad ne nestane, makar je davno već gotovo. A mi, naravno, tu, jer znajući da je to sve tako” (*Primjeri*, 4, 1965.). Znam da je to sve tako, a ne vjerujem. Vjeruj nevjeri mojoj! Umom prihvaćam činjenice, a srce ih odbacuje i odbacivat će ih sve dok bude moglo otkucavati svoje vrijeme, dok ga ne pridruži vremenu tvoje vječnosti.

Dovidenja, Tonko.

Tvoj Luko
U Gradu I. IX. 2020.

JIŘÍ MENZEL – IN MEMORIAM PJESNIKU SEDME UMJETNOSTI

U predvorju praškoga Rudolfinu, neorenesansne koncertne dvorane i umjetničke galerije na Trgu Jana Palacha na obali Vltave, 18. rujna 2020. brojni su prijatelji i poštovatelji odali posljednju počast Jiříju Menzelu (Prag, 23. II. 1938. – Prag, 5. IX. 2020.). Pokojnik nije želio javni pogreb, ali je gospođa Olga Menzelová ispunila želju javnosti da bar u dvorani bez odra izrazi sućut i da zapali svijeće u malome parku pred zgradom, gdje su bile izložene fotografije iz filma *Hirovito ljeto*. Svečani je obred pratila glazba iz Menzelovih filmova, a završio je Mozartom. Sve se odvijalo u uvjetima zaštite od širenja zaraze koronavirusom. Poštujući propisana ograničenja, stotine ljudi pod maskama upisivale su se vlastitim olovkama u knjigu žalosti. Bio je to skroman oproštaj bez vijenaca i bez govora, samo su neizbježni novinari u parku čekali pojedine Menzelu bliske ljude. Događaj je u medijima popraćen bez pompe i patetike, televizija je prikazivala Menzelove filmove, a u sjećanjima njegovih prijatelja i suradnika osjećaj gubitka i praznine potisnula je radost što su ga poznavali i radili s njim.

Menzel je bolovao od 2017., a umro je u 82. godini od infarkta koji je doživio nakon duga oporavka od infekcije meningokokom i teške operacije. Na posljednjim obiteljskim fotografijama vidimo njegove dvije djevojčice nad nasmijanim tatinim licem. Smrt je dočekao sa smiješkom, kao očekivanoga gosta koji će sigurno doći na vrijeme. U jednome razgovoru iz 2013. kaže da se smrti ne boji, da je za nju spreman, da bi još mogao ponešto snimiti, ali ne mora jer je u životu učinio sve što je mogao. U tome kontekstu govori i o sprovodu: “Ne želim sprovod jer znam da je ljudima tlaka što na njega moraju otići, nositi cvijeće i plakati i rukovati se... Važno je da su tu ostali neki filmovi, njih će se nekoliko godina sjećati, ali ići nekome na grob, to je glupost.” Menzel kakvoga ćemo pamtiti na kraju kaže: “Bio bih najsretniji da se ljudi smiju kad me se sjete, da se smiju kao i inače kad me susreću. To je najbolji, najljepši odlazak iz života.” To je, rekli bismo, bio njegov životni credo. Život je dovoljno tužan sam po sebi i samo nam ljubav i smijeh pomažu da ga proživimo kao razumni ljudi, bez gorčine i bez jalovih jadikovki.

Jiří Menzel rođen je u *zlatnom* gradu na obali Vltave koji je u renesansno doba imao povijesnu sreću da kao prijestolnica Carstva postane velik i slavan. Takav je i ostao usprkos burama i olujama koje su ga tukle stoljećima. I u vremenima *diktature proletarijata* Prag je bio grad širokih obzora koji je ljubomorno čuvao i samozatajno njegovao duhovno bogatstvo svoga naroda. Grad koji Menzel nikad nije htio napustiti i koji nije napuštao njega. Njegov otac Josef bio je publicist, dječji pisac, dramaturg i novinar, čovjek koji je svoga sina zarazio književnošću i kazalištem pa se Jiří 1958.

upisao na praški Filmski i televizijski fakultet Akademije glazbenih i scenskih umjetnosti (FAMU) i diplomirao 1962. U generaciji kojoj pripadaju Věra Chytilová, Evald Schorm i druga čuvena redateljska imena studirao je kod profesora Otakara Vávre, koji je svoje studente upoznao s radom studija Barrandov i time pokrenuo čuveni novi val češkoga filma. Kažu da je Menzel bio miljenik svoje generacije, ali nije bio sklon boemi i druženju po pivnicama iako se proslavio filmskim interpretacijama Hrabalove proze.

Književnost je bila trajni i nepresušni izvor njegove *slikopisne* inspiracije. Tko jedanput uroni u klasike, bez njih više ne može – tako je nekako sam rekao. Kad je upoznao 24 godine starijega Bohumila Hrabala, pisac je bio poznat i čitan iako godinama zabranjivan, mladoga je Menzela osvojio njegov rafinirani humor, njegov osjećaj za male stvari koje život čine velikim i ljubav prema *malim* ljudima koji se nasmiješeno i pomirljivo identificiraju s posljedicama provedbe nečijih *velikih* ideja. Njihov bunt nije havelovski otvoren i spreman na žrtvu, nego je havličekovski podrugljiv i hašekovski smiješan, prividno skloniji kompromisima koji mu pružaju kakvu-takvu sigurnost. Taj rafinirani humor s obilježjima heroikomike ima u češkoj književnosti dugu tradiciju. Iako Hrabal nije dramski pisac, Menzel je u njegovoj prozi prepoznao dramatičnost vremena i situacija u kojima se (s)nalaze živi, stvarni ljudi. Za Menzela je komedija vrlo ozbiljna stvar, iznimno zahtjevna dramska vrsta koja je najčešće izložena strogoj kritici, a književnost mu je za nju, uza sav rizik, najsigurniji predložak. Prema priči *Smrt pana Baltazara* iz zbirke Hrabalovih pripovijesti *Biseri na dnu* (*Perličky na dně*) Menzel je 1965. snimio svoj prvi film. Hrabalova mu je proza bila predložak i za čuvene *Strogo kontrolirane vlakove* (*Ostrře sledované vlaky*, 1966) koji su mu 1967. donijeli Oskara za najbolji inojezični film. Hrabalovu poetiku majstorski je prenio i na film *Ševe na žici* (*Skřivánci na niti*, 1969) koji je u bunkeru dočekaio premijeru tek 1990. i u Berlinu osvojio Zlatnoga medvjeda, a zatim slijede i ostale hrabalovske priče: *Striženo – košeno* (*Postřižiny*, 1980), *Svečanosti visibaba* (*Slavnosti sněženek*, 1984) i *Služio sam engleskoga kralja* (*Obsluhoval jsem anglického krále*, 2006).

U filmovima *Hirovito ljeto* (*Rozmarné léto*, 1968) i *Kraj starih vremena* (*Konec starých časů*, 1989) Menzel je suptilno, s nježnom nostalgijom interpretirao i velikoga klasika češkoga poetizma Vladislava Vančuru. To je bilo hrabro jer se, kažu, Vančurin arhaično stilizirani jezik ne može filmski *ozvučiti*, ali su u sekvencama bez radnje tim jezikom govorile kiša, rijeka ili mokra čaša na stolu.

I u nizu televizijskih filmova koje je snimio ističu se oni s klasičnim književnim predloškom, posebice proza Jana Nerude *Malostranske pripovijesti* i autobiografska drama Václava Havela *Audijencija*.

U doba tzv. *normalizacije*, provedene nakon gušenja Praškoga proljeća, Menzel se koncem 70-ih i 80-ih godina više posvetio kazalištu, koje je u Češkoj slijedilo predratnu tradiciju Oslobođenoga kazališta (Osvobožene divadlo) legendarnoga dvojca Wericha i Voskovca. Krajem 70-ih bio je član kazališne družine Jare Cimrmana, izmišljenoga češkoga “genija” i univerzalnoga sveznadara. Kazalište su 1966. osnovali i vodili pisci, glumci i scenaristi Jiří Šebánek, Miloň Čepelka, Zdeněk Svěrák i Ladislav Smoljak koji su u teškim političkim okolnostima humorom i satirou prkosili općoj letargiji i održavali češki slobodarski duh. Sa Zdeněkom Svěrákom, koji mu je bio blizak i svjetonazorski i umjetnički (i koji je 1996. za film *Kolja* sa sinom Janom nagrađen Oskarom za najbolji inojezični film), Menzel je snimio dva filma: *U osami kraj šume (Na samotě u lesa, 1976)* i *Selo moje malo (Vesničko má středisková, 1985)*. Iznimno poetično *Selo* snimljeno je prema Svěrákovu scenariju. Film se ubraja se među vrhunce češke kinematografije i nominiran je za Oskara. Velika popularnost koju je imao u Hrvatskoj začudila je mnoge češke znalce koji su se pitali kako hrvatski gledatelji mogu proniknuti u dušu osebujnoga doktora Skružnoga ako ne prepoznaju stihove iz Máchina *Maja* koje on recitira kad god se zanese ljepotama seoskih krajolika. Doktora sjajno igra Menzelov omiljeni glumac – veliki Rudolf Hrušínský, koji je 1956. igrao i Hašekova *Švejka*.

Menzel je kao redatelj i kao glumac surađivao i s drugim praškim kazalištima. Za Činoherný klub režirao je Machiavellijevu komediju *Mandragola*, koja je postigla golem uspjeh i davala se punih 11 godina (1965–1976). U kazalištu na Vinohradima (Divadlo na Vinohradech) najveći je uspjeh postigao s Feydeauovom komedijom *Buba u uhu (Brouk v hlavě)* koja se prikazivala punih 20 godina (1996–2016). Na ljetnim šekspirovskim svečanostima 2014. uspješno je postavio komediju *Mnogo vike nizašto (Mnoho povyku pro nic)*, a okušao se i u režiji opera.

Kao glumac Menzel je, kako sam kaže, “glumio sam sebe”, a ne nekoga drugoga. Silno je poštovao glumački poziv i za njega je Rudolf Hrušínský bio glumačka zvijezda s kojom se ne bi usudio uspoređivati.

Menzelov golemi i bogati opus nemoguće je obuhvatiti u cijelosti, ali za nas je posebno važna njegova suradnja s hrvatskim kazalištarcima. Kad je u Dubrovniku (na Lovrijencu) 1982. u svojoj tužno podsmjeshljivoj maniri režirao **Shakespeareova Hamleta**, zaljubio se u naš renesansni biser. I Tudišićeva frančezarija *Nemoćnik u pameti* (dubrovačka adaptacija Molièreova *Umišljenoga bolesnika*) u Menzelovoj je režiji praižvedena u Dubrovniku 1999., a nastala je u koprodukciji Dubrovačkih ljetnih igara i GK “Komedijska” iz Zagreba. S Teatrom ITD fascinantno je još 1987. uprizorio svoju *renesansnu* komediju *Tri u drugom*, a s Ivicom Boban je 1990. u ITD-u režirao **Machiavellijevu Mandragolu**. Uz Menzelov istančani osjećaj za klasičnu komediju

sve te kazališne režije otkrivaju i njegovu iznimnu širinu u poznavanju književnosti, pogotovo renesansne, kakva je Česima gotovo strana. U suradnji s našim kazalištarima, među kojima posebno mjesto pripada neponovljivome Peri Kvrgiću, Menzel se s lakoćom pretvara u renesansnoga čovjeka s nasmijanim licem i tužnim naličjem.

Njegova vezanost uz Dubrovnik i naš Jadran urodila je dvama dokumentarnim filmovima iako mu taj žanr nije bio blizak. Prvi je *Vaše more, naše more* iz 2010., u kojemu na svoj način, jednostavno i duhovito opisuje poslovičnu vjernost Čeha *svome najdražem moru* i pomalo neobične, ali tradicionalno srdačne susrete dvaju ponekad nespojivih mentaliteta, različitih običaja i tradicija. U drugome filmu – *Moj Dubrovnik* – Menzel očituje svoju ljubav prema gradu koji ga je osvojio i zemlji u kojoj se osjeća gotovo kao doma. Dokumentarac je 2010. nagrađen na europskom festivalu turističkih filmova Tourfilm festival – Karlovy Vary. Te svoje filmove Menzel nije cijenio kao neki važan promidžbeni materijal; bio je zahvalan Hrvatskoj televiziji što mu je omogućila da nauči (!) snimati i takve filmove u kojima može opušteno, jednostavno i nepretenciozno, *svojim riječima* pripovijedati o ljudima i krajevima koji su mu bliski i dragi.

Dubrovnik se od Menzela oprostio riječima: Zbogom, majstore! Tome ne treba ništa dodati jer Menzel je bio majstor koji je savršeno znao naći ravnotežu između humora i poezije. Srećom, zahvaljujući umjetnosti koja je življa od šutljivih knjiga koje su inspirirale ovoga pjesnika češkoga filma i utjelovitelja hrabalovske poetike, ovaj naš “zbogom” nije zauvijek. Legende ne umiru, a on je za života postao legenda češke i svjetske kinematografije. Hvala mu što je i nas volio, što je volio naše more i naš Dubrovnik, što je razumio i naš jezik i našu narav i našu renesansu, a danasve mu hvala što što ćemo se smijati kad god ga sretnemo, a susretat ćemo ga uživo i u *Hirovitom ljetu* i u filmovima u kojima se ne pojavljuje glavom, ali se uvijek pojavljuje duhom.

Dubravka Sesar

| **PRIKAZI / REVIEWS** |

VRIJEDAN PRESJEK VELIKOGA ŽIVOTNOG DJELA

Damjanović, Stjepan. *Izabrani filološki radovi*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2019.

Bogata bibliografija istaknutoga hrvatskoga filologa i akademika Stjepana Damjanovića odnedavno je bogatija za još nekoliko naslova. Jedan je od njih knjiga *Izabrani filološki radovi*, objavljena u izdanju Fakulteta za crnogorski jezik i književnost iz Cetinja 2019. godine, koja obasije 439 stranica, a uključuje dvadeset i osam autorovih radova, podijeljenih u četiri tematske cjeline. Riječ je o četvrtome izdanju u biblioteci *Linguistica*, a uredio ga je Novica Vujović. Knjigu zatvara pogovor Matea Žagara naslovljen “Slavonski korijeni, slavistički obzori (Opus akademika Stjepana Damjanovića)”, djelomično izmijenjena i proširena inačica predgovora knjižici *Bibliografija Stjepana Damjanovića*, objavljenoj u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade 2011. godine povodom obilježavanja 65. godišnjice njegova života i 40. obljetnice rada.

Prva je tematska cjelina naslovljena *Slavističke teme*, a otvara ju rad “Slavistika i kroatistika”. Autor prati razvoj slavistike od vremena kada je bila jedinstvena znanstvena disciplina sa staroslavenskim jezikom u središtu preko pojave nacionalnih filologija sve do aktualnoga trenutka, kada je filologija potpuno izgubila svoj nekadašnji položaj u društvu, a ponajprije vidljiv ugled i prestiž. U drugome prilogu, naslovljenu “Jedanaest i pol stoljeća nezaborava”, autor piše o važnosti ćirilometodskoga djela kao temelja jezika i književnosti svakoga slavenskoga naroda te jednoga od najvažnijih izvorišta djelatnosti hrvatskih glagoljaša, prikazujući ukratko glagoljašku sastavnicu hrvatske srednjovjekovne književnosti. U fokus sljedećega priloga, “Prošlost u sadašnjosti: Sveta braća, Strossmayer i mi”, autor postavlja odnos biskupa Josipa Jurja Strossmayera prema ćirilometodskoj tradiciji, prikazujući ga ne samo kao istinskoga sljedbenika nego i neumornoga promicatelja života i djela Svete braće. Odnosu biskupa Strossmayera prema ćirilometodskoj tradiciji, sada u korespondenciji s Franjom Račkim, vratit će se u radu “Ćirilometodska problematika u prepisci Rački – Strossmayer”, što je ujedno i najzastupljenija tema njihove prepiske, uz pregršt podataka o aktualnim kulturnopovijesnim pitanjima. “Glagoljica na području današnje Bosne i Hercegovine” četvrti je rad prve cjeline. Iako nema mnogo sačuvanih glagoljskih tekstova s toga područja, autor pokazuje da ih ima sasvim dovoljno da se glagoljička sastavnica bosansko-humske srednjovjekovne pismenosti može smatrati značajnom i po starosti i po obimu. Zaseban je rad autor posvetio crnogorskim inkunabulama u kontekstu ranoga slavenskog tiska, osvrćući se posebno na njihov jezik.

U radu “Staroslavenski jezik u slavističkim istraživanjima i sveučilišnoj nastavi” prikazuje prinose najistaknutijih svjetskih slavista, usmjeravajući pozornost na promjenu položaja i uloge staroslavenskoga jezika u slavističkim istraživanjima i sveučilišnoj nastavi, u kojoj je danas stekao posve periferan status. Predzadnji je rad naslovljen “Jagićeve ocjene Miklošičevih djela”, gdje je prikazano što je Jagić pisao o Miklošiču kao učitelju i znanstveniku u svojim recenzijama njegovih djela, dokazujući se kao odan učenik te pažljiv i kompetentan čitatelj. Koliko su hrvatski slavisti pridonijeli proučavanju i poučavanju staroslavenskoga jezika općenito, prikazano je u zadnjem članku prve tematske cjeline. Autor se, među ostalim, osvrće detaljnije na zasluge Jurja Križanića, Vatroslava Jagića i Josipa Hamma, a u novije vrijeme i veoma važnu ulogu Staroslavenskoga instituta u Zagrebu.

Druga je tematska cjelina naslovljena *Tisućljetno hrvatsko glagoljaštvo*. Cilj je prvoga rada, naslovljena “Tisućljetno hrvatsko glagoljaštvo i njegovi ćirilometodski korijeni”, pokazati da je književnojezična koncepcija hrvatskih glagoljaša duboko ukorijenjena u ćirilometodskoj tradiciji i dati pregled hrvatskoga glagoljaškoga korpusa od 11. do 16. stoljeća. Sudbina hrvatskoga glagoljaštva i oblikovanje nove književnojezične koncepcije u idućem razdoblju zanimat će autora u sljedećem prilogu – “Hrvatska glagoljaška kultura nakon Tridentskoga koncila”, i to ponajprije razdoblje istočnoslavenizacije hrvatskoglagoljskih tekstova. Treći rad, “Hrvatskostaroslavenski”, prati nastajanje, ulogu i sudbinu najprestižnije književnojezične inačice u hrvatskoj srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj kulturi u čitavu njezinu vremenskome protegu. Prilog “Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika” posvećen je raspravi o tome kakav su jezik hrvatski glagoljaši smatrali prikladnim za knjige te kojim su jezičnim sredstvima i u kojoj mjeri uspješni postići jedinstvo hrvatske srednjovjekovne književnosti, koje će kasnije ilirizam ponovno uspostaviti, što djelovanje hrvatskih glagoljaša čini upravo temeljem cjelokupnom kasnijem hrvatskom književnojezičnom razvitku. Slijedi rad “Hrvatski glagoljaši u središtu Svetoga Rimskog Carstva”, usmjeren u prvome redu na češku, odnosno emausku epizodu u povijesti hrvatskoga glagoljaštva, koja nije bila osobito duga, ali je ostavila znatan utjecaj u objema kulturama. Tri su sljedeća rada posvećena jezičnoj analizi antologijskih hrvatskih srednjovjekovnih tekstova. Na prvome je mjestu jezična raščlamba *Bašćanske ploče*, “dragoga kamena hrvatske književnosti” (S. Ivšić), gdje autor pokazuje neodrživost dosadašnjih određenja njezina jezika kao starohrvatskoga, čakavskoga ili narodnoga, istovremeno nudeći argumente u prilog tezi da je ona zapravo pisana – hrvatskostaroslavenskim jezikom. Na drugome je mjestu hrvatski prijevod *Regule sv. Benedikta*, čije “jezično šarenilo” za razliku od drugih istraživača autor ne tumači neznanjem hrvatskih glagoljaša, već ga promatra kao važan dokaz da su aktivno raz-

mišljali o oblikovanju književnoga jezika i njegovu stilskom nijansiranju. Tu tvrdnju oprimjeruje brojnim zanimljivim značajkama *Regule* na svim jezičnim razinama, u kojima – suprotno onima koji govore o jezičnome neredu – nastoji prepoznati *sustav*. Na trećem je mjestu rad “Zapis popa Martinca iz Drugoga novljanskog brevijara”, u kojemu autor nudi transkripciju, prijevod i djelomičnu jezičnu analizu toga teksta, sve s ciljem da pokaže u kojoj je mjeri hrvatska pisana tradicija utjecala na Martinčev stil i kako taj tekst i današnjem čitatelju dopušta uživanje u umjetničkoj riječi. Zadnji je prilog u drugoj cjelini “Jezik glagoljčnih tekstova 16. stoljeća”, gdje autor sintetizira rezultate vlastitih i tuđih jezikoslovnih istraživanja hrvatskih tekstova nastalih u prijelomnome 16. stoljeću, čijim je bitnim obilježjem veliko previranje na svim jezičnim razinama. Unatoč tomu što društvena i gospodarska snaga hrvatskih glagoljaša slabi, a glagoljica počinje ustupati mjesto latinici, autoru je osobito stalo do toga da pokaže kako to ne znači i da se glagoljicom pisalo manje negoli u prethodnim razdobljima, već je riječ o vrlo opsežnu, bogatu i tek u manjoj mjeri istraženu korpusu.

Treća je tematska cjelina naslovljena *Iz povijesti hrvatskoga jezika*. Cjelinu otvara prilog “Predstandardna razdoblja hrvatskoga jezika”, u kojemu autor, oslanjajući se na periodizaciju Dalibora Brozovića, ukratko ocrtava povijest predstandardizacijskih procesa tijekom hrvatskoga srednjeg vijeka te 16. i 17. stoljeća. Slijedi rad “Hrvatska ćirilčna baština u povijesti hrvatske kulture i njezino mjesto u hrvatskoj filologiji”, svojevrsan prolog budućim istraživanjima hrvatske ćirilice, smještene još uvijek nedostavno blizu središta hrvatskih filoloških interesa. U njemu autor sažeto prikazuje mjesto i ulogu ćirilčke sastavnice hrvatske pismenosti u povijesti hrvatskoga književnog jezika od najstarijih zapisa na tome pismu sve do 16. stoljeća. U radu “Tri najstarije hrvatske početnice” uspoređuje najstariju cjelovito sačuvanu hrvatskoglagoljsku početnicu, otisnutu u Veneciji 1527. u tiskari Andrije Torresanija, zatim *Psaltir* Šimuna Kožičića Benje, otisnut u riječkoj glagoljskoj tiskari 1530., te naposljetku dva izdanja protestantske *Table za dicu*, otisnuta u protestantskoj tiskari u Urachu kraj Tübingena 1561. godine. Autor zaključuje da je svim trima početnicama, neovisno o tome što se međusobno razlikuju odabranom književnojezičnom koncepcijom, zajedničko izrastanje iz ćirilometodske tradicije i plemenito nastojanje za uvećanjem broja pismenih članova zajednice. U prilogu “Pisana kultura u Slavoniji u 18. stoljeću (Uvodne napomene)” autor prati utjecaj europskih duhovnih kretanja u Slavoniji, zaključujući: “[T]anašni je sloj hrvatske inteligencije posvuda, pa i na prostoru današnje Slavonije, počeo jačati, školski sustav postao je puno razvedeniji, a utvrđivanje kršćanstva bilo je usko povezano sa širenjem knjige i prosvjete” (str. 350). U istome se razdoblju osobito važnim trenutkom ne samo za povijest pisane riječi u Slavoniji već i za oblikovanje hrvatskoga jezičnog standarda uopće može ocijeniti nastanak

prvoga hrvatskoga cjelovitog prijevoda Biblije, kojemu je detaljnije posvećen sljedeći tekst u knjizi – “Katančićev prijevod Biblije i počeci hrvatskoga jezičnog standarda”. Ističući da hrvatski narodni preporod nije uveo posve novi književni jezik, nego je posegnuo za postojećim jezičnim varijetetima, autor pokazuje da je među njima osobito izgrađen bio i onaj koji je uveo Katančić u svojem prijevodu kao važan korak prema modernom hrvatskom jezičnom standardu. Slijedi rad “‘Slovinski’ u povijesti hrvatskoga jezika i hrvatske filologije”, gdje autor najprije razmatra izvorno značenje toga termina u kojemu dolazi u najstarijim slavenskim književnim tekstovima, a potom i njegovu uporabu u hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima (ali i drugim slavenskim, npr. ruskim ili bosanskim). U njima se s vremenom izvorni termin *slověnskъ* javlja u trima inačicama ovisno o refleksu jata: *slovinski*, *slovenski* i *slovenski*, a nerijetko i izjednačuje s terminom *hrvatski*, proširujući s vremenom opseg svojeg značenja i povezujući se s terminom *ilirski*. Predzadnji rad treće tematske cjeline naslovljen je “Jezik detinstvo prebavi i domorodcev kreposti svetu osvahnēju”, u kojemu autor predstavlja misli Antuna Mihanovića o potrebi oblikovanja hrvatskoga jezičnog standarda iznesene u njegovoj knjižici *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku*. Cjelinu zatvara rad “Rajićeva izdanja Reljkovićeve ‘Satira’”, koji govori o jezičnoj prilagodbi kojoj je *Satir* Matije Antuna Reljkovića podvrgnut od strane Stefana Rajića prilikom priređivanja dvaju ćirilčnih izdanja toga djela: jednoga koje je tiskano 1793. u Beču i drugoga koje je tiskano 1807. u Budimu. Autor pokazuje o kojim je promjenama riječ na svim jezičnim razinama, a u zaključku razmatra spomenuta izdanja u svjetlu srpske književnojezične situacije u 18. stoljeću.

Četvrta je tematska cjelina naslovljena *Jezik i identitet*. Iako se sastoji od svega dva rada, oba bismo mogli proglasiti programatskima jer dobro ukazuju na autorov pristup koji primjenjuje u cjelokupnom svojem djelovanju, a čija je bitna odlika upravo potraga za istinom. U prvome radu, koji nosi isti naslov kao čitava cjelina, autor razmatra različita jezikoslovna gledišta o odnosu jezika i identiteta, i to u prvome redu identiteta hrvatskoga jezika. Ponovno na tragu Dalibora Brozovića, iznosi šest temeljnih činjenica koje smatra važnim za hrvatski jezični identitet i njegovo sudjelovanje u izgradnji nacionalnog, ali i drugih identiteta. Ta stajališta uspoređuje potom s gledištima nejezikoslovaca, koja pronalazi u primjerima iz hrvatskoga pjesništva. U drugome radu, naslovljenu “O filologiji i rodoljublju”, autor se osvrće na teorije o postanku i prvenstvu slavenskih pisama te na stavove o naravi odnosa hrvatskoga i srpskoga jezika, želeći pokazati na tim primjerima kako može biti problematičnim kada se umjesto (filoloških) argumenata nudi rodoljublje. Među inim rečenicama iz kojih se izvrsno iščitava autorovo nenametljivo zagovaranje intelektualnoga poštenja i kritičke misli možemo primjerice izdvojiti ove: “Rodoljublje moramo pretvoriti u djelotvoran napor

da o problemima saznamo više i da svatko od nas svoj posao obavi što bolje.” (str. 418) ili “Kada s filoloških pitanja skinemo politikantsku patinu, uz njih će ostati rijetki zaljubljenici koji će svoju strast trošiti na pravi način: tražeći istinu.” (str. 424).

Knjiga *Izabrani filološki radovi* Stjepana Damjanovića veoma je vrijedan presjek velikoga životnog djela toga istaknutoga hrvatskog paleoslavista. Iako je riječ o radovima koji su prethodno već objavljeni ne samo u izvornim časopisima i zbornicima nego pokoji i u prethodnim autorovim knjigama sabranih radova, ovdje se prvi put njegov impresivan opus nastoji učiniti dostupnim prije svega susjednoj filološkoj zajednici, a potom služi i svakom onom tko je zainteresiran za povijest hrvatske riječi, kao i njezino mjesto u širem slavenskom okviru. Njegovim učenicima naviklima na autorovu životnu i znanstveničku jednostavnost, skromnost, znanje, širinu i otvorenost ova knjiga neće donijeti čega bitno novoga, no one koji se dosad nisu imali prilike susresti ili bolje upoznati s njegovim djelom može mnogočemu naučiti i u užem i u širem smislu kada je riječ o istraživačkome pristupu. U svijesti jednih i drugih korisnim podsjetnikom mogu ostati ove Profesorove riječi (str. 361): “[S]vi dobro znamo da naslaga prošlosti u pravilu u svakom djelu i djelovanju ima više, nego novina. Ta spoznaja dodatno opravdava naše bavljenje prošlošću i ona nas upozorava da ne precjenjujemo svoje vrijeme: ono kadšto izgleda veće i uspješnije od prošloga samo zato što mu stoji na ramenu.”

Ivana Eterović

NERASKIDIVA VEZA GLAGOLJICE I HRVATSKOGA IDENTITETA

Bogović, Mile. *Glagoljica – bitna odrednica hrvatskog identiteta. Čudesni rast od hrvatskih korijena do svjetskih razmjera*. Zagreb: Alfa, 2019.

Glagoljaštvo doista jest poseban fenomen hrvatske kulture. Nedvojbeno je da Hrvati u prvim stoljećima svoje pismenosti pišu u najvećoj mjeri glagoljicom kojom kodiraju ne samo vlastiti jezik, već i čuvaju i dokazuju svoju razlikovnost i svoj identitet. Upravo tu neraskidivu vezu glagoljice i hrvatskoga identiteta pojašnjava mons. Mile Bogović, biskup u miru, u monografiji *Glagoljica – bitna odrednica hrvatskog identiteta. Čudesni rast od hrvatskih korijena do svjetskih razmjera*.

Monografija je objavljena u izdavačkoj kući Alfa godine 2019., a priredio ju je prof. dr. sc. Ante Bežen. Sadržaj je podijeljen u pet većih cjelina: “Postanak glagoljice i njen razvoj na hrvatskom prostoru do 1248.”, “Senj u središtu svijeta glagoljice – zlatni vijek hrvatske glagoljske kulture”, “Rimsko glagoljsko tiskarstvo u 17. i 18. stoljeću i rusifikacija liturgijskih knjiga naših glagoljaša”, “Razni članci” te na koncu “Prikazi i osvrti”. Već je iz takva pregleda sadržaja razvidno da je mons. Bogović obuhvatio u svojoj monografiji sva bitna razdoblja i činjenice vezane uz tisućljetni život toga hrvatskoga pisma.

U prvome se dijelu knjige očekivano nalazi uvijek aktualna tema postanka glagoljice. Bez obzira na to koju tezu preferira ili u koju vjeruje, svatko će zasigurno s velikim zanimanjem pročitati ovaj odlomak iz barem dvaju razloga. Prvi je razlog taj što Bogović svojim sadržajem ističe, zapravo izrazito naglašava, da treba kritički promišljati o svim, ali baš o svim temama, bez obzira na ustaljena mišljenja i bez obzira na općepoznate spoznaje koje su u znamenitim knjigama davno dale “konačne” sudove. Drugi razlog zbog čega treba pročitati ovaj dio monografije jest taj što na konkretnome primjeru autor veoma plastično objašnjava da rezultati istraživanja ne mogu biti potpuni i točni bez interdisciplinarnoga pristupa po čemu i jest ova knjiga suvremena.

Naročito je znakovita rečenica: “Nismo u srednjem vijeku i imamo pravo postavljati neka pitanja!”¹. Ako postavljamo pitanja, onda izražavamo sumnju u dosadašnja istraživanja. Naime, biskup u miru, monsijor Mile Bogović dovodi u sumnju ćiril-

¹ Ovo bi se trebalo podrazumijevati u znanosti. Pa ipak u našim uglednim časopisima i elektroničkim medijima puno se medijskoga prostora daje onim kvaziznastvenicima (od istih tih medija obilato plaćenih) koji bez imalo srama izjavljuju da ono što su oni istražili ne smije nitko drugi istražiti jer će se inače naljutiti!?

metodsku teoriju o postanku glagoljice i smatra da slavenski glagolizam ima svoje korijene u hrvatskom glagolizmu. U okviru te ćirilometodske teorije nije mnogo toga dokazano ili, kako se je sam autor slikovito izrazio, “kod preslagivanja kockica u dosadašnjoj slici o prošlosti glagoljice s vremena na vrijeme primjećujemo kako su složene kockice slabo učvršćene i često ispadaju”. Ispadaju jer nisu u stanju odgovoriti na sva pitanja koje je postavio monsinjor Bogović. Navodimo neka od tih pitanja: “Kako odgovoriti na činjenicu da bogatu glagoljsku literaturu u Bugarskoj prate samo ćirilski natpisi?”, “Zašto nije moguće da su Ćiril i Metod sastavili ćirilicu?”, “Kakvo je naše poznavanje slavenskih jezika iz 10 stoljeća?”.² Naime, slavenski jezici u 10. stoljeću nisu bili tako međusobno različiti kao danas.

To što se biskup Bogović kritički odnosi prema dosadašnjoj literaturi i dosadašnjim ustaljenim znanstvenim spoznajama (ili teorijama) nikako ne znači da se ne služi znanstvenim prinosima mnogih znanstvenika, tj. da se ne naslanja na dosadašnju literaturu. Tako se poziva na profesora Katičića koji tvrdi da je i prije učiteljstva Solunske braće započelo pokrštavanje Hrvata. Iz toga se da zaključiti da je moralo biti crkvenih tekstova na hrvatskome jeziku starijih od ćirilometodskih. Također se Bogović naslanja i na istraživanja Branka Fučića koji zaključuje da se kompaktna teritorijalna jezgra naših najstarijih glagoljskih natpisa iz XI., XII., i XIII. stoljeća nalazi na hrvatskome sjeverozapadu. Na te se Fučićeve zaključke autor nadovezuje te ističe da zapisi stariji od onih na hrvatskome sjeverozapadu nisu uklesani u kamen te imaju uglavnom osobine grafita, ugrobotine što može biti djelo i slučajnoga prolaznika.

Zagovarajući interdisciplinarni pristup pri deskripciji i interpretaciji fenomena vezanih uz hrvatsko glagoljaštvo, Bogović ističe da jezikoslovci često ne uzimaju u obzir povijesni kontekst. Monsinjur Bogović s pravom tvrdi da u svrhu pravilnoga razumijevanja postanka glagoljice, ali i njezina tisućljetnoga života, događaje i fenomene treba promatrati u njihovu povijesnom kontekstu. Primjerice, za razumijevanje ne samo postanka nego i tisućljetnoga života glagoljice čini se da je bitno znati i sljedeće što je istaknuto u ovoj knjizi: “Bizant je već dugo bio prisutan u Dalmaciji, što znači i njegovi misionari i njihove knjige. Novo pismo ima smisla na početku misionarskoga rada, a ti su početci u početku Moravske misije u Dalmaciji daleka prošlost.” Također, puno toga pojašnjava spoznaja da su do raskola 1054. godine postojala područja rimskoga i bizantskoga obreda, ali nije bila isključena mogućnost postojanja jednoga i drugoga na istome mjestu, tako je u Carigradu mogla postojati crkva latinskoga obreda, a u Rimu crkva bizantskoga obreda. Isto tako, bez obzira na uvriježene povijesne

² Npr. poznato je da znanstvenici koji istražuju moravizme u staroslavenskim tekstovima hrvatske redakcije muku muče da dokažu da su to stvarno moravizmi, a ne ujedno i kroatizmi.

mitove, dobro je znati da Grgur Ninski nije u Splitu branio glagoljicu, nego crkvenu jurisdikciju biskupa Hrvata koja se prije 925. prostirala na cijelom području Hrvatskoga Kraljevstva, tj. prije priključenja bizantske Dalmacije hrvatskoj državi.

Poznavanje pak crkvene povijesti od velikoga je značenja jer kako piše Bogović: “Taj put od Moravske do Hrvatske najslabija je karika u Ćirilometodskoj teoriji. Da su misionari išli iz jedne pokrajine (Moravske) u kojoj je kršćanstvo u počecima, u drugu (Dalmaciju) u kojoj ono nije nikad ni nestalo, teško je povjerovati onomu tko znade što su to misije i što je to crkvena i politička povijest onoga vremena.”

Samo na prvi pogled može nas iznenaditi ideja da se u proučavanje nastanka i razvoja glagoljice interdisciplinarno uključi i stilistika. Zapravo, da bismo valjano shvatili što je netko u davna vremena napisao, trebamo barem pokušati proniknuti u piščevo znanje o svijetu ili njegovo enciklopedijsko znanje (tj. sve ono što ga je okruživalo, što je onda mogao spoznati, ali i način na koji je on te podatke usustavljivao, raspoređivao, kako ih je pohranjivao). Monsinjur Bogović zato u proučavanje fenomena glagoljice uzima u obzir i stilistiku srednjovjekovnih pisaca pa naglašava da se u stilu srednjovjekovnoga pisaca sve nastoji povezati sa svetim ljudima i izvanrednom Božjom intervencijom. Velika djela ne nastaju bez izravnoga Božjeg zahvata. S pravom smatra da upravo u tom svjetlu treba gledati na Hrabrov spis “O pismenima” te spis “Žitja Konstantina Ćirila i Metodija”.

Veoma je zanimljivo objašnjene da su se najstariji glagoljski tekstovi izvan Hrvatske sačuvali jer nisu bili korišteni. Zar ne postoji uzrečica da su kod najlošijega učenika najurednije knjige? Monsinjur Bogović ističe da oni redovnici glagoljaši koji nakon raskola nisu htjeli prihvatiti latinski obred “otidoše sa svojim knjigama na Istok i onda nam se neke od njih sačuvaše. Oni koji su prihvatili latinski obred, redovnici i svjetovni svećenici nastavili su glagoljašku tradiciju u drugom latinskom obredu.”³ Od stalne višestoljetne uporabe te su se knjige i potrošile.

Glagoljski tisak, kojim se biskup Bogović posebno bavi, jedan je od odsječaka povijesti glagoljaštva koji upravo to najrječitije dokazuje. Čak i ako u ovome trenutku stavimo na stranu pitanja mjesta tiska našega glagoljskog *Prvotiska*, mnoga pitanja koja inkunabulisti i povjesničari o njemu otvaraju uvijek i neosporno pobijaju davno uvriježene, a pogrešne, tvrdnje o neukim, siromašnim popovima glagoljašima, koji eto, doznaše za tisak i organiziraše tisak glagoljskim slovima još davne 1483., jer neuki nisu poznavali latinski jezik. Takve i slične tvrdnje pobijene su danas u potpu-

³ Zbog sličnih razloga, tj. zato što se zbog istočnoslavenizacije staroslavenskoga jezika nisu upotrebljavali, u mnogim se nekada glagoljaškim župama sačuvalo lijepi broj tiskanih Lekvakovićevih, Paštrićevih i Karamanovih misala i brevijara.

nosti, dapače, uloga glagoljaških tiskara s pravom se opisuje kao osobito vrijedna i prijelomna u očuvanju i glagoljske kulture koja uspješno i rano prelazi iz rukopisne u tiskanu, uz bok zapadnoeuropskim sunarodnjacima, te se neraskidivo vezuje uz gradnju i očuvanje hrvatskoga identiteta. Tim se pitanjima, osobito na senjskome odsječku glagoljskoga tiska, posebno bavi biskup Bogović, te i taj dio svojih vrijednih istraživačkih nalaza posebno razrađuje u ovoj monografiji. Zahvaljujući tomu, ne samo da ih možemo pronaći okupljene na jednome mjestu, nego nam biskup Bogović svojim autoritetom i ovdje utvrđuje važnost glagoljskoga tiska, osobito kruga oko senjske glagoljske tiskare, posebno znamenitoga pisara i tiskara Blaža Baromića, u sveukupnoj povijesti hrvatskoga glagoljaštva.

Obrađujući teme vezane uz senjsku glagoljsku tiskaru, biskup Bogović se usmjera na upravo ono razdoblje koje u literaturi nazivamo i zlatnim vijekom hrvatske glagoljske kulture kada je u središtu svijeta glagoljice upravo Senj. U svojim radovima, a posebice u ovoj monografiji, biskup Bogović ispravlja i nepravednu podzastupljenost spomena pojedinih dokumenata u literaturi o glagoljskome tisku, osobito kada je riječ o pismu pape Inocenta IV. od 29. ožujka 1248., kojim se dozvoljava uporaba glagoljice, te se ističe načelo da je “govor podložan stvari, a ne stvar govoru” jer važno je istinu spoznati, neovisno o tome kojim je jezikom istina izgovorena ili napisana. No, ono što je važnije, a što biskup Bogović posebno ističe, jest da tim pismom Papa pokazuje da je glagoljica implicite odobrena, te nije namijenjena samo seoskomu kleru, nego i višemu kleru, biskupu i kanonicima. Time staroslavenski jezik i glagoljaštvo ulazi u biskupske svečane mise, a biskup Bogović, stavljajući na to naglasak, smatra to pismo osobitim zamašnjakom glagoljske kulture koje je najočitije u 14. i 15. stoljeću. Tumačiti glagoljski tisak, osobito senjski, bez ovoga pisma, bilo bi nepotpuno, fragmentarno i u najmanju ruku površno. Osim toga, biskup govori i o posljedicama toga pisma: “Cijeli glagoljaški korpus sada je povezan s papinskim autoritetom. Staroslavensko bogoslužje više nije samo partikularno pitanje seoskih zajednica u nekim hrvatskim krajevima, nego pitanje od važnosti za opću Crkvu.” Dakle, koliko je glagoljica moćna! Koja je njezina snaga. Ona kao pismo stvara i uvećava autoritet jeziku!

Nadalje, biskup Bogović u ovoj se monografiji bavi pitanjima rusifikacije hrvatskih glagoljskih knjiga, obilato se služeći arhivskim dokumentima koji ilustriraju rasprave i odluke hrvatskih biskupa. Možda je prigodno izdvojiti odluku zadarskog nadbiskupa od 6. veljače 1627., u kojoj se vidi da su u tom razdoblju mišljenja dalmatinskih biskupa oko pisma tiskanja liturgijskih knjiga, glagoljice ili ćirilice, neujednačena. Za nas je danas zanimljivo, a i biskup to ističe, jasno odbacivanje latinice, što isto tako ima podlogu u široj društvenoj ulozi i značenju tih pisama.

Glagoljski se odsječak hrvatske kulture i pismenosti, naglašava biskup Bogović,

nikako ne može tumačiti samo iz pozicije filologije, niti samo iz pozicije povijesti, već valja uzeti u obzir društvenu i političku opterećenost uporabe glagoljice u pojedinim područjima. U kulturi koju prof. Hercigonja najbolje opisuje kao tropismenu i trojezičnu, odluka o uporabi jezika i pisma u dokumentima bremenita je značenjima koja se mogu protumačiti samo ako dobro poznamo društveni, kulturni, politički i uopće povijesni kontekst.

Nepobitna vezanost pisma i pismenosti uz Crkvu zahtijeva da se i može tumačiti samo ako se uzima u obzir povijest Crkve. Biskup Bogović tako, oboružan eruditskim poznavanjem i crkvene povijesti i okolnosti u kojima se glagoljaštvo razvija, ali i silnom strašću za minucioznim istraživanjem svih komadićaka glagoljske pismenosti koji se čuvaju u arhivima, uspijeva kontekstualizirati glagoljicu, promatrati pismenost u kontekstu povijesti i društva, te tako jasnije i pravilnije tumačiti njezine temeljne odrednice. Upravo takvim pristupom ova monografija baca novo svjetlo ili bar postavlja nova (stara) pitanja na već davno donesene sudove kao npr. nije li Otočac koji se spominje u Bašćanskoj ploči ipak onaj u Gackoj, koliko je glagoljsko bogoslužje bilo kamen spoticaja, a koliko most za sjedinjenje pravoslavne i katoličke crkve, koliko je glagoljsko bogoslužje bilo u službi slavenskih i nacionalnih ideologija, koji su sve događaji uvjetovali politizaciju glagoljice. U knjizi nije izostavljena uloga popova glagoljaša kao čuvara kulture, a posebno se biskup osvrnuo na područje Riječke metropolije kao na glagoljaški otok u latinskome katoličkom svijetu. Uz to, Bogović objašnjava i to kako je glagoljaštvo poslalo identifikacijskim čimbenikom istarskih Hrvata.

Često nas urednik nekoga časopisa zamoli da napišemo prikaz neke knjige iz područja našega znanstvenoga interesa. Ponekad i sami osjetimo potrebu da se osvrnemo na novotiskanu publikaciju. Zašto to činimo? To je pak posao koji se baš ne isplati, ne vrednuje se za napredovanje u znanstvenoj karijeri, oduzima vrijeme i energiju jer smo uvijek usred nekoga istraživanja, projekta. Pišemo prikaze jer nam je to dužnost. Dužni smo zbog znanosti, zbog znanstvene istine, zbog boljitka hrvatske kulture i hrvatskoga naroda. Tako se može gledati i na Bogovićeve prikaze knjiga i događaje koji su uvršteni u ovu knjigu jer ih sigurno nije pisao iz dokolice.

Tako monsijor Bogović piše o obilježavanju 750. obljetnice pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu o uporabi glagoljice. Također daje prikaz knjige Stanislava Škrbeka *Riječka zvijezda Gutenbergove galaksije*, piše o *Terri incogniti* Branka Fučića, o knjigama hrvatskih glagoljaša Petra Runje *O Bašćanskoj ploči*, tj. o knjizi Luja Margetića te konačno prikaz knjige *Gramatozofija Konstantina filozofa Solunskoga* Slavomira Sambunjaka.

Iako je Sambunjakova teorija o postanku glagoljice dijametralno suprotna Bogovi-

ćevoj, monsijor afirmativno govori o knjizi. Tako u zaključku svoga prikaza ističe: “Sambunjak dobro uočava da je glagoljica nastala za potrebe širenja vjere, pa prema tome ona treba imati svoje oblike koji izražavaju simboliku vjere i nju tumače. Svi koji se bave glagoljicom suočili su se s tom mišlju, a nitko je tako jasno nije iskazao kao Sambunjak.” Razumljivo je da se Bogović i kritički postavlja prema ovoj knjizi pa zapisuje: “Ipak treba reći da je pri svemu tome Sambunjak previše filozof i umjetnik da bi mogao uhvatiti što se stvarno dogodilo.”

Zaključno ističemo da je stil ove knjige jasan, razgovijetan, ali s bogatom argumentacijom. Pristupačan je i razumljiv svima, ne samo usko specijaliziranim znanstvenicima, što bi i trebala biti odlika baš svake znanstvene monografije. Dakle, u svakoj kvalitetnoj monografiji moguće je naći neki dio koji će poduprijeti i našu misao, naša razmišljanja, naše stavove, i dakako, naša istraživanja. Ogromna je važnost i snaga takvih holističkih tumačenja nastanka, uporabe, rasprostranjenosti i utjecaja glagoljice, koje biskup Bogović primjenjuje temeljem dubokih erudističkih znanja iz područja filologije, ali posebno povijesti, odnosno osobito crkvene povijesti.

Treba prvenstveno zahvaliti autoru, biskupu Bogoviću, također i nakladničkoj kući Alfa, kao i priređivaču, prof. Anti Beženu, na ovako vrijednoj monografiji koja je okupila temeljna pitanja hrvatskoga glagoljaštva na jednome mjestu, promatrajući glagoljicu u njezinu kontekstu, te tako doista neupitno utvrđujući ju jednim od najvažnijih segmenata hrvatskoga identiteta.

Ivica Vigato
Marijana Tomić

PREGRŠT NOVIH PRILOGA O ČAKAVSKIM IDIOMIMA I HRVATSKOME JEZIČNOM IDENTITETU

Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga 21. rujna 2015. u Splitu.

Ur. Sanja Vulić. Split: Književni krug, 2020.

U okviru 27. Knjige Mediterana Književni krug Split organizirao je znanstveni skup *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* koji je održan 21. rujna 2015. u Splitu. Na tome je skupu sudjelovalo osamnaest znanstvenika koji su u svojim izlaganjima prezentirali različite čakavološke teme. Premda je tijekom posljednjih 150-ak godina objavljeno nebrojeno mnogo radova, studija i knjiga posvećenih čakavskim organskim idiomima, kao i pisanim spomenicima i književnim tekstovima nastalima na čakavštini, novo je doba, uz kontinuiranje starih, donijelo i neke nove znanstvene izazove. Na predavanjima održanima u Splitu u rujnu 2015. predstavljeni su novi pristupi nekim starim temama i problemima u čakavološkim istraživanjima, kao i nove smjernice te nove perspektive i polazišta u izučavanju žive i pisane čakavske riječi.

U travnju 2020. Književni krug Split kao 109. knjigu *Biblioteke Knjiga Mediterana* objavio je zbornik radova nastalih na temelju izlaganja održanih na tome znanstvenom skupu. Zbornik *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* koji obasiže 127 stranica uredila je Sanja Vulić. Ta publikacija započinje uvodnom "Riječju urednice" u kojoj je objašnjena sadržajna koncepcija i predstavljena struktura samoga *Zbornika* koji se sastoji od dvaju dijelova. Prvi dio naslovljen je "Čakavština u prošlosti i sadašnjosti", a drugi "Suvremeni čakavski mjesni govori (metodologija istraživanja, dijalektološki pristup) i suvremena popularna čakavska pisana riječ"; prvi dio sadržava četiri, a drugi tri znanstvena rada. Premda je samo sedmero izlagača sa znanstvenoga skupa održanoga 2015. godine priredilo svoje radove za tisak, ponovno se i na ovome primjeru pokazalo da kvaliteta i kvantiteta znanstvenoga rada nisu nužno proporcionalne, povezane i uvjetovane. Iako svojim opsegom možda i nije tipična zbornička publikacija, *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* sadržava priloge koji donose itekako vrijedne nove znanstvene spoznaje.

Prvu tematsku cjelinu *Zbornika*, podnaslovljenu *Jezična baština, migracije, inojezični kontakti*, otvara izvorni znanstveni članak Amira Kapetanovića "Čakavnost najstarijih hrvatskih jezičnih potvrda". Rad obasiže osam stranica, a nastao je na temelju istraživanja dijela starohrvatskih jezičnih potvrda, koje nisu isključivo u najstarijim tekstovima na hrvatskome jeziku. Iz prikupljenih su starohrvatskih potvrda koje datiraju iz razdoblja od 11. do 15. stoljeća izdvojene one značajke koje se mogu smatrati najstarijim karakterističnim

čakavskim obilježjima. Na temelju predstavljenih jezičnih osobitosti i analiziranih primjera autor zaključuje da ranohrvatske jezične potvrde do 11. st. nemaju isključiva obilježja čakavnosti jer čakavskoga narječja tada nije ni bilo, ali se u 12. i 13. st. pojavljuju prve distinktivne čakavske značajke (premda malobrojne), koje se odražavaju i u najstarijim hrvatskim i crkvenoslavenskim tekstovima iz toga razdoblja.

Za tim radom slijedi izvorni znanstveni članak Sanje Vulić “Što nam danas znači čakavština?” koji se proteže na devetnaest stranica, a u kojemu autorica nudi svoj pogled na status čakavštine u posljednjim trima desetljećima. Ističući koje izazove, ali i opasnosti novopobuđeni interes za čakavske idiome nosi sa sobom, S. Vulić rasvjetljava neke naizgled poznate teme i ustaljena mišljenja. U središnjemu dijelu rada skreće se pozornost na čakavsku dihotomiju sjeverozapad – jugoistok, koja je ocrtana kroz usporedbu dvaju čakavskih mjesnih govora, govora grada Hvara i govora Vrbnika na otoku Krku, koji pripadaju različitim dijalektima toga narječja, kao i različitim njegovim prostorno-jezičnim kompleksima. S. Vulić analizira i komparira fonološke, morfološke i leksičke jezične značajke potvrđene u tim dvama govorima, zaključujući da velik broj njihovih razlika svjedoči u prilog tomu da, unatoč podudarnostima, nije moguće govoriti o jedinstvenome čakavskom sustavu, iz čega proizlazi netočnost raširene postavke o velikoj međusobnoj sličnosti svih čakavskih dijalekata i govora. U sljedećemu se segmentu rada podsjeća na bitnu međusobnu različitost čakavskih obalnih i otočkih govora u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji te štokavskih obalnih govora na tome području. U suvremeno se vrijeme naime često potpuno besmisleno govori o jednome dalmatinskom dijalektu, mada se na tome teritoriju, izuzevši pritom dubrovačko područje, govori dvama čakavskim i jednim štokavskim dijalektom. S. Vulić ističe da je za razumijevanje čakavštine, ali i hrvatske dijalektologije općenito, potrebno poznavati što je moguće veći broj mjesnih govora s različitih područja, uključujući i izvrsno očuvane govore u dijaspori. Usto, zaključuje autorica, nužno je poznavati i jezik hrvatskih pisaca, posebice onih iz razdoblja od 14. do 17. st., jer se tada pisani jezik još uvijek u velikoj mjeri temeljio na organskim idiomima.

U izvornome znanstvenom članku “Hibridne složenice i lingvistički kalkovi u čakavskim govorima (kao posljedica hrvatsko-talijanskih jezičnih dodira)” Ljerke Šimunović proučavaju se neki talijanski elementi prisutni u lokalnim čakavskim govorima splitske županije koji su posljedica bilingvizma i bikulturalizma iz svakodnevnoga života, a koji pridonose bogaćenju organskih idioma mnogim novonastalim riječima i konstrukcijama. Kroz stoljeća svakodnevnoga i jezičnog suživota asimilacija se elemenata talijanskoga podrijetla u hrvatskim organskim idiomima odvijala kroz procese aklimatizacije i integracije koji su bili rezultat križanja hrvatskoga i talijanskog jezika. U radu koji se proteže na osamnaest stranica analizirani su najprepoznatljiviji primjeri hibridnih složenica i lingvističkih kalkova u čakavskim govorima splitske županije nastali spajanjem jezičnih elemenata dvaju jezika. Tako

posuđenice talijanskoga podrijetla dobivaju hrvatske elemente (prefikse i sufikse), a događa se i obratno, da hrvatske riječi preuzimaju talijanske sufikse. Ponekad se pojavljuju i potpuno nove riječi sastavljene od riječi jednoga i drugog jezika, ili se pak kalkiraju (prevode) talijanske riječi i frazemi, a zabilježen je i nemali broj morfosintaktičkih kalkova. Izvorom su građe za provedeno istraživanje bili postojeći rječnici čakavskih organskih idioma (Splita, Kaštela, Trogira, Brača, Hvara, Visa i Čiova), kao i djela Marka Uvodića, Miljenka Smoje i Sonje Senjanović-Peračić. Na temelju predstavljene raščlambe ekscerpiranih hibridnih složenica i lingvističkih kalkova autorica rada zaključuje da se u svakodnevnome govoru osobine čakavskih govora utemeljene na hrvatsko-talijanskim dodirima uglavnom gube, ali njihove se potvrde i dalje mogu pronaći u pisanim vrelima kao što su rječnici mjesnih govora ili književni i humoristični tekstovi pisani lokalnim čakavskim idiomima.

Marijana Alujević autorica je rada “Iskoristivost romanskoga leksičkoga fonda splitskoga govora u glotodidaktičke svrhe” koji zaključuje prvi dio *Zbornika*. U tome se izvornome znanstvenom članku koji obasiže osamnaest stranica prikazuju rezultati istraživanja temeljenoga na pretpostavci da govornici splitskoga mjesnoga govora raspoložu potencijalnom prednošću u obliku olakšanoga razumijevanja i usvajanja dijela vokabulara talijanskoga jezika. Uvjetovano je to geografskim, povijesnim i kulturološkim razlozima: prisutnost romanskih posuđenica u splitskome govoru čini određeni dio fonda talijanskoga jezika bliskim i dostupnim, ortografski i fonološki transparentnim i jednostavnim za razumijevanje. Zbog toga se u govornika toga mjesnog idioma stvara svijest o bliskosti dvaju jezika, a to se neminovno odražava i na pedagoški kontekst. Rezultati provedenoga istraživanja u skladu su s malobrojnim studijama koje su se bavile utjecajem dijalekta materinskoga jezika na učenje stranoga jezika jer se potvrdilo da doista postoji povezanost poznavanja leksika splitskoga govora i uspjeha pri inicijalnome razumijevanju dijela talijanskoga leksika kod ispitanika učeničke dobi. Vrijednost je rada M. Alujević zasigurno dvostruka: osim što je riječ o tipu istraživanju kakvih je doista malo (i u svijetu, a pogotovo u hrvatskome jezikoslovlju), dragocjeno je i osvješćivanje potrebe za osmišljavanjem i obogaćivanjem materijala koji se rabe na početnome stupnju učenja talijanskoga kao stranog jezika prilagođenim dijalektalnim sadržajima, čime bi se ujedno učenika, s njegovim iskustvom, identitetom, kulturološkom pripadnošću i poznavanjem lokalnoga (ujedno njegova materinskoga) idioma, postavilo u središte pedagoškoga procesa.

Drugi dio *Zbornika* započinje zanimljivim preglednim radom Irene Miloš “Metodološka načela u istraživanju čakavskih govora” u kojemu autorica na šesnaest stranica donosi svoja promišljanja o metodologiji i praksi terenskih istraživanja organskih (čakavskih) idioma u 21. stoljeću. Slično Sanji Vulić, i Irena Miloš upozorava na važnost provođenja što većega broja terenskih istraživanja mjesnih govora i njihova opisivanja na svim jezičnim razinama, pri čemu svakako valja imati na umu višeslojnost postojećih temeljnih metodoloških načela,

ali i poznavati mnoge kako jezične, tako i izvanjezične podatke. U radu se razmatra metodologija nekih terenskih istraživanja u dijalektologiji te se iznose primjeri primjene tih metodologija u istraživanju čakavskih govora proizašli iz autoričinih vlastitih istraživanja (onih kastavskoga govora, govora Studene, govora triju generacija Hrvata u Trstu). Metodološki postupci terenskoga dijalektološkog rada u suvremeno se doba trebaju prilagođavati, pa i interdisciplinarno proširivati sukladno potrebama i tijeku samoga terenskog rada. Zaključeno je da se određeni mjesni govor može opisati “tradicionalno” (uzimajući u obzir odraze što starijega jezičnog stanja), ali pritom se ne trebaju zaobilaziti ostali, drugačiji rezultati istraživanja – sve se terenski dobivene informacije mogu uklopiti u opis govora, a metodologija istraživanja, ako je to sukladno zacrtanim ciljevima, može podrazumijevati i generacijsku uključenost. Temeljni se ciljevi dijalektoloških istraživanja u principu do današnjih dana nisu promijenili i cjelovita je jezična slika hrvatskih narječja težnja svakoga dijalektologa, a veća i sveobuhvatnija istraženost govora omogućuje prelazak i na druge jezične razine te nudi i mogućnost komparativnih analiza. Sve to podrazumijeva uključivanje i sociolingvističkoga pristupa, kao i nekih drugih izvanjezičnih podataka (primjerice, povijesnih i etnoloških / kulturnoantropoloških) u onolikoj mjeri koliko je to potrebno, utvrđuje I. Miloš na kraju svojega razmatranja.

Izvorni znanstveni članak Marijane Tomelić Ćurlin “Jezične posebnosti govora Kućišta na zapadnom dijelu poluotoka Pelješca” na dvanaest stranica donosi opis fonoloških i morfoloških značajki toga mjesnoga govora. Građa je za rad prikupljena terenskim istraživanjima, a središnji se dio rada sastoji od dvaju dijelova: fonološke i morfološke analize. Prikaz fonološkoga sustava kućiškoga govora sadržava opis njegova samoglasničkoga, suglasničkoga te naglasnoga sustava. Predstavljeni su inventar i distribucija samoglasničkih jedinica, odrazi glasa *a, prednjega nazala *e, stražnjega nazala *o i slogotvornoga *l, odraz jata itd. Naznačene su temeljne odlike suglasničkoga sustava kućiškoga govora: inventar i distribucija suglasnika te niz suglasničkih pojava, od kojih možemo izdvojiti, primjerice, postojanje “srednjih” glasova *č* i *ž*, stabilnost glasova *f* i *x*, ovjeravanje značajki iz skupine adrijatizama (zamjene dočetnoga *-m > -n*, delateralizacije *l > j*, slabljenja šumnika na dočetku zatvorena sloga), zanimljiv trojaki razvoj dočetnoga *-l* (njegova vokalizacija u *a* te redukcija u *jd. m. r.* glagolskoga pridjeva radnoga i neizmijenjen *-l* u imeničkim riječima), razvoj različitih suglasničkih skupina itd. Inventar naglasnoga sustava govora Kućišta obuhvaća pet naglasnih jedinica i prednaglasnu duljinu, a opisana je i distribucija svih tih jedinica. U drugome dijelu rada M. Tomelić Ćurlin predstavlja neke morfološke značajke ovjerene u kućiškom govoru. U morfologiji imenica zabilježena je uglavnom kratka množina imenica *m. r.*, u *G mn.* imenica svih triju rodova rabi se gramatički morfem *-a*, a gramatički su morfemi *DLI mn.* imenica svih triju rodova sinkretizirani. Usto, autorica bilježi i potvrde različitih zamjeničkih oblika, kao i neke morfološke značajke brojeva. Infinitivi su glagola *knji*, a u tvorbi

kondicionala prvoga rabi se poseban oblik glagola “biti” specifičan za čakavsko narječje. Na temelju prikaza odabranih fonoloških i morfoloških jezičnih značajki autorica zaključuje da je govor Kućišta, koji je dijelom južnočakavskoga ikavskog dijalekta, iako je u pojedinim segmentima sačuvao svoju čakavnost, u velikoj mjeri prožet mnogobrojnim štokavskim elementima koji supostoje uz one izvorne čakavske.

Posljednji je prilog u *Zborniku* prethodno priopćenje Martine Bašić “Morfološke jezične značajke neobjavljene pjesničke zbirke griškoga pjesnika i šansonijera Nevena Barca”. Taj je rad, koji obasiže dvanaest stranica, nastavak autoričina istraživanja jezičnih osobitosti zbirke *Za povidit i kantat* koja je ranije raščlanjena na fonološkoj razini, a novim prilogom M. Bašić nastavlja upotpunjavati jezičnu sliku idioma kojim piše Neven Barac. U raščlambi morfologije imenica izdvojene su i oprimjerene značajke poput postojanja palatalnoga i nepalatalnog nastavka u G jd. i NAV mn. imenica ž. r., kratke množine imenica m. r., ništičnoga gramatičkog morfema u G mn. imenica ž. i s. r. te gramatičkoga morfema *-i* u G mn. imenica m. r., nesinkretiziranih morfema u DLI mn. imenica svih triju rodova itd., a zabilježeni su i mnogi zamjenički oblici specifični za sjeverozapadni čakavski prostorno-jezični kompleks. U morfologiji glagola potvrđuje se uporaba čakavskoga glagolskog oblika za tvorbu kondicionala, pojava krmjih infinitiva i glagolskih priloga sadašnjih, kao i veći broj drugih glagolskih osobitosti tipičnih za sjeverozapadne čakavske govore. Analizom morfoloških jezičnih značajki ovjerenih u zbirci *Za povidit i kantat*, od kojih mnoge pripadaju skupini arhaičnih, konzervativnih čakavskih obilježja, potvrđeno je da se njezin autor dosljedno služi govorom Grižana, svojim materinskim mjesnim govorom koji je dio primorskoga poddijalekta ikavsko-ekavskoga čakavskog dijalekta.

U *Zborniku* se kao zaseban prilog nalazi program znanstvenoga skupa *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* održanoga u Splitu u rujnu 2015., kao i popis sviju recenzenata koji su sudjelovali u postupku znanstvenoga recenziranja objavljenih radova. Publikaciju zaključuju dva kazala: “Kazalo osobnih imena” i “Kazalo geografskih pojmova”.

Netom predstavljen iscrpan prikaz radova objavljenih u zborniku *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* potvrđuje konstataciju iz uvodnoga dijela ovoga osvrta: premda se na početku trećega desetljeća 21. stoljeća može činiti da je čakavska živa i pisana riječ tijekom stoljeća i pol intenzivnih istraživanja već opisana “uzduž i poprijeko”, novo vrijeme nosi posve nove izazove i njima prilagođene metodologije i rješenja: kako u pristupima određenim temama, tako i u načinima njihove obradbe i prezentaciji dobivenih rezultata. Sedam radova koje sadržava ovaj *Zbornik* dokazom su da je čakavština i dalje nepresušno vrelo za još nebrojena znanstvena istraživanja, a pritom donose i nemali broj konkretnih smjernica kako nekim čakavološkim temama i izazovima pristupati u budućnosti.

Ivana Nežić

**Josip Lisac, *Šibenske i druge kroatističke teme*. Šibenik – Zadar:
Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić” Šibenik, Ogranak Matice hrvatske
u Zadru, 2020.**

Knjigu hrvatskoga jezikoslovca Josipa Lisca *Šibenske i druge kroatističke teme* objavili su Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić” iz Šibenika i Ogranak Matice hrvatske u Zadru. U monografiji na 264 stranice nalaze se sljedeći prilozi: 1. Govori, filologija i književnost šibenskoga područja, 2. Šibenska dionica hrvatske ćirilične baštine, 3. Faust Vrančić i hrvatski jezik, 4. Jezične značajke *Knjige od uspomene*, 5. Fra Stjepan Zlatović i bosančica, 6. Veliki šibenski sin Vinko Nikolić, 7. Kako se na zadarskom području govorilo potkraj srednjega vijeka?, 8. Prošlost i sadašnjost novigradskoga govora, 9. Još jednom o vrgadinskom govoru, 10. Još o delničkom govoru, 11. “Današnji posavski govor” Stjepana Ivšića i sadanji hrvatski dijalektološki zadatci, 12. Istočnobosanski dijalekt i njegova geneza, 13. Uz istraživanje i proučavanje hrvatskih karaševskih govora, 14. Dijalektološki rad Đure Šurmina, 15. Dijalektološki rad Dalibora Brozovića, 16. Dijalektološka istraživanja i leksikografski opisi hrvatskih narječja u 20. stoljeću, 17. Hrvatska dijalektalna leksikografija na početku 21. stoljeća, 18. Grgur Čevapović i Dragutin Boranić, 19. Ante Kuzmanić i Fran Kurelac, 20. Jezikoslovlje u Matici hrvatskoj u posljednjih pedesetak godina, 21. Znanstveni lingvistički rezultati u šezdeset godina zadarske kroatistike, 22. Hrvatski svestrani znanstvenik Kruno Krstić, 23. Zadarski kroatisti i *Deklaracija*, 24. Joja Ricov i *Hrvatski književni list*, 25. Profesorica Nevenka Košutić-Brozović, 26. Posveta Luku Paljetku uz 75. godinu života te 27. Posveta Josipu Bratuliću uz 80. obljetnicu života. Monografija je opremljena bibliografskim bilješkama, literaturom, kazalom osobnih imena te bilješkom o autoru.

Riječ je o znanstvenoj monografiji sastavljenoj od već uglavnom objavljenih radova po raznim časopisima i zbornicima, a često su i prigodnoga karaktera. Tako skupljeni u jednu publikaciju dostupniji su znanstvenoj i općenito kulturnoj javnosti. To nikako ne znači da su radovi toliko različiti te da nema poveznice među njima i da su samo mehanički uvršteni u knjigu.

Naslov sugerira da je knjiga većim dijelom posvećena temama vezanim uz šibenski kraj. Međutim, lako ćemo uočiti da su mnogi prinosi vezani i uz zadarsko područje. Svakako, teško je razlučiti zadarske i šibenske teme. Zadar i Šibenik prostorno se i kulturološki toliko isprepliću da je teško govoriti o zadarskim temama koje nisu ujedno i šibenske i obrnuto (ovdje prostorno, ne mislimo na administrativna razgraničenja). Osim toga, susrećemo se s temama od nacionalne važnosti koje su i šibenske i zadarske i hrvatske. Može se također uočiti da prilozi obuhvaćaju prikaz i raščlambu

jezičnih i drugih kulturoloških posebnosti u dužem razdoblju, barem od 15. st. do suvremenoga stanja. Ono pak što je zajedničko svim ovim priložima jest preglednost i sveobuhvatnost unutar teme koju autor obrađuje.

Prinosi, koje uvjetno možemo nazvati šibenskim, nalaze se na početku monografije. Opsežan članak “Govori, filologija i književnost šibenskoga područja” već svojim podnaslovom sugerira da će autor pregledno i sveobuhvatno obuhvatiti šibensku jezičnu i filološku baštinu za koju se ističe da je duga i zanimljiva. Osim jezičnih činjenica vezanih uz govore šibenskoga kraja, prinos obuhvaća mnogo imena bilo da su porijeklom iz Šibenika, bilo da su svojim znanstvenim radovima obuhvatili i šibenske teme.

Govoreći o dijalektološkoj slici šibenskoga područja, Lisac napominje da su na tome prostoru prisutni govori koji pripadaju južnočakavskom te dvama novoštokavskim dijalektima uz brojne druge idiome. Ističe da su čakavski govori najstariji, a od 13 st. profilirali su se kao ikavski. Autor često svoje tvrdnje potvrđuje i ilustrira konkretnim jezičnim činjenicama. Tako spominje i zanimljivu morfološku posebnost mjesnoga govora otoka Prvića u kojemu je imenica *brod* ženskoga roda: *Brod je potonila*.

Iz detaljnoga popisa znanstvenika koji su proučavali filologiju šibenskoga područja može se zaključiti da su istraživanja znatna i temeljita, a svoj je prinos sasvim sigurno dao i profesor Lisac. Spominje se i velik je broj znamenitih Šibenčana koji su se proslavili svojim jezikoslovnim radom od onoga najstarijega i najpoznatijega Fausta Vrančića do novijih poput Petra Guberine, Miroslava Kravara, Vladimira Vratovića. U članku su spomenuti i za sada rijetki dijalektološki rječnici poput *Rječnika govora otoka Murtera* Ede Jurage, ali se ističe da ih dosta ima u pripremi.

Svakako da u takvu prilogu profesor Lisac nije mogao zaobići pisane spomenike te naročito ističe važnost *Šibenske molitve* kao prvoga hrvatskom latinicom zapisanoga pjesničkoga teksta izvanredne ljepote. Posebnu pozornost posvetio je šibenskim spomenicima pisanim hrvatskom ćirilicom kojima šibensko područje obiluje. U tome prilogu profesor Lisac nije mogao zaobići ni velebnu katedralu koja je oduševljavala i oduševljava mnoge od običnoga puka do glasovitih umjetnika i znanstvenika. Među slavnim Šibenčanima, dakako, nezaobilazan je i Juraj Šižgorić, jedan od najvažnijih hrvatskih humanista, središnji čovjek šibenskoga humanističkog kruga te autor prve pjesničke inkunabule u hrvatskoj književnosti.

U tome se prinosu navode i neka prezimena koja su šibenskoj kulturnoj povijesti podarila više istaknutih pojedinaca. Tako se iz porodice Vrančić, osim velikoga Fausta, spominje Antun, humanist, diplomat i latinist, vrlo moćan čovjek svoga doba, kao i njegov brat Mihovil, latinički pisac. Šibenik je također dao cijeli niz važnih ljudi iz obitelji Divnić. Osim najpoznatijega Jurja Divnića, biskupa i latinista, značajni su i Frane Divnić, izdavač, pjesnik i prevoditelj, te još jedan Frane iz te poznate obitelji

koji je bio znameniti povjesničar.

Nisu zaboravljeni ni pisci rodnom iz drugih krajeva koji su stvarali u Šibeniku poput Barakovića, Armolušića ili Posilovića. Profesor Lisac u tome članku spominje i franjevca Tomu Babića koji je napisao *Cvit razlika mirisa duhovnoga* i Ivana Tomka Mrnavića, pisca povijesnih djela, dramatičara i prevoditelja. I ostali znameniti Šibenčani našli su svoje mjesto u tome članku, kao što je Nikola Tommaseo, pisac nekoliko spisa na šibenskoj ikavici, a profesor Lisac spominje i istaknute Šibenčane srpske nacionalnosti Božidara Petranovića i Simu Matavulja. U tome slavnome višestoljetnom hodu šibenske kulture važno mjesto zauzimaju i suvremene književnice i književnici poput Vesne Parun, Vinka Nikolića, Vjekoslava Kaleba, Arsena Dedića te Ive Brešana.

U članku “Šibenska dionica hrvatske ćirilice baštine” pregledno su izneseni važni šibenski spomenici pisani hrvatskom ćirilicom (bosančicom). Nekako se u znanosti smatra da je rijeka Krka ona granica koja razdvaja uporabu hrvatske ćirilice i glagoljice u srednjemu i ranome novom vijeku. Svakako da imamo ćirilice i na zadarskome području – sve do otoka Oliba. Ipak, na šibenskome području hrvatska se ćirilica daleko više upotrebljavala te su na tome pismu napisani važni spomenici poput *Knjige od uspomene* kojoj profesor Lisac posvećuje naročitu pozornost. Također, Lisac donosi pretpostavku profesora Vončine da je i *Šibenska molitva* napisana po ćirilicnome predlošku. Kao autori važnih ćirilicnih spomenika najčešće se spominju franjevci.

U prilogu “Faust Vrančić i hrvatski jezik” naročito je naglašeno da je taj znameniti Šibenčanin svojim rječnikom hrvatski jezik uvrstio u najuglednije europske jezike te da je imao veliki utjecaj na buduću i ne samo hrvatsku leksikografiju. U svoj je čakavski jezik Vrančić unio mnogo štokavskih elemenata i nemalo kajkavskih osobina, pa profesor Lisac zaključuje da je on dragocjeni sintetičar hrvatske jezične raznolikosti.

“Jezične značajke *Knjige od uspomene*” naslov je članka u kojemu autor ističe da je riječ o veoma važnome pisanom spomeniku koji je potrebno uključiti u cjelovitu povijest hrvatskoga književnog jezika. Spomenik (kodeks) sastoji se od kronike o šibenskim franjevkama pisane hrvatskom ćirilicom, a obuhvaća razdoblje od preko sto godina te od latiničkoga prijepisa pravila (“Regula”) po kojem su redovnice živjele. U članku su kratko, ali sustavno iznesene jezične posebnosti *toga ćirilicnoga spomenika* na svim jezičnim razinama, a iznesene su neke spoznaje o pravopisnim značajkama te naglascima pojedinih riječi.

U prinosu “Fra Stjepan Zlatović i bosančica” spominje se krajem 19. stoljeća tiskano djelo toga franjevca: *Franovci Države presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji* u kojemu piše o upotrebi *bosanice* (kako fra Stjepan naziva to pismo) u književnosti. Međutim, profesor Lisac više se zadržao na manje poznatome Zlatovićevu rukopisu: *O bosanici kao isključivo hrvatskom pismu*, u kojemu se naglašava posebnost grafije

hrvatske ćirilice u odnosu na srpsku te da se hrvatski ćirilčni tekstovi moraju preslov-ljavati na latinicu, a ne na ćirilicu kakav je tada bio običaj.

Uvijek je aktualno pitanje kako se govorilo na zadarskome području potkraj sred-njega vijeka. Zadarsko je područje u sredini čakavske zone pa je samim tim u pred-migracijskome razdoblju moralo biti čakavsko. Pitanje je i kako to istražiti. Svakako treba posegnuti za pisanim spomenicima toga kraja. Tako je i Lisac uzeo u obzir jezične značajke iz važnih pisanih spomenika kao što su *Red i zakon sestara domini-kanki*, *Zadarski lekcionar*, *Žića svetih otaca*. Ali se odmah ogradio: “(...) nisu stari tekstovi sa zadarskoga područja identični govornom stanju terena što nas zanima” (str. 55). Također, vrlo je važna autorova opaska da i suvremeno govorno stanje može biti važno kad se raspravlja o srednjovjekovnome govornom izričaju. Složit ćemo se s autorom kada zaključuje da je Zadar u srednjemu vijeku dao vrijedna djela koja ulaze u temelje hrvatske književnosti i, uz ostalo, omogućuju da odškrinemo vrata u taj davni govorni svijet koji se i do danas u stanovitoj mjeri sačuvao.

Novigradski govor Lisac spominje kao svjedočanstvo prošlosti i aktualnosti. Uspo-ređuje ga s bibinjskim, vrgadinskim, bračkim i grobničkim te zaključuje “da je novi-gradski čakavski govor vrlo poštokavljen, ali (...) je u akcentu i još pokojoj osobini još uvijek čakavske fizionomije” (str. 65). Zato ga Finka i Moguš stavljaju u treći stupanj čakavštine.

Na početku članka o vrgadinskom govoru donosi se pregled literature o tome or-ganskom idiomu što je uvijek korisno i uvijek je znanstveno opravdano, a to je i inače odlika svih radova profesora Lisca. U članku se ističe da vrgadinski govor pri-pada južnočakavskomu dijalektu s mnogim odstupanjima što potvrđuju primjeri na svim jezičnim razinama, a udio štokavštine u formiranju toga govora u prošlosti je i u novije doba bio znatan. U znanosti se uvijek iznova postavlja pitanje: koliku ulogu u oblikovanju nekoga govora imaju migracije? Zato profesor Lisac članak završava Ivšićevim mislima da se “izoglose u srodnim govorima ne sastaju u jedan splet”, nego “se sijeku i prepleću” (Ivšić 1951: 376, str. 72).

U prilogu “Još o delničkom govoru” autor napominje da su goranski kajkavski govori lingvistički i sociolingvistički tako zanimljivi da će pozornost istraživača sigurno pobu-đivati još dugo. Upozorava da su dijalektolozi pred ozbiljnim poslom koji ne bi smio biti nepotrebno ometan bilo s koje strane – amaterske, načelno zlonamjerne i tomu slično.

Podnaslov sljedećega priloga jest “‘Današnji posavski govor’ Stjepana Ivšića i sa-danji hrvatski dijalektološki zadatci” u kojemu profesor Lisac ističe da su usprkos velikim znanstvenim dosezima ovoga znamenitoga dijalektološkog djela, novija istra-živanja pokazala različite podatke u odnosu na Ivšića te zato naglašava važnost na-stavka dijalektoloških istraživanja i izrade dijalektoloških atlasa.

Relativno je kasno u znanosti ustanovljeno postojanje istočnobosanskoga (ijekavskoga šćakavskog) dijalekta, a u tome je otkriću zasluga Dalibora Brozovića velika. Iako ovaj dijalekt posjeduje dosta svojih vlastitih osobina, očito je da je u starini imao stare zapadnoštokavske značajke te ih u stanovitoj mjeri i sačuvao.

U posebnome članku profesor Lisac osvrnuo se i na karaševske govore. Prvo donosi pregled dijalektoloških, ali i historiografskih istraživanja te nakon toga iznosi rezultate najnovijih terenskih istraživanja koje je proveo s Josipom Galićem. Zaključuje da su ti govori dobro istraženi, ali da bi trebao jedan opsežan rječnik nekoga od karaševskih govora.

Čitajući prilog o Šurminu, doznajemo da je njegov dijalektološki opus malen sa zaista mnogim slabostima. Ali unatoč slabostima znanosti može biti vrlo koristan jer je uočio neke jezične posebnosti kasnije nestale iz jezičnoga sustava proučavanih idioma. Također, veoma je znakovita Liščeva tvrdnja da je proučavanje hrvatskoga narodnog preporoda kod Šurmina zagrebocentrično, a dijalektološko – nije.

Veoma je iscrpan Liščev prilog o profesoru Brozoviću. Istaknuvši kronološki važne djelatnosti i navodeći najznačajnije publikacije, zaključuje da je Brozovićev dijalektološki i lingvistički rad opsežan, važan i vrijedan.

U članku “Dijalektološka istraživanja i leksikografski opisi hrvatskih narječja u 20. stoljeću” autor spominje velika jezikoslovna imena poput Rešetara, Belića, Ivšića, Hraste, Brozovića, a ne zaobilazi ni strane istraživače procjenjujući da su došli do velikih rezultata. I dok su stariji istraživači pristupali građi tradicionalno, sredinom stoljeća jezične se činjenice obrađuju moderno – strukturalistički. Velika je pozornost posvećena izradi dijalektoloških atlasa, a povećan je i broj dijalektologa te se sve više primjenjuje terenski rad. O dijalektološkoj leksikologiji u 21. stoljeću autor ove monografije također donosi korisne informacije.

U naslovu dvaju priloga nalaze se imena dvojice jezikoslovaca. U jednom su to Grgur Čevapović i Dragutin Boranić, a u drugom – Ante Kuzmanić i Fran Kurelac. Pretpostavljamo da će ih se kontrastivno predstaviti, povezati ili pak razdvojiti znanstvena dostignuća dvojice jezikoslovca. Zato nas iznenađuje Boranićev prikaz Čevapovićeve rada kojega prikazuje kao prethodnika ilirizma u Slavoniji. Taj Boranićev tekst, naglašava Lisac, vrijedan je po profinjenu tumačenju hrvatske jezične povijesti potkraj 18. stoljeća koja ima važnu ulogu u standardizaciji. Takva razmišljanja nikako ne bismo očekivali od jednoga vukovca.

Naročito je znakovit članak “Jezikoslovlje u Matici hrvatskoj u posljednjih pedesetak godina”, jer daje zaista puno podataka relevantnih za razvoj i opstojnost hrvatskoga jezika. Naravno, sve što je napisano, sva imena, sve publikacije dane su u povijesnome kontekstu bez kojega nam mnogo toga ne bi bilo jasno. Članak ima nevjerovatno informativan uvid u cjelokupno nakladništvo Matice hrvatske koje je ve-

zано uz hrvatsko jezikoslovlje. Taj prilog u knjizi pokazatelj je barem dviju činjenica: da je nakladništvo bilo bogato i važno za borbu, očuvanje pa i priznanje hrvatskoga jezika i da je ta borba “matičara” bila osjetljiva i teška.

Prilog “Znanstveni lingvistički rezultati u šezdeset godina zadarske kroatistike” govori kakve su prinose zadarski kroatisti donijeli hrvatskoj lingvistici spominjući prvo starije vrlo važne kroatiste poput Dalibora Brozovića, Zlatka Vincea, Vladimira Anića, Anice Nazor, a nije izostavio ni suvremene proučavatelje hrvatske jezične baštine poput Gordane Čupković, Josipa Galića, Ivane Petešić Šušak i druge.

U monografiji se mogu pročitati i neke činjenice koje su nas i začudile i ugodno iznenadile. To se, između ostaloga, odnosi i na članak o Kruni Krstiću u kojemu profesor Lisac iznosi neke bitne detalje njegova javnoga i znanstvenoga djelovanja pokazujući ga kao genijalnoga svestranog znanstvenika.

U prinosu pak “Zadarski kroatisti i *Deklaracija*” može se pročitati kakvu su ulogu imali zadarski kroatisti u tome prijelomnom razdoblju za razvoj hrvatskoga standardnog jezika i tko je o *Deklaraciji* pisao.

Svakako, iznimno su zanimljivi prilozi o Joji Ricovu, Nevenki Košutić-Brozović, Josipu Bratuliću, Luku Paljetku ili Šibenčaninu Vinku Nikoliću za kojega je profesor Lisac istakao da je “u najtežim iskušenjima sačuvao dostojanstvo” (str. 53) te da “je bio veliki radnik i pomiratelj, bez mržnje i bez želje za osvetom” (str. 53).

Zaključno mogu kazati da su tekstovi po metodologiji istraživanja znanstvenoga karaktera, dakle namijenjeni su znanstvenicima. Međutim, pristupačni su i širemu kulturnom krugu, zapravo svima onima kojima je stalo do hrvatske kulture i hrvatskoga identiteta. Ova je publikacija važna ne samo za pravilno razumijevanje razvoja hrvatskoga književnog jezika već donosi i nove spoznaje o našim mjesnim govorima, dijalektima i narječjima. Također, u knjizi se mogu pratiti i mnoge zamke i prijepori kroz koje je prolazio naš jezik te pokazuje kako je teško i opasno bilo govoriti istinu o njemu. Svakako, važno je napomenuti da su teme vezane uz neku lokalnu sredinu važne čitatelju kako bi se upoznao s nepoznatim jezičnim i kulturološkim činjenicama svoga kraja.

Knjiga obiluje mnogim jezičnim činjenicama, imenima, događajima iz dalje i bliže povijesti, stoga je veoma informativna i korisna. Svakako takav sveobuhvatan pregled pojedinih tema može dati samo osoba koja je veoma informirana i nije usko specijalizirana uz jedan segment jezikoslovlja, nego je i široko upoznata sa svim kulturološkim značajkama predmeta koji obrađuje.

Ivica Vigato

ZAHVALA ZA DUGOGODIŠNJU SURADNJU

Nastava stranih jezika – suvremeni pristup, teorija i praksa. Zbornik radova posvećen Vesni Krneti, prof., višoj lektorici. Ur. Sandra Hadžihalilović, Eugenija Ćuto. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019.

Zbornik radova naslova *Nastava stranih jezika – suvremeni pristup, teorija i praksa* posvećen je Vesni Krneti, dugogodišnjoj lektorici Odjela za rusistiku (ranije Odsjek za ruski jezik i književnost) Sveučilišta u Zadru, koju su kolege i studenti ispratili u mirovinu 2019. godine.

Sam zbornik izašao je na svjetlo dana 2019. godine u izdanju Sveučilišta u Zadru, a pod uredničkom palicom Sandre Hadžihalilović i Eugenije Ćuto. U sadržaj zbornika uvršteni su prilozi 15 autora i sveukupno 13 radova koji obuhvaćaju tematske cjeline posvećene sljedećim područjima: perspektive učenja i poučavanja stranih jezika, lingvodidaktički opis stranih jezika u udžbenicima nove generacije, nacionalni identitet i međukulturna komunikacija, strani jezici i interdisciplinarnost, suvremene tehnologije u nastavi stranih jezika, ovladavanje inim jezikom, metodika nastave stranih jezika.

U predgovoru (str. 7) urednica zbornika Sandra Hadžihalilović istaknula je rad kolegice Krnete kao vrlo važnim za današnji Odjel za rusistiku jer je svojom predanošću i marljivošću sudjelovala u njegovu razvoju i osamostaljenju. Urednica zahvaljuje autorima koji su svojim priložima dali počast radu Vesne Krnete, ali i upozorili na izazove s kojima se susrećemo u nastavi stranih jezika danas. Osim toga, u ime svih autora, recenzenata i kolega, poželjela je profesorici Krneti dugu i skladnu mirovinu, kao što je dug i skladan bio njezin rad na Odjelu za rusistiku.

U biografiji (str. 9) se spominje dugogodišnje radno iskustvo drage nam kolegice Krnete, koja je svoje prve nastavne korake poduzela u Srednjoj medicinskoj školi u Zadru, istovremeno mentorirajući studente ruskoga jezika i književnosti, koji su svoju praksu odrađivali u toj školi. Ratnih je godina radila dopunski rad s punim radnim vremenom u zvanju lektorice na Odsjeku za ruski jezik i književnost, na kojem je 1994. zaposlena na radnom mjestu lektorice, a zatim i više lektorice. Vesna Krneta je ulagala veliku energiju i trud u nastavni rad, a autorica je i više stručnih radova.

Od 13 priloga u zborniku, osam je preglednih, tri su stručna, a dva su izvorna znanstvena rada. Osam je radova napisano na hrvatskom, a pet na ruskom jeziku.

Danijela Berišić Antić u preglednom radu naslovljenom *Semiotička analiza teksta u bajkama* (str. 11–30) bavi se poteškoćama koje nastaju kod studenata pri semiotičkoj analizi teksta. Istraživanje je provela upitnikom na uzorku od 30 studenata

Odjela talijanistike Sveučilišta u Zadru u akademskoj godini 2017./2018., od toga je 15 studenata prve godine i 15 studenata druge godine studija. Studenti su na osnovi tekstnih dijaloških okvira, ne znajući da su to dijelovi poznatih svjetskih bajki, trebali dešifrirati tekstove. Autorica je analizom rezultata potvrdila pretpostavku da će studenti različitih godina studija na različite načine interpretirati tekstove jer na njihovu interpretaciju utječe cijeli niz faktora, kao što su emocije, znanje, iskustvo, kulturne norme i pretpostavke.

U preglednom radu *Uporaba književnosti za uvođenje težih filozofskih pojmova (na primjeru eskapizma u "Čarobnoj gori" Thomasa Manna)* (str. 31–42) autorica Dominika Boroń razmatra problem s kojim se suočavaju nastavnici filozofije, a to je na koji način uvesti filozofske ideje studentima, pogotovo onima koji nisu izabrali filozofiju kao glavni predmet svojega studiranja. Članak pokazuje na koji se način motivi iz klasičnog europskog romana mogu upotrijebiti kako bi se izazvalo zanimanje studenata za neke egzistencijalne probleme.

Rafaela Božić autorica je preglednog rada *Razvoj programa studija ruskog jezika i književnosti na visokoškolskim ustanovama u Zadru* (str. 43–76). Autorica se u članku referira na arhivsku građu i podatke o razvoju programa navedenog studija najprije na Filozofskom fakultetu u Zadru, a potom na Sveučilištu u Zadru. Analiza je s jedne strane pokazala tradicionalno postavljen okvir – temeljni jezični kolegiji upotpunjeni su kolegijima iz ruske književnosti. S druge strane uočen je dinamični element programa – kolegiji koji prate nove tendencije u filološkim studijima: poglavito okrenutost medijima, traduktologiji, jezičnoj igri i sl. Autorica ističe da su nedostaci manjak tema iz šireg spektra rusistike: film, politika i sl., ali se takvi sadržaji nastoje dati kroz druge kolegije. Kao problem navodi i poteškoće u izvođenju metodičke i prevodilačke prakse.

Stručni rad *Kognitivna gramatika u nastavi inojezičnoga hrvatskog (primjer poučavanja nominativa i akuzativa)* (str. 77–92) autorice Helene Burić govori o temeljnim kognitivnim načelima koja su od esencijalnog značenja u ovladavanju jezikom, poput načela kategorizacije, utemeljene na prototipu, odnosa specifičnoga i shematičnoga u jeziku i načina na koji govornici nekog jezika shematiziraju, generaliziraju i apstrahiraju. Autorica predlaže model njihova uključivanja u nastavu inojezičnog hrvatskog na početnoj razini na primjeru ovladavanja nominativom i besprijedložnim akuzativom, te zaključuje da je studente potrebno izložiti što većem broju reprezentativnih primjera upotrebe određene jedinice.

U izvornom znanstvenom prilogu na ruskom jeziku *Ekologičnost' elektronnoj obrazovatel'noj sredy: iz opyta sostavlenija zadanih po RKI dlja učenikov estonskih škol* (rus. *Экологичность электронной образовательной среды: из опыта*

составления заданий по РКИ для учеников эстонских школ) (str. 93–108) autorica Natalija Vladimirovna Čujkina ekološkičnost definira kao brigu o održavanju prirodne harmonije, težnju da se ne naruši ono što je prirodno. Članak opisuje shvaćanje ekološkičnosti u suvremenoj humanistici, te predstavlja zadatke govorenja i slušanja na stranom jeziku (ruskom) na razinama A2 i B1 koji su sastavljeni na način da ne utječu na psihofizičko stanje učenika i da realiziraju princip ekološkičnosti u poučavanju.

Pregledni članak autorice Natalije Pjatrasonve Dmitrenko napisan je na ruskome jeziku pod naslovom *Distancionnyj kurs ruskogo jazyka kak inostrannogo v Nižegorodskom gosudarstvennom lingvističeskom universitete* (rus. *Дистанционный курс русского языка как иностранного в Нижегородском государственном лингвистическом университете*) (str. 109–123). Članak govori o provođenju tečaja ruskog jezika kao stranog na daljinu uz pomoć obrazovne platforme Moodle. Metodčki materijali i zadaci na danoj platformi upotpunju program usvajanja ruskoga jezika na razini B1, te uključuju izvorne tekstove u obliku audiozapisa i videozapisa. Neke od tema tekstova su: upoznavanje, biografija, rad u Rusiji, boravak u Rusiji, ruski praznici, znanost, književnost, stereotipi o Rusiji i Rusima, problemi ekologije.

Ispol'zovanie obratnyh perevodov na kursah inostrannogo jazyka: obučenie ruskomu čerez anglijskij (rus. *Использование обратных переводов на курсах иностранного языка: обучение русскому через английский*) (str. 125–134) pregledni je rad na ruskome jeziku autorice Natalije Kaloh Vid, posvećen iskustvu korištenja književnih prijevoda u metodičke svrhe na početnim stupnjevima učenja ruskog jezika na prevoditeljskoj katedri Sveučilišta u Mariboru. U radu je istaknut obrnuti prijevod kao metoda kojom su studenti morali u engleskome prijevodu ruskih književnih tekstova razabrati određene kulturne elemente i prevesti ih na ruski jezik. Ovakva metoda pruža studentima mogućnost samostalnoga rada, ali i koristi element odgonetanja što povisuje interes za učenje ruskoga jezika.

Autorica Andrea Knežević u stručnome radu *Međukulturna komunikacijska kompetencija nastavnika ruskoga kao stranog jezika* (str. 135–144) ističe ulogu nastavnika u poučavanju kulture ruskoga naroda, čime se od njega očekuje da neprestano ulaže u vlastito međukulturno obrazovanje. Autorica predlaže nekoliko postupaka koji se mogu primijeniti u nastavi ruskoga kao stranog jezika, kao što su: analiza kulturnih i jezičnih stereotipa, uspoređivanje sličnosti i razlika ruske i hrvatske kulture, lingvokulturološka analiza u nastavi i sl. Navodi se i niz konkretnih nastavnih primjera pomoću kojih se prožimaju jezični i kulturni aspekt nastave ruskoga kao stranog jezika.

Josipa Korljan Bešlić autorica je preglednoga rada *Heteropredodžbe i autopredodžbe u učenju hrvatskoga kao inog jezika i kulture: prilog razvijanju međukulturnih kompetencija na primjeru studenata Filozofskog fakulteta u Splitu* (str. 145–160). U

radu je riječ o tome kakve predodžbe o Hrvatima i Hrvatskoj imaju stranci koji su najmanje tri mjeseca proveli u Hrvatskoj (heteropredodžbe) i usporedbi s predodžbama koje o sebi imaju Hrvati (autopredodžbe). Autorica je metodom anketiranja ispitivala karakterne osobine, odnos prema poslu, obitelji, religiji, predodžbe o Hrvatskoj, odnos prema politici, gospodarstvu, itd., te došla do zaključka da se neke heteropredodžbe i autopredodžbe natpolovičnom većinom slažu, kao npr. da su Hrvati tradicionalni, konzervativni, gostoljubivi, hrabri i dr., ali i potvrdila sljedeće autopredodžbe: Hrvati su čangrizavi, inteligentni, ratoborni.

Autorice preglednoga rada na ruskome jeziku *Vozmožnosti differencirovanog obučeniya na osnove učebnika ruskogo jazyka kak inostrannogo* (rus. *Возможности дифференцированного обучения на основе учебника русского языка как иностранного*) (str. 161–175) su Irina Moiseenko i Natalija Mal'ceva-Zamkovaja. S obzirom na to da se i učenici 10. razreda (u Estoniji) razlikuju jedan od drugoga prema stupnju znanja jezika i individualnim potrebama, neophodan je diferencirani nastavni materijal koji će biti u skladu s kognitivnim i komunikativnim kompetencijama učenika. Autorice su takav pristup uzele u obzir prilikom sastavljanja udžbenika ruskog jezika za gimnazije, naslova *Prodolžim znakomstvo* (rus. *Продолжим знакомство*, 2009), dok se u samome radu osvrću na opće stavove i principe vezane za mogućnosti diferencijacije na temelju zadataka iz navedenoga udžbenika.

Maja Pandžić autorica je stručnoga članka “*Mali komad raja*” – *priprema scenarija i snimanje filma kao metoda poučavanja ruskog jezika* (str. 177–211). Članak razmatra usvajanje novog vokabulara i fraza na ruskome jeziku pomoću snimanja kratkometražnog filma, što u sebe uključuje intenzivne metode (metoda aktivacije i emocionalno-smislena metoda) te nekoliko različitih pristupa (pristup usmjeren na ličnost studenta, pristup aktivnosti, komunikacijsko-kognitivni pristup i sociokulturni pristup). Scenarij “*Mali komad raja*” nastao je u sklopu kolegija Filmska radionica u nastavi ruskog jezika Sveučilišta u Zadru u suradnji sa studentima, a autorica ga prilaže na kraju članka.

U izvornome znanstvenome prilogu na ruskome jeziku *Sopostavitel'nyj analiz reklamnyh tekstov v ruskom i horvatskom jazykah (na materiale reklamy bankovskih uslug)* (rus. *Сопоставительный анализ рекламных текстов в русском и хорватском языках (на материале рекламы банковских услуг)*) (str. 213–230) autorica Matea Stanović analizira stilska obilježja ruskih i hrvatskih bankovnih reklamnih poruka. U radu se detaljno prikazuju podjela i obilježja funkcionalnih stilova hrvatskoga i ruskoga jezika, s naglaskom na književnumjetnički stil. Analizom 7 hrvatskih reklamnih poruka i dviju ruskih, autorica zaključuje da se elementi književnumjetničkoga stila u kombinaciji s jezičnom igrom češće pronalaze u reklamama

usmjerenima prema djeci, i to prvenstveno u hrvatskom reklamnom prostoru.

Ivana Zovko i Petra Špadić autorice su preglednog rada *Videoblog – autentična konverzacija u nastavi španjolskog jezika* (str. 231–248). Videoblogovi koje autorice analiziraju snimljeni su u dijaloškoj formi na temu jezičnih i kulturoloških dvoboja meksičkih i argentinskih videoblogera. Korpus se sastoji od 4 videobloga u kojima videoblogeri uspoređuju izraze i leksik iz žargona dvaju španjolskih varijeteta. Autorice polaze iz perspektive istraživanja višeznačnosti leksičkih elemenata navedenih varijeteta, te ističu videoblog kao sredstvo kojim se potiče razvoj unutarjezičnih znanja, strategija za prepoznavanje razlika u registrima, međukulturne komunikacije, vještine recepcije, interakcije i produkcije, te digitalne audiovizualne kompetencije na višim (B2/C1) stupnjevima učenja španjolskog jezika.

Zbornik radova *Nastava stranih jezika – suvremeni pristup, teorija i praksa* ima dvojaku ulogu. S jedne strane doprinosi proučavanju izazova s kojima se susrećemo u nastavi stranih jezika, dok s druge strane predstavlja zahvalu prof. Vesni Krneti za dugogodišnju ugodnu suradnju i majčinski pristup prema studentima i kolegama Odjela za rusistiku.

Žana Modrić Hrabrov

UZ PROSLAVU 20. OBLJETNICE HRVATSKE UKRAJINISTIKE

Na Filozofskome fakultetu u Zagrebu svečano je 8. svibnja 2018. predstavljen zbornik radova posvećen 20. obljetnici osnutka samostalnoga, cjelovitoga studija ukrajinskoga jezika i književnosti. Pod naslovom *UKRAJINISTIKA NA SVEUČILIŠTU U ZAGREBU: 20 GODINA / УКРАЇНІСТІКА В ЗАГРЕБСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТИ: 20 РОКІВ* publikaciju je izdao FF press (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), uredile su je dr. sc. Željka Čelić, izv. prof. na Katedri za ruski jezik i dr. sc. Tetyana Fuderer, izv. prof. na Katedri za ukrajinski jezik i književnost pri Odsjeku za istočnoslavenske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Recenzentice su zbornika dr. sc. Rafaela Božić, izv. prof. sa Sveučilišta u Zadru i dr. sc. Oljga L. Palamarčuk, red. prof. sa Sveučilišta u Kijevu.

Obilježavajući 20 godina *mladoga* studija, jedinoga u Hrvatskoj, taj besprijeckorno organizirani svečani događaj bio je prilika za podsjećanje nazočnih na povijest hrvatske ukrajinistike i ganutljivi *hommage* duši toga studija – mr. sc. Rajisi Ivanivnoj Trostinskoj, kojoj je zbornik posvećen. Za razliku od proslave 10. obljetnice studija, kad se na njezin suzdržani istup našom velikom dvoranom VII prolomio dug i ovacijama popraćen pljesak kakav nije doživio ni jedan drugi govornik, ova je proslava imala komemoracijsku notu. Naša draga *pani Rajisa*, koja nas je iznenada napustila 14. prosinca 2016. godine, ostavila je neizbrisiv pečat u povijesti ovoga neofilološkoga studija i svojom je požrtvovnošću zasjenila sva velika imena koja su u toj povijesti trajno zabilježena. Naime, ukrajinistika na našem fakultetu ima dugu tradiciju; 1964. godine, davno prije bolonjske reforme i službene razmjene lektora posredstvom resornoga Ministarstva, u okviru studija rusistike pokrenut je lektorat ukrajinskoga jezika. Nastavu koja je osim jezika obuhvaćala i ukrajinsku književnost, povijest, glazbu i folklor, vodili su stručnjaci iz Ukrajine koji su uvijek privlačili studente rusistike i drugih studija na fakultetu. Tu suradnju inicirali su i podržavali naši vodeći profesori ruskoga jezika i književnosti – akademici Aleksandar Flaker i Antica Menac – koji su se i prije pokretanja lektorata bavili ukrajinskim književnim i jezičnim temama. Svoj interes za ukrajinsku kulturu njih dvoje su prenijeli i mlađim naraštajima pa se danas može reći da naša ukrajinistika odavno stoji na čvrstim temeljima.

U sadržaju zbornika koji obaseže 430 stranica na prvom je mjestu posveta Rajisi Trostinskoj s dirljivim stihovima Tarasa Ševčenka (i na naslovnici zbornika jedan je njegov akvarel) i njezina fotografija. Nakon čestitke dekanice Fakulteta tadašnja pročelnica Odsjeka za istočnoslavenske jezike i književnosti Željka Čelić daje detaljan opis povijesti studija naše ukrajinistike od osnutka lektorata (tu su i imena svih

ukrajinskih lektora) sa svim podacima o samostalnom studiju ukrajinistike od akad. god. 1997./98., odnosno tijekom proteklih 20 godina (str. 10–13). Napominjemo da se 2003. godine najveći fakultetski odsjek, Odsjek za slavenske jezike i književnosti, razdjelio na tri zasebna odsjeka – za istočnoslavenske, južnoslavenske i zapadnoslavenske jezike i književnosti. Prvi predstojnik samostalne Katedre za ukrajinski jezik i književnost (unutar Odsjeka za istočnoslavenske jezike i književnosti) bio je osnivač studija ukrajinistike prof. dr. sc. Milenko Popović, i danas aktivan prof. emeritus. Uz punu podršku prof. A. Menac i prof. A. Flakera najčvršći oslonac prof. Popoviću bila je Rajisa I. Trostinska, pretposljednja lektorica iz Ukrajine, koja je ostala u Zagrebu da bi studiju naše ukrajinistike doslovce darovala svoj život. Održavala je najveći dio nastave, surađivala na projektima prof. A. Menac, pisala znanstvene i leksikografske članke, 1997. godine stekla naslov magistra znanosti, uložila sve svoje snage u održavanje akademske razine *svoga* studija i jačanje mladih snaga. Ovaj je zbornik skroman izraz zahvalnosti za njezinu nesebičnu brigu, žrtvu, zauzetost, marljivost, upornost, strpljivost, skromnost, samozatajnost i dobrotu.

Kratka biografija i cjelovita bibliografija mr. sc. Rajise I. Trostinske (str. 14–20) prethode tekstu dviju urednica (str. 21–32) u kojemu se predstavljaju svi prilozi u zborniku, odnosno njihovi autori. Taj je uvodni tekst vrlo informativan i više nego dovoljan za upoznavanje sa sadržajem zbornika koji sadrži 32 članka na hrvatskom, ukrajinskom, ruskom i srpskom jeziku te 6 posebnih priloga – prijevoda.

Prvim, mojim prilogom u zborniku (“Da bi dopjevalo – srce treba riječi...”), koji samo evocira moja sjećanja na Rajisu Trostinsku i na rađanje studija ukrajinistike, urednice su mi iskazale posebnu čast. U njemu je najvrjedniji prepjev Cesarićeve pjesme “Noć tajanstva” kojim Rajisa Trostinska potvrđuje i svoj pjesnički talent. Na znanstvene i stručne priloge osvrnut ćemo se detaljnije – uz napomenu da su imena ukrajinskih autora latinicom napisana na engleski način – prema međunarodnim normama, odnosno da nisu transliterirana na hrvatsku latinicu. Rekla bih – nažalost, jer su tako ostala teško prepoznatljiva pa i *nečitljiva* hrvatskim čitateljima (npr. Shevchenko se jedva može povezati sa Ševčenkom).

Prilozi u zborniku nisu raspoređeni tematski pa ćemo ih ovdje pokušati barem okvirno povezati i prikazati prema područjima na koja se odnose prilozi pojedinih autora.

Književnost je u zborniku zastupljena slabije od jezikoslovlja. Akademik **Josip Užarević**, stručnjak za rusku književnost s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu u svom članku “Zadonština” (str. 47–59) uspoređuje *Zadonštinu* (kraj 14. ili poč. 15. st.) iz doba Moskovske Rusi sa *Slovom o vojni Igorovoj* (kraj 12. st.) iz vremena Kijevske Rusi te posebnu pozornost posvećuje ideologiji *Zadonštine* koja je nastala na ideji književnoga, genealogijskoga, političkoga i vjerskoga kontinuiteta, uključujući odnos

poganstva i kršćanstva. **Jevgenij Paščenko**, red. prof. ukrajinske književnosti na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, iznimno zauzeti promicatelj ukrajinske kulture i ukrajinsko-hrvatskih kulturnih i književnih veza, u svome prilogu “Biblioteka *Ucrainiana Croatica* 2008–2018” (str. 88–99) rekapitulira djelovanje zagrebačke ukrajinistike na izdanjima Biblioteke koju uređuje i koja je urodila brojnim knjigama o ukrajinskoj povijesti, kulturi, književnosti te o slabije poznatim i gotovo nepoznatim ukrajinsko-hrvatskim kontaktima. **Tanja Gaev**, magistrica znanosti i viša lektorica za ukrajinski jezik s Filološkoga fakulteta u Beogradu, u svome nam radu “Stvaralaštvo Lesa Martoviča u srpskom prevodu” (str. 188–198) otkriva galicijskoga autora satirične proze s prijeloma 19. i 20. stoljeća. Uspoređujući izvornik sa srpskim prijevodom, autorica ističe jezične i stilske postupke koji na osebujan način oslikavaju društvene prilike i odnose u ondašnjoj austrougarskoj provinciji. **Domagoj Kliček**, asistent na zagrebačkoj ukrajinistici, u svome prilogu “Evolucija lika majke *pokrytke* u stvaralaštvu Tarasa Grygorovyča Ševčenka” (str. 243–250) obrađuje društveni položaj neudanih majki, kako ih u trima lirskim poemama (Katerina, Sluškinja i Marija) opisuje Ševčenko. Svojim prijevodima Ševčenkovih stihova autor ilustrira pjesnikove poglede na *pokrytke* – od romantičarske Katerine do Majke Božje koja opravdava svako majčinstvo. **Anna Komarytsya (Анна Орестівна Комариця)**, prvostupnica na Filološkome fakultetu Sveučilišta u Lavovu, u svome prilogu “Топос таємниці у творях Михайла Яцкова й Антуна Густава Матоша” (str. 251–259) povezuje stvaralaštvo suvremenika (i vršnjaka) Mihajla Jackova i A. G. Matoša s obzirom na topos misterija u ukrajinskoj i hrvatskoj moderni. Oba pisca stavlja u kontekst europske moderne i vezuje uz poetiku Baudelairea, Verlainea, Poea. **Dariya Pavlešen**, viša lektorica na zagrebačkoj ukrajinistici u svome prilogu “O nekim obilježjima *Leksikona intimnih gradova* Jurija Andruhovyča” (str. 290–301) analizira najvažnije značajke zbirke eseja jednoga od najznačajnijih suvremenih ukrajinskih pisaca.

Dva priloga u zborniku povezuju književnost s jezikoslovljem. Tako **Željka Čelić**, izv. prof. na zagrebačkoj rusistici, i **Tetyana Fuderer**, izv. prof. na zagrebačkoj ukrajinistici, svoj opširni rad “Jezik i motivi književnog djela kao izvor kulturnog identiteta u hrvatskoj percepciji – Puškin i Ševčenko u sociolingvističkoj analizi” (str. 121–145) posvećuju dvojici najznačajnijih klasika ruske i ukrajinske književnosti 19. stoljeća, stvarnim tvorcima suvremenoga ruskoga i ukrajinskoga jezika koji su svojom poezijom premostili stoljeća i uveli rusku i ukrajinsku književnost u europski kulturni krug. Uspoređujući Puškinov “Kavkaz” i Ševčenkovu “Muzu” zaključuju da je riječ o poetici koja u bitnim značajkama povezuje ovu dvojicu velikih pjesnika. **Alla Zasluzhena (Алла Андріївна Заслужена)**, predavačica na Nacionalnom zrakoplovnom sveučilištu u Kijevu, u svome se radu “Відтворення концептуальних

метафор українською та російською мовами. На матеріалі перекладу роману Г. Д. Робертса *Шантарам*” (str. 373–381) bavi problemima transpozicije konceptualnih metafora u ukrajinskom i ruskom prijevodu romana *Shantaram* G. D. Robertsa.

Velik broj jezikoslovnih, uglavnom komparativnih, priloga bavi se različitim temama. Jedno od njih je i područje frazeologije. Tako akademik i profesor na Sveučilištu u Harkovu **Volodymyr Kalashnyk (Володимир Семенович Калашник)** u svom članku “Сторінки новітньої слов’янської перекладної фразеології (на матеріалі української та хорватської мов)” (str. 38–46) na usporedbama ukrajinske i hrvatske frazeologije analizira načine prevođenja u okvirima nove slavenske frazeologije. Posebno ističe rezultate suradnje R. Trostinske s A. Menac i primjene rezultata te suradnje na ukrajinski jezik. **Anita Hrnjak**, viša lektorica za ruski jezik na Filozofskome fakultetu u Zagrebu i doktorica znanosti, obrađuje zanimljivu suvremenu temu “Ljubavni život žene u ogledalu. Rodno obilježene frazeologije hrvatskoga i ruskog jezika” (str. 209–217). Uspoređujući i analizirajući frazeme koji oslikavaju današnje muško-ženske društvene odnose, autorica konstatira androcentričnost i patrijarhalnost ruskoga i hrvatskoga društva.

Više je priloga posvećeno leksikologiji i leksikografiji. Tako **Liudmyla Vasylyeva (Людмила Павлівна Васильєва)**, profesorica slavenske filologije na lavovskom sveučilištu, uz ostalo i kroatistica, svoj prilog “Tematski rječnici u nastavi slavenskih jezika kao inih” (str. 352–360) zasniva na vlastitim iskustvima u obradi pionirskog ukrajinsko-hrvatskoga tematskoga rječnika (Lj. Vasiljeva, Bogdan Sokil i Oljga Tkačuk, Lavov 2016). Asistentica na Odsjeku za slavistiku na Sveučilištu u Kijevu **Lesja Petrovska (Леся Євгенівна Петровська)** i **Ana Dugandžić**, viša lektorica na zagrebačkoj ukrajinistici, u zajedničkom se prilogu “Зіставна характеристика української і хорватської лексики в соціокультурному аспекті (до питання про міжмовну еквівалентність)” (str. 302–311) bave pitanjima leksičke ekvivalencije pri prevođenju s ukrajinskoga na hrvatski i obratno s obzirom na sociokulturne specifičnosti tekstova. **Ivana Vidović Bolt**, redovita profesorica, i **Miroslav Hrdlička**, asistent, oboje sa zagrebačke polonistike, u svom prilogu “*Dom i domovina* u vremenu i prostoru” (str. 361–372), koji posvećuju R. Trostinskoj, uspoređuju i analiziraju značenja spomenutih leksema u hrvatskom, poljskom i ukrajinskom jeziku. **Iryna Shpitko (Ірина Миколівна Шпілько)**, docentica na dnjeprpetrovskom sveučilištu, u svom članku “Національно-мовна основа мотивації й номінації українських і хорватських різнокоренових соматизмів” (str. 333–342) uspoređuje i analizira ukrajinske i hrvatske somatizme na onomastičkoj razini. **Viktor Kulchytskyi (Віктор Іванович Кульчицький)**, docent na Nacionalnom zrakoplovnom sveučilištu u Kijevu, u svome radu “Специфіка словоскладання та його номінативних

властивостей (на матеріалі німецької мови)” (str. 272–279) raspravlja o značenju i funkciji crtice (defisa) u tvorbi neologizama u suvremenome njemačkom jeziku. **Kristian Lewis**, viši znanstveni suradnik u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu, u članku “Kategorija živosti i hrvatsko-ruski lažni prijatelji” (str. 280–289) istražuje i obrađuje iskazivanje kategorije živog/neživog u rusko-hrvatskoj homonimiji.

Nekoliko je radova posvećeno stručnoj terminologiji različitih područja pa tako **Olena Kovtun (Олена Віталіївна Ковтун)**, doktorica pedagoških znanosti, profesorica na Nacionalnom zrakoplovnom sveučilištu u Kijevu, u članku “Українська авіаційна термінологія: лінгвістичний та лексикографічний аналіз” (str. 260–271) analizira ukrajinsko zrakoplovno nazivlje. **Iryna Protsyk (Ірина Романівна Процик)**, docentica na lavovskom i doktorandica na kijevskom sveučilištu, u svom radu “Динаміка змін назв українських футбольних команд у ХХ–ХХІ ст.” (str. 312–324) o nazivima ukrajinskih nogometnih momčadi u 20. i 21. stoljeću (po M. Torčinskom “komandonimima”) povezuje onomastiku sa sociolingvistikom. **Tetyana Zhuravel (Тетяна Валентинівна Журавель)**, predavačica na Nacionalnom zrakoplovnom sveučilištu u Kijevu, u članku “Порівняльний аналіз англійської та української науково-технічних терміносистем: лексико-семантична характеристика термінів та способи їх утворення” (str. 382–390) uspoređuje i analizira znanstveno i tehničko nazivlje u engleskom i ukrajinskom leksiku.

Značajan broj radova posvećen je različitim gramatičkim pitanjima, fonološko-fonetskim, morfosintaktičkim i tvorbenim. **Milenko Popović**, prof. emeritus s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, svoj opsežni prilog “Hrvatski – ukrajinski. Pisma. Grafije (s osvrtom na ruski i bjeloruski)” (str. 60–76) posvećuje problematici kojom se često bavio – kontrastivnoj analizi načina bilježenja glasovnih sustava suvremenoga hrvatskoga i ukrajinskoga jezika (s osvrtom na ruski i bjeloruski), odnosno načelima bilježenja tih jezika latiničnim i ćiriličnim pismom i grafijom. **Silvija Graljuk**, asistentica za ukrajinski jezik na Filozofskome fakultetu, u svome se članku “Kontrastivna analiza primarnih prijedloga s lokativom u ukrajinskom i hrvatskom standardnom jeziku” (str. 199–208) bavi usporedbom sustava prijedloga u dvama srodnim jezicima, poglavito razlikama u funkciji “istih” prijedloga. **Milena Ivanović**, docentica na Filološkome fakultetu u Beogradu, u svome članku “Дистрибутивність як підтип дієслівної множинності в сучасній українській мові” (str. 226–233) analizira iskazivanje distributivnosti u sustavu ukrajinskih glagola, što prema kategorizaciji V. S. Harkovskoga podrazumijeva vremenski raspored radnje i uključenost agensa. Distributivnost radnje i agensa izražena je značenjem različitih glagolskih oblika. **Ljudmila Popović**, red. prof. Filološkoga fakulteta u Beogradu, u svome članku “Функції теперішнього

доконаного в українській мові” (str. 77–87) analizira funkcije perfektivnoga (historijskoga) prezenta u ukrajinskom jeziku, odnosno mogućnosti temporalne transpozicije historijskog prezenta u futur i perfekt. Pritom upućuje na različita semantička obilježja radnje, iskazane analiziranim glagolskim oblikom. Studentica rusistike i anglistike **Marta Brajnović** i **Željka Čelić** u zajedničkom radu “Сопоставление английского и русского причастий с хорватской точки зрения” (str. 111–120) uspoređuju i analiziraju tvorbu, oblike i funkcije participa u engleskom i ruskom jeziku u odnosu na suvremeni hrvatski u kojemu se ovaj glagolski oblik više ne upotrebljava.

Uz područje metodike učenja stranih jezika vezani su ovi radovi: **Marina Jajić Novogradec**, doktorica znanosti, asistentica na Filozofskome fakultetu u Zagrebu i stručnjakinja za metodiku nastave stranih jezika, u članku “Jezična nadarenost – teorijska razmatranja i praktične implikacije za nastavu ruskoga jezika” (str. 234–242) govori o nadarenosti kao bitnom kognitivnom čimbeniku u ovladavanju inim jezikom (OVIJ). Upućuje na znanstvena istraživanja koja svojim rezultatima mogu pridonijeti boljem prepoznavanju i napredovanju nadarenih učenika. **Alla Davydenko (Алла Олександрівна Давиденко)**, predavačica s Nacionalnoga zrakoplovnoga sveučilišta u Kijevu, u svome se prilogu “Принципы интенсивного обучения иностранным языкам” (str. 178–187) bavi metodikom nastave stranih jezika u ukrajinskoj sredini te upućuje na niz različitih suvremenih pristupa koji čine potencijalno jedinstveni metodički sustav. **Oksana Trostynska (Оксана Миколаївна Тростинська)**, docentica na harkovskom sveučilištu, svoj članak “Українська мова як іноземна: порівняльний метод навчання” (str. 343–351) posvećuje metodici poučavanja ukrajinskoga kao stranoga jezika. **Željka Čelić** i **Petra Grebenac**, studentica kroatistike i rusistike, svoj prilog “Языковая интерференция при усвоении морфемного состава русского языка хорватоязычными” (str. 146–157) posvećuju problemima interferencije ruskoga i hrvatskoga jezika kod hrvatskih studenata rusistike.

Dva su priloga zanimljiva lingvokulturološki. Student kroatistike i rusistike **Zvonimir Ibrišević** i **Željka Čelić** svoj članak “Непристойность в языке – лингвистический анализ общественно окрашенных слов” (str. 218–225) baziraju na anketi mlađega naraštaja ruskih govornika. Analiziraju njihov interes za značenja i uporabu psovki te konstatiraju da je relativno slab i da su ruski ispitanici zatvoreniji za tu pojavu od hrvatskih govornika. Isti autori, **Željka Čelić** i **Zvonimir Ibrišević** u članku “Эвалюация понятия *хорватский*. О положении хорватского языка и об интересе к хорватской культуре в Москве 2017 г.” (str. 158–165) prema rezultatima ankete provedene 2017. godine na MGU u Moskvi i FF u Zagrebu zaključuju da pojam “hrvatski” poprima sve pozitivniju konotaciju u ruskoj sredini, poglavito zahvaljujući uspjesima hrvatskih nogometaša.

Tri priloga govore o položaju ukrajinskoga jezika u zemlji i svijetu. Tako **Lyudmyla Boyarova (Людмила Георгіївна Боярова)**, docentica na Filološkome fakultetu harkovskoga sveučilišta, u svome zanimljivom i instruktivnom radu “Мовне планування як чинник динаміки норм в українській літературній мові” (str. 10–110) govori o problemima jezičnoga planiranja i jezične politike, odnosno o dinamici normiranja ukrajinskoga književnoga jezika s obzirom na uzroke i posljedice složene jezične situacije u Ukrajini. **Oksana Danylevska (Оксана Миколаївна Данилевська)**, kandidatkinja filoloških znanosti na Institutu ukrajinskoga jezika ukrajinske Akademije u Kijevu, u svom radu “Мовна ситуація в українській шкільній освіті за оцінками респондентів масового опитування” (str. 166–177) na osnovi anketa koje su u različitim dijelovima Ukrajine provedene od 2006. do 2017. godine analizira jezičnu situaciju s posebnim obzirom na pretežno urbanu rusko-ukrajinsku dvojezičnost, koja iziskuje određene promjene u ukrajinskom školstvu. I na kraju, **Svitlana Romaniuk**, hab. doktorica znanosti na ukrajinstici na varšavskom Sveučilištu, u članku “Україністика у Варшавському університеті – традиція в ногу з сучасністю” (str. 325–332) opisuje dugu tradiciju varšavske ukrajinstike, najstarije izvan Ukrajine (65 godina), te pozdravlja proslavu 20. obljetnice zagrebačke ukrajinstike.

Poseban dodatak u zborniku čini 6 priloga (str. 390–424). To su prijevodi Ševčenkove i Puškinove pjesme “Kavkaz” te Puškinove i Ševčenkove pjesme “Muza” iz pera Željke Čelić. Dva veća znanstvena teksta ruskih autora – književnoteorijski Darje Vladimirovne Krotove i lingvokulturološki Igora Vasiljeviča Ružickoga – preveo je Zvonimir Ibrišević.

Na kraju je zbornika popis svih 36 autora tekstova s podacima o njihovu tadašnjem akademskom statusu, ustanovama u kojima rade ili studiraju i e-adresama.

Čestitajući našoj ukrajinstici 20. obljetnicu postojanja samostalnoga studija, poželimo joj uspješan razvitak i rast i u trećem desetljeću.

Dubravka Sesar

**Prilog rekonstrukciji nacionalnoga imaginarija. Katarina Ivon,
Od Kačića do Svačića: Imagologija i ideologija zadarskih koledara.
Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2018.**

Periodične publikacije uvijek su važan kulturno-književno-povijesni izvor, a njihova specifična vrijednost ovisi, naravno, o brojnim činiteljima: tematsko-idejnome i žanrovskom rasponu sadržaja, intencijama geokulturnom dosegom i stvarnoj recepciji, ali ponajprije – a to vrijedi za svaki tekst kulture – o inovacijskome odnosno evolutivnom potencijalu. Domaća je nacionalna filologija posebnu važnost pridala književnim periodičima preporodnoga razdoblja na štokavskim idiomima, što pokazuje i kronologija pretisaka: *Danica ilirska* (1970–1972); *Kolo* (1993), *Zora dalmatinska* (1995–1998). Istodobni kajkavski godišnjak *Danica zagrebečka* ostao je izvan istraživačkoga fokusa do danas, a periodik koji se konsenzualno smatra najstarijim novinama na hrvatskome jeziku – zadarski *Kraljski Dalmatin* (1806–1810) – pretiskan je razmjerno kasno (2011). Njegovu perifernom položaju pridonijeli su prvenstvo talijanski u dvojezičnim izdanjima, “hrapavost” hrvatskoga (prijevoda), dominantno politička tematika, ponekad možda baš njegova ranoliberalna (napoleonska) ideologija te nedostatak kontinuiteta u 19. stoljeću. A upravo će *kontinuitet* ilirizma i kasnije kulturne nacionalne integracije, ma kako u programsko-političkome smislu bio diskutabilan, zajamčiti *Danici ilirskoj*, *Kolu* i *Zori* kanonski status. U nastavku toga kontinuiteta, u drugoj polovini 19. stoljeća, pa i u 20. stoljeću, istraživački će pogled na periodičke publikacije – već i zbog toga što će njihov broj kontinuirano i snažno rasti – biti ponešto specifičniji: usmjeravat će se na njihovu ulogu u književnoj kanonizaciji, u oblikovanju “generacijskih poetika”, poetika određenih književnih struja i pravaca, odnosno na proučavanje za periodiku specifičnih književnih žanrova (feljton, kritika, polemika i sl.).

U knjizi Katarine Ivon *Od Kačića do Svačića* pristup je još specifičniji: istraživanje se usredotočuje na diskurzivne reprezentacije geokulturnih prostora (imago-tipske predodžbe) kao okosnice imaginativnoga potencijala odnosno imaginarija promatranoga časopisa. Taj se časopisni imaginarij razumije kao podskup ukupnoga kulturnog imaginarija pripadajućega mu geokulturnog prostora. Kako je ovdje riječ o hrvatskome prostoru i časopisima na hrvatskome jeziku, istraživačko je polazište očekivano kroatocentrično: naglasak se najprije stavlja na autopredodžbe odnosno identitet promatrajuće kulture, dok se heteropredodžbe – imago-tipske predodžbe o drugim prostorima ili promatranim kulturama – razumiju kao funkcija predodžbe o vlastitome prostoru.

***

I *Narodni koledar* (1863–1900) Matice dalmatinske i *Svačić* (1904–1910) u izdanju

zadarske Hrvatske knjižarnice u formalnome su smislu godišnjaci/kalendari/koledari. Povezuju ih mjesto izdavanja i jezik, pri čemu je važno napomenuti da je Zadar u 19. stoljeću i početkom 20. stoljeća bio drugo najvažnije tiskarsko središte u hrvatskim zemljama, odmah poslije Zagreba, te da je tu živu izdavačku djelatnost – velikim dijelom vezanu uz periodične publikacije – obilježavala hrvatsko-talijansko-njemačka višejezičnost. Razlike dvaju koledara čine se, međutim, dalekosežnijima: *Narodni je koledar* bio više nego peterostruko dugovječniji; dva su časopisa izlazila u bitno različitim političkim i kulturnim kontekstima, premda se hrvatsko-talijanska nacionalna podvojenost može smatrati konstantom čitava razdoblja; naposljetku, možda i najvažnija razlika leži u činjenici da su se obraćali različitim publikama – *Narodni koledar* računao je na vrlo širok raspon kulturnih kompetencija svojih čitatelja, dok je *Svačić* ipak nastojao zadovoljiti ili oblikovati ukus domaće modernističke elite. Iz svega navedenoga nameće se pretpostavka o bitno različitim identitetima dvaju koledara, odnosno o njihovim nužno različitim imagotipskim predodžbama o vlastitome prostoru i stranim geokulturnim prostorima. Ta diskrepancija *Narodnoga koledara* i *Svačića* na estetsko-sociološkoj vertikali visoko-nisko sklisko je metodološko mjesto knjige Katarine Ivon jer smanjuje komparativni potencijal dvaju istraživačkih objekata.

Osvrnimo se u središnjemu dijelu ovog prikaza na najvažnije imagološke zaključke knjige *Od Kačića do Svačića*. Primjećujemo odmah da se već u naslovu *Narodni koledar* metaforizira, zapravo metonimizira imenom najpopularnijega dalmatinskog pisca 18. stoljeća, čije je djelo još snažniju afirmaciju doživjelo u 19. stoljeću. Taj je autoričin postupak posve u skladu s rezultatima njezine analize autopredodžbe *Narodnoga koledara*, prema kojima je idejno-tematski svijet toga godišnjaka blizak kačićevskoj tradiciji. Povezuje ih interes za zavičajnu povijest i slični koncentrični krugovi identiteta (od sveslavenskoga do dalmatinskoga); štoviše, i samo su Kačićevo djelo i njegova poetika prisutni na stranicama *Narodnoga koledara*. Upadljiva je i činjenica da se u nizu urednika i najplodnijih suradnika toga zadarskog godišnjaka javljaju čak trojica svećenika iz Makarskoga primorja: Mihovil Pavlinović, Kažimir Ljubić i Nikola Šimić. U 1870-im godinama u *Narodnome se koledaru* – uostalom kao i u djelu njegova agilnog suradnika Pavlinovića – primjećuje zaokret iz dotadašnje južnoslavenske u hrvatsku nacionalnu koncepciju, što se objašnjava jačanjem pravaštva u Dalmaciji u odnosu na dotad dominantno narodnjaštvo. Dalmacija u *Narodnom koledaru* nije – kao u tekstovima koji se mogu podvesti pod slavo-dalmatinsku i autonomašku ideologiju – zamišljena kao samodostatan nacionalni prostor, već kao užji, katkad i središnji prostor širega identiteta, južnoslavenskoga ili hrvatskoga. Socijalna se komponenta toga identiteta iskazuje metonimičkom oprekom *klobuk-kapa*, kojom se figurativno označava supostojanje dviju Dalmacija: jedne urbane, romanske, primorsko-medite-

ranske, druge ruralne, slavenske, kopнено-balkanske. Imaginarij *Narodnoga koledara* afirmirao je vrijednosti te druge Dalmacije. U skupu heteropredodžbi starijega i dugovječnijega zadarskog koledara ističu se dva različita primjera aksiološke ambivalentnosti. U reprezentiranju Osmanlija može se govoriti o ideološki uvjetovanoj dijakronijskoj promjeni: negativnu predodžbu kačićevsko-preporodne provenijencije o okrutnim osvajačima s Istoka zamjenjuje 1870-ih tolerantniji interes za osmansku kulturu, što u devedesetim godinama, pod sve jačim uplivom pravaške ideologije, prelazi u svojevršno islamofilstvo. Vrijednosna ambivalencija u prikazu susjeda sa zapadne obale Jadrana temelji se na tematskoj opreci političke povijesti i (suvremene) kulture: s jedne strane negativna predodžba Mlečana kao “lukavih pregovarača sa Zapada”, s druge afirmativan odnos prema talijanskoj kulturi i književnosti. Interes za Francusku također je povijesno određen i vezan uz razdoblje njezine vlasti u Dalmaciji: iz konzervativnoga, franjevačkoga aksiološko-idejnog motrišta napoleonska je liberalna vlast atribuirana kao “mrsko jakobinstvo” i “neznaboštvo”. S druge strane, u predodžbi o Habsburškoj Monarhiji (Austriji) izostanak bilo kakvih negativnih ili kritičkih crta ne objašnjava se samo oportunistom i strahom od cenzure, nego i velikim političkim nadama u ulogu Austrije u rješavanju tzv. istočnoga pitanja. Predodžbe o slavenskome svijetu očekivano su pozitivne: u središtu slavenofilstva, osobito izraženoga u prvome razdoblju izlaženja časopisa, nalazi se predodžba o Rusiji kao kulturnoj, ekonomskoj i političkoj sili slavenskoga svijeta. Važnu komponentu ove *filije* predstavlja i interes za slavenske književnosti. Posebno mjesto u slavenskome segmentu imaginarija *Narodnoga koledara* zauzima Bosna, osobito u vrijeme dominacije pravaške ideologije, koja je idealizirala tu zemlju (a s njome posredno i islamsku kulturu) kao idiličan prostor žuđene nacionalno-političke ekspanzije. Zapadna je Europa s druge strane ostala u *Koledaru* pomalo zapostavljena, uglavnom predstavljena kao nositeljica vrlo apstraktnih atributa napretka i modernizacije. Nešto je konkretnije tek zanimanje za skandinavske zemlje, posebice za njihovo napredno školstvo, što se u *Koledaru* javlja potkraj njegova izlaženja.

Političko-kulturni kontekst godišnjaka *Svačić* određuju društvena rezignacija (nasuprot preporodnomu zanosu *Narodnoga koledara*), politika *novoga kursa* i poetika moderne. Mlađi koledar računa s nadregionalnim dosegom: u usporedbi s pomalo etnocentričnim pa gdje gdje i ksenofobnim identitetom *Narodnoga koledara*, godišnjak *Svačić* obilježava afirmacija kozmopolitskoga, europskoga, stranoga, modernoga. Na razini nacionalnoga identiteta u *Svačiću* se uočava reverzibilan proces u odnosu na istu identitetsku razinu *Narodnoga koledara*: početnu, dominantno hrvatsku koncepciju, pod utjecajem politike *novoga kursa*, s vremenom zamjenjuje šira južnoslavenska, pri čemu se prva legitimira legendarnim posljednjim hrvatskim kraljem čije ime nosi časopis, a druga, pored ostaloga,

pohvalnim diskurzom o djelovanju Ljudevita Gaja, Josipa Jurja Strossmayera i suvremenih južnoslavenskih likovnih umjetnika. Kao posebne sastavnice autopredodžbi nametnuli su se ideologemi nacionalnoga junaštva (Petar Svačić) i *hrvatskoga jala* (i kao razlog Svačićeve smrti) te problem nacionalnoga identiteta Zadra. Razlike na razini heteropredodžbi između *Narodnoga koledara* i *Svačića* još su izraženije. Predodžba o Mađarima, u *Narodnome koledaru* uglavnom zapostavljena, jedna je od frekventnijih heteropredodžbi *Svačića*, ali i, protivno očekivanjima temeljenima na važnosti politike *novoga kursa*, izrazito negativno vrijednosno obojena. Suprotno tomu, Talijani i Italija dobivaju središnje mjesto u modernističkoj predodžbi Zapada, kao oličenje gospodarskoga i kulturnoga napretka. Austrofilstvo *Narodnoga koledara* u *Svačiću* je zamijenilo svojevrsno ignoriranje Monarhije. U okviru afirmacije Zapada stoji i pozitivna predodžba Amerike, prostora koji nije zaposjeo imaginarij *Narodnoga koledara*. Jedina aksiološka iznimka u imagotipskome kompleksu Zapada jesu germanofobske crte u pripovijetkama Viktora Cara Emina. Naposljetku valja primijetiti i jednu imagotipsku sukladnost dvaju analiziranih koledara: u obama se primjećuje afirmativan odnos prema skandinavskom prostoru, napose prema njegovu školstvu, što je očigledno bio onodobni geografskoimaginacijski konsenzus.

***

Knjiga Katarine Ivon *Od Kačića do Svačića* specifična je monografija o dvama zadarskim godišnjacima. U njoj su izvršno sintetizirani: 1) istraživačko-metodološki okvir koji čini kombinacija primjerenih pristupa – teorije nacija i nacionalizma, imagologija i kritička analiza diskurza, 2) najrelevantniji konteksti – politički, kulturnopovijesni i poetičko-književnopovijesni te 3) izvorni istraživački uvidi o imagotipskome potencijalu dvaju koledara, što je i središnji spoznajni prinos knjige. Bogata likovna oprema s fotografijama staroga Zadra, suradnika koledara te stranica analizirane tekstne građe dodatno potiče čitateljevo uživljanje u problematiku, odnosno aktivira povijesni segment njegova osobnoga imaginarija. Za ovom knjigom nužno mora posegnuti svatko tko se zanima za periodike kojima je ona posvećena, no svaki će njezin čitatelj dobiti svojevrsnu povijest kulturnoga identiteta Dalmacije u drugoj polovini 19. i na početku 20. stoljeća. U kontekstu domaće književne i kulturne historiografije knjiga je Katarine Ivon ponajprije prilog rekonstrukciji nacionalnoga kulturnog imaginarija spomenute epohe. Ona, dakle, računa s potrebom drugih sličnih istraživanja, ma koliko zazivanja takve znanstveno-humanističke prakse u vremenu fragmentiranih, asustavnih studija zvučala naivno.

Davor Dukić

SLOJEVITOST LIRSKOGA SUBJEKTA U ISPOVJEDNOME PJSNIŠTVU

Tin Lemac. *U ime autora*. Zagreb: Biakova, 2019.

Kraćom studijom o ispovjednome lirskom pjesništvu Tin Lemac nastoji otkloniti pojednostavnjenja koja vladaju u suvremenoj književnoj teoriji i kritici, gdje se ova vrsta pjesništva često povezuje s ispovjednim tonom, prvim licem jednine, izražavanjem individualnoga životnoga iskustva i stvarnosti a da se ne raspoznaje “lirski konceptualizacijski tip” (autor, lirski subjekt ili neka druga instanca).

Razmotrivši u uvodnome dijelu tradicionalne pristupe ispovjednomu lirskom pjesništvu, Lemac uspostavlja “graničnu definiciju ispovjednog lirskog pjesništva” (u odnosu na refleksivno) i teorijsko-analitičke parametre po kojima se ono prepoznaje. Autor upućuje na djelomičnu prihvatljivost, ali i nedostatnost tradicionalne opreke impersonalnosti/misaonosti i personalnosti/osjećajnosti (Solar), pa individualizirano subjektovo iskustvo određene stvarne situacije povezuje s ispovjednim pjesništvom, dok se refleksivno pjesništvo orijentira na univerzalne spoznaje o svijetu i životu. Eliotov zahtjev za impersonalnošću pjesništva i njegovim otklonom od osobnih emocija, kao i njegovo zapažanje da je funkcija lirskoga pjesništva “psihološka i iscjeliteljska”, a ne komunikacijska, Lemac smatra bliskim definiciji ispovjedne lirike. Nadalje, napominje da je ispovjednu lirsku pjesmu nemoguće povezati s ustrojem autobiografije, i to zato što nema autobiografskoga ugovora, koji podrazumijeva narativno jedinstvo autora, pripovjedača i lika (Lejeune). Međutim, ispovjedna lirika može nasljedovati ispovijed kao srednjovjekovnu autobiografsku vrstu, uvesti subjektov monološki govor, tražiti pozitivističku vezu autora i lirskoga subjekta te slijediti teološku metodu kršćanske ispovijedi kao odrješenja od grijeha i povratka Bogu. U tradicionalnim teorijama o podrijetlu lirike nastanak ispovjednoga pjesništva povezuje se sa subjektovom emocijom i magijom kao izrazom mističnih iskustava. Uzimajući u obzir njegov odnos prema autobiografiji i refleksivnome pjesništvu te genezu pjesništva iz emocije i magije, Lemac umjesto termina ispovjednoga pjesništva nudi termin *subjektne lirike* zbog “učinka lirskog metadiskurza”, a u njegovoj je definiciji “ispovjedna lirika lirika individualizirana subjektova iskustva svijeta i samorefleksije posredovana afektivnim i magijskim govorom” (isticanje autorovo, str. 20).

U poglavljima koja slijede autor na primjerima pjesama primjenjuje uspostavljene teorijsko-analitičke parametre. Budući da su pjesme većinom navedene u cijelosti, knjiga ne donosi samo analizu slojevitoga formiranja lirskoga subjekta u ispovjed-

nome pjesništvu nego sadrži i lijepu antologiju koja objedinjava hrvatsko i svjetsko pjesništvo od najstarijih razdoblja do danas te jedne uz druge uvodi kanonske i još neafirmirane pjesnike današnjice. Analiziravši i 23. *psalam*, prihvaća mogućnost iščitavanja biblijskih tekstova kao književnosti.

Lirski subjekt prvi je parametar u analizi ispovjednoga pjesništva. Naglašavajući njegovo procesualno nastajanje, Lemac ga uspostavlja “u odnosu prema autoru, empirijskom i doživljajnom subjektu, te ispovjednom glasu kao međufaznoj geneznoj instanci u njegovu procesualnu uobličenju” (str. 21). Empirijski subjekt proizlazi iz biografizma i njegovo se iskustvo svijeta uz pomoć doživljajnoga subjekta oblikuje kao ispovjedna lirski situacija. U području ispovjednoga glasa događa se “semantički sudar teksta i svijeta”, što autor objašnjava kao semantički višak preostao s prethodnih razina. U jednoj od analiza ovako opisuje djelovanje ove instance: “Ispovjedni glas semantički razgrađuje signale empirijskog subjekta kako bi ih postavio u kodnu strukturu doživljajnog i učinio završni dio transfiguracijskog postupka prema ispovjednom subjektu” (str. 40–41). U zoni lirskoga govora autor razabire dvije temeljne inačice lirskoga subjekta koje proizlaze iz manje ili veće konotativnosti pjesme. Lirski se govor razmatra s obzirom na njegova sintaktička, semantička i stilistička obilježja. Kada se radi o jednostavnijoj konotaciji s manjim udjelom tematskih riječi i jačim udjelom jezične magije, u pjesmi se oblikuje *autentični subjekt*. Složeniji lirski govor odlikuje se znatnijim udjelom metaforizacije i manjim udjelom jezične magije, stoga se u takvoj pjesmi oblikuje *refleksivni subjekt*. Ovisno o lirskoj komunikaciji i značenju poetskoga diskursa, ova se dva temeljna lirski subjekta javljaju kao *jastveni* (govor u prvome licu jednine, znači “izvornu ovjeru lirskog subjekta”), *pluralni* (govor u prvome licu množine, iskaz solidarnosti), *transvokalni* (obilježen rodnom, dobnom, rasnom, klasnom ili spolnom pripadnošću u svrhu ostvarivanja solidarnosti ili doživljajnoga intenziteta lirski situacije) i *objektivirani* subjekt (prijenos lirskoga glasa na objekt biljnoga, životinjskoga ili tvarnoga podrijetla).

Tematika je drugi parametar, kojim lirski subjekt zauzima mjesto na značenjskoj razini pjesme. U ispovjednome pjesništvu Lemac otkriva *duhovnu*, *autolegitimacijsku* i *intimističku* tematiku. Duhovna lirika kao ispovjedno iskustvo predstavlja svjedočanstvo Boga (ili kojega drugoga duhovnoga bića), pri čemu doživljajnost preteže nad misaonošću. Autolegitimacijska tematika uspostavlja se autotematizacijom jastva (samoodređenjem). U širokome iskustvenom području intimističke tematike univerzalnost se uspostavlja na temelju pojedinačnoga iskustva.

Treći parametar, genetički prototip, strukturno i značenjski povezuje tekst ispovjedne lirike s prototekstom prvobitne, starovjekovne ili biblijske lirike. Iz toga prototeksta potječu obilježja ispovjedne lirike kao što su jezična magija, slikovitost i

apelativnost. Ona se ostvaruju u objema temeljnim inačicama lirskoga subjekta, pa je autentični subjekt povezan s jezičnom magijom, a reflektivni sa slikovitošću. Apelativnost se ostvaruje u ispovjednoj lirici duhovne tematike kao kontakt s Bogom ili drugim duhovnim bićem, neovisno o subjektovu diskurzivnom položaju.

Kao četvrti parametar Lemac opisuje emocionalnu stratifikaciju lirskoga subjekta, koju naziva emociometrijom. Riječ je o jednome od ključnih čimbenika u analizi “signala ispovjednog lirskog diskurza”. U lingvostilističkoj analizi pjesničkih uzoraka autor određuje tematske riječi, koje sadrže visok stupanj značenja i emocije, stoga ih smatra emocionalnim žarištima. Okolne poetske izraze između dviju tematskih riječi naziva emociometrijskim osima jer određuju smjer kojim se emocije šire pjesničkim diskursom. U linearnom je širenju emocija riječ o kretanju sintagmatsko-paradigmat-skom strukturom pjesme. Nasuprot tomu, alinearno širenje emocija rezultat je prekida i smjene emocionalnih stanja u pjesmi, što doprinosi analizi lirskoga subjekta kao glavnoga dijela ispovjedne pjesničke paradigme. Dakle, emociometrijska analiza ovisi o značenjskoj strukturi dijelova pjesme i njezine cjeline.

Peti parametar autor naziva semiometrijom. Njime se prati raspored konstativnih i performativnih iskaza u pjesmi kako bi se odredili različiti tipovi lirskoga subjekta i poetskih diskursa. Konstativni iskazi bliski su jeziku mita te magijskim ponavljanjem i jezikom nominacije u imenovanju objekata svijeta upućuju na autentičnoga lirskoga subjekta. Performativni iskazi imaju metaforičan samointerpretacijski učinak i svojstveni su reflektivnomu lirskom subjektu. Uspoređujući oba tipa subjekta, Lemac ističe da prvi ima ulogu stvaranja svijeta, a drugi je stvoren u interakciji sa svijetom. Budući da je semiometrija povezana s emociometrijom (jer značenjska struktura ovisi o emocionalnom širenju iskaznih sastavnica), taj odnos autor naziva *emociometrijsko-semiometrijskom transreferencijalnošću*.

Šesti parametar konotativnoga naboja određuje se kao veza ispovjedne lirske pjesme s vlastitim genetičkim prototipom te kao rezultat odnosa lirskoga subjekta, emociometrije i semiometrije. Odnos pjesme prema genetičkome prototipu očitava se otkrivanjem dominantata svojstvenih prototipu (magije, metafore, odnosa subjekta prema Bogu ili kojemu drugom duhovnom biću). Razina konotativnoga naboja određuje se kao suma diskurzivnoga učinka empirijskoga i doživljajnoga subjekta, značenjskoga viška ispovjednoga glasa, učinka emociometrijskih žarišta i osi te konstativnih ili performativnih iskaza. Autor napominje da se za svaki tematski krug i tip subjekta ispovjedne lirike zasebno određuje konotativni naboj.

Zadnji parametar polje diskursa utvrđuje odnos “konotativnog naboja ispovjednog lirskog uzorka i tematike kojoj taj uzorak pripada” (str. 80). Duhovnu tematiku obilježava doživljajnost i subjektovo predanje božanskom, koje dominira nad ljudskim,

autolegitimacijski diskurs iznosi subjektovu samorefleksiju, a intimistička tematika uspostavlja ravnotežu subjektova odnosa prema tematiziranim stanjima i situacijama ili je riječ o obraćanju lirskom *Ti*. Autor napominje da ovaj semantički opis može pomoći u kritičkoj i estetskoj prosudbi ispovjednoga lirskoga pjesništva.

Iako je riječ o studiji pisanoj gustim metajezikom, valja pohvaliti autorovu primjenu vlastitih polazišta na različitim uzorcima ispovjednoga lirskoga pjesništva, pri čemu dolazi do izražaja njegova sposobnost sažete analize, koja u budućim istraživanjima i interpretacijama ispovjednoga pjesništva može otvoriti nove i preciznije perspektive.

Sanja Franković

KOMPARATIVNI POUČAK

Mirna Sindičić Sabljo. *Poredbena čitanja hrvatske i francuske književnosti*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019.

Istraživanja o emisiji i recepciji u hrvatskoj i svjetskoj znanosti o književnosti imaju lijepu tradiciju i hvalevrijedan kontinuitet, koju najnovija knjiga Mirne Sindičić Sabljo obogaćuje u nekoliko znanstvenih grana i pozitivno odgovara na pitanje postoji li još uvijek potreba praćenja takve teme u prevlasti drugih trendova suvremene humanistike. *Poredbena čitanja hrvatske i francuske književnosti* Mirne Sindičić Sabljo knjiga je iz područja znanosti o književnosti upućena kroatistima, romanistima, komparatistima književnosti, kroatolozima i kulturolozima.

Posljednjih godina na temu hrvatsko-francuskih književnih veza objavljeno je više monografija, primjerice: D. Šimundža: *Francuska književnost u "Viencu"*, Književni krug, Split, 1993.; C. Dolbeau: *France – Croatie: aperçue des relations entre le XIe et le XIXe siècle*, Lyon, 1994.; *Hrvatska/Francuska. Stoljetne povijesne i kulturne veze*, prir. D. Katunarić, Most / The Bridge, Zagreb, 1995.; G. Peroche: *La Croatie et la France: 797 – 1997, douze siècles d'histoire*, Edition de Guibert, Paris, 1998.; C. Pavlović: *Šenoina poetika prevođenja. Traduktološka analiza Šenoinih prijevoda s francuskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., C. Pavlović: *Hrvatsko-francuske književne veze*, FF press, Zagreb, 2008.

Mirna Sindičić Sabljo u svojoj knjizi nudi različite priloge, od usporedbenih analiza odabranih primjera iz povijesti književnosti do traduktoloških usporedbi te donosi vrijedne zaključke temeljem detaljnih analiza napisanih prikladnim, znanstveno prohodnim jezikom. Autorica se pritom oslanja na relevantnu znanstvenu literaturu kao temelj vlastitih istraživanja (Itamar Even-Zohar, Umberto Eco, Miroslav Beker, Milivoj Solar, Branko Džakula, Mirko Tomasović, Vinko Brešić, Susan Bassnett, Jean-René Ladmiral, Lucie Boldrini i dr.) i donosi vlastite zaključke kad je riječ o preglednim znanstvenim kao i o izvornim znanstvenim priložima objedinjenima u ovoj knjizi. Većina radova nastala je povodom znanstvenih skupova te je na kraju knjige pregledno navedeno u kojim su publikacijama ti radovi ranije objavljeni (*Croatica et Slavica Iadertina*, *Književna smotra*, *SIC Journal*, te više radova u zbornicima *Komparativna povijest hrvatske književnosti* knj. XVII., XVIII., XIX., XX., što potvrđuje komparatističku vokaciju autorice i cilj djela). Osobito je uočljivo da je znanstveni skup komparatista bio nadahnuće za specijalističke teme koje su urodile tekstovima kontinuirano objavljuvanim u nizu *Komparativna povijest hrvatske književnosti* od 2015. do danas, a sada su revidirani za objavljivanje knjige *Poredbena čitanja hrvat-*

ske i francuske književnosti. U tom su smislu iznimke među prilogima u knjizi tekst *Epistolarni oblik Kanižličeve "Svete Rožalije"*, koji je usredotočen na kroatističku temu, a povezan s francuskom književnošću na razini usporedbe bez izravnih odnosa poeme *Sveta Rožalija* prema nekom francuskom književnom uzor(ku), a studija *Likovi rezonera u osamnaestostoljetnim preradbama Molièrea u Dubrovniku* napisana je originalno za ovu priliku.

Svako od jedanaest poglavlja knjige usredotočeno je na produblivanje spoznaja o hrvatsko-francuskim književnim i kulturnim dodirima. Mirna Sindičić Sabljo objedinila je teme od XVII. stoljeća do XXI. stoljeća – jedno poglavlje posvećeno je XVII. stoljeću (*Barokni dramatičar u književnom kanonu. Usporedna analiza procesa Rotrouove i Palmotićeve kanonizacije*), tri poglavlja XVIII. stoljeću (*Epistolarni oblik Kanižličeve "Svete Rožalije"*; *O dramskom prostoru u osamnaestostoljetnim dubrovačkim preradbama Molièrea: "Jarac u pameti", "Lakomac" i "Jovadin"*; *Likovi rezonera u osamnaestostoljetnim preradbama Molièrea u Dubrovniku ("Nauk od mužov", "Tarto" i "Nemoćnik u pameti")*), jedno poglavlje XIX. stoljeću (*O prijevodima Stanka Vraza s francuskoga jezika*), dva poglavlja prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće (*fin de siècle*) i recepciji u XX. stoljeću (*Matoš i Maupassantov model fantastične novele; Hrvatski prijevodi Jarryjeva "Kralja Ubua"*), dva poglavlja sredini XX. stoljeća i temi Samuela Becketta (*Generički aspekti Beckettova interteksta u hrvatskoj dramskoj književnosti šezdesetih godina 20. stoljeća; Samuel Beckett između dviju obala Jadrana*), te konačno posljednje poglavlje književnosti XXI. stoljeća (*Kako prevoditi suvremeni francuski žargon? Traduktološka analiza hrvatskoga prijevoda romana "Volim sutra" Faïze Guène*). Bez obzira na to čita li se ovakva knjiga ciljano po pojedinim odabranim poglavljima ili u cjelini, ona studentima i sveučilišnim nastavnicima nudi objedinjene suvremene znanstvene standarde i recentne spoznaje o krovnoj temi te doprinosi dugoj tradiciji hrvatsko-francuske kulturne razmjene.

Ova knjiga iz područja komparativne povijesti hrvatske književnosti i hrvatsko-francuskih kulturnih odnosa još je jedan poticaj da se odnosi dviju kultura njeguju te poticaj da se dodatno intenziviraju. Kako je istaknula autorica: "Hrvatska je književnost plodno tlo za komparatistička istraživanja; stoga ne iznenađuje da proučavanja hrvatske književnosti u komparativnom kontekstu imaju dugu i plodnu tradiciju." Tako će, slijedom znanstvenih hipoteza o komparatistici (L. Bodrini i dr.), i ovaj komparatistički prilog doprinijeti razmišljanju što je Europa.

Knjiga *Poredbena čitanja hrvatske i francuske književnosti* vrijedan je doprinos hrvatskoj filologiji koji će imati odjeka na više hrvatskih sveučilišta na kojima se predaju komparatistički, kroatistički i romanistički sadržaji. S obzirom na relevantnu, trajno vrijednu i zanimljivu temu, interes za djelo bit će zasigurno primjeren. Mirna

Sindičić Sabljo postavila je perspektivu za buduće sustavnije opise hrvatsko-francuskih književnih i kulturnih odnosa, za čije proučavanje postoji temeljita i trajna potreba kulturne politike i politike kulture dviju književnosti, dvaju naroda, dviju pa i više država i kultura, koje se opet objedinjuje u jednu cjelovitu kulturu, lijepu u mnoštvenosti, raznolikosti, ali i jedinstvenoj u kontinentalnoj kulturnoj prepoznatljivosti – u europsku kulturu.

Cvijeta Pavlović

Grafičko oblikovanje i prijelom / *Graphic design and layout*
SVEUČILIŠTE U ZADRU / UNIVERSITY OF ZADAR

Naklada / *Edition*
250 PRIMJERAKA / 250 COPIES

Tisak / *Printed by*
TISKARA ZELINA D.O.O.